

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DİNİ RADİKAL ÖRGÜTLERİN
ORTA ASYA GÜVENLİĞİNE ETKİSİ
(1991-2012)**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Elanur AKDAĞ**

**Enstitü Anabilim Dalı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER
Enstitü Bilim Dalı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER**

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Övgü KALKAN KÜÇÜKSOLAK

HAZİRAN 2019

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DİNİ RADİKAL ÖRGÜTLERİN
ORTA ASYA GÜVENLİĞİNE ETKİSİ
(1991-2012)**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Elanur AKDAĞ(147207001)**

**Enstitü Anabilim Dalı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER
Enstitü Bilim Dalı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER**

Bu tez 27./06./2019. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

	Ad SOYADI	Kanaati			İmzası
Jüri Başkanı (Danışman)	Dr. Öğr. Üyesi Övgü KALKAN KÜÇÜKSOLAK	Kabul	Düzeltilme	Ret	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Kaan DİYARBAKIRLIOĞLU	Kabul	Düzeltilme	Ret	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Ali Poyraz GÜRSÖN	Kabul	Düzeltilme	Ret	

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU
BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: Dini Radikal Örgütlerin Orta Asya Güvenliğine Etkisi (1991-2012)

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 128 sayfalık kısmına ilişkin aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve. 11./06/ 2019 tarihinde aşağıda ismi yazılı araştırma görevlisi tarafından şahsıma iletilen. INTENTIFICATE intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı %.4'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç,
2. Alıntılar dâhil,
3. 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

İmza

Adı SOYADI	:Elanur Akdağ
Öğrenci Numarası	:1472007001
Ana Bilim Dalı	:Uluslararası İlişkiler
Programı	:Uluslararası İlişkiler
Türü	: () Proje (*) Yüksek Lisans Tezi () Doktora Tezi

Taramayı Yapan Arş. Gör.

Danışman

06.2019

06.2019

Övgü KALKAN KÜÇÜKSOLAK
Dr. Öğr. Üyesi

ÖNSÖZ

Jeopolitik teorilerin kalpgahında yer alan Orta Asya, küresel güvenlik çerçevesinde önemli bir konumda yer almaktadır. Sovyetler Birliği'nin yıkılışının ardından bağımsızlıklarını ilan eden Orta Asya devletlerinin siyasi ve idari alandaki tecrübesizlikleri güvenlik konusunda ciddi sorunlar yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Dini radikal örgütlerin terör faaliyetleri Orta Asya devletlerinin mücadele ettiği başlıca güvenlik sorunlarından birini teşkil etmiştir. Kapsamlı bir çerçevede yürütülen terör faaliyetlerinin devletlerin askeri unsurlarının yanı sıra siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarda da tehdit unsuru arz ederek bölge güvenliğini olumsuz yönde etkilemiş olduğu görülmektedir.

Çalışmamın her aşamasında yardımcı olan, hoşgörüsünü hiçbir zaman esirgemeyen ve her zaman destek olan saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Övgü Kalkan Küçüksolak'a, yazım aşamasında değerli bilgisiyle yönlendiren Dr. Öğr. Üyesi Kaan Diyarbakırlıoğlu'na, çalışmamda büyük yardımları olan Dr. Öğr. Üyesi Aydın Bayram'a, çalışmalarımın her aşamasında maddi ve manevi destekleriyle yanımda olan annem Fatma Akdağ'a, ablam Derya Bayram'a, kuzenim Meral Cebe'ye ve arkadaşım Büşra Yılmaz'a teşekkürü borç bilirim.

Babama ve Abime ithafen...

Elanur Akdağ

11/06/2019

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	i
ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	vi
ÖZET.....	vii
SUMMARY.....	viii

GİRİŞ.....1

Bölüm 1. Orta Asya Jeopolitiğinde Din Unsurunun Yeri..... 9

1.1. Teorik Çerçeve.....	9
1.1.1. Güvenlik kavramı ve güvenlik kavramında yaşanan dönüşüm.....	9
1.1.2. Kopenhag okulu.....	10
1.1.2.1 Bölgesel güvenlik kompleksi.....	11
1.1.2.2. Sektörel güvenlik.....	14
1.2. Orta Asya Jeopolitiği	19
1.2.1. Orta Asya kavramı.....	19
1.2.2. Jeopolitik kavramı	20
1.2.3. Orta Asya jeopolitiği	21
1.2.4. Stalin'in milletler politikası	23
1.3. Orta Asya'da dini yapı	24
1.3.1. Din, fundamentalizm ve radikalizm	24
1.3.2. Dini radikal örgütlerin bölgede filizlenmesi.....	26
1.3.3. Vahabilik-Selefilik ve bölgeye gelişi	26
1.3.4. İslamiyet'in bölgeye gelişi, Çarlık dönemi, Sovyet dönemi ve Sovyet sonrası dönemde dini yapı	28

Bölüm 2. Tacikistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan Ve Türkmenistan'da Baş Gösteren Terör Faaliyetleri Ve Terörle Mücadele Politikaları 31

2.1. Tacikistan.....	31
2.1.1. Bağımsızlık sonrası dönemde Tacikistan jeopolitiği.....	31
2.1.1.1. Jeopolitik konum.....	31
2.1.1.2. Bağımsızlık sonrası dönemin incelenmesi.....	32
2.1.2. Tacikistan'ın toplumsal ve politik yapısında din unsurunun yeri.....	34
2.1.2.1. Toplumsal yapıda din.....	34
2.1.2.2. Politik yapıda din	35

2.1.3. Terör faaliyetleri ve terörle mücadele politikaları.....	37
2.1.3.1. İslami Yeniden Doğuş Partisi	38
2.1.3.2. Tacikistan iç savaşı	38
2.1.3.3. İç savaş sonrası yaşanan olaylar	40
2.1.4. Dini radikal örgütlerin Tacikistan'ın bölge politikalarına etkisi	41
2.2. Özbekistan.....	43
2.2.1. Bağımsızlık sonrası dönemde Özbekistan jeopolitiği	43
2.2.1.1. Jeopolitik konum.....	43
2.2.1.2. Bağımsızlık sonrası dönemin incelenmesi.....	44
2.2.2. Özbekistan'ın toplumsal ve politik yapısında din unsurunun yeri	45
2.2.2.1. Toplumsal yapıda din.....	45
2.2.2.2. Politik yapıda din	45
2.2.3. Terör faaliyetleri ve terörle mücadele politikaları.....	47
2.2.3.1. Andican olayı.....	48
2.2.4. Dini radikal örgütlerin Özbekistan'ın bölge politikalarına etkisi	51
2.3. Kazakistan.....	52
2.3.1. Bağımsızlık sonrası dönemde Kazakistan jeopolitiği.....	52
2.3.1.1. Jeopolitik konum.....	52
2.3.1.2. Bağımsızlık sonrası dönemin incelenmesi.....	53
2.3.2. Kazakistan'ın toplumsal ve politik yapısında din unsurunun yeri	54
2.3.2.1. Toplumsal yapıda din.....	54
2.3.2.2. Politik yapıda din	55
2.3.3. Terör faaliyetleri ve terörle mücadele politikaları.....	57
2.3.3.1. Nükleer silahsızlanma.....	57
2.3.3.2. Dini radikal örgütlerin terör faaliyetleri.....	58
2.3.4. Dini radikal örgütlerin Kazakistan'ın bölge politikalarına etkisi	59
2.4. Kırgızistan.....	60
2.4.1. Bağımsızlık sonrası dönemde Kırgızistan jeopolitiği.....	60
2.4.1.1. Jeopolitik konum.....	60
2.4.1.2. Bağımsızlık sonrası dönemin incelenmesi.....	61
2.4.2. Kırgızistan'ın toplumsal ve politik yapısında din unsurunun yeri	63
2.4.2.1. Toplumsal yapıda din.....	63
2.4.2.2. Politik yapıda din	64
2.4.3. Terör faaliyetleri ve terörle mücadele politikaları.....	65
2.4.3.1. Aksı olayı.....	65
2.4.3.2. Batken olayı	66
2.4.4. Dini radikal örgütlerin Kırgızistan'ın bölge politikalarına etkisi	67

2.5. Türkmenistan	68
2.5.1. Bağımsızlık sonrası dönemde Türkmenistan jeopolitiği	68
2.5.1.1. Jeopolitik konum.....	68
2.5.1.2. Bağımsızlık sonrası dönemin incelenmesi.....	68
2.5.2. Türkmenistan'ın toplumsal ve politik yapısında din unsurunun yeri	72
2.5.2.1. Toplumsal yapıda din.....	72
2.5.2.2. Politik yapıda din	73
2.5.3. Dini radikal örgütlerin Türkmenistan'ın bölge politikalarına etkisi.....	74
Bölüm 3. Orta Asya'da Aktif Olarak Faaliyet Gösteren Dini Radikal Örgütler	77
3.1. Hizb-ut Tahrir	77
3.1.1. Kuruluşu ve yapısı	77
3.1.2. Örgütün bölgesel ve küresel hedefleri	79
3.1.3. Güç unsurları	80
3.1.3.1. Örgütün tabana ulaşması.....	80
3.1.3.2. Üye sayısı ve profili	81
3.1.3.3. Örgütün mali kaynakları	82
3.1.4. Mücadele yöntemleri	82
3.1.5. Öne çıkan silahlı eylemler ve diğer örgütlerle ilişkiler	83
3.1.6. Örgütün uluslararası arenadaki yeri.....	84
3.2. Özbekistan İslam Hareketi	86
3.2.1. Kuruluşu ve yapısı	86
3.2.2. Örgütün bölgesel ve küresel hedefleri	88
3.2.3. Güç unsurları	88
3.2.3.1. Örgütün tabana ulaşması.....	88
3.2.3.2. Üye sayısı ve profili	89
3.2.3.3. Örgütün mali kaynakları	90
3.2.4. Mücadele yöntemleri	91
3.2.5. Öne çıkan silahlı eylemler ve diğer örgütlerle ilişkiler	92
3.2.6. Örgütün uluslararası arenadaki yeri.....	93
Bölüm 4. Dini Radikal Örgütlerle Mücadele Çerçevesinde Yürütülen İşbirlikleri	95
4.1. Bağımsız Devletler Topluluğu	95
4.2. Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü	101
SONUÇ	107
KAYNAKÇA	115
ÖZGEÇMİŞ.....	130

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD :	Amerika Birleşik Devletleri
ABT:	Ansarullah Bangla Takımı
BDT:	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM:	Birleşmiş Milletler
HT:	Hiz-ut Tahrir
HRW:	Human Rights Watch
IAEA:	International Atomic Energy Agency
ICG:	International Crises Grup
İYDP:	İslami Yeniden Doğuş Partisi
KGA:	Kolektif Güvenlik Anlaşması
KGÖA:	Kolektif Güvenlik Anlaşma Örgütü
Km:	Kilometre
Km²:	Kilometrekare
M²:	Metrekare
M³:	Metreküp
M.S:	Milattan Sonra
NPT:	Non-Proliferation Treaty
ÖİH:	Özbekistan İslam Hareketi

Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Dini Radikal Örgütlerin Orta Asya Güvenliğine Etkisi (1991-2012)	
Tezin Yazarı: Elanur AKDAĞ Danışman: Dr.Öğr.Üyesi Övgü Kalkan KÜÇÜKSOLAK	
Kabul Tarihi: 11.06.2019	Sayfa Sayısı: viii (ön kısım) + 129 (tez)
Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler	Bilim Dalı: Uluslararası İlişkiler
Zengin yeraltı kaynaklarına sahip olan ve coğrafi konumu itibariyle kalpgah bölgesinde yer alan Orta Asya, dünya politikasında her daim önem arz etmiştir. Sovyetler Birliği'nin yıkılışının ertesinde bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya devletleri idari ve siyasi alandaki tecrübesizliklerinden ötürü önemli sorunlarla karşı karşıya gelmişlerdir. Karşılaşılan başlıca sorunlar arasında, Özbekistan İslam Hareketi ve Hizb'ut Tahrir gibi dini radikal örgütlerin terör faaliyetlerinin ulusal ve bölgesel güvenliğe yönelttiği tehdit öncelik arz etmektedir. Örgütlerin varlık gösterdiği yapı ve devlet politikaları incelendiğinde ise, Orta Asya devletlerinin ortaya koymuş olduğu politika uygulamalarının radikal örgütlere katılım sağlanması ve örgütlerin mobilizasyonu sürecinde değerlendirilen yapısal faktörler üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik kavramının bir yandan ulusal güvenlikten birey güvenliğine, diğer yandan da ulusal güvenlikten uluslararası ve ulus üstü yapıların güvenliğine doğru derinleştiği ve askeri güvenliğin yanı sıra siyasi, ekonomik, çevresel ve toplumsal konuları da içine alacak şekilde yatay yönde genişlediği gözlemlenmektedir. Bu çalışmanın konusu da güvenliğin derinleşen ve farklı unsurlar üzerinden genişleyen yapısı kapsamında tartışılmıştır. Dini radikal örgütlerin Orta Asya devletlerinde yürüttükleri terör faaliyetlerinin sadece askeri alanda değil sosyo-ekonomik ve siyasi anlamda da bir tehdit kaynağı oluşturduğunu söylemek mümkündür. Askeri, siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarda etkili olan bu çok boyutlu tehdit ulusal güvenlik düzeyini aşarak bölgesel bir nitelik kazanmış ve güvenlik sağlama sorumluluğu konusunda uluslararası işbirliklerini elzem kılmıştır. Güvenliğin bu derinleşen ve genişleyen yapısı karşısında ise, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü gibi işbirliklerinin devletlerin çıkar ve beka odaklı politikaları kapsamında dar bir çerçevede şekillendiği ve işlevsellik kazanamayarak atıl bir konuma geldiği görülmektedir. Orta Asya devletlerinin bağımsızlık sonrası dönemde yaşadıkları istikrarsızlık ve kırılganlıklardan faydalanan dini radikal örgütler, bir taraftan baskıcı politikalar karşısında muhalif bir odak çerçevesinde gelişim göstererek, şehitlik, cihad gibi dini unsurlar üzerinden şekillendirdikleri söylemlerle halka amaç ve aidiyet kaynağı sunmuşlar, diğer taraftan da ekonomik zorluklarla boğuşan insanlara maddi destek sağlayarak çekici bir alternatif oluşturmaya çalışmışlardır. Yürüttükleri terör faaliyetleriyle Orta Asya güvenliğini olumsuz yönde etkileyen dini radikal örgütlerin yapıları, kapsamı ve etkileri bu çalışma kapsamında Kopenhag Ekolü çatısı altında Sektörel Güvenlik ve Bölgesel Güvenlik Kompleksi çerçevesinde değerlendirilmiştir.	
Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Güvenlik, Hizb'ut Tahrir, Özbekistan İslam Hareketi Kopenhag Ekolü	

Yalova University Institute of Social Sciences Master Thesis Summary

Thesis Title: The Impact of Radical Religious Organizations on Central Asian Security (1991-2012)	
Thesis Author: Elanur AKDAĞ	Advisor: Assist.Prof. Övgü Kalkan KÜÇÜKSOLAK
Date of Acceptance: 11.06.2019	Total Number of Pages: viii (pre text)+129 (main body)
Department: International Relations	Field of Study: International Relations
Central Asia, which has rich underground resources and is located in the Heartland region, has always been important on world politics. The Central Asian states, which have gained their independence after the collapse of the Soviet Union, faced significant problems due to their inexperience in administrative and political fields. Among the main problems, the threat posed by the terrorist activities of the religious radical organizations, such as the Islamic Movement of Uzbekistan and Hizb'ut Tahrir, to national and regional security takes priority. When the structure and the policies of the regional states are examined, it is seen that the policy implementations put forward by the Central Asian states have a prominent effect in the stages of participation and mobilization of radical religious organizations which are evaluated under the structural factors. It is observed that in the post-Cold War period, the concept of security has deepened from national security to individual security on the one way, from national security to the security of international and supranational structures on the other way and expanded horizontally to include political, economic, environmental and social dimensions as well as military issues. The subject of this study has been evaluated within the scope of the deepening and expanding structure of security over different elements. It can be said that the terrorist activities carried out by religious radical organizations in Central Asian states constitute a threat not only in the military field but also in socio-economic and political terms. This multidimensional threat, which is effective in military, political, economic and social fields, has exceeded the national security level and gained a regional character, and has made international cooperation an imperative on the responsibility of providing security. In the face of this deepening and widening structure of security, it is seen that cooperations such as the Commonwealth of Independent States and the Collective Security Treaty Organization are formed within a narrow framework of state interests and thus become idle by failing to function. Taking advantage of the instability and fragility of the Central Asian states in the post-independence period, religious radical organizations have developed within the framework of an opposing focus against oppressive state policies, and have offered the public a source of purpose and belonging with the rhetoric that has shaped through religious elements such as martyrdom and jihad. They have also spend effort to create an attractive alternative by providing financial support. In this study, the structures, scope and impacts of the religious radical organizations which negatively affect Central Asian security through terrorist activities are evaluated within the scope of Sectoral Security and Regional Security Complexes under the context of Copenhagen School.	
Key words: Central Asia, Security, Hizb'ut Tahrir, Uzbekistan Islamic Movement, Copenhagen School	

GİRİŞ

Tarihin her döneminde güç mücadelelerine konu olan Orta Asya, günümüzde faaliyet alanlarını genişleten dini radikal örgütlerin yapılanmalarına ve eylemlerine sahne olmaktadır. Bölge jeopolitik anlamda son derece değerli bir konuma sahip olup, Pamir Dağları ile Hazar Denizi'nin arasında, ipek yolundan enerjiye uzanan dönemin önemli ticaret güzergahlarında yer almakta ve zengin yer altı kaynaklarına ev sahipliği yapmaktadır. Uluslararası arenada söz sahibi olan küresel güçler zaman içerisinde değişse de Orta Asya'nın jeopolitik konumu, uluslararası sistemde önemini her daim korumuş, dönemin küresel gücü Orta Asya üzerinde söz sahibi olma arzusunı taşımıştır. Bölge üzerinde hakimiyet kurmak isteyen küresel güçler Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ertesinde idari ve siyasi alanda tecrübesiz olan Orta Asya devletlerine her türlü desteği sağlamışlardır. Dış güçlerin otoriter nitelikli rejimlere sağladığı destek yönetim tarafından memnuniyetle karşılanırsa da halkta hoşnutsuzluğa neden olmuş ve radikalleşme sürecinin gelişimine zemin hazırlamıştır. Bağımsızlık sonrası dönemin istikrarsız sosyo-ekonomik koşulları ve baskıcı politikaları karşısında gelişen kırılganlıklar, radikalleşme sürecinin yapısal, çekici ve kolaylaştırıcı faktörlerinin oluşumunda ve dini radikal örgütlerin faaliyet göstermesinde etkili olmuştur. Dini radikal örgütlerin arz etmiş olduğu güvenlik tehdidi bir yandan devlet güvenliğinden birey güvenliğine uzanan bir düzlemde derinleşerek, diğer taraftan da askeri, siyasi, toplumsal ve ekonomik konuları içeren yatay bir düzlemde genişleyerek, farklı güvenlik alanlarının olumsuz yönde etkilenmesine sebebiyet vermiştir. Söz konusu güvenlik tehdidi karşısında güvenlik sağlama sorumluluğunun devletten uluslararası kuruluşlara doğru ilerlediği ve bu çerçevede uluslararası işbirliklerinin çeşitlendirildiği görülmektedir.

Orta Asya devletlerinin bağımsızlık sonrası dönemde yaşadıkları istikrarsızlıklardan ve kırılganlıklardan faydalanan dini radikal örgütler, söylemlerini şehitlik, cihad gibi dini unsurlar üzerinden şekillendirerek bir taraftan halka amaç ve aidiyet kaynağı sunmaya diğer taraftan da maddi unsurlarla çekici bir alternatif oluşturmaya çalışmışlardır. Dini söylemler üzerinden mücadele yöntemini ve araçlarını meşrulaştırmaya çalışan terör örgütleri, gerçekleştirdikleri terör faaliyetleriyle bölge güvenliğini olumsuz yönde etkilemişlerdir. Dini radikal örgütlerin Orta Asya güvenliğini olumsuz yönde etkilediği bu çalışmanın hipotezini teşkil etmektedir.

Çalışmanın hipotezinin dayandığı bağımlı değişken Orta Asya bölgesinde bulunan; Tacikistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'ın güvenliği ve bu çerçevede şekillendirdiği politikalarıdır. Dini radikal örgütlerin bölge güvenliği üzerindeki etkisi bağımsız değişkenler olan Özbekistan İslam Hareketi (ÖİH) ve Hizb'ut Tahrir (HT) üzerinden değerlendirilerek, hipotezin geçerliliği sınanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda dini radikal örgütlerin arz ettiği tehditlerin hangi alanlarda Orta Asya'nın güvenliğini olumsuz yönde etkilediği sorusuna cevap aranmıştır.

Dini radikal örgütlerin gerçekleştirdiği terör faaliyetlerinin ve etkilerinin değerlendirilmesi çerçevesinde birinci bölümde sektörel güvenlik ve bölgesel güvenlik kompleksi üzerinden tartışmalar yapılmış ve bölgenin jeopolitik öneminden bahsedilmiştir. İkinci bölümde terör örgütlerinin gelişimine ve halka ulaşmasına zemin hazırlayan unsurlar kapsamında Orta Asya devletlerinin bağımsızlık sonrası dönemleri, toplumsal ve politik yapılarında din unsuru ve

gerçekleşen terör faaliyetleri değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde terör örgütleri ÖİH ve HT'nin yapıları ve gelişimi kapsamlı bir şekilde irdelenmiş, dördüncü bölümde ise farklı alanlarda etkili olan ve genişleyerek bölge üzerinde bir tehdit unsuru haline gelen örgütler karşısında şekillendirilen politikalar, bölgesel işbirlikleri kapsamında Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ)'nün yapıları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Çalışma Konusu

Bu çalışma kapsamında, Mackinder'in kalpgahında yer alan, bir yandan Rusya ve Çin gibi büyük güçlerle diğer taraftan da Afganistan gibi istikrarsız bir devlet ile sınır paylaşan Orta Asya'da dini radikal örgütlerin faaliyet gösterdiği devletler olan Tacikistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'a odaklanılmış, tarihsel olarak da Orta Asya devletlerinin bağımsızlıklarını ilan ettikleri 1991 yılı ile ÖİH ve HT'nin aktif olarak faaliyet gösterdikleri 2012 yılına kadarki süreç incelenmiştir.

Çalışmada, 1991-2012 yılları arasında dini radikal örgütlerin gerçekleştirdiği terör faaliyetlerinin kapsamı ve etkisi Tacikistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan özelinde incelenmiş, Kopenhag Ekolü çatısı altında Sektörel Güvenlik ve Bölgesel Güvenlik Kompleksi çerçevesinde tartışılmıştır. Bölgenin jeopolitik konumu genel bir çerçevede değerlendirilirken, dini radikal örgütlerin oluşumuna ve gelişimine zemin hazırlayan faktörler devletlerin otoriter yönetimleri, ulus inşası, toplumsal ve politik yapıdaki din temelli görüş farklılığı kapsamında irdelenmiş, terör örgütlerinin arz ettiği tehdit ve bölge dinamikleri üzerindeki etkisi farklı açılardan analiz edilmiştir. Güvenliğin genişleyen ve derinleşen yapısı çerçevesinde, Kopenhag Ekolü çatısı altında yer alan Sektörel Güvenlik ve Bölgesel Güvenlik Kompleksleri'nden yararlanılarak kapsamlı bir tartışma ortaya konmuştur.

Sovyetler Birliği'nin sona ermesinin ardından bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya devletlerinin idari ve siyasi alanlarda yaşamış oldukları tecrübesizlikleri, radikalleşme sürecinde rol oynayan yapısal faktörlere örnek teşkil eder bir şekilde, dini radikal örgütlerin gelişimine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda bağımsızlık sonrası dönemin genel yapısı incelenerek, terör örgütlerinin geliştiği zemine ve yapısal faktörlere ışık tutulması ve kapsamlı bir değerlendirme yapılması hedeflenmiştir. Bu zeminde gelişen ÖİH ve HT'nin incelenmesinde; örgütsel yapı, hücre oluşumu, liderlik vizyonu, örgütün bölgesel ve küresel hedefleri, tabana yönelik yaklaşım, üye profili, kullanılan metotlar ve örgütün süreç içerisindeki gelişimi farklı yönleriyle tartışılmıştır. Bu kapsamda çeşitli sorular sorulmuş, eğitilmiş ve rasyonel örgüt liderlerinin eğitimsiz ve maddi zorluk içerisindeki insanları hedef kitle olarak seçmesi doğrultusunda örgütlerin dine araçsal bir doğrultuda bakıp bakmadığı sorgulanmıştır. Devlet güvenliğinden bölge güvenliğine evrilen ve farklılaşan alanlarda etkili olan güvenlik tehdidi çerçevesinde devletlerin tek başlarına uyguladıkları politikaların yeterli olmadığı ve bu doğrultuda işbirliklerini geliştirdikleri görülmektedir. Bölgesel işbirlikleri kapsamında BDT ve KGAÖ'nün organizasyonel yapıları, politikaları, uygulamaları, örgüt çerçevesinde vuku bulan tartışmalar ve devletlerin örgütlere bakışı son bölümün kapsamını oluşturmuş, uluslararası işbirliklerinin terörle mücadeledeki etkinliği sorgulanmıştır.

Çalışmanın Önemi

Bu çalışma temel itibariyle, genişleyen ve karmaşıklaşan yapısı çerçevesinde güvenliğin ne derece kapsamlı bir çerçevede ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde bağımsızlıklarını yeni kazanan Orta Asya devletlerinin karşılaşmış oldukları sorunların bir yandan radikalleşme sürecinde etkili olan yapısal faktörlerin oluşumuna sebebiyet vermesi, diğer taraftan da dönemin koşullarından yararlanan ve farklı coğrafyalarda varlık gösterebilen dini radikal örgütlerin artan kırılganlıklara paralel olarak güvenliğin farklı alanlarında tehdit arz edebilmesi, güvenliğin genişleyen ve karmaşıklaşan yapısını Orta Asya çerçevesinde ortaya koymaktadır.

Rothschil Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından güvenlik kavramının genişleyerek dört biçim aldığını ifade etmiştir. Birincisi, ulusal güvenliğin grup ve birey güvenliğine doğru aşağı yönde genişlemesidir. İkincisi, ulusal güvenlikten uluslararası veya ulus üstü yapılara doğru yukarı yönde genişlemesidir. Üçüncüsü, ulusal güvenlikte askeri konuların yanında ekonomik, siyasi, toplumsal ve çevre konularını içine alan yatay yönde genişlemedir. Dördüncüsü ise, güvenlik sağlamada politika sorumluluğunda genişleyen bir güvenlidir. Dördüncü form, ulus üstü güvenlikten birey güvenliğine kadar bölgesel-yerel hükümetler, sivil toplum kuruluşları, kamuoyu, basın, doğa ve piyasa güçlerini içinde barındırmaktadır (Rothschil,1995). Bu kapsamda bakıldığında Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ertesinde Orta Asya devletlerinde ortaya çıkan tehditlerin sadece askeri çerçevede değil ekonomik, siyasi, toplumsal konularda da kendini gösterdiği gözlenmiştir. Bu tehditler ulusal sınırları aşır bölgesel güvenliği tehdit eden bir nitelik kazanmıştır. Yani güvenlikte hem yatay düzeyde hem aşağı doğru yönde hem de yukarı doğru yönde bir genişleme yaşanmıştır. Bu çalışmada, dini radikal örgütlerin Orta Asya devletlerinde gerçekleştirdiği terör faaliyetlerinin Kopenhag Ekolü çatısı altında sektörel güvenlik ve bölgesel güvenlik kompleksi perspektifinden değerlendirilmesiyle, güvenliğin genişleyen yapısının ve ajandasının anlaşılmasında önemli bir adım atılması hedeflenmektedir. Sektörel güvenlik kapsamında askeri güvenlik konularının yanı sıra ekonomik, siyasi, toplumsal ve çevre konuları da irdelenerek güvenlik alanı genişletilmekte, genişleyen güvenlik alanları ile de olaylar daha kapsamlı bir perspektifle tartışılabilmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada, dini radikal örgütlerin Orta Asya devletlerinde gerçekleştirdikleri terör faaliyetlerinin hem devlet hem de bölge düzeyinde arz ettiği tehditlerin farklı güvenlik konuları çerçevesinde kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Orta Asya'da dini radikal örgütlerin gerçekleştirdiği terör faaliyetlerinin kapsamının ve bölge güvenliği üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi bu araştırmanın amacını teşkil etmiş, araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

- Bölgenin jeopolitik konumu ve önemi nedir?
- Bölge devletlerinin bağımsızlık sonrası dönemde uyguladığı politikalar hangi çerçevede şekillenmiştir?
- Devletlerin ulus inşası süreci nasıl ilerlemiş, halk ile devlet yapısının benimsediği din anlayışında farklılıklar yaşanmış mıdır?

- ÖİH ve HT'nin örgüt yapısı nasıl şekillenmiştir? Bu örgütlerin bölge halkına ulaşmasında hangi faktörler rol oynamıştır?
- ÖİH ve HT'nin terör yapılanmaları ve faaliyetleri hangi güvenlik alanlarında etkili olmuştur?
- Dini radikal örgütlerin faaliyetlerinin etkisi çerçevesinde düşünüldüğünde devletlerin politika uygulamalarına yansımaları ne yönde olmuştur?
- BDT ve KGAÖ'nün yapıları nasıl şekillenmiştir? Bu örgütlerin terör faaliyetlerini önleme ve ortaya çıkan sorunları çözmedeki işlevselliği nasıl değerlendirilebilir?

Araştırmanın Yöntemi ve Teknikleri

Bu araştırma çerçevesinde dini radikal örgütlerin terör faaliyetleri ve sonuçları Kopenhag Ekolü çatısı altında yatay yönde genişleyerek farklılaşan güvenlik alanları, yukarı yönde genişleyen bölgesel güvenlik kompleksi çerçevesinde incelenmiştir. Araştırma konusunu teşkil eden dini radikal örgütlerin Orta Asya'nın güvenliğine etkisi Buzan ve Waever'ın ele aldığı Kopenhag Ekolü çatısı altında sektörel güvenlik ve bölgesel güvenlik kompleksi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Sektörel güvenlik, araştırma konusunun merkezine sadece devleti - yani askeri güvenliği - değil bunun yanı sıra insanı ve çevresini yani siyasal, ekonomik, toplumsal ve çevresel güvenliği de almıştır. Sektörler tek başlarına değerlendirildiği gibi karmaşık ve iç içe geçen güvenlik sorunları paralelinde de birbirlerini tetikleyen etkenler olarak değerlendirilmişlerdir.

Askeri güvenlik; devletin tüm birimlerini etkileyebilme gücüne sahiptir. Askeri tehditler kurumların işlevsizleşmesine, zarar görmesine veya “devlet olma” fikrine zarar verebilir, devletlerin tanımladığı ideolojileri yok edebilirler. Bu tehditler devlet nezdinde bireylere ve toplumsal öğelere de zarar verebilir. Tehdidin devletin herhangi bir kurumuna vereceği zarar, tepeden aşağıya doğru yani kurumdan bireye doğru oluşan bir tehdit zincirine neden olabilir. Bu alan içerisinde değerlendirilen bir tehdit toplumsal yada politik bir tehdiye neden olabilmektedir (Stone,2009). Askeri güvenliğin her daim silahla ilişkilendirilme zorunluluğu bulunmamakta, ekonomi veya siyasi konularla da ilişkili olduğu durumlar bulunabilmektedir (Buzan,2008).

Siyasi güvenlik çerçevesindeki unsurlar değerlendirildiğinde, tehdit eden ile tehdit edilen arasındaki ilişki devletin meşruiyeti açısından sorgulandığından devlet için her zaman endişe kaynağı teşkil etmiştir. Siyasi tehditlerin sınırları biraz daha genişletildiğinde askeri güvenlikte değerlendirilen bir tehdiye dönüşebilmektedir. Siyasi güvenliğin çerçevesini çizmek diğer sektörlerle nazaran daha zor olmaktadır. Temelde devletin egemenliğine yönelik tehditleri ele alırken devlet dışında insan hakları ve ulusal güvenlik konularında oluşan tehditlerle de ilgilenen en kapsamlı sektördür (Şahin,2009). Bu alanda kabul edilen tehditler, devlet yönetiminin ve halkın kabul ettiği görüşler arasındaki farklılıklardan meydana gelmektedir. Halktan farklı görüş benimseyen yönetimin, halka bu görüşü empoze etmeye çalıştığı durumda siyasi tehdit ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal sektörde referans olarak kimlik alınmaktadır. Aslında toplumsal yapıyı oluşturan dil, eğitim politikaları ve kültürün içinde bulunduğu bütün unsurları kapsamaktadır. Toplumsal güvenlik siyasal kimlikle ilgilenirse de ondan farklılık arz emektedir. Zira bu alan devletsiz olan toplulukların da yaşam şekillerini irdelemektedir. Toplumsal güvenliğin

unsurları, tehdit olarak algıladığı unsurları tartışmayı, ortadan kaldırmayı amaçlarken başka bir sektördeki tehdidin ortaya çıkmasına da neden olabilmektedirler. Örneğin, bir devlet içerisindeki azınlığın kimliğinin korunması konusu tartışılırken, azınlık tarafından kimlik konusunun genişletilip yaşadığı devlet sınırları içerisinde devlet kurmak istemesi söz konusu olabilmektedir. Bu nokta da devletin birlik ve bütünlüğünü tehdit etmesi çerçevesinde, askeri güvenlik alanında bir tehdidin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Göç, toplumsal sektör kapsamında en öncelikli konulardan birini teşkil etmektedir. Gerçekleşen göç, giden veya gidilen yerdeki kişilerin kimliklerinde bir değişime sebep oluyorsa, yani toplulukların aidiyet hissiyatını tehdit eden bir unsura dönüşüyorsa toplumsal güvenlik kapsamında bir tehdit olarak değerlendirilebilmektedir. Geniş açıdan yapılabilecek bir güvenlik değerlendirmesinde toplumsal güvenlik, kapsamlı bir şekilde dikkate alınması gereken bir sektörü ifade etmektedir (Waever,2008).

Ekonomi içerisinde rol alan aktörler çoğunlukla risk, rekabet ve bilinmezlik özelliklerine sahiptirler. Yönetimin bu aktörlere farklı amaçlarla müdahale etmesi ekonominin kilitlenmesine neden olabilmekte, yani ekonominin olağan seyrine yönelik bir müdahale ekonomi alanında tehditlere sebebiyet verebilmektedir. Ekonominin seyrinin değişmesi ise, ekonomik istikrarsızlığın yaşanmasına ve kaynaklara eşit erişimin engellenmesine neden olmaktadır. Ekonomik güvenliğin referans nesneleri birey, sınıf, devlet, küresel piyasa sistemleri kapsamında derinleşmekte, konular farklılaşarak genişlemektedir. Diğer sektörlerde olduğu gibi ekonomik güvenlik çerçevesinde tanımlanan tehditler de bir başka alandaki tehdidin oluşmasına neden olabilmektedir. Ekonomik tehditler, askeri ve siyasi güvenlik alanlarını da çeşitli yollardan etkileyebilme kabiliyetine sahiptirler. Bu zincirleme etkiye bakıldığında, zayıflayan ekonominin devleti zayıflatması, zayıf devlette siyasi tehditlerin ortaya çıkması, siyasi tehditlerin genişlediği durumun da askeri nitelikli tehdidi tetikleyebileceği bir döngü karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik güvenlik sadece ulusal alanda etkili olmayıp uluslararası arenayı da etkilemektedir. Bir devletin ekonomisinin zayıflaması yada tehdit altında olması uluslararası arenadaki etkinliğine zarar verebilmektedir (Buzan,2015).

Çevresel güvenlik sektörü, insanın içinde yaşadığı ekolojik döngüyü ele almaktadır. İnsan aktiviteleri ile biyosfer arasındaki ilişki konu edilmekte, doğada yaşanan değişimler sonucunda ortaya çıkan tehditler çevresel güvenlik kapsamında ele alınmaktadır. Bu alanda incelenen konular iki gruba ayrılmaktadır. Doğada yaşanan deprem, sel, kasırga gibi doğal afetler bir grupta değerlendirilirken, insan aktiviteleri sonucunda doğal dengenin bozulmasıyla oluşan küresel ısınma gibi tehditler diğer grupta tartışılmaktadır. Diğer alanlarda olduğu gibi çevresel güvenlik de diğer sektörlerle etkileşim halinde olup, askeri ve siyasi güvenlik alanlarını etkileyebilmektedir. Örneğin, sınır aşan suların aşırı kullanımı çevresel güvenlik açısından bir tehdit unsuru arz edebileceği gibi komşu devletlerle askeri ve siyasi güvenlik konularındaki ilişkileri etkileyebilmektedir (Stone,2009).

Sorunların karmaşılaşması, iç içe geçmesi ve bu çerçevede genişleyen ve derinleşen bir güvenlik düzlemi üzerinden konunun tartışıldığı bu tezde güvenlik sektörlerinin yanı sıra Buzan'ın ele aldığı "Bölgesel Güvenlik Kompleksi"nden yararlanılmıştır. Güvenlik çerçevesinde kullanılan "bölge" terimi devletlerin coğrafi yakınlıkları ve ortak paydaları kapsamında şekillenen, güvenlik ilişkileri çerçevesinde yürütülen alt sistemler olarak

kullanılmaktadır. Bu ilişkilerde devletlerin dostluk ve düşmanlık algısı önemli rol oynamaktadır. Dostluk veya düşmanlık ilişkisinde sadece güç unsurları değil, sınır anlaşmazlıkları, etnik kökenli çıkarlar, ideolojik farklılıklar ve tarihten miras alınan bağlar da etkili olmaktadır. Buzan bu oluşumları “Güvenlik Kompleksleri” olarak tanımlamaktadır. Güvenlik komplekslerinde bir devletin güvenlik değerlendirmeleri yapılırken, diğer ülkenin güvenlik kaygıları da göz önünde bulundurulmaktadır. Devletlerin gerek etki alanlarını genişletmeleri gerekse terör gibi gitgide karmaşıklaşan sorunlarla mücadeleyi tek başlarına yürütmede yetersiz kalmaları bu yapıyı daha da güçlendirmektedir. Daha çok coğrafi yakınlık baz alınarak oluşturulan kompleksler, askeri ve siyasi tehditlerin yoğunluğuna göre de şekillenmektedir. Güvenlik komplekslerinde devletlerin daha çok güçlü yanları dikkate alınmakta, güvenlik çerçevesindeki karşılıklı bağımlılık çok güçlü olabildiği gibi zayıf da kalabilmektedir. Kompleksler oluşturulurken bazen ortak bir tehdide karşı beraber hareket etme motivasyonu etken teşkil ederken, bazen de iki yada daha fazla sayıdaki güçlü devlet arasında hissedilen korku, tehdit rol oynamakta, ortak tarihsel, ırksal veya kültürel bağlar komplekslerin şekillenmesinde etkili olabilmektedir. Bölgesel güvenlik komplekslerinin sınırlarının belirlenmesinde zorluklar yaşanabilmektedir. Bu zorluklar arasında; bölgeler üzerindeki denge dinamiklerinin değişmesi, coğrafi olarak birbirlerine yakın olan komplekslerin orantısız güvenlik oluşturması, karşılıklı bağımlılıklarının artması ve son olarak ekonomik ilişkilerin dinamik yapısından dolayı kompleks içi aktörlerin istikrarı ve birbirleriyle uyumları yer almaktadır (Buzan,2015).

Çalışmada belirlenen teorik alt yapı çerçevesinde dini radikal örgütlerin Orta Asya güvenliği kapsamında arz ettiği tehdidin kapsamlı bir şekilde incelenmesi çerçevesinde, bağımlı değişken olan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan’ın bağımsızlık sonrası dönemde; yönetim biçimi, kimlik inşası, uygulanan politikalar ve yönetimin yani politik yapının kabul ettiği dini yapı ve halkın benimsediği dini inancın içeriği ile bağımsız değişken olan HT ve ÖİH’nin bölge halkına ulaşmasında öne çıkan unsurlar ve radikalleşme süreçlerinde etkili olan faktörler incelenmiştir. Bağımsız değişken olan HT ve ÖİH’nin yapısı, öne sürdüğü, şekillendirdiği dini söylemleri, hedefleri, faaliyetleri ve mücadele yöntemleri değerlendirilerek örgüt yapısı, eylemleri ve bölge güvenliği üzerindeki etkisinin kapsamı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada bilgi toplama tekniği kullanılarak birincil kaynaklara ulaşılmaya çalışılmış, veri kaynakları olarak kitaplar, dergiler, uluslararası kurumların resmi internet siteleri, kongreler ve olayları değerlendiren raporlar incelenmiştir. Olaylara farklı bakış açıları irdelenerek araştırma sorularına ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmada telif eserler kullanılmış, Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri taranmıştır. Araştırma ile ilgili birçok Türkçe makale ve İngilizce makale taranmış, internet siteleri incelenmiştir. Araştırma sorularına yanıt aranırken birincil kaynaklara ulaşılmaya özen gösterilmiş ve terör faaliyetlerini değerlendiren raporlar detaylı incelenmiştir.

Literatür İncelemesi

Gerçekleştirdikleri terör faaliyetleriyle Orta Asya güvenliğini olumsuz yönde etkileyen HT ve ÖİH’nin yapısı, bölgesel ve küresel hedefleri, güç unsurları olan üye profili ve sayısı, maddi kaynakları, mücadele yöntemleri, araçları ve ortaya koydukları terör faaliyetleri kapsamında

incelenmiştir. Bu faaliyetlerin bir yandan bölge güvenliğini farklı sektörler üzerinden etkilediği, diğer taraftan ise devletler çerçevesinde vuku bulan yapısal faktörlerin terör örgütlerine zemin hazırlayan önemli etkenler olarak öne çıktığı görülmüştür. Dini radikal örgütlerin faaliyetlerinin kapsamı bölge ülkeleri çerçevesinde detaylı bir şekilde incelenirken bölge devletlerinin sosyo-ekonomik koşullarının, devlet politikalarının, dini görüş konusunda halk ile devlet arasında yaşanan ayrımın söz konusu örgütlere yaşam alanı sağlamasında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çok yönlü güvenlik sorunsalı karşısında, devletlerin yetersiz kalmasıyla uluslararası düzeyde işbirliklerine gidildiği ve çözüm sağlanması amacıyla BDT ve KGAÖ'den yararlanılmaya çalışıldığı ancak bu işbirliklerinin de çözüm noktasında tam anlamıyla işlevsellik kazanamadığı görülmüştür. Çalışmanın arz edilen çerçevesi doğrultusunda ön plana çıkan kaynakları şöyle sıralamak mümkündür;

[International Crisis Group (2001/16, 2001/30, 2002, 2002/37, 2003, 2003/44, 2003/58, 2003/59, 2003/72, 2004/85, 2005, 2009/97, 2009/162), Roy (2009), Buzan (2008, 2015), Waever (2008), Purtaş (2004, 2008), Baycaun (2001), Bozkurt (2006), Canpolat (2012), Gapparova (2012), Kuşcu (2015a, 2015b, 2015c), Özsağlam (2006), Radnitz (2005, 2006), Özpek (2007), Akiner (2005), Alkan (2015, 2016), Baran vd. (2006), Bıçkı (2008), Demirtepe (2008), Joldoshou (2010, 2015), Karaağaç (2013), Kasım (2010, 2016), Katz (2007), Nichol,(2010,2013), Sarı ve Alpay (2010), Shiskin (2012), Sönmez (2013a, 2013b), Aydın (2015,2016), Baysal ve Lülecı (2015), Dönmez (2008), Erol ve Şahin (2013), Hayit (2004), Kuzukulov (2005, 2017), Köstem (2010), Küçüksolak (2012), Diyarbakırhoğlu (2014), Stone (2009), Bleuer (2012), Hizb-ut Tahrir (2010), Karmanov (2004), Lewis (2004), Melh (2015), Orta Asya İnsan Hakları Arşivi (1999), Ruzaliev (2004), Sadibekov (2014), Yaman (2010), Yılmaz (2008), Altundağ (2016), Aslanov (2009), Budak (2013), Düzdaban (2014), Eren (2012), Halidov (2015, 2016), Hüseyinov (2003), Kubicek (2009), Lewis ve Marks (1998), Malgin (2002), Rakhimov (2010), Walts (1985)]

Bölüm 1: Orta Asya Jeopolitiğinde Din Unsurunun Yeri

1.1. Teorik Çerçeve

1.1.1. Güvenlik kavramı ve güvenlik kavramında yaşanan dönüşüm

Güvenlik, insanoğlunun varoluşundan bu yana en temel ihtiyaçlarından birini teşkil etmiştir. Devlet bekası odaklı yaklaşımdan birey güvenliğine evrilen, konuları ve aktörleriyle gitgide genişleyen ve farklılaşan güvenlik kavramını çok boyutlu bir yaklaşımla ele almak elzemdir. Güvenlik kavramının içeriğinin ve kavramda yaşanan dönüşümün detaylı olarak anlaşılması, güvenlik konularının kapsamlı bir şekilde incelenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Güvenlik kavramının kökeni Latince ‘securty’ den gelmekte, Latince ‘se’ –sız , ‘cure’ dert anlamında kullanılmakta, yani dertsiz anlamını ifade etmektedir. Güvenlik sözcüğünün kelime olarak dertsiz anlamına gelmesi kavramın sübjektifliğini de ortaya koymaktadır. Çünkü kişinin kendini güvende hissetmesi ya da dertsiz olması somut sebeplerden olabileceği gibi kişisel isteklere göre de değişkenlik gösterebilmektedir. Dolayısıyla güvenlik hem varılmak istenen hedef hem de bulunduğu konumdan emin olma şeklinde iki ayrı temelde tanımlanabilmektedir (Demiray ve İşcan,2008:150-151).

Tarihi bir perspektifle, güvenliğin en temel anlamda uygulandığı devlet güvenliği çerçevesinde fiziki sınırların korunması üzerine odaklanıldığı ve güvenlik yaklaşımının devlet sınırlarının başka bir devletin saldırı ve tehdidinden uzak tutma anlayışı doğrultusunda şekillendirildiği, ekonomik ve sosyal konuların ise ikinci planda yer aldığı gözlenmektedir. Bununla birlikte devlet güvenliği tanımının ve bu doğrultuda uygulanan politikaların da yer, zaman, dönemsal tehditler ve kültürel unsurlar çerçevesinde yeniden şekillendiği görülmektedir (Gapparova,2012:4-5). Devletler tarafından tanımlanan güvenlik yaklaşımı ve güvenlik alanları, jeopolitik konum, siyasi, ekonomik ve toplumsal yapılara göre değişkenlik arz etmektedir (Demiray ve İşcan,2008:149). Devletler, ulusal ve uluslararası dinamikler çerçevesinde anlamlandırdıkları güvenlik kavramı ve benimsemiş oldukları güvenlik yaklaşımları çerçevesinde bölgesel ve küresel işbirliklerine dahil olmaktadırlar (Çakır,2010:3).

Arnold Wolfers’ın güvenlik üzerine yaptığı 1952 tarihli çalışmada güvenlik, devletlerin politik çıkarlarına göre tanımlanmıştır. Kazanılmış değerlere yönelik tehditlerin varlığını ölçen ve bunlara yönelik saldırı korkusunun bulunması kapsamında bir güvenlik tanımlaması yapan Wolfers için sahip olunan değerler devlet içindir ve bu değerlere yapılabilecek saldırı da başka bir devlet tarafından gelebilecektir (Alpaydın,2016).

Uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde ortaya konan güvenlik çalışmalarının ilk dönemleri realizm ağırlıklı olmuş, ilerleyen süreçte de realizm ve realizm eleştirileri üzerine eserler verilmiştir. Ancak ilerleyen dönemlerde alanda yapılan çalışmalarla farklı güvenlik kavramsallaştırmalarının ortaya konması, kavramın farklı açılardan ele alınarak çok boyutluluğuna katkı sağlamıştır. Geleneksel güvenlik yaklaşımının yetersizliği, devlet odaklı güvenlik yaklaşımından insan odaklı güvenlik yaklaşımına yönelik dönüşüm sürecine hız katmıştır (Küçüksolak,2012:200). Özellikle de 1990’lardan itibaren yani Sovyetler Birliği’nin yıkılmasının ardından güvenliğin kapsamı genişleyerek askeri tehditlerin yanı sıra insani, çevresel, sosyal ve siyasi konuları da çatısı altında toplamıştır (Çakır,2010:7-8). Gitgide

karmaşıklılaşan ve iç içe geçen güvenlik sorunlarına paralel bir şekilde güvenlik çalışmaları da gittikçe derinleşmiş ve bir taraftan devletten insana diğer taraftan da devletten uluslararası işbirliklerine doğru derinleşen bir çalışma düzlemi ortaya çıkmıştır. Küreselleşme sürecinin hız kazanması da terör, salgın hastalıklar, insan kaçakçılığı, uyuşturucu kaçakçılığı, örgütlü suç, çevre tahribatı, eşitsizlik, yoksulluk, ekonomik istikrarsızlık gibi insan güvenliğini etkileyen konuların küresel düzeyde birbirleriyle bağlantılı olduğunu ve tek bir devletin söz konusu sorunlarını çözmede yeterli olmayacağını göstermiştir (Küçükşolak,2012).

Gerek ulusal gerekse uluslararası alanda yaşanan dönüşümler, güvenlik anlamında da kendini göstererek güvenlik kavramsallaştırmasının farklı boyutlarda tartışılmasına yol açmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönem, gerek sistemsel yapıdaki değişim gerekse küreselleşmenin etkisiyle yeni yaklaşımların ağırlıklı olarak tartışıldığı bir sürece işaret etmektedir. Süreç çerçevesinde içeriği genişleyen ve derinleşen tehditler daha geniş ve kapsamlı bir güvenlik anlayışı ihtiyacını doğurmuştur. 21'inci yüzyıla gelindiğinde güvenlik, askeri unsurlar üzerinden devlet bekası odaklı tanımları aşarak, toplumsal içerikli ve yaşam standartlarını korumaya yönelik bir düzlem doğrultusunda dönüşüm geçirmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nda Pearl Harbour'un bombalanmasından uzun zaman sonra 2001'de Dünya Ticaret Merkezi'nin saldırıya uğraması kapsamında yapılan analizler, güvenlik sistemlerinin ve aktörlerinin geçirdiği dönüşüme önemli bir örnek niteliği taşımaktadır (Bıçakçı,2008:8). Günümüzde uluslararası literatürde güvenlik tanımı; askeri, siyasi, çevresel, ekonomik, kültürel ve teknolojik güvenlik konuları çerçevesinde tartışılmakta (Çakır,2010:6), uluslararası sistemin güvenliği, coğrafi alt sistemlerin güvenliği ve devlet güvenliği şeklinde boyut kazanmaktadır (Gapparova,2012:4)

1.1.2.Kopenhag okulu

Soğuk Savaş'ın sonlanmasının ardından güvenlik kavramında gözlemlenen dönüşüm hız kazanmış ve kavram Rothschild'in de belirttiği üzere dört farklı form almıştır. Birincisi, ulusal güvenlikten grup ve birey güvenliğine doğru yani aşağı yönde bir genişleme yaşanmıştır. İkincisi, ulusal güvenlikten uluslararası veya uluslar üstü fiziksel çevrenin güvenliğine doğru yukarı yönde bir genişleme yaşanmıştır. Üçüncüsü, askeri güvenliğin yanında ekonomi, sosyal, çevresel ve insan güvenliğine doğru yatay bir genişleme yaşanmıştır. Dördüncüsü ise daha kapsayıcı olarak güvenliği sağlama kapsamında politikanın kendiliğinden genişleyerek uluslar üstü güvenlikten birey güvenliğine kadar bölgesel-yerel hükümetler sivil toplum kuruluşları, kamuoyu, basın, doğa ve piyasanın güçlerini barındırmasıdır (Rothschild,1995:55).

Krause ve Williams da, güvenliğin derinleşmesini güvenliği küresel ya da uluslararası düzeye yükselten ya da birey güvenliğinin düzeyini aşağıya çeken güvenlik düzlemleriyle ilgili olarak tartışmaktadırlar (Krause ve Williams, 1996:230). Devlet güvenliğinden birey güvenliğine doğru derinleşen bir perspektifle de düşünüldüğünde, bireylere yönelik tehditlerin çoğunun toplumsal, ekonomik ve siyasal baskı unsurları sonucunda oluştuğu gözlenmektedir. Barry Buzan toplumsal bazda incelediği bu tehditleri; fiziksel tehdit (yaralanma ve ölüm), ekonomik tehditler (gasp ya da mülkiyetin zarar görmesi, iş ya da kaynaklara ulaşım zorluluğu), haklara yönelik tehdit (hapsedilme, insan haklarının reddi), konum ya da statüye yönelik tehditler (rütbe indirme ve aleni küçük düşürme) şeklinde açıklamaktadır. Bu dört unsurun

kaynaklarına bakıldığında da; iç kanun yapma ve uygulamasından kaynaklanması, devletin birey yada gruplara karşı doğrudan idari veya siyasi uygulamalarından kaynaklanması, devlet aygıtı üzerinden güç sahibi olma mücadelesinden kaynaklanması, devletin dış güvenlik politikalarından kaynaklanması şeklinde geniş bir kapsamda değerlendirildiği görülmektedir (Buzan,2015:49-51)

Güvenlik çalışmalarındaki teorileşme dönemi içerisinde 1980'lerin sonunda ortaya çıkan Kopenhag Okulu geleneksel anlayışın aktör-tehdit-politika üçlüsüne eleştiri getirmiştir (Akgül-Açıkmeşe,2011:46). Barry Buzan, Ole Waever, Pier Lemaitre'nin başını çektiği Kopenhag Okulu uluslararası ilişkiler teorileri kapsamında egemenlik ve devlet kavramları sınırlarını kesin olarak çizmemektedirler. Devletin yanı sıra diğer aktörlerin de ele alındığı bir sistemde güvenliğin çok boyutlu kavramsallaştırılması ve bu çerçevede politika üretilmesi sürecine odaklanılmaktadır. Güvenlik teorileri çerçevesinde önemli katkılar sunan Kopenhag Okulu temsilcilerinden Ole Waever'in toplumsal güvenlik ve güvenikleştirme kavramları ile Barry Buzan'ın beş sektörün irdelendiği sektörel güvenlik anlayışı ve Bölgesel Güvenlik Kompleksi, Okulu öne çıkaran noktalar arasında yer almaktadır (Şahin,2004:76-77).

Bölgesel Güvenlik Kompleksi ile Sektörel Güvenlik arasındaki ilişkiyi anlamlandırmak ve güvenlik alanındaki aktörleri, referans nesnelerini ve aralarındaki etkileşimleri incelemek adına kullanılan analiz seviyelerini şu şekilde sıralamak mümkündür;

Uluslararası Sistemler: sistemin üzerinde hiçbir düzen bulunmadığı, karşılıklı bağımlılık ilişkileri üzerinden oluşturulan en büyük topluluktur. Günümüzde tüm güvenlik sistemlerini kapsamaktadır.

Uluslararası Alt Sistemler: Uluslararası sistem içerisinde birbirleriyle etkileşime girme yada etkileşim yoğunluğu ile ayırt edilebilecek gruplardır. Hem bölgesel hem de bölgesel olmayan alt sistemler bulunmaktadır.

Birimler: Birçok alt gruptan oluşmakta ve bu gruplar örgütlerden, topluluklardan veya bireylerden oluşabilmektedir. Farkı tutarlılık ve bağımsızlık çerçevelerine sahip olan devlet, uluslar ve ulus aşan şirketler bu kategoride ele alınmaktadır.

Alt Birimler: Bu birimler bireylerin teşkil ettiği gruptur. Bürokratik yapı ve lobiler gibi davranışları etkileyen yapıları kapsamaktadır.

Bireyler: Yapılan analizlerde en alt seviyede kullanılan düzeydir (Buzan vd.1998:5-6).

1.1.2.1 . Bölgesel güvenlik kompleksi

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle değişen sistem yapısı çerçevesinde hem bir anlamlandırma krizi yaşamış hem de sorunların anlaşılması ve çözüm üretilmesi noktasında arayışlar başlamıştır. Devletler tek tek ya da gruplar halinde sorunlarına çözüm bulmak amacıyla uluslararası kurumlar oluşturmaya yönelmişlerdir (Oğan,2009:15). Akabinde uluslararası sisteme eklenme, daimi tarafsızlık ve bölgeselleşme gibi politik uygulamalar ortaya konmuştur. Bunun yanında entegrasyon süreçleri de uluslararası arenada varlık göstermeye başlamıştır. 1952 yılında Avrupa Birliği'nin temelleri atılmış ve bu birlik model alınarak yeni birlikler oluşturulmaya çalışılmıştır. Oluşturulan bu birliklerde politik çıkarlar referans

alınmıştır. Yani ülkelerin genel hedeflerine bakıldığında, bunları tehditleri azaltmak ve güvenliklerini artırmak olarak ifade etmek mümkündür (Erol ve Şahin,2013:112).

Yinanç ve Taşdemir'den aktaran Gapparova'ya göre bir devlet, çatışmaların üstesinden gelme ve güvenliğini sağlama adına öncelikli olarak dar kapsamlı bölgesel çerçevede girişimler gerçekleştirmektedir (Yinanç ve Taşdemir'den aktaran Gapparova,2012:5). Bölgelerin birçok tanımı olmasına rağmen ana hatlarıyla gelişme düzeyi, kültür ve siyasi kuruluşlar gibi genel özelliklerin olması ve aynı coğrafyanın paylaşılması durumundan bahsedilmektedir (Lake'den aktaran Gapparova,2012:7). Bunun yanında bölgeselcilik devlet olmayan kurumların ve devletlerin işbirliği ve stratejik koordinasyonlarını da sağlayan politikaları çağrıştırmaktadır (Oğan,2009:10). Bölgesel güvenlik ise siyasi, kültürel ve ekonomik gelişme yollarını belirlemede hakim olan, dış güçlerin devletlerin iç işlerine karışma olasılığının olmadığı genelde aynı coğrafyayı paylaşan ülkeler arasındaki ilişkiler sistemidir (Gapparova,2012:10).

Günümüzde uluslararası arenada gerçekleştirilen politikaların bölgesel boyutuyla incelenmesine yardımcı olan önemli yaklaşımlardan birini Barry Buzan ve Ole Waever tarafından geliştirilen Bölgesel Güvenlik Kompleksi (BGK) teşkil etmektedir. Buzan ve Waever BGK'yi şöyle açıklamaktadır; dünya genelinde bütün devletler güvenlik açısından birbirlerine bağımlıdır ama yaşanan tehdit ve güvensizlik ortamı coğrafi olarak yakınlık durumuna bağlıdır. Anarşinin arttığı ve coğrafi sınırlar arasında güvenlik çerçevesinde karşılıklı bağımlılığın yoğunlaştığı bölgeler, bölgesel güvenlik komplekslerini oluşturmaktadır (Buzan ve Waever,2003;45-46).

Güvenlik çerçevesinde kullanılan “bölge” terimi, coğrafi yakınlığa göre devletlerin arasında çıkan güvenlik ilişkilerinin farklı ve belli bir alt sistemi anlamına gelmektedir. Bu ilişkilerde devletlerin dostluk ve düşmanlık algısı önemli rol oynamaktadır. Dostluk veya düşmanlık ilişkisinde sadece güç temelinde değil, sınır anlaşmazlıkları, etnik kökenli çıkarlar, ideolojik farklılıklar ve tarihten miras aldığı bağlar etkili olmaktadır. Bölgesel güvenlik, güvensizliğin ilişkisel yapısı ve karakteri ile kavranabilmekte ancak coğrafi yakınlık çerçevesinde dostluk ve düşmanlık ilişkilerinde değerlendirilebilmektedir. Ortaya çıkan bu oluşumlar için Buzan “Güvenlik Kompleksi” terimini kullanmaktadır. Buzan, güvenlik kompleksini; güvenlik kaygıları temel alındığında ulusal güvenlikleri bir diğerinin güvenliğinden ayrı düşünülemeyecek şekilde birbirlerine yakın olan devletler grubu olarak tanımlamaktadır. Güvenlik kompleksleri devletlerarasındaki etkileşim sonucu oluşmaktadır. Bir devletin çevresi, askeri ve siyasi tehditlerin yoğunlukları arasındaki bağ ile etkileşimleri ve algılanan mesafenin kısalığı hakkındaki endişelerinin şeklini temsil etmektedir. Yakınlıkta tehditler daha etkili olduğundan komşularla güvenlik etkileşimi öncelikli olmaktadır. Güvenlik kompleksleri uluslararası sistemde geçici olmaktan ziyade kalıcı unsurları teşkil etmektedir. Bu alt yapı içerisindeki aktörler üzerlerindeki tehdidin farkında olmakla birlikte kimileri içinde bulundukları yapıyı kavrayamayabilirler. Başkaları üzerinde oluşturdukları güvenlik komplekslerinde devletlerin daha çok güçlü yanları dikkate alınmaktadır. Güvenlik komplekslerinde önemli faktör olan karşılıklı bağımlılık bazen çok güçlü olduğu gibi bazen de zayıf olabilmektedir. Karşılıklı bağımlılıklar bölgesel ilişkilerden doğmakta ancak sisteme büyük güçler dahil olduğunda devletler ortak bir tehdide karşı birleşebilmektedirler. Komplekslerin tanımlanmasında bir diğer etken de iki ya da daha fazla büyük devletin arasında karşılıklı olarak yüksek düzeyde hissedilen korku veya tehdittir. Ortak kültürel ve

ırksal bağların bulunması, devletlerin birbirlerine karşı daha hassas davranmalarını ve birbirleriyle ilgili güvenlik konularına karşılıklı olarak müdahale etmelerini meşrulaştırmaktadır (Buzan,2015:162-164).

Bölgesel güvenlik komplekslerinin sınırlarının belirlenmesi kolay değildir. Bu zorlukları şöyle sıralamak mümkündür; bölge dinamiklerinin değişmesi, coğrafi olarak birbirlerine yakın olan komplekslerin orantısız bir güvenlik alanı oluşturması ve karşılıklı bağımlılıklarının artması, ekonomik ilişkilerin dinamik yapısından ötürü aktörlerin istikrarı ve uyumlarıdır. Ekonomik ilişkiler askeri ve siyasi ilişkilerde olduğu kadar coğrafi yakınlıkla ilgili olmayıp daha farklı ilişkisel dinamiklere sahip bulunmaktadır. Hem devletlerin yerel kompleksler içindeki güçlerini hem de aktör olarak iç istikrar ve uyumlarını belirlemede rol oynamaktadır (Buzan,2015:166-168).

BGK kapsamında, coğrafi yakınlığın yanında güvenliğin ilişkilendirilmesi ve güvenliğin karşılıklı bağımlılık çerçevesinde düşünülmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Buzan bölgesel güvenlik yapılarını bir grup ülkenin yaşadığı güvenlik kaygılarının birbirlerinden ayrı düşünülmemeyecek kadar birbirlerine bağlanması şeklinde ifade etmiştir (Küçüksolak,2012). Buzan ve Waever günümüz BGK'lerini şöyle sıralamışlardır; -Doğu Asya –Güney Asya – Orta Doğu –Güney Afrika –Orta Afrika –Kuzey Amerika –Güney Amerika- Avrupa –Post Sovyet. Buzan ve Waever, Orta Asya'yı Çin'in ekonomik gücünün etkisi ve Rusya nüfuzunun etkinliğinden dolayı Post Sovyet alanın bir alt kategorisi olarak tanımlamaktadırlar. Eğer Çin'in ekonomik etkisinin Orta Asya'ya etkisi azalır ve Rusya'nın nüfuzu zayıflarsa bölgesel komplekse dönüşeceği ümit edilmektedir (Lukin'den aktaran Gapparova,2012:21-22).

Sovyetlerin yıkılmasının ardından BDT'ye üye olan Orta Asya devletleri bir taraftan güçlü Çin, bir taraftan Rusya'nın nüfuzunun hala devam etmesi diğer taraftan ise, istikrarsızlıkla mücadele etmeye çalışan Afganistan ve son olarak da potansiyel tehlike arz eden İran arasında sıkışıp kalmıştır. 1987 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu tarafından gerçekleştirilen 'Silahsızlanma ve Kalkınma Arasındaki İlişki' isimli uluslararası konferansta güvenliğin bütün uluslar için gerekli olduğu, güvenliğin askeri boyutunun yanı sıra ekonomik, çevre, etnik anlaşmazlıklar, göç ve uyuşturucu konularının da bulunduğu ifade edilmiştir (Bozkurt'tan aktaran Gapparova:2012:21). Yukarıda da bahsedildiği üzere Orta Asya devletleri yeni bağımsızlıklarını kazanmış olduklarından güvenlik sorunlarının yanı sıra BM'nin ifade ettiği güvenlik sorunlarından iç politikada istikrarsızlık, uyuşturucu trafiği ve terörizm gibi problemlerle de karşı karşıyadırlar (Şanlı,2008:26). Bu sorunlardan bazıları basit tedbirlerle, bazıları zamanla bazı sorunlar ise uzun uğraşlar gerektiren çabalar sonucunda çözülebilecektir (Erol ve Şahin,2013:130). Bu sorunlardan bölgedeki bütün devletler aynı derece etkilemese de bölge güvenliği için ortak adım atılması elzemdir. Yani bölgesel güvenlik kompleksinde de bahsedildiği gibi karşılıklı bağımlılık anlamında, güvenlik çerçevesinde yaşanan tehditlere ortak çözümler uygulanmalıdır. Bu anlamda bölge ekonomisinin güvenlik sorunlarından kaynaklanan sorunları örnek verilebilir. Zira sınırlarda alınan tedbirler suç olaylarını azaltmadığı gibi ekonomiyi de kayıt dışı alana kanalize etmektedir (Erol ve Şahin,2014:130). Bunun gibi birçok örnek verilebilir. Bu coğrafyada yer alan devletlerin bölgesel sorunlara çözüm arayışı içinde olmaları ve küresel rekabette ayakta kalabilmeleri için bölgesel işbirliği uygulamalarına gitmeleri zorunlu hale gelmektedir (Şanlı,2008:24).

1.1.2.2. Sektörel güvenlik

Sektörel güvenliğin çıkış noktasını güvenliğin askeri olmayan yönlerinin tartışılması teşkil etmiştir. Kopenhag Ekolü güvenliği askeri boyutunun yanında diğer alanları da tanımlayarak genişletmiştir (Buzan ve diğerlerinden aktaran Baysal ve Lüleci,2015:71). Sektörel güvenlik çatısında her şeyin tehdit arz etmesi ihtimali bulunmaktadır (Akgül-Açıkmeşe, 2011: 59). Askeri sektörün yanında tanımlanan diğer sektörlerin güvenliğin sadece askeri çerçevede olmadığını ortaya koyduğu ancak bu sektörlerin varlığıyla da askeri sektörün öneminin yadsınamayacağı ifade edilmiştir (Buzan vd.,1998:11). Uluslararası sistemi oluşturan unsurlar arasındaki ilişki ve bu ilişkilerin etkileşim sınırlarını belirlemede kullanılan referans nesnesinin incelenmesi, kimin güvenliği sorusunun sorulması ve güvenliğin çeşitlenen konu alanlarında derin bir çerçevede ele alınması kapsamında önem arz etmektedir (Buzan vd., 1998:27). Sektörler; askeri, politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel olarak ifade edilmektedir.

Askeri Sektör: kuvvet temelli, devlet, barışı koruma

Siyasi Sektör: tanınma talebi, yönetim pozisyonu, meşruiyet veya otoritenin sorgulanması

Ekonomik Sektör: nüfusun temel ihtiyaçlarını karşılama, üretim, ticaret, mali ilişkiler

Toplumsal Sektör: dini ve ulusal kimlikler ve ilişkileri

Çevresel Sektör: habitat türlerinin hayatta kalması, iklimin korunması, biyosfer (Buzan vd.,1998:22-23).

Bu beş sektör farklı referans nesnelere ve çeşitlenen konulara sahiptir. Askeri sektörde; yönetimi devirme çabası, terörist hareketler, siyasi kuvvetlerin ayakta kalması ve barışı koruma, çevresel sektörde; insanlığı ve tüm habitat yaşam alanlarını tehdit eden afetler, ekonomide; dış kaynaklara ulaşımın engellenmesi, nüfusun temel ihtiyaçlarını karşılayamama toplumsal sektörde; ise milletlerin aidiyet hissiyatına zarar verecek özellikteki göç, entegrasyon, dil ve kültür değişimi gibi her türlü sorun tehdit olarak tanımlanmaktadır. Güvenlik sektörleri farklı etkileşim türleri olmasına rağmen birbirleriyle ilişki içerisindedirler (Buzan vd.,1998:22-23). Birbirlerinden bağımsız hareket edememekle birlikte hepsinin öncelikli bir odak noktası ve öncelikli bir sıralaması bulunmaktadır (Stone,2009:4). Tüm sektörlerin; ortak noktası referans nesnesinin acil eylem/ özel önlem gerektiren bir tehdit ve bu tanımlamanın izleyici kitle tarafından kabul edilmesidir (Wilkson,2007:9).

Askeri sektördeki güvenlik alanları; devletin kuruluşundan başlayan ve devamında korunması sürecindeki iç ve dış etkenler, siyasi kurumların korunması, var olan barışın devam ettirilmesidir. Askeri sektörde en önemli referans nesnesi devlettir ancak tek değildir (Buzan,1998:57). Askeri eylemler devletin bütün birimlerini etkileyebilmektedirler. Toplumsal ve bireysel çıkarları konusundaki bir tehdit devletin temel görevleri arasında sayılabilir. Yani tehdit seviyesi ve hedeflere göre farklı seviyelerde önem kazanabilir (Stone,2009:4). Askeri sektörde her şeyin mecburi olarak güvenlikle ilgisi olmayabilir. Birçok devlet askeri tehditle yüzleşmekte fakat ciddi sayıda silahlı kuvvete sahip olması askeri ilişkilerden daha çok siyasi ve ekonomik ilişkilerle irtibatlı olmaktadır (Buzan,2008:118).

Tarafların elinde bulundurduğu saldırma ve savunma imkanları ile niyetlerinin etkileşimi güvenlikleştirmenin artmasını ortaya çıkarmaktadır. Bu durum da uluslararası arenanın dikkatini çeken bir unsurdur. Askeri sektörde ilişkiler güvenlikleştirildiği zaman, ilgili tarafların güç araçları, bunları kullanmak için belirledikleri yol ve tarafların sahip olduğu olanaklardaki değişim, ilişkilerin hızını ve yönünü belirlemektedir (Buzan,2008:119). Askeri sektörde devlet, temel aktör ve referans nesnesidir. Soğuk Savaş sonrası uluslararası arenada küresel güvenlikten ziyade bölgesel-yerel güvenlik daha ön plana çıkmaktadır (Buzan vd.,1998:69).

Askeri alandaki tehdit unsurları genel olarak devletin tüm birimlerini kapsayabilir. Askeri tehditler siyasal kurumların gerilemesine, parçalanmasına ve zarar görmesine neden olabildiği gibi “devlet olma” fikrini baskılamasına da neden olabilir. Yani devrimler gibi devletin kabul ettiği tanımları ve ideolojileri yok sayabilir. Askeri tehditler sadece devletin savunma mekanizmasına değil toplumsal ve bireysel çıkarlarının her basamağına da zarar verebilmektedirler. Askeri tehditler küçük ölçekli olabileceği gibi önemli konuları da kapsayabilmektedirler. Söz konusu tehditler bir kişiye ait teknenin taciz edilmesinden, bölge işgaline veya bombalı saldırılara kadar geniş bir alanı kapsamaktadırlar. Sadece bireyi ilgilendiren olaylar olabildiği gibi toplumu hatta devleti ilgilendiren olayları da kapsamaktadırlar. Askeri güvenlik içerisinde yer alan bireyi ve toplumu hedef alan olaylarda, ön planda hedef toplum veya birey olarak görünebilecekken, tehditlerin asıl hedefi devlet olabilmektedir. Askeri tehditler doğrudan devleti hedef aldığı gibi dış politika hedeflerini de tehdit edilebilmektedirler. Uluslararası arenada hedefteki devletin ortaklarına, kullandığı ulaşım güzergahı ve devlet için stratejik öneme sahip bölgelere yönelik tehditler de bu başlık altında yer almaktadır. Askeri tehditler diğer sektörleri de etkileyen ciddi değişimlere neden olabilmektedir. Gerek alınacak önlemler gerekse tehditlerin varlığı diğer sektörlerdeki güvenlik unsurlarını etkileyebilmektedir (Buzan,2015:108).

Politik/siyasi güvenlik içerisinde yer alan siyasi tehditler devletler için sürekli endişe kaynağı arz etmektedir. Bu alandaki tehditler en az askeri alandaki tehditler kadar önem teşkil etmektedir. Bu alandaki tehditleri belirleme diğer sektörlerle karşın daha zordur (Stone,2009:5). Siyasi güvenlik devletlerin örgütsel istikrarını, yönetim sistemlerini ve yönetime meşruiyet veren ideolojileri ilgilendirmektedir (Küçüksolak,2012). İnsan hakları ve bireyleri doğrudan ilgilendiren talepler de bu alana dahil olmaktadır (Sorensen'den aktaran Şahin,2004:120). Bu en kapsamlı güvenlik sektöründe, ideolojiler arasında rekabet yaşanması ve sınırlar içerisinde bulunan farklı milletlere ait grupların birbirlerine saldırı düzenlemesi tehditler arasında sayılmaktadır (Stone,2009:5). Bütün tehditler ve savunmalar politik olarak tanımlanmakta ve güvenlikleştirme de bir politik uygulama olarak yer almaktadır. Siyasi sektör devletin kabul ettiği ideolojiyi ve tanımladığı fikirleri veya uluslararası düzeyde tanınmasını kapsamaktadır. Devlet dışındaki örgütlenmeler de siyasi sektörün referans objesi olabilmektedir (Buzan vd,1998:144). Siyasal tehditler devlet teşkilatının istikrarını hedef almaktadır. Yönetimdeki belirli bir politika konusunda baskı yapma, hükümeti devirme, siyasi yapıyı değiştirme ve ayrılıkçılığı teşvik etme adına silahlı saldırıdan önce zayıflatmayı hedeflemektedir (Buzan2015:109). Siyasi tehditler, düşünceler ve gelenekler arasındaki farklılıklardan kaynaklanabilmekte ve 20'inci yüzyılda demokrat/liberal, faşist, komünist ve İslami siyasi fikirler çekişmesinde ortaya çıkabilmektedir. İdeolojiler arasında yaşanan

rekabetler kompleks bir yapıya sahiptir. Siyasal tehditlerin ulusal güvenliği etkilemesinde netlik kazanmasındaki zorluk da bu kompleks yapıdan kaynaklanmaktadır. Hedef devlet içerisindeki etnik-kültürel kimliklere karşı ayrımı tetikleme ve artırma amacı da bu tip bir tehdit içerisinde yer almaktadır (Buzan,2015:109). Diplomatik tanımayı reddetme kasti siyasal tehditlere örnek gösterilebilmektedir. Siyasi tehditler yapısal da olabilmekte, bu tür tehditler bir aktörün diğerine yönelik kişisel niyetlerinden ziyade yaşanan durumdan dolayı da ortaya çıkabilmektedir. İki devletin kuruluş ilkelerinin birbirleriyle çelişmesiyle ve birbirlerinin varlıklarını yok saymalarıyla ortaya çıkabilmektedir (Buzan,2015:110).

Toplumsal güvenlikte ana unsuru kimlik teşkil etmektedir. Dil ve eğitim politikaları ile kültürel çabalar da bunun içerisinde yer almaktadır (Waeber,2008:154). Toplumsal güvenlik, geleneksel dil, kültür, dini ve ulusal kimlik ile geleneklerin gelişimi için gerekli koşulların sürdürülebilirliğini kapsamaktadır (Küçüksolak,2012). Toplumsal güvensizlik herhangi bir sebepten meydana gelebilmekte, bu güvensizliğe sebep olan her şey de tehdit olarak tanımlanabilmektedir. Toplumsal sektör; siyasi sektör ile ilgili olup ondan farklılık göstermektedir (Waeber,2008:158). Toplumsal güvenlik ile sosyal güvenlik de birbirlerinden farklı konulardır. Sosyal güvenlik bireyle ilgilenmekte ve daha çok ekonomik yönü ele almaktadır (Waeber,2008:155). Toplumsal güvenlik; kimlik ve devlet içindeki dengeyle ilgilenmektedir (Stone,2009:5). Grupların taşıdığı aidiyet ve sadakat hissiyatının tehdit edildiği konular da toplumsal sektör kapsamında yer almaktadır. Toplumsal aidiyet hissinin temeli olan kimlikler iç veya dış etkenlerden ötürü değişebilmektedirler. Bu değişiklikler ya tehdit olarak algılanır ya da kimliğin bir parçası olarak kabul edilebilmektedirler. Bu da kimliği taşıyan topluluğun açık veya kapalı görüşlü olmasına göre değişmektedir (Buzan,1998:23). Toplumun bulunduğu sınırlar ile devletin bulunduğu sınırlar her zaman aynı çizgide bulunmayabilmektedir. Toplumun güvenliği devletsiz toplumların veya azınlıkların kaygılarını güvence altına almaktadır (Waeber,2008:153). Göç toplumsal sektör çerçevesinde sorun haline gelebilecek unsurdur. Göç alan toplum gelen göçe göre azınlıkta kalarak göç eden toplumun dil ve kültürel etkisi altında kalıyorsa ve kendisinin sahip olduğu kimlikle değil de farklı bir kimlikle hissetmeye başlıyorsa sorun teşkil etmektedir (Waeber,2008:158). Toplumsal sektörde tanımlanan tehditler toplumun bulunduğu yere göre değişebilmektedir. Avrupa’da göç önemli bir tehdit unsuru olarak ele alınabilecekken, Asya ve Orta Doğu’da dini ve medeniyete dair etmenler öne çıkabilecektir (Buzan vd.1998:137-138). Bu açıdan bakıldığında küreselleşme de toplumsal sektör için tehdit unsuru arz edebilmektedir. Yaygın olan çatışmalar çoğunlukla toplumsal unsura sahiptir. Bu nedenle makro düzeyde yapılacak güvenlik incelemesinde toplumsal sektörün dikkate alınması gerekmektedir (Stone,2009:5). Bir diğer tehdit ise savaş, doğal afetler, açlık, salgın hastalık veya yok etme politikaları ile nüfusun azalmasıdır (Waeber,2008:159).

Toplumsal tehditler ile siyasi tehditlerin birbirlerinden ayrılması zor olabilmektedir. Devletlerarasındaki ilişkilerde kayda değer toplumsal tehditler kimliğe dönük saldırı anlamına gelebilmekte ve siyasi tehdide dönüşebilmektedir. Toplumsal tehditler aslında askeri ve siyasal tehditlerin bir bölümünü oluşturmakta, bu anlamda alanlar arasında bir kesişme gözlenmektedir. Fikirlerin karşılıklı etkileşimi siyasi olarak toplumsal ve kültürel tehditlere neden olabilmektedir. Toplumsal güvenliğin sürdürülebilirliğinin içinde yer alan tehditler; dilin yapısı, kültür, dini, etnik kimlik ve gelenekle ilgiliyse çoğunlukla devlet içinden gelmektedir.

Hassas etnik kimlikler dengelenmediği zaman siyasi ayrımcılık ve bir adım öteye giderek iç savaş nedeni olabilmektedir (Buzan,2015:111-112).

Ekonomik sektör kendine özgü bir alan oluştursa da diğer birimlerde kilit rol almaktadır. Devletin referans nesnesi olarak kullanılması ağırlıklı olarak askeri ve siyasi alanlarda söz konusu olmakla birlikte ekonomik alanda da referans nesnelerinden birini teşkil etmeye devam etmektedir. Ekonomik güvenliğin temelinde istikrarsızlık ve ekonomik eşitsizlik konuları yer almaktadır. Bu alan, referans nesneleri açısından zengindir. Bireyler, sınıflar, devlet ve küresel piyasa sistemleri gibi birçok unsuru barındırmaktadır. Ekonomik güvenlik, uluslararası ekonomi tartışmalarında önem arz etmektedir. Buzan'ın ifade ettiği gibi 'piyasa ekonomisinde aktörlerin normal durumu; risk, agresif rekabet ve belirsizliklerden biridir. Bu güvensiz ortam da ekonominin güvenliğini zorlaştırmaktadır. Ekonomik sektör diğer sektörlerle de ilişki içerisindedir. Askeri güvenlik, bütçe kısıtlamaları ve limitleri nedeniyle ekonomik güvenliğe bağlıdır. Ekonomik güvenlik bir devletin genel güvenliğine dair bir gösterge olarak kullanılabilir (Buzan vd.,1998:100) .

Ekonomik anlamda tehdit olarak nitelendirilebilecek unsurların ulusal güvenlik çatısı altında ele alınması karmaşık ve zor konulardan birini teşkil etmektedir. Burada esas problem piyasa ekonomisindeki aktörlerin olağan durumlarının risk, saldırganlık, rekabet ve bilinmezlik içinde olmasıdır. Ekonomik güvenlik içerisinde yönetimin artan müdahalesi ile ekonomi işleyemez noktaya gelecektir ki bu da kördüğüm oluşturmaktadır. Yönetimin ekonomiyi kontrol etmesi mi, yönlendirmesi mi ya da ekonomi üzerindeki etkisini en aza indirgeyerek diğer aktörlerin sistem üzerindeki sorumluluk ve faaliyetlerinin artmasının gerekliliği mi soruları tartışma konusudur. Dolayısıyla sayıca çok çeşitlilikte olan problem unsurlarını doğrudan ulusal güvenlik çatısı altında ele almanın ne kadar anlamlı olduğu bir soru işaretidir (Buzan,2015:112-113).

Ekonomik tehditlerin sonuçları bu sektörün dışındaki siyasi ve askeri alanlara sirayet ettiğinde üç güvenlik konusu ortaya çıkabilmektedir. Bunlar; ekonomik yeterlilikler, askeri yeterlilikler son olarak da güç ve toplumsal istikrardır. Ekonomik güç devletin uluslararası arenadaki gücüyle ilgilidir. Ekonominin zayıflaması sonucu devlet zayıflar ve bu zayıflama yönetimin çözüm kapasitesinin dışına çıktığında uluslararası gündemi meşgul etmeye başlar. Uluslararası sistemde devlet statüsünde ekonomik kapasite önemli rol oynamaktadır. Askeri yeterlilik ile ekonomi arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Askeri güç sadece stratejik materyallerin bulunmasıyla değil askeri gücü destekleyecek endüstriyel temele de bağlıdır. Bu da geniş spektrumda silahlı teçhizat üretecek sanayinin varlığına işaret etmektedir. Ekonomik tehditlerin etkilediği son alan ise güç ve toplumsal istikrardır. Ticaret temelli politikalarla zenginlerin artması büyüyen toplumsal yapıda bağımlılığa neden olur. Bazı devletler ham madde üretiminde uzmanlaşmış, ham madde satışına bağımlı iken bazı devletler de sanayide uzmanlaşmış ve hem ham maddeye hem de mallarını pazarlamalarına bağımlıdır. Bu bağımlılık da ülke içindeki güç dengelerini ve toplumsal istikrarı etkilemektedir (Buzan,2015:115).

Güçlü devletler için ekonomik tehditler ülke içi siyasi istikrarsızlık endişesi anlamına gelmektedir. Gelişmiş devletlerde ekonomik tehditler hem ekonomideki uzun vadeli planları hem de toplumsal ve siyasal yapının sürdürülebilirliğini etkileyebileceğinden ülkenin mali

yapısındaki bozulmaları istikrarı ciddi oranda tehdit edebilecektir. Toplumsal istikrarsızlık ekonomiye olumsuz yönde geri dönüş yaparak koşulları daha da zorlaştıracak ve çift yönlü bir etki arz edebilecektir. Diğer taraftan az gelişmiş devletler açısından ekonomik tehditler anlık, kısa süreli endişe kaynağı oluşturabilmektedir. Hammaddeyi dışarıya ihraç etmeye bağımlı olan az gelişmiş devletler kaçışın olmadığı düşüncesiyle daha kaliteli ürünleri olan pazarlara ihraç etmek zorunda kalabilecektir. Zira ekonomik güvensizlik içerisindeki gelişmemiş devletlerin “sömürülmekten daha kötü bir şey varsa o da sömürülmemektir” özdeyişiyle hareket ettiğini söylemek mümkündür.

Çevre sektörünün referans nesnesi çevredir. İnsan faaliyetleri ile biyosfer arasındaki ilişki köşe taşını oluşturmaktadır. Bununla beraber uygarlığın ilerleme kaybetmesi yani başladığı zaman dilimine dönme kaygısını da yaşamaktadır (Buzan vd.,1998:75). Hava, su, toprak, doğal kaynaklar, iklimde yaşanan değişimler ve bu durumların tehdit olarak tanımlanması çevre güvenliğini ortaya çıkarmıştır. Çevre sektörü içindeki konular ikiye ayrılmaktadır. Biri doğa olayları; deprem, kasırga gibi, diğeri ise insan faaliyetleri sonucunda oluşan küresel ısınma gibi oluşan durumlardır. Bu alandaki güvenliği ele almak için gerçekleştirilen girişimler ekonomik güvenlik ve politik güvenliğe bağlıdır (Stone,2009:6).

Çevre sektöründe üç nesil çalışmalar yapılmıştır. Birinci nesil çalışmaların konuları çevre ve güvenlik başlıkları çerçevesinde, küresel, devlet ve birey düzleminde değerlendirilmiştir. 1990’ların başlarından itibaren ikinci nesil çalışmaların alanları yenilenebilir kaynaklar olmuş, bu kapsamda devlet ve devlet altı düzey incelenmiştir. 1990’ların ortalarından itibaren son neslin incelediği alan çevre ve güvenlik konuları kapsamında küresel, bölgesel, devlet ve devlet altı düzeyinde irdelenmiştir (Carsten’den aktaran Şahin,2004:130-131).

Çevresel güvenlik askeri ve siyasi tehditler gibi devletin üst yapılarına varabilecek düzeyde unsurlar içerebilmektedir. Doğal afetler, bulaşıcı hastalıklar ve kuraklıklar bir savaşın sonucu kadar zarar verebilmektedir. Asit püskürtmeleri ve sera gazının salınımı ciddi sonuçlara sebebiyet verebilmekte, sınır aşan kirlilik, orman kayıpları, sel şiddetinin artması gibi çevresel konularda bir devletin ekolojik tutumu başka bir devleti etkileyebilmektedir. Su paylaşımı askeri güç kullanımı için neden oluşturabilmektedir. Daha büyük boyutlu tehditler ozon tabakasının zayıflaması, sera gazlarının atmosferi ısıtması ve küresel ısınma küresel düzeyde ciddi bir tehdittir. Bazı devletler bunun sorumluluğunu almak zorunda kalmaktadır (Buzan,2015:118).

Çevre sektörünün çatısı altına giren başlıklar;

Enerji sorunları: doğal kaynakların tükenmesi, petrol taşımacılığının sebep olduğu sızıntı, kirlilik ve nükleer enerjidir.

Ekosistemin yıkımı: iklimde yaşanan değişiklikler, biyolojik çeşitliliğin azalması ve erozyondur.

Ekonomik sorunlar: sürdürülemeyen üretim tarzlarının korunması ve sosyal istikrarsızlıktır.

Beslenme sorunları: açlık, fazla tüketim, bereketli toprakların ve su kaynaklarının daralması, kıtlık ve sınırsız dağıtımdır.

Nüfus sorunları: nüfus artışı, salgın hastalıklar, göç ve kontrolsüz kentleşmedir (Buzan vd.,1998:74-75).

Yukarıda arz edilen bu konu alanları sabit bir gündem oluşturmamaktadır. Zira uluslararası sistemin anarşik yapısı devam ettiği müddetçe askeri sektör önceliğini koruyacaktır. Ancak devletlerin yaklaşımlarına ve yapılarına göre diğer sektörler de hayati öneme sahip olacaklardır. Güçlü devletler arasında askeri güç kullanımı nükleer felce uğradığından siyasi ve toplumsal konuları daha öne çekmişlerdir. Askeri güvenlik durağan haldeyken ekonomik ve çevresel tehditler merkeze oturtulmaktadır (Buzan,2015:119).

Barry Buzan sektörel güvenlik çerçevesinde konu edilen tehditlerin işleyişlerini yoğunluklarına göre düşük ve yüksek olarak ele almıştır. Bu başlıklar altında ise tehditleri, coğrafi ve zaman dilimi anlamındaki yakınlıkları, gerçekleşme olasılıklarının ve sorunların arz ettiği önemin derecesi ve sorun kaynaklarının kökeni çerçevesinde değerlendirmektedir. Coğrafi uzaklık en çok askeri tehditlerde etkili olmaktadır. Çünkü coğrafi yakınlık ile askeri hareketin etkinliği arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır. Ancak bu bağ silahların geliştirilmesi ve devletlerin terörizm politikalarıyla zayıflamıştır. Ekonomik güvenlik konusunda uzaklığın fazlaca etkisi bulunmamaktadır (Buzan,2015:120).

Zamansal uzaklıkta tehditlerin anlık mı yoksa zamana yayılan bir biçimde mi geliştiği noktası üzerinde durulmaktadır. Süreç tipi tehditlerin çok azına ilişki olarak zaman kesinlik belirtmektedir. Nükleer yayılma, silahlanma yarışı, kirlilik, nüfuz fazlalığı ve ekonomik durağanlaşma gibi konular süreç olarak el alındığında olumsuz bir tablo gözlenmektedir. Bu konuların risklerinin hesaplanması zor olduğundan öncelik ve aciliyet sıralamasında ön sırada yer almaktadırlar. Bu tür konular tehdit olarak ele alındığından iki zamanlı olma özelliğine sahiptirler. İlki, tehdit olarak belirlenen olayın zaman diliminin; tehdidin gerçekleşmesinin ve sonucunun öngörülen bir zaman diliminde vuku bulmasıdır. Bir diğeri de hem tehdidin gerçekleşecek zaman aralığının hem de çözüm zamanının belirsizdir. Bu durumda zamanlaması ön görülen tehdit, öngörülemeyen ise risktir (Buzan,2015:121). Bir diğeri ise, tehditlerin olasılık sonuçlarına göre değerlendirilmesidir. Tehdidin gerçekleşmesi durumunda sonuçlarının ciddiyeti sorgulanmaktadır. Riskler ve olasılıkların doğru değerlendirilmesi durumunda ise bu doğru öngörü kabiliyetine bağlıdır. Doğru öngörü olsa bile tehdit yoğunluğunu değerlendirmek karmaşık bir iştir. Siyasi ve ekonomik tehditler devletin içyapısındaki gelişmelere paralel olarak zamanla değişebilmektedirler (Buzan,2015:121-122).

1.2. Orta Asya Jeopolitiği

1.2.1.Orta Asya kavramı

Günümüzde Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan, Türkmenistan'ı içine alan bölge için 'Orta Asya' kavramı kullanılmaktadır. Aslında 19'uncu yüzyılda Türkistan olarak adlandırılan alanın doğusunun 1884'te Çin'in, batısının ise; 1917'de Sovyetler Birliği'nin hakimiyeti altına girmesi, Orta Asya'nın tarihi ve coğrafi bir ad olarak kalmasına sebep olmuştur. Ancak 1991 yılında bölge ülkelerinin bağımsızlıklarına kavuşmasıyla Orta Asya, siyasi ve bölgesel bir kavram olarak uluslararası gündeme oturmuştur (Ekrem,2011:17). Orta Asya'nın coğrafi alanı incelendiğinde, Pamir Dağları ile Hazar Denizi arasında, Avrasya'nın merkezinde, İpek Yolu'nun geçiş noktasında bulunan Türkistan'ın batısında yer aldığı

görülmektedir (Purtaş,2004:223). Türklerin yaşadığı yer anlamında kullanılan Türkistan ismi ilk kez 7'nci yüzyılda İslamiyet'i yaymak için gelen Arapların Maverâünnehir'in kuzey doğu kısmına verdikleri isimdir (Purtaş,2008:35). "Orta Asya" kavramı 1917 ihtilalinden sonra yaygınlaşmaya başlamıştır. İdari birim olarak Türkistan tabiri ilk kez Ruslar tarafından kullanılmıştır. 1865 tarihli işgalden sonra yönetimi Orenburg valiliğinde kalan bu topraklara Türkistan Valiliği ismi verilmiştir. Böylece yurt anlamında kullanılan Türkistan ilk defa idari birim sıfatı olarak kullanılmıştır (Hayit'tan aktaran Yılmaz,2008:5). 1924 yılına gelindiğinde ise Sovyet terminolojisinden Türkistan kelimesi çıkarılmış ve Türkistan kelimesi tarifi bir sıfat olarak kullanılmamıştır (Hayit,2004:118)

1993 yılında bölge ülkeleri bölgesel işbirliğini görüşmek üzere Almatı'da bir araya gelmişlerdir. Düzenledikleri basın toplantısında idari ve siyasi anlamda 'Orta Asya' kavramından bölgenin beş cumhuriyetinin anlaşılması gerektiğini, kullanılan başka terimlerin yanlış olduğunu ve bölgenin bütünlüğünü yansıtmadığını belirtmişlerdir (Purtaş,2008:31). İdari ve siyasi açıdan bu şekilde tanımlansa da Orta Asya için coğrafi, tarihi, etnik ve kültürel olarak farklı tanımlar yapılmaktadır. Bazı araştırmacılar bölgeye Merkezi Orta Asya, İç Asya gibi isimler vermişlerdir. Bazı araştırmacılara göre ise coğrafi olarak sınırlarının belirlenmesinin zor olduğu ancak tek söylenecek özelliğin deniz ve okyanuslardan uzak bir bölge olduğudur (Ekrem,2011:17). Zira bölgenin Pasifik Okyanusu'na uzaklığı yaklaşık olarak 5000 km, Karadeniz'e ise 2000 km mesafededir (Akiner'den aktaran Yılmaz,2008:7).

1.2.2. Jeopolitik kavramı

Jeopolitik kavramı Yunancada toprak anlamına gelen 'geo' ile politika anlamına gelen 'politeia' kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Ulusal ya da uluslararası seviyede coğrafya ile politika arasındaki ilişkileri tanımlamaktadır. Alman coğrafyacı Friedrich Ratzel 1897 yılında yayınlanan "Politische Geographie" başlıklı makalesinde "devletlerin coğrafi özellikleriyle siyasetleri arasındaki ilişkileri inceleyen bilim" şeklindeki ifadesi "jeopolitik" terimini kullanmadan tanımlamıştır (Yılmaz:2). Bu makaleden etkilenen İsveçli siyasi coğrafyacı Rudolf Kjellen ise belirtilen tanım çerçevesinde jeopolitik kavramını kullanan kişidir (İlhan,2002:318). Jeopolitiğin tanımı 19'uncu yüzyılda yapılsa da, tanımın içeriği ve işaret ettiği dinamikler siyasetin toprak ve iktidar söylemi kadar eskidir. Aix-la-Chapelle/Roma (Lotharingia) ekseninde gerçekleşen Verdun Antlaşması'nda (M.S.483) jeopolitik konum etkin durumda yer almıştır. Denis Retaillé jeopolitikte sadece coğrafyanın değil tarihin de etkili olduğunu dile getirmekte, bir devletin ihtiyaç duyduğu jeopolitiğin o devletin ortaya çıktığı tarih ile ilişkilendirebileceğini ve yapılan tanımın o devletin en eski kökenlerine kadar gittiğini ifade etmektedir (Retaillé, 2002:23).

Jeopolitik kavramı çerçevesinde birçok farklı tanım yapılmıştır. Rudolf Kjellen jeopolitiği "coğrafi oluşum veya mekan içinde bilimsel olarak devletin incelenmesidir. Devlet varlığının tabiat kanunları ve insanların davranışları açısından incelenmesi ve değerlendirilmesidir" şeklinde tanımlamıştır (Yılmaz:2). "Jeopolitik; coğrafyanın bütün unsurlarının aktifleşmesi ve bu unsurların değerlendirilerek sonuç çıkarılmasıdır. Fiziki coğrafya üzerinde küresel ve bölgesel güç merkezleri karşılıklı olarak değerlendirilmekte, politik düzeyde güç ve hedef ilişkisi kurulmaktadır. Bir devletin, devletler topluluğunun ya da bölgenin, güvenlik ve gelişimi politikasının bilimsel zemini oluşturulmaktadır (İlhan,2002:318). Prof.Dr. Ahmet

Han Harold Sprout'un jeopolitik tanımından şöyle bahsetmiştir; “herhangi bir siyasal örüntünün mekânsal veçhesini ifade etmekte ve özellikle milletle toplum arasında siyasal potansiyelin mülki dağılımının ve bu dağılımın şablonlarının açıklanmasına veya öngörülmesine yönelik varsayımları belirtmekte kullanılmaktadır.” (Han,2011:67). Jeopolitik, teorik olarak farklı tanımlamalarla beraber pratikte de hem ülke yöneticileri hem de askeri yöneticiler tarafından farklı anlaşılmakta ve yorumlanmaktadır (Sevgi,1988:215). Rivayete göre Napolyon, bir ulusun coğrafyasını bilmenin dış politikasını bilmek olduğunu ifade etmiştir (Brzezinski,2005:59). Atatürk de “Ben askeri meseleleri olduğu gibi siyasi meseleleri de haritadan mütalaa ederim.” (Yılmaz:3) sözü ile yöneticilerin jeopolitiğe verdikleri öneme ve farklı yorumlamalarına önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Jeopolitiği tam olarak anlamak için öğelerine bakmak gerekmektedir. Bu öğelerden birinin dikkate alınmadığı değerlendirmeler özellikle de dış politika anlamında ciddi yanlışlara sürükleyebilecektir.

Jeopolitiğin öğeleri şöyle sıralanabilir;

- Coğrafi Unsur (değişmeyen unsurdur)
- Beşeri Unsurlar; sosyal, politik, askeri, ekonomik ve kültürel değerler (değişen unsurlar)
- Zamanın Etkileri

Coğrafi öge, alan yapısı ve büyüklük bakımından ciddi bir önem arz etmektedir. Sahip olunan yeraltı kaynakları (petrol, maden yatakları, su kaynakları ve tarımsal verimlilik vb.) ve yeryüzü özellikleri uluslararası arenada dikkat çeken konulardır. Beşeri unsurlar da coğrafi özelliklerin yanında uluslararası ilişkileri ve politikaları belirlemektedir. Zamanın etkisi de içinde bulunulan zaman dilimine göre gelecekteki hedef belirlemede etkilidir (İlhan,2002:319).

Coğrafi unsurlara göre devletler şu şekilde sıralanabilmektedir;

Kıta Devleti: Coğrafi bütünlüğe sahip geniş alanlarda hüküm süren devletlerdir. Rusya örnek verilebilir.

Ada Devleti: Adalar veya takım adalar üzerine kurulmuş devletlerdir. Japonya örnek verilebilir.

Kenar Devlet: Deniz sınırları uzun olup kara sınırları kısa olan devletlerdir. Portekiz örnek verilebilir.

Kıta İçi Devletler: Bu devletlerin denize çıkışı ya çok azdır ya da hiç yoktur. Bu konuda komşularına bağımlı olduklarından hassastırlar. Orta Asya devletleri örnek gösterilebilir (Yılmaz,:2).

1.2.3.Orta Asya jeopolitiği

Sahip olunan coğrafi özelliklere göre bir çok teori geliştirilmiştir. Bu teorilerden Halford Mackinder'in 1904'te tebliğ edilmiş ‘Tarihin Coğrafi Mihveri’ isimli eserinde coğrafya ile politika arasındaki ilişkiden bahsetmiştir. Mackinder, Demokratik İdealler ve Gerçek isimli eserinde makalesini genişletip (Down,2009:150-151) dünyayı bir kıta olarak gördüğünü belirtmiştir (Down,2009:156). Mackinder'in teorisi kapsamında Avrasya bölgesi Kalpgah olarak adlandırılmaktadır. Mackinder'e göre dünya kıtasına hakim olmak için Kalpgah

bölgesine hakim olmak gerekmektedir. Bölge, zengin yeraltı kaynaklarına sahip olması ve deniz güçleri tarafından işgal edilememesinden dolayı doğal bir kaleye benzetilmektedir. Kalpgah sınırları 1904, 1919 ve 1943 yıllarında üç kez değiştirilmiş, Orta Asya ve çevresi üç değişiklikte de yer almıştır (Seiple'den aktaran Sönmez,2013:389). Mackinder Dünya hakimiyetine yönelik teorisini şöyle ifade etmiştir;

“ Doğu Avrupa’ya hükmeden kalpgah bölgesine hükmeder

Kalpgah bölgesine hükmeden dünya adasına hükmeder,

Dünya adasına hükmeden dünyaya hükmeder” (Brzeziski:2005:61).

Zbigniew Brzeziski de Orta Asya’yı içinde barındıran Avrasya kıtası için dünyanın en büyük kıtası olduğunu ve jeopolitik olarak bir eksen olduğunu, Avrasya’ya hükmedenin ekonomik ve ileri üç bölgeden ikisine hükmedeceğini ifade etmektedir. Ayrıca bölgenin dünya nüfusunun % 75’ine ev sahipliği yaptığını, coğrafi özellikleri ve yeraltı kaynaklarından dolayı ciddi yatırımların burada bulunduğunu, enerji kaynaklarının $\frac{3}{4}$ ’üne sahip olduğunu dile getirmiştir. Bu nedenlerden dolayı Brzeziski Avrasya’yı küresel güçlerin mücadele edeceği bir satranç tahtasına benzetmiştir (Brzeziski,2005:52).

Mackinder’in “Kara Hakimiyet Teorisi”nin kalpgah bölgesinde yer alan Orta Asya, deniz ve okyanuslardan uzak oluşu, zengin yeraltı kaynaklarına ve üzerinden geçen enerji nakil hatları kapsamında enerji güvenliğinde önemli bir yere sahip olmasıyla kritik bir jeopolitik öneme haizdir. Güçsüz ve istikrarsız ülkelerle çevrili olan bölge, yukarıda zikredilen özelliklerinden dolayı küresel güçlerin dikkatini çekmeye devam etmekte ve Orta Asya üzerindeki rekabet çeşitli unsurlar üzerinden sürmektedir (Aydın,2015:2).

Orta Asya’da bulunan Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan yeraltı kaynakları bakımından oldukça çeşitli ve zengin rezervlere sahiptirler (Akengin,2017:2). Bölgede stratejik öneme haiz petrol, maden kömürü, zümrüt, doğal gaz ve uranyum gibi önemli madenler bulunmaktadır (Akengin,2017:5). Daha da net verilerden bahsedilecek olunursa Orta Asya ve Kafkasya’da kanıtlanmış petrol rezervleri yapılan hesaplanmalara göre 17-44 milyar varil arasında değişmektedir. Yakın gelecekte de ortaya çıkması tahmin edilen varil rakamı ise 70-150 milyar arasında seyretmektedir. Doğalgaz da ise 6.7 ile 9.7 m³ rezerv olduğu ifade edilmektedir (Laçiner ve Özertem,2008:66). Kırgızistan dünyada az bulunan erbiyum, gadolinyum, holmiyum, seryum ve disprosyum gibi 14 çeşit kıymetli maden yatağına sahiptir. Yıllık altın üretimi yaklaşık 80 tondur. Kazakistan da dünyada tungstende birinci sırada, krom ve manganede ikinci sırada yer almakta ve yıllık yaklaşık 30 ton altın üretimi gerçekleştirmektedir. En önemli yeraltı kaynağı doğal gaz olan Özbekistan, yıllık yaklaşık 75-80 ton altın üretimi gerçekleştirmektedir (Akengin,2017:6-7).

Jeopolitiğin değişen unsurlarından sosyal, ekonomik, kültürel ve askeri konulara Orta Asya temelinde bakılacak olunursa Sovyetler Birliği döneminde keyfi olarak çizilen sınırlar ve iskan politikalarının Sovyetlerin yıkılmasından sonra birçok soruna sebep olduğu görülmektedir. Bağımsızlık sonrası dönemde, bölge ülkelerinin yönetim konusunda yaşamış oldukları tecrübe eksikliğiyle ekonomilerini sahip oldukları coğrafi özelliklere göre yeniden şekillendirdikleri görülmektedir. Ekonomilerini destekleyen rezervlerin farklı olması nedeniyle ekonomik gelişmişlik seyirleri ve düzeyleri farklı ilerleyen devletlerde, Kazakistan

ve Türkmenistan doğalgaz rezervlerine göre Kırgızistan ise tarıma göre ekonomisine yön vermiştir (Akengin,2017:4-5).

Jeopolitiğin son unsuru olan zaman etkisi, içinde bulunulan dönemin koşulları ve güç ilişkileri çerçevesinde alanın değişkenlik arz edebilecek öneminin değerlendirilmesine odaklanmaktadır. Orta Asya, Sovyet Birliği döneminde uluslararası arenada çok dikkat çekmese de Birlik yıkıldıktan sonra bölge ülkeleri üzerinde hakimiyet kurma hissiyatı artmıştır. Rusya'nın bölgeyi sıcak denizlere inmenin kısa yolu olarak görmesi, 11 Eylül olayları ertesinde Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) bölgeye yönelik ilgisi ve Rusya'nın bu durumdan rahatsızlığı, bölgenin jeopolitik konumunu farklı bir düzleme taşıırken, Kafkasya, Ortadoğu ve Afganistan'ın bölgeye komşu olması bölgenin önemini paha biçilmez bir değere dönüştürmüştür (Bozkurt,2006).

Orta Asya sahip olduğu doğal kaynaklar ve coğrafi konumdan ötürü ekonomik, siyasi ve ticari açıdan önem arz etmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bölge birçok güvenlik sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunları şöyle sıralamak mümkündür; sınır sorunları, etnik sorunlar, ayrılıkçı ve aşırı gruplar ve terörist saldırıları vd. (Aydın,2016:148). Yaşanan bu sorunlar bölgeye hakim olmaya çalışan güçler tarafından kullanılarak bölgede etkinlik sağlanmaya çalışılmaktadır. Yani büyük güçlerin rakip güçlerin hedeflerini engelleme ya da bölge ülkeleri üzerinde üstünlük kurma amacıyla radikal grupları; insan gücü, para ve eğitim konusunda desteklediklerini söylemek mümkündür (Aydın,2016:155).

1.2.4.Stalin'in milletler politikası

1789 Fransız İhtilaliyle ortaya çıkan milliyetçilik akımları Avrupa'nın yanında Rus milliyetçiliği ve kimliğinin güçlenmesinde ve bunun dış politikada kullanılmasında da araç rolü görmüştür (Özel,2014:101). Sovyet döneminde ise 19'uncu yüzyılda özellikle II. Alexander döneminde Orta Asya ve Kafkasya'da nüfusun yaklaşık yarısı Müslüman olarak tanımlanan Türk boylarından teşkil olmuştur. Nüfusun bu durumu ilerleyen zamanlar için isyan ihtimalini taşımıştır. Bu nedenle birçok bölgede Ruslaştırma politikaları uygulanmıştır. Bir grup akademisyen tarafından geliştirilen “milliyetler politikası stratejisi” bu politikaların bir ürünüdür. Türki halklarda farklılaşma oluşturma amacındaki bu politika kapsamında tarihin hiçbir döneminde var olmamış tarihler ve diller inşa edilmiştir (Aksakal,2009:23-24). Oliver Roy Milletler politikasını üç unsura dayandırmıştır; Marksist anlayışın ve 19'uncu yüzyıl antropolojisinin mirası olan ve daha sonra Sovyet etnografya ekolü olarak tanımlanan yaklaşım tarafından sistemleştirilen “halk” kavramının Stalin tarafından geliştirilen bir kuramı, ikincisi toprağa bağlı kalınan ve dilin hakimiyetine dayanan idari ve siyasi sınıflandırma, üçüncü unsur; siyasi ve stratejik amaçla; Sovyetler Birliği'nin beka sorunsalı olarak Türki toplulukların içinde bulundukları toplulukları dikkate almaksızın toplulukların ve toprakların bölünüp, birbirlerinden ayrılarak oluşturulmasıdır (Roy,2009:101). Yaşanan Ekim Devrimi sonrasında çeşitli gruplardan halklar bir çatı altında askeri temellerle bir arada bulunmuşlardır. Stalin Komünist Partisi'nin 10'uncu Kongresi'nde “Şovenizm ve yerel milliyetçilik, komünist enternasyonalizm için aynı derecede tehlikelidir” fikrini belirtmiştir (Şadihanov,2011:1-2). Stalin'in Rus olmayan gruplar için “millet oluşturma” ve “yerlileştirme” politikalarını destekleyen düşünceleri 1920'li yıllarda destek görmüşse de 1930'lu yıllarda bu politikaya karşı destekler azalmış ve bu fikre ciddi eleştiriler getirilmiştir.

Azalan desteğe rağmen Stalin bu düşüncesini uygulamaya başlamıştır (Cohen'den aktaran Özel,2014:108). Stalin yine aynı kongrede ulus sorununun çözülmesi gerektiğini ve bunun için idari taksim yapılması gerektiğini ifade etmiş akabinde de gerçekleştirmiştir. Halkların bulunduğu coğrafyalar dikkate alınmadan 1936 yılına kadar cumhuriyetler ve bu cumhuriyetlere bağlı özerk cumhuriyetler ve özerk bölgeler kurulmuş ve sınırlar keyfi olarak çizilmiştir. Coğrafi sınırları belirlenen birimlerin idareleri merkezileştirilerek Moskova'ya bağlanmıştır (Şadıhanov,2011:2). Orta Asya'da suni halklar icat edilerek, toprak ve dile bağlı bir sınıflandırma yapılarak en son olarak da siyasi ve stratejik bazda toprak bölünmesiyle idare sağlanması üzerine kurulmuş bir yapı hedeflenmiştir (Roy,2005:101).

Stalin'in geliştirdiği bu politika bir yandan etkinleştirici bir yandan da homojenleştirici yöntemiyle farklı gruplardan insanları gerektiği kadar "Sovyet insanı" ve Sovyet milliyetçiliği oluşturmaya çalışmıştır (Aksakal,2009:28). Stalin ve Lenin döneminde olduğu gibi ulus kavramının temeli çerçevesinde "homo sovyetecus" oluşturulması adına adımlar atılmıştır. Vatanseverlik yada ulus kavramı 1930'lu yıllarda yükselmeye başlamıştır. Bu düşünceyle Sovyet halklarının en şanslı halk olduğu düşüncesi empoze edilmeye çalışılmıştır (Özel,2014:109). Stalin'den sonra yönetime gelen Kruşev'in de ulusal sorun üzerinde rolü büyüktür. Kruşev döneminde partinin İdeoloji Teşkilatı, Rus olmayan halkların kimliklerini kaybettirerek Ruslarla kaynaştırmayı hedefleyen bir program hazırlamıştır. Bu programda kimliğin kaybedilmesine dair bir ibare bulunmamakta aksine "ulusların gelişmesi ve yakınlaşması" ifadesi geçmektedir. Orta Asya ülkelerinin içinde bulunduğu birçok ülke Kiril alfabesine geçirilmiştir. Müslüman olan ve Türkçe konuşan halkların isimlerinin sonlarına "ov-ev" veya ova-eva" ekleri getirilmesi zorunluluğu getirilmiştir. 1980'lerin sonlarına doğru Sovyetlerde yaşanan ekonomik ve siyasi kriz ile merkezi yönetimin zayıflamaya başlaması Sovyet cumhuriyetlerinin yönetimlerini güçlendirmiştir. Zor kullanılarak uygulanan politikalar sonucunda etnik sorunlar ortaya çıkmış, etnik çatışmalar bölgeselleşmiş ve silahlı çatışmalara neden olmuştur. Bu çatışmalar da halkların milliyetçilik duygularını güçlendirmiştir (Şadıhanov,2011:3).

1.3. Orta Asya'da Dini Yapı

1.3.1. Din, fundamentalizm ve radikalizm

Herhangi bir şeye inanma insanlık tarihi ile eş değer bir geçmişe sahiptir. İnanma/inanç ya da din belirli bir disiplin içerisinde insanları yaşamaya teşvik etmektedir. Din; 'Tanrı'ya, doğa üstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren bir kurumdur.' (T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu). Din, bir "ideoloji" ya da dünyaya bakış açısı olarak değerlendirildiğinde insanlardan yapmalarını istedikleri ibadetlerin yanında bir kimlik verip, insanların toplum içerisindeki davranışlarını şekillendirmiştir. Bu durumda dinin sadece bir inanç şekli olmadığı, toplum yapısını da etkilediği söylenebilir. Laik bir lider olarak tanınan Mahatma Gandhi'nin 'dinin siyaset ile ilişkisi olmadığını söyleyen dinin ne olduğunu bilmeyendir' ifadesi de bu görüşü destekler niteliktedir (Kozukulov,2017:87).

Dini yapıda kullanılan bir diğer terim de fundamentalizmdir. Fundamentalizm; fundamental kelimesinden türemiştir. Kelime kökeni itibariyle temel, asıl, kök anlamına gelmektedir. Dini anlamda kullanıldığında dinin temeline dönmeyi arzu eden, dinin aslını prensip olarak kabul eden anlayışı ifade etmektedir. Dini fundamentalizme iki farklı yorum getirilmiştir. Bu

yorumlardan birisi; fundamentalizmin temel itibariyle sapma olarak halkların seküler kültüre uyum sürecinde hayat bulan geçici bir dönem olduğudur. Bir diğer yorum da fundamentalizmin kalıcı olduğu ve sekülerizmin insanın manevi gerçeğe ulaşma arzusunun başarıya ulaşamamasının sonucu olduğudur. Modern fundamentalizmin siyasi anlamda en önemli olanı İslam Fundamentalizmidir. 1979 yılında İran devrimiyle İslam fundamentalizmi önem kazanmaya başlamıştır (Heywood'tan aktaran Gapparova,2012:82).

Dini yapıdan bahsedilirken kullanılan başka bir terim de köktencilik ya da radikalizmdir. Köktencilik ya da radikalizm; 'Bilimde siyasette kökten yenilik yapma eğilimidir (T.C.Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu). Dini köktencilik kavramı ise ilk olarak ABD'de ortaya çıkmıştır. Protestan mezhebinin içerisinde 1865-1910 yılları arasında kendilerini köktenci olarak tanımlayan grup tarafından ortaya atılmıştır. Bu grup eski Hristiyan teolojisinin eski ahlak anlayışına dönüşü ve İncil'in temel kurallarının yeniden yorumlanmasını hedeflemektedir (Ekici,2). Sergey Abaşın köktencilik ile İslami aşırıçılığın karşılaştırılmasında aynı kökenden geldiğini ifade etmiştir. Aşırıçılık Orta Asya'da yaşanan eski toplumsal kuralların kırılması sonucu politik, sosyoekonomik ve ideolojik krizler sonucunda var olmuştur. Köktencilik ise sosyal ilişkilerin değişmesidir. Yani iki kavramın kökeninde değişim yaşanması söz konusudur (Abaşın'den aktaran Gapparova,2012:82).

20'nci yüzyılın sonları dini karakterli hareketlerin ortaya çıktığı dönemdir. Bu dönemde Yahudi, Hristiyan, İslam, Hindu dinlerinde ve bu dinlerin mezheplerinde hareketlenmeler yaşanmıştır.1990'ların ortalarında İslamcı teröristler tarafından gerçekleştirilen Amerikan elçiliğinde yaşanan rehin alma olayı, Dünya Ticaret Merkezi'ne 1993 yılında bombalı saldırı, 2001 yılında New York'taki ikiz kulelere ve Pentagon'a gerçekleştirilen saldırılar İslami köktencilik zirveye taşımıştır (Ekici,3).

Radikalizmin anlaşılması kapsamında radikalleşme sürecinin irdelenmesi, Orta Asya'da faaliyet gösteren terör örgütlerinin hangi zeminde geliştiği, taraftar bulduğu gibi konuların anlaşılmasında önem taşımaktadır. İnsanların normal hayatlarını bırakıp radikal söylemleri bulunan gruplara dahil olabilmeleri ve bunların söylemlerini benimsemeleri ciddi bir dönüşüme işaret etmektedir. Dolayısıyla bu sürecin incelenmesi, bölgesel güvenliği olumsuz yönde etkileyen terör örgütlerinin gelişimine zemin hazırlayan faktörlerin anlaşılmasında önem arz etmektedir. Radikalleşme sürecinde etkili olan faktörler üç ana başlıkta toplanmıştır;

Yapısal Faktörler: hükümetlerin uyguladığı baskıcı politikalar, yolsuzluk, sosyo-ekonomik adaletsizlikler, yaşamın her alanında ayrımcılığa maruz kalma, kimlik grupları arasında tarihsel düşmanlık ve dış devlet müdahaleleridir. Daha çok insanların içinde bulunduğu çevrenin neden olduğu faktörlerdir.

Çekici Faktörler: amaç arayışı, aidiyet hissinin belirsizliği, kabul edilme isteği statü/konum gibi faktörler insanların duygusal algılamalarında oluşan boşluklar, örgütlerin maddi destek sağlayarak maddi cazibe unsuru haline gelmesi, örgütten çıkma isteği karşısında örgüt yaptırımından dolayı duyulan korku ve şehitlik inancıdır.

Kolaylaştırıcı Faktörler: aşırı fikirlere sahip karizmatik liderler, facebook ve twitter gibi sosyal mecralar üzerinden aşırı topluluklara erişim, şiddet içeren gruplarla sosyal bağların

bulunması, silahlı grupların ihtiyaç duyduğu gereçlere erişim, devlet etkisinin eksikliği yada yokluğu ve son olarak da aile desteğinin yokluğudur (Khalil ve Zeuthan,2016:20).

Belirlenen bu kategorilerin dışında da din faktörünün önemli bir etken olduğunu ortaya koyan bir çalışma yapılmıştır. 2009 yılında yapılan Homegrown Terrorist in the US and UK: An Empirical Examination of the Radicalization Process isimli çalışmada dini ideolojilerin radikalleşme üzerindeki rolünü ortaya koyan somut ölçütler sunulmuştur. Çalışmada beş etken incelenmektedir: İslam'ın kuralcı yorumunu benimsemek, sadece belirli bir dini otoriteye güvenmek, Batı'nın ve İslam'ın itikadi sebeplere güvenerek uzlaştırılmasının mümkün olmayacağı, itikadi görüşten sapanlara tahammülsüzlük ve kendi dinlerini başkalarına dayatmaya çalışmak. Oluşturulan örneklem üzerinde bu etkenler sıkça tartışılmıştır (Demir,2017:12).

1.3.2.Dini radikal örgütlerin bölgede filizlenmesi

Dini radikal örgütlerin bölgedeki temelini Sovyetlerin Afganistan'ı işgali sırasındaki ABD politikalarına dayandırmak mümkündür. ABD'nin Afgan direnişçileri desteklemesi ile Özbekistan ve Tacikistan'daki mücahit saldırıları artmış, bu da temellerin atılmasına sebep olmuştur (Erhan'dan aktaran Yılmaz,2008:52). Ayrıca Kızıl Ordu'ya karşı Özbek grupların üzerindeki Deoband-Taliban etkisi de vardır. 1996 yılında El Kaide'nin merkezini Afganistan'a taşıması ile Afganistan Vahabizmin ve şiddetin Orta Asya'ya yayıldığı merkez haline gelmiştir (Köstem,2010:185). Radikal hareketlerin temellerinin atılmasından sonra yayılmasında da birçok faktör etken olmuştur; 1980'li yıllarda başlayan ve Sovyetler Birliği döneminde devam eden dini baskılar ve kısıtlamalar sebebiyle bölge insanı asimilasyona uğramamak için komşuları olan İslami coğrafya ile yer altından bağlantı kurmaya çalışmıştır. Gizli faaliyetlerle öğrenci yetiştirilmiş ve bölgeye geri gönderilmiştir (Canpolat,2012:138). Ateizm politikası da Müslüman zihniyetinin daha da radikalleşmesine sebep olmuştur. Rus bilim adamları köktencilüğün yayılmasının altında yatan sebepler arasında 1980-1990'lı yıllarda yaşanan sosyo-ekonomik krizin etkili olduğunu da vurgulamaktadırlar (Gapparova,2012:81). Radikalleşmede iç etkenlerin yanı sıra dış faktörler de etkindir. Bağımsızlık sonrası devletçiliğin zayıflaması ve demokrasi eksikliğinin dini radikal örgütlerce kullanılması (Haghayegri'den aktaran Kakabalov,2004:34), bölgede oluşan ideolojik boşluk, dini yönü ağır basan partilerin muhalefet olması ve yönetimin iktidarı tek elde tutmaya çalışması halkın radikal örgütlere yönelmesine sebep olmuştur (Baycaun,2001:86). Ayrıca İslami bilginin minimum seviyede olması halkın farklı yorumlamalara açık bir hale gelmesinde rol oynayarak radikalleşme sürecinde kolaylaştırıcı bir etkene işaret etmiştir (Mann'dan aktaran Oğan,2009:58).

1.3.3. Vahabilik-Selefilik ve bölgeye gelişi

Dini radikalizmden bahsederken bu alanda büyük etkisi olan Vahabiliğe de değinmek dini radikalizmi anlamak adına yararlı olacaktır. Vahabilik hareketi; Orta Arabistan'ın Necd bölgesinde Muhammed b. Abdi'l-Vahhab (1703-1792) tarafından başlatılmıştır. İlk dönemde yaşanan Müslümanlığın dönüşü çağrı yaparak tarihi süreçte İslamiyet'e dahil olmuş her türlü ilaveleri bid'at olarak değerlendirmiş ve İslamiyet'i bu ilavelerden temizlemeyi amaçlamıştır. Yerel şartlarda daha çok doğuştancılık yönü ön plana çıksa da siyasal yönü ağır basan bir oluşum olarak görülebilmektedir. Her türlü gelişme ve yeniliğe karşı çıkarak hoşgörüsüz bir

toplum oluşturarak kendileri dışındaki her kesime saldırmayı meşrulaştırmıştır (Bodur,2003:7-11). Vahabilik mezhep ve tarikatların terk edilmesini savunmuş ve ideolojik kimlik kazanmıştır. 1925 yılında Suudi Arabistan'ın kurulmasıyla birlikte de siyasi destek bularak (Ülger,2008:451) bugün Suudi Arabistan'ın resmi mezhebi olmuştur (Yörükkan,1952:51). Fundamentalist bir hareket olan Vahabilik denge oluşturmak için kullanılan bir araç haline gelmiştir (Bodur,2003:17).

Selef kelime olarak öncekiler anlamına gelmektedir. Sahabe, tabiin ve tebe-i tabiin neslinin bulunduğu dönemi ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu üç neslin bulunduğu dönemdeki İslam'ı yaşamayı hedeflemiştir. Sonraki dönemlerdeki akli metotlarla dini anlamaya çalışanlara karşı çıkmış, kendilerini ehli sünnetin tek temsilcisi olarak görmüşlerdir. Bu kavram İbn Tey-miye ile kullanılmaya başlanmıştır. Bu görüşe göre İslami yaşam bu üç neslin yaşandığı dönemdeki şekliyle yaşanması gerekmektedir. Selefilik'in kabul ettiği dini kabulleri ile Vahabilik'in savunduğu öze dönüş düşüncesi ana hatlarıyla aynı çerçevededir (Koç,2014:243-245).

Vahabilik; 1990'ların ilk yıllarında Suudi misyonerlerin Fergana Vadisi'nden Bolşevik Devrimi'nden sonra ayrılan aileler ile iletişime geçmeleriyle Orta Asya'ya girmeye başlamıştır. Bu aileler daha sonra bölgeye gelerek İslam'ın ilk halini camilerde ve medreselerde anlatmıştır. Vahabilik ve Vahabilik karşıtlığı bölgede radikalizmin temelini oluşturmuştur (ICG,2003/72:9).

Vahabilik'in bölgedeki kullanım alanlarına bakılacak olunursa bölgede bulunan radikal kesim "Vahabiler" olarak nitelendirilmelerine karşı çıkmaktadırlar. Hatta saygısızlık olarak kabul etmektedirler. Onlar daha çok Rusya'da bulunan İslam araştırmacıları "salafitler" terimini öngörmektedirler (Yarlıkapov,2001:204). Bölgede Arap-Vahhabi inancına mensup kimse yoktur ancak literatürde kullanılan Vahhabi tehlikesi veya terörü terimleri kökten dinci terör olarak algılanmalıdır. Kullanılan terim siyasi anlamı ile kullanılmaktadır (Karasa,2001:229). Siyasal olarak 20. yüzyılda ortaya çıkmış ve İslami bağımsızlık için gerçekleştirilen mücadelenin temel unsuru olmuştur. Önce İslam'ın sosyal alanında faaliyet göstermiştir. 1950'li yıllarda Mısır lideri Cemal Abdurnasir'in hareketin faaliyetlerini sınırlandırması ve işkenceler yapılması üzerine hareketin siyasi boyutu öne çıkarılmış ve şiddeti mücadele metodu olarak kabul etmesine sebep olmuştur (Ülger,2008:451-452).

Orta Asya'da ılımlı İslam anlayışı yerine zamanla vahabilik ve selefilik gibi daha katı kuralları olan radikal İslam anlayışı yerleşmeye başlamıştır. Yöneticiler ılımlı İslam'ın rejime karşı radikal İslam anlayışından daha ciddi bir tehdit olarak görmüşlerdir. Bölgeye bu anlayışların yerleşmesiyle din adamları arasında fikir ayrılıkları ortaya çıkmış ve toplumda ayrışmalar yaşanmıştır (Canpolat,2012:139).Köktencilik'in göstergeleri; sofuluk ve kişilere tapınma (mezarlara tapma) gibi İslamiyet'in ilk dönemlerinde olmayan tüm faaliyetlerden arınma, mezhepleri reddetme, yaşam kurallarını belirleyen tek faktörün Kur'an ve Sünnet'in olması, kabul ettikleri gerçek inançtan uzaklaşanlara cihadın uygulanması, dış görünüş olarak sakal bırakma, kısaltılmış pantolon giymedir (Baycaun,2001:85).

1.3.4. İslamiyet'in bölgeye gelişi, Çarlık dönemi, Sovyet dönemi ve Sovyet sonrası dönemde dini yapı

İslam'ın Orta Asya ile tanışması Arapların bölgeyi işgali ile gerçekleşmiştir. Bölgeye iki kez gelen Araplar ilk olarak M.S. 651'de Sasaniler'i yenerek bölgeye girerek, 673 yılında Amu Derya'yı geçerek Buhara'ya yerleşmişlerdir. İkinci dalga ise 705 ile 716 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu dönemde de Fergana Vadisi'ne ulaşmışlardır (Bennigden'den aktaran Kakabalov,2004:31). 9'uncu yüzyıldan itibaren Arap tüccarların bölgeye gelmeleri İslam dininin güçlenmesinde önemli bir etken olmuştur. 10'ncu yüzyılın ortalarında Müslümanlık en güçlü din haline gelmiş, ancak 13'ncü yüzyılda Moğol akımları bu yükselişi durdurmuştur. Fakat Moğol döneminde Buhara ve Semerkant medreselerinde Oliver Roy'un Ulema İslam dediği Sünni İslam ortaya çıkmıştır (Dönmez,2008:225). Genel olarak bölge insanı Müslümanlığı Araplardan alarak İslam dinini, Peygamberin getirdiği esasları çerçevesinde kabul etmiş fıkıh alanında Ebu Hanife'nin, itikadi alanında İmam Matrudi'yi kabul etmiştir (Cebeci,2016:104-106). Ancak din bölgede siyasal bir niteliğe sahip olmaktan ziyade kültürel ve tarihsel öneme sahip olup halk kültürünün önemli bir parçası haline gelmiştir (Gapparova,2012:81). Bununla beraber dindarlık ve mezhep olarak bölgesel olarak da farklılık göstermektedir. Örneğin Kırgızistan'ın güneyindeki Müslümanlar diğer bölgelere kıyasla geleneksel olarak daha dindardır (Bedirhan,2014:442). Bölgede Şii nüfusu en fazla Tacikistan'da bulunmaktadır. Kazak, Kırgız ve Türkmenler arasında İslam öncesi inançlar ile İslam'ın sentezi şeklinde varlıklarını korumaktadırlar. Özbek ve Tacikler ise dini hassasiyetleri daha fazla olan bölge halklarıdır (Ülger,2008:445).

Orta Asya 19'uncu yüzyılın ortalarında Rus Çarlığının egemenliği altına girmiştir (Ülger,2008:445). Çarlık Rejiminin hakimiyetinin sürekli ve sistemli baskıya maruz kalmalarına rağmen bölgede İslamiyet silinmemiştir. Halk İslamiyet'i geleneklerinde ve hafızalarında yaşatmaya devam etmiştir (Köstem,2010:185) Ancak bölgenin Çarlık egemenliğine girmesi İslamiyet için dönüm noktası olmuştur. 1855-1881 yılları arasında II. Alexandra döneminde daha önce de gerçekleştirilen Müslümanları asimile etme politikalarıyla bölgede açılan okullar aracılığıyla 1903 yılına kadar 20.000 Tatar Hristiyanlaştırılmıştır. 1905 yılına gelindiğinde ise, bölge Müslümanları için ikinci bir dönüm noktası olmuştur. Devlet dini özgürlükler ile ilgili düzenlemeyi gerçekleştirmiş, Rusya Müslümanları üç ayrı kongre düzenlemiş ve partiye dönüşmüştür. Böylece İslam, Rus Çarlığına karşı muhalefet kimliği kazanmıştır (Dönmez,2008:256-257)

Çarlık döneminde olduğu gibi Sovyet döneminde de İslam 'öteki' olmuştur. Sovyet döneminde Müslüman olan etnik gruplar hep tehdit olarak görülmüştür (Dönmez,2008:257). 1917 yılından yaşanan Bolşevik devriminden sonra Sovyet egemenliğinin kurulmasının ertesinde yönetimin dinlere özellikle de İslamiyet'e karşı tutumu sertleşmeye başlamıştır (Cebeci,2016:106). Lenin ve Stalin dini özgürlükler vaat etmelerine rağmen yazılı olarak yasaklar getirmişlerdir. 1922 yılında din eğitimi yasaklanmış bu kanuna uymayanlara ağır hükümlerin uygulanacağını belirten özel bir kanun çıkartılmıştır (Kozukulov,2005:173). 1920'li yılların sonunda camiler kapatılmış dini gelenek ve göstergeler yasaklanmıştır. 1929 yılında dini faaliyetleri yasaklayan kanun çıkarılmıştır. Yönetim ateizmi devlet politikası kabul etmiş, ibadetlerin sağlığa zararlı olduğu propagandası yapılmıştır (Cebeci,2016:106). Sovyet rejimi tehdit olarak gördüğü İslam'ı ortadan kaldırmak için iki metot uygulamıştır.

Biri doğrudan baskı uygulamak, diğeri ise devlet tarafından kurulan kurumlar aracılığıyla dini kontrol altında tutmak olmuştur. İki ayrı düzeyde örgütlenmiştir. İlki genel faaliyet gösteren Dini İşler Konseyi'dir. İkincisi Müslüman halkı içine alan dört bölge belirlenerek din, Ufa Müftülüğü ve Taşkent Müftülüğü ile kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır (Dönmez, 2008, s. 258). Yönetim İkinci Dünya Savaşı döneminde halkın desteğini almak ve motivasyonunu yüksek tutmak için din üzerindeki baskıları azaltmıştır. 1970'li yıllara gelindiğinde ateist baskısı artmaya başlamıştır. Bunun sebebi 1979 yılında İran Devrimi'nin gerçekleşmesidir. Akabinde Afganistan'daki mücahit hareketlerinin artması ve bunun Tacikistan ve Fergana Vadisi'nde İslami uyanışa sebep olmasıdır (Dönmez,2008:256). Halk ise bütün bu baskılara rağmen dini yaşamaya çalışmış hücre eğitimi ile faaliyetlerine devam etmiştir (Cebeci,2016:106). Genel olarak bakıldığında Sovyet döneminde komünist ideolojiye göre afyon olarak nitelendirdiği dini Sovyet yönetimi ihtiyaç halinde serbest bırakmış diğer zamanlarda ise sıkı bir baskı uygulamıştır. Din yerine ateizmi hakim kılma hedeflenmiştir (Ülger,2008:443) 1980 sonlarında bilim adamları ve politikacıların Sovyet döneminde ve sonrasında gerçekleştirilen politikalar ile İslam'ı bastırmaya çalıştırmalarının Müslümanların başkaldırmasına ve İslami hareketlenmelere sebep olduğu tartışılmıştır (ICG,2003/58:1).

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra bölgede bağımsızlıklarını ilan eden devletlerde İslamiyet'e karşı ilgi artmış ve Sovyet döneminde uygulanan katı din karşıtı söylemlerden uzak bir şekilde varlığını sürdürmeye başlamıştır (Kakabalov,2004:32). Bağımsızlık sonrası dönemde kendini Müslüman olarak tanımlayan halkın sahip olduğu dini bilgi sınırlı düzeyde seyretmiş, dini hassasiyetler gelişmemiştir. Örnek verilecek olunursa örtünme kırsal bölgede sadece Müslümanların yaptığı bir davranış olarak gelişmemiş, Müslümanların yanında Hristiyanlar da örtünmüşlerdir. Çünkü bölgede Müslümanlık dini inançtan ziyade doğumla kazanılmış bir kimliktir. Halk, İslam'ı rejim karşıtı olarak görmemektedir. Fergana Vadisi içerisinde bulunan farklı ülkelere ait bölgelerde durum farklı gelişmiştir. Zira bu bölgede bulunan insanların dini anlayışları daha hassastır (Ülger,2008:445). Ancak bağımsızlıktan sonra yaşanan ideolojik boşluk sebebiyle radikal İslam farklı anlayışları da beraberinde getirmiştir (Kakabalov,2004:32). Bunun sebebi de Sovyet döneminin ardından Orta Asya cumhuriyetlerinin komünist sistemden ayrılmak için dini bir fenomen olarak görmeleridir. Orta Asya devletleri ilk dönemlerde İslam dinini, kültürel ve milli kimliklerine vurgu aracı olarak kullanmaları da etkili olmuştur (Mann'dan aktaran Oğan,2009:58) Bunun yanında siyasi hayat da canlanmış Komünist Partinin iktidar tekelinin yıkılmasının ardından yeni partiler ve dernekler kurulmuştur. Siyasal ortamda dini niteliği daha ağır basan Özbekistan'da 'Birlik', Tacikistan'da İslami Rönesans Partisi' kurulmuştur (Ülger,2008:444). Siyasi hayatta keskin hatlar kendini gösterirken, halk yaşamına bakıldığında İslami ritüelleri yerine getiren kişi sayısı sınırlı kalmıştır. Yani eski rejimin hayat biçimi devam etmektedir.

Bu bölümde teorik çerçeve dışında yer alan Orta Asya kavramı, Orta Asya jeopolitiği, din ve radikalizm kavramı, dini radikal örgütlerin Orta Asya'da filizlenmesi gibi konular açıklanarak hipotezin araştırma sorularına doğru cevapları bulabilmek adına bölgenin genel yapısı hakkında bilgi sahibi olmamıza destek sağlamaktadır.

Bölüm 2: Tacikistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan Ve Türkmenistan'da Baş Gösteren Terör Faaliyetleri Ve Terörle Mücadele Politikaları

Dini radikal örgütler, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Tacikistan'da çok yönlü terör eylemleri gerçekleştirmişlerdir. Bu duruma zemin hazırlayan unsurlar arasında, söz konusu devletlerin jeopolitik konumunu, siyasi ve sosyo-ekonomik faktörleri saymak mümkündür.

2.1. Tacikistan

2.1.1. Bağımsızlık sonrası dönemde Tacikistan jeopolitiği

2.1.1.1. Jeopolitik konumu

Kökeni M.S. 10'uncu yüzyıla kadar uzanan Taciklerin (Matveeva, 2009:3), coğrafi olarak yerleşimi Eskiçağlara kadar gitmektedir. Tacik ismi Tacik devletini kuran İsmail Samani'ye dayanırken (Güler,2007:152), Arapların farsça konuşanları tanımlamak için kullandığı 'Tac' veya 'Taz' kelimelerinden türemiştir (Akdoğan,2014: 68). Tacikler Fars kökenli olup, bölgeye hakim olan Türklerin dil ve kültürlerinden büyük oranda etkilenmişlerdir (Sönmez vd.,2016:6).

Tacikistan'ın kuzeyinde Kırgızistan, batısında Özbekistan, güneyinde Afganistan ve doğusunda Çin bulunmaktadır. Amuderya bölgesinin doğusunda, Pamir Dağlarının hakim olduğu bölgede, coğrafi olarak topraklarının yaklaşık % 93'ü dağlık alanlardan oluşmaktadır (Purtaş,2004:240). Pamir dağları ülkenin yarısından fazlasını kaplamaktadır Tacikistan coğrafi konum olarak İpek Yolu'nun kavşak noktasında olmasından dolayı tarih boyunca ilgi odağı halinde olmuştur (Akdoğan,2014:64-65).

Yüzölçümü 144.100 km olan Tacikistan'da 2000 yılında yapılan ilk nüfus sayımında 6 milyon kişi (The World Bank) yaşamakta iken, 2010 yılındaki sayıma göre de nüfus yaklaşık 7 milyon kişiye ulaşmıştır (Central Intelligence Agency). Ülkedeki en büyük azınlığı oluşturan Özbekler, Leninabad bölgesinde yoğunlaşmıştır (Purtaş,2004:242) Nüfusun % 70'i kırsal alanda yaşamakta ve ülkenin batısında yoğunlaşmıştır (Kasım,2010:507).

Müslüman nüfusun % 65'i kendisini Müslüman olarak doğduğu için Müslüman olarak tanımlamıştır (ICG,2003/72:4). Bu kapsamda dini bilgi eksikliği öne çıkmaktadır. Dini radikal örgütler halkın dini bilgi eksikliğinden yararlanarak kavramların anlamını kendi amaçları doğrultusunda çarpıtmış, şehitlik kavramı üzerinden mücadele yöntemlerini meşrulaştırmıştır.

Tacikistan, Sovyet devletlerinin en fakir ülkesidir (Ahmet,1995:70). Özbekistan ile Kırgızistan arasında kalan ülke, hem sınır hem etnik sorunların yaşanması hem de radikal İslam'ın nüksetmesi anlamında bölgede önem arz etmektedir (Güler,2007:153). Çin ile büyük bir sınıra sahip olması, Rusya'nın ülkede askeri üssünün bulunması, siyasi istikrarsızlığın mevcudiyeti ve bölgede hem etnik hem de dini örgütlerin güçlenmesi Tacikistan'ın jeopolitik önemini artırmıştır (Karaağaç,2013:1039).

Doğal kaynaklar bakımından zengin olan Tacikistan'da petrol, altın, uranyum, kömür, doğalgaz ve demirin yanında nadir metaller bulunmaktadır. Ülke büyük dağlarla kaplı ve

denize kapalı bir ülkedir (Sönmez vd.,2016:6). Su kaynakları bakımından da ülke sınırları içerisinde bulunan dağlardan nehirler doğduğu için diğer Orta Asya ülkelerine göre daha avantajlıdır (Kurt,2010:345). Sri-Derya ve Amu-Derya nehirlerinin Tacikistan dağlarından doğması jeopolitik önemini artırmaktadır (Karaağaç,2013:1038). Doğan nehirlerin %60'ı Tacikistan sınırları içerisinde yer almaktadır. Sovyet devletleri arasında sahip olunan nehirler bakımında bölgede Rusya'dan sonraki ikinci devlet Tacikistan'dır (Purtaş,2004:240). Toprakları tarıma elverişli olan Tacikistan'da yetişen pamuk dünyanın en kaliteliyelerinden biridir (Kurt,2010:345). Çevresinde bulunan devletlere doğal kaynakların taşıyıcısı konumunda olması istikrarının korunmasını daha da önemli hale getirmektedir (Toshmuhammaadov,2004:5).

2.1.1.2. Bağımsızlık sonrası dönemin incelenmesi

Bağımsız sonrası baş gösteren konut sıkıntısı ve kötüleşen hayat standartlarından ötürü Tacikistan'da bir takım gösteriler düzenlenmiştir (Ahmet,1995:70). 1990'ların başlarında ciddi bir suç grubu olan Tacik mafyası varlık göstermiş ve ekonomi, ticaret, üretim sistemleri ile birçok alanı kontrol altına almıştır (Toshmuhammaadov,2004:11). Radikalleşme sürecinin yapısal faktörleri arasında yer alan ekonomi konusunda olumsuz koşulların yaşanması radikalleşmede önem arz edebilmektedir.

1991'de bağımsızlığın ilanından sonra üç kez seçim yapılmış, muhalefet seçim sonuçlarını kabul etmemiştir. Kuzeyde Sough ile güneyde Kuluyabi bölgelerinin yoğun olarak aktif olduğu son seçim ülkeye iç savaşın nüvelerini atmıştır (Matveeva,2009:15-16). 1991 Ocak ayında Rahman Nabiyeu devlet başkanı seçilmiştir. Eylül ayında ise Tacikistan Yukarı Parlamantosuu deklarasyon yayınlarak bağımsızlığını ilan etmiştir (Türkoğlu,2012:349). Bağımsızlıktan sonra Komünist parti çevresinde oluşan elitlerin elinde olan yönetimin (Kasım,2010:508) devlet başkan vekili Aslanov, 21 Eylül 1991'de muhalefetin baskısından dolayı istifa etmiş ve yerine Komünist Parti'nin sekteri Özbek kökenli Leninabad'lı (Özsağlam,2006:187) Nabiyeu gelmiştir. Ancak sokak gösterilerinin artmasından ötürü Nabiyeu istifa etmiştir. Kasımda seçim yapılmış ve yönetime tekrar Nabiyeu gelmiştir. Fakat muhalefet bu seçime karşı çıkmış ve parlamento seçimlerinin yanında Nabiyeu'n istifasını talep etmiştir (Kasım,2010:508). Tacikistan yönetimi kuzeyde yer alan Leninabad'la, ekonomik ve politik olarak bütünleşmiştir. Sovyet dönemi boyunca yönetim hep kuzeyin elinde olmuştur. Güney bölgesi yönetimin uzun dönemde kuzey bölgesinin elinde olmasına itiraz etmiş ve 1992'de başlayan savaşta karşıtlığını ifade etmiştir. Tacikistan'da önce Nabiyeu ve İslam Demokratik Koalisyonu, daha sonra da İslami Demokratik Koalisyonu kurulmuştur (Olcott,1995:361-362).

Koalisyonlar kurulmadan önce gerçekleştirilen ilk seçimlerdeki oranlar itibariyle; Rahman Nabiyeu % 56, Muhalefet ise % 43 oranında oy almıştır. 1992 yılının Mayıs ayında gerçekleştirilen görüşmeler sonucu koalisyon hükümetinin kurulması için anlaşma yapılmıştır (Ahmet,1995: 69). Kurulan koalisyonda İslami Yeniden Diriliş Partisi (İYDP), Diriliş Partisi, Tacikistan Demokrat Partisi, Lale Badahşan Partisi ve Komünist Partileri yer almıştır (Türkoğlu,2012:187). Anlaşmaya göre 24 bakanlıktan sekizi muhalefete verilmiştir. Ancak komünistler muhalefet ile aynı parlamento kullanmayacaklarını ifade etmiştir. Yaşanan bu gerginlikten dolayı parlamento toplanamamıştır (Ahmet,1995: 70). Nabiyeu'n seçilmesinde

Rusya'nın desteği etkili olsa da muhalefetin baskısı onun muhalefete karşı taviz vermesine sebep olmuştur (Ahmet,1995:85). Seçim sonrası yaşananlar, iktidar ile muhalefet arasındaki sorunların somut göstergesi olmuştur. Koalisyon kurmada yaşanan sorunlar, iki taraf arasındaki gerginliğin savaşa dönüşmesinde kıvılcım görevi görmüştür.

1992 Mayıs ayında siyasi partilerin faaliyetlerini ve toplantılarını yasaklayan bir kararla Duşanbe'de sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Ancak yönetim kontrolden çıkmış, siyasi konuları askeri yöntemler kullanarak çözmeye yönelmiştir (Toshmuhammadov,2004:12) Duşanbe'de muhalefet ile hükümet arasında gerginlik yaşanmış, her iki taraf da kendisine ordu oluşturarak savaşı güneye taşımıştır (Matveeva,2009:17).

1994 yılında muhalefetin katılımı ile yeni bir seçim yapılmıştır. Bu seçimlerde İmam Ali Rahmanov devlet başkanı seçilmiştir. Aynı gün anayasa da kabul edilmiştir (Akdoğan,2014: 85). 1937 yılında kabul edilen Sovyet anayasası bağımsızlıktan 1994 yılına kadarki dönemde yürürlükte kalmıştır (Kurt,2010:346). Gelenekçiler ile radikal İslamcılar arasındaki savaşa, 1997'de Birleşik Tacik Muhalefet (BTM) lideri Said Abdullah Nuri ile devlet başkanı İmam Ali Rahmanov'un imzaladığı barış anlaşmasıyla resmi olarak son verilmiştir (Sönmez vd.,2016:7). Ulusal bir ordunun kurulması ve BTM'nin yönetimin % 30'unda söz sahibi olacağı belirtilmiştir (Aydın ve Baycaun, 2005:385). Muhalefete, parlamentoda söz hakkı tanınmasının ve belli bir statüye sahip olmasının ilk etapta radikalleşme sürecindeki yapısal faktörlerin azaltılmasına katkı sağladığını söylemek mümkündür.

Tacikistan'ın savaştan sonra karşı karşıya kaldığı sorunları üç ana başlıkta toplamak mümkündür. Bunlar; küresel, bölgesel ve ülke çapındaki sorunlardır. Uluslararası çapta; terörizm, dini radikal örgütler, yasadışı göç ve uyuşturucu-silah kaçakçılığını saymak mümkündür. Bölgesel sorunlar kapsamında; sınır komşuları ve küresel güçlerle ilişkileri çerçevesindeki sorunlar; ülke çapında ise, ciddi orandaki yoksulluğun azaltılması, istihdam, gıda ve enerji ihtiyacını sağlama ile benzer diğer sorunlar bulunmaktadır. Savaştan sonra yönetimin en büyük başarısı ülkede istikrarı ve barışı sağlamaya çalışmasıdır. Zira hayat standartlarını iyileştirici politikalar uygulamaya başlaması, daimi parlamento kurulması ve yeni anayasanın kabulü olumlu gelişmelerdir. Parlamentoda İYDP dahil bir çok parti yer almıştır (Toshmuhammadov,2004:18-19). İç savaşın ardından ülkede istikrarın sağlanamaması siyasal alanda, yoksulluk ve kaynaklara erişimin sağlanamaması ekonomi alanında, söz konusu yapısal faktörlerin dini radikal örgütlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamasının ise askeri ve siyasi alanda tehdit oluşturduğunu söylemek mümkündür.

1999 yılında tekrar anayasa değişikliği yapılmış, Rahmanov devlet başkanı seçilmiştir. 2000 yılı seçimlerinde oyların yarısına dışarıdan müdahale edilmiş, tutanakların bir kısmı keyfi olarak düzenlenmiştir (Akdoğan,2014:87-88). 2005 seçimlerinde ise denetim oldukça düşük seviyede seyretmiştir. Raporlara göre seçimde bir kişi 500 kez oy kullanmıştır (Demirtepe,2006:166). 2006 yılında başkanlık seçimleri gerçekleşmiş, bu seçimde şiddet olayları yaşanmamakla birlikte oyların yarısı denetlenmemiştir. 2009 yılında gerçekleştirilen seçimlerin adaletli olması için uluslararası örgütler tarafından gözlemciler görevlendirilmiştir (Akdoğan,2014:91-92). 1997 yılından sonra gerçekleşen seçimlerin adil gerçekleşmemesi, dolayısıyla yönetimde söz sahibi olma hakkının gasp edilmesi bireysel güvenlikte tehdit konusu olabilmektedir.

International Crisis Group (ICG) raporuna göre; Tacikistan Cumhurbaşkanı İmam Ali Rahmanov yönetimi etrafında toplamış ve ülkedeki güçlerin kaynağı haline gelmiştir. Rahmanov görünüş olarak mülayim fakat çoğunlukla blöf yapan bir yapıya sahiptir. Rahmanov Sovyet dönemi liderlerinin biraz daha iyi ve güncellenmiş hali olarak tanımlanmakta, halk da onu Sovyet lideri Brezhnev'in Tacik versiyonu olarak nitelendirmektedir. Yönetimin belirli kademelerine aile üyelerini getirerek ülkedeki yönetimde etkinliğini artırmıştır (ICG,2009/162:2). Rahmanov zihinlerde hep barış yanlısı olarak kalmıştır. Savaş döneminde savaşın yaşandığı bölgelere girerek barış çağrısı yapmış ve halk nezdinde barışın sembolü, demokratik başkan olarak yer almıştır (Akdoğan,2014:99).

Bağımsızlık sonrasında atılan önemli adımlardan birini, etnik kökenlerin devlet egemenliğini ve yapısını güçlendirecek şekilde politikalara yansıtılması teşkil etmektedir. İslami ve diğer ideolojilerin yerine Zerdüştlük kültürüne dayalı Tacik ve Aryan vurgusu temelinde uygar toplum oluşturma ideali yerleştirmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede 2006 Aryan Yılı ilan edilmiş, bu da Tacikistan'ın hem İslam'dan hem de Türk kültüründen farklı olduğunu amaçlayan adımlardan birini teşkil etmiştir (Eker,2012:216). Ulus inşasında etnik kökenin ön plana çıkarılarak İslam kimliğinin geri planda bırakılması, radikal İslam'a eğilimi olan kesimin devlete olan bağlılığına yani aidiyet hissiyatına zarar vererek yapısal bir faktör olarak radikalleşme sürecinde rol oynadığını söylemek mümkündür. Resmi dil Tacikçe, Özbekçe ve Rusça (Güler,2007:153) olmakla birlikte diğer dillere konuşulma hakkı tanınmıştır (Kurt,2010:346) Tacikistan'ı bölgenin diğer ülkelerinden farklı kılan unsurlardan biri, dilinin Farsçanın bir kolu olan Tacikçe olmasıdır (Kurt vd'den aktaran Akdoğan,2014:71).

İç savaştan sonra yönetimin tekrar inşa edilmesi için yöneticilerin eline güç geçmiştir. Otoriter yönetimden ziyade demokrasi yönetimi benimsenmeye çalışılmakla birlikte yönetim tek elde birleştirilmeye çalışılmıştır. 1999 ve 2000 seçimlerinde rakipleri karşısında güç endişesi yaşayan Rahmanov'un otoriter yönetimi basını sansürlemiştir (ICG,2001/30:10). Tacikistan hükümetinin her alanda istikrar sağlamaya çalışılırken birçok konuda baskı uygulaması yapısal faktör olarak halkın radikalleşmesinde etkili olabilmektedir.

2.1.2. Tacikistan'ın toplumsal ve politik yapısında din unsurunun yeri

2.1.2.1. Toplumsal yapıda din

Nüfusun 1/5'i yani % 20'si dini eğitim almamıştır. Eğitim alanların % 26'sı anne-babalarından ya da akrabalarından bilgi edinmiştir. % 25'i evde ve illegal ağlar aracılığıyla ve % 31'i de Kuran'dan öğrenmiştir. Ülkede kadınlar ve erkekler arasında resmi din eğitiminde büyük farklılıklar yaşanmıştır. Erkeklerin % 2'si resmi dini eğitim alırken kadınların çok daha azı dini eğitim görmüştür (ICG,2003/72: 4).

2003 verileri itibariyle, Tacik nüfusunun 1/3'i İslami kuralların laik yasalardan ayrılması, % 32'si ise ülkenin şeriatla yönetilmesi gerektiğini savunmuştur. (ICG,2003/72: 14). Bu dönemde Tacikler siyasal İslam'a ilgi duymamakta, Partiyi Müslüman insanların hakları için değil liderlik için bir araç olarak görmektedirler (ICG,2003/59: 21). Tacikistan'da halk arasında radikal yönde İslamlaşma artarken, halkın bir kısmı da ılımlı İslam'ı tercih etmektedir. 2008'de yapılan bir ankette katılımcıların yaklaşık yarısı sosyal ve ekonomik sorunların çözümü olarak İslam'ı görmektedir. Oranlar itibariyle 2003'te ülke nüfusunun

1/3'ünün radikal İslam'a eğilimli olduğu, hükümetin uyguladığı politikalar sonucunda ise 2008 yılında radikal İslam'a olan eğilimin arttığı gözlenmiştir. Hükümetin baskı politikaları yapısal faktör olarak burada da rol oynayabilmektedir. Ülkede camilere çocukların ve kadınların alınmaması ve gençlerin İslami bilgilerinin yetersizliği, halkın özellikle de gençlerin radikal İslami örgütlere eğilimini artırmıştır. Tacikistan nüfusunun % 24'lük bir dilimini oluşturan laik kesim, söz konusu radikal unsurlardan rahatsız olmuştur. Radikal İslam'ı destekleyenlerin arasında, çoğunlukla iş çevreleri ve gençler büyük dilimi oluşturmaktadır. Gençler arasında İslam'ı bireyselleştirme eğilimi olanlar mevcut olmakla beraber, selefi düşüncenin artması selefi hareketin, politik bir harekete dönüşümüne katkı sağlamıştır. Bunun yanında selefi düşüncenin diğer dini görüşleri reddetmesi dinsel çatışmalara neden olmuş, bunun sonucunda selefi hareket yasaklanarak yerel imamlar desteklenmiştir (Olimova ve Tolipov,2011:6-8). Savaşın sonlamasıyla ülkede ekonomik ve sosyal sorunlara çözüm arayışında siyasal İslam'a verilen destek azalmıştır (ICG,2003/59: 13).

2.1.2.2. Politik yapıda din

Bağımsızlıktan sonra Tacikistan, sosyal hayatta dini yaşam için çaba göstermiş ancak Sovyet etkisini üzerinden atamadığı bir ortamda bağımsızlığından bir yıl sonra İslam kimliğine karşı Tacik milliyetçiliğini kullanması iç savaşın başlamasında rol oynamıştır (Sönmez vd.,2016:7). Tacikistan'da İslam bir ideoloji değil yaşam biçimidir (ICG,2001/30: 16). Tacikistan'da İslami inanç politik bir yapıdan ziyade muhafazakar ve geleneksel İslam çerçevesinde şekillenmiştir. Ülkede eğitim ve inanç özürlüğü bulunmaktadır. Radikallerin büyük bir bölümü savaştan sonra ülkeden ayrılmıştır. Ancak yaşanan sosyo-ekonomik sorunlar radikalleşmeye zemin hazırlamıştır. Radikal İslam'ı kontrol altına almak adına uygulanan politikalar, muhalefet tarafında radikal İslam'a eğilimi artırmıştır (ICG,2003/59:13). Yönetim, siyasal İslam'ı ne kadar engellese de halkın desteklemeye devam etmesi hükümetin konuyu dikkate alması gerekliliğini ortaya koymuştur. Otoritenin, ılımlı İslam'ı destekleyip bu alanlara yönelik adımlar atması ve siyasi İslam'ı devre dışı bırakması toplumun radikal İslam'a eğiliminin artmasına neden olmuştur. Birçok dini liderin de yukarıdan aşağıya doğru, bir yeşil devrime ihtiyaç duymadan İslami devletin oluşturulacağı düşüncesine neden olmuştur (Olimova ve Tolipov.2011:7).

1997'de imzalanan anlaşma sonucunda İYDP'nin yasallaşması ve dini özgürlüklerin getirilmesi, bir yandan yaşanan gerilimleri hafifletmiş ve uzlaşmayı kolaylaştırmıştır. Diğer yandan da camilere çocukların ve kadınların girmesi, resmi kurumlarda başörtüsü yasağının kalkması ve camilerin kapatılması gibi uygulamaların son bulmasıyla radikal İslami figürleri daha çok gün yüzüne çıkmasına katkı sağlamıştır (Olimova ve Tolipov.2011:5-6). Ancak beş yıl süren iç savaştan sonra yönetim birçok konuda çok sert tedbirler alması, halkta güvenlik konusunda tedirginlik yaşatmıştır (ICG,2001/30:16). Rahmanov bu anlamda cami ve medreseleri sıkı denetime tabi tutmuş ve İslami eğitim için yurt dışına çocuklarını gönderen ailelere dava açmıştır (Akdoğan,2014:96). Denetimlerin sıkılaşması ile baskının hissedilmesi yapısal faktör olarak karşımıza çıkarken insanların eğitim haklarının elinden alınmaya çalışılması siyasi alanda yaşanan bir tehdit karşımıza çıkmaktadır.

İmzalanan antlaşma sonucunda 1997-2004 yılları arasında siyasi İslam yasallaşmış, İYDP anayasa yapımında yasal olarak yer almış ve parlamento seçiminde iki sandalyeye sahip olmuştur (Olimova ve Tolipov.2011:4). Hükümet İslam'ı iktidardaki yerini korumak için siyasi bir araç olarak kullanmıştır. Meşruiyet eksiliği göz önüne alındığında otorite, gücünü artırmak için İslam'ı kutsal bir yatırım aracı olarak görmüştür (Olimova ve Tolipov.2011:8). Din unsurunu hem dini radikal örgütler hem de hükümetin amaçlarını gerçekleştirmek adına kullanması halkta kafa karışıklığına sebep olduğundan radikalleşme sürecinde kolaylaştırıcı bir faktör olarak karşımıza çıkabilmektedir.

2002 yılında üç Tacik vatandaşın Afganistan koalisyon kuvvetleri tarafından yakalanması üzerine devlet başkanı Rahmanov yaptığı konuşmada; insanların radikal görüşlerle meşgul edilerek, toplumda bölünmelere yol açıldığı ve İYDP'nin birçok üyesinin imamlık yaptığı camilerde aşırıcılık yaşandığını ifade etmiş, bu açıklama üzerine kayıt dışı olan camilerde sıkıntılar yaşanmış ve imamlar kovulmuştur. Yaşananlardan sonra devlet, dini çerçeveden uzaklaşmış ve dindarlar arasında hoşnutsuzluğa neden olmuştur (ICG,2003/59:14).

Ülkede selefi düşüncenin yayılmasından sonra aralarında Hizb-ut Tahrir (HT)'in bulunduğu radikal örgütler yasaklanıp ve baskılar artmıştır. Yönetimin bu politikalarına rağmen halk siyasi İslam'ı desteklemeye devam etmiştir. 2008 yılında devlet başkanı Rahmanov bir açıklamasında İslam ile ulusal kültürü birbirinden ayırmanın yanlış olacağını belirtmiştir. 2009 yılında İslami Hanefi mezhebi, "Din Özgürlüğü ve Dini Örgütler" isimli yeni yasada ülkedeki tüm dini alanlarda kontrol sahibi olmuş, yani resmi din haline gelmiştir. Çıkarılan bu yasada dini topluluklar üzerinde kontrolün genişletilerek, cami imamlarının sadece devletin ataması ile görev yapması, imamlara sertifika uygulaması ile bilgilerin test edilmesi ve testi geçemeyenlerin görevden alınması söz konusu olmuştur (Olimova ve Tolipov.2011:7-8). Din yasasında siyasi radikalleşme ile ilgili unsurlar yer alırken, eğitim konusunda kontrollerin çok sıkı olmadığı görülmektedir. Başlangıçta dini partiler yasaklansa da 1997'de imzalanan anlaşmayla yönetim İslami partilerin varlığını tanımıştır (ICG,2003/59: 14).

İslami eğitimde, İslam merkezi kontrolünde bulunan 21 medrese ve İslam enstitüsü bulunmaktadır. İslam enstitüsü ana eğitim kurumudur. Yetkililer tarafından kontrol edilmesine karşı çıkan bir kurumdur. Dini eğitim yanında laik konuları da inceleyen Enstitü bu dönemde eğitmen eksikliği yaşamıştır. Birçok öğretmen Buhara'da bulunan Sovyet medreselerinden ve illegal yapılardan ve alimlerden eğitim görmüşken, eğitimde seküler konular yoğun olmamış, verilen seküler konularla da HT gibi modern grupların idare edilmesi amaçlanmıştır. Yaklaşık 1000'den fazla öğrencisi bulunan kurumdaki birçok öğrenci hayatını devam ettirmek için ikinci bir eğitim almıştır (ICG,2003/59:17). Dini eğitim veren kurumların devlet yönetiminde olmaması ve kurumda eğitim veren öğretmenlerin öğrenimlerini resmi kurumlardan tamamlamaması kolaylaştırıcı bir faktör olabilmektedir.

2002 Temmuzunda Rahmanov'un, Isfara bölgesindeki çok sayıda caminin aşırıcılık yanlıları tarafından kullanılmasına yönelik sert eleştirileri bölgede huzursuzluğa neden olmuştur. Ekim ayna kadar Sughd eyaletinde 33 cami belirlenen hizmet kapasitesinin altında kalması nedeniyle kapatılmıştır. Camilerin kapatılmasının yanında imamlar teoride dini bilgilerini, uygulamasında ise siyasi görüşlerini ölçen bir süreçten geçmişlerdir. Teoride imamları görevden almak cami cemaatlerine verilmişse de uygulamada devlet müdahalesiyle görevden

alınmalar yaşanmıştır. 2002 yılında çoğunlukla siyasi örgütlere üye olmaktan dolayı görevden alınmalar yaşanmış, 2003 yılında ise dini partilerin izninin kaldırılmasını içeren anayasa değişikliği talep edilmiş, ancak halk baskısından dolayı teklif reddedilmiştir (ICG,2003/59:15). 2009 yılında çıkarılan bir kararnameyle camilere 14 yaşından küçük çocukların girmesi yasaklanmıştır. Esfere bölgesinde bulunan Selman-ı Farisi Medresesi, 1992-2002 arasında eğitim verdikten sonra kapatılmıştır. İlahiyat Fakültesi eğitim anlamında yetersiz kalırken, 2000 civarında aile din eğitimi almaları için çocuklarını yurt dışına göndermiştir. 2012 yılına gelindiğinde, ailelerin çocuklarını din eğitimi için yurt dışına göndermelerinin yasak olduğu, çocuklarını geri çağırmaları gerektiği, yurt dışında bulunanların da terörist ve aşırıci şeklinde nitelendirilerek vatan haini olarak görüldüğü, camilerin bu kapsamda daha sıkı denetleneceği belirtilmiştir (Karaağaç,2013:1045-1046). Hükümetin radikalleşmeyi önleme adına attığı adımların birçoğunun halkın radikalleşmesine ortam sağladığı söylenebilir.

Tacikistan'da diğer Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi Müftülük bulunmamaktadır. Bunun yerine devlet sorumluluğunda olmasa da hükümet tarafından kontrol edilen İslam Merkezleri bulunmaktadır. İslam Merkezi, her üç yılda bir seçilen 27 önde gelen resmi Müslüman lider tarafından yönetilmektedir. Teoride İslami örgütleri kontrol etme ve düzenleme sorumluluğu vardır. Ancak uygulamada hükümete tabidir. Din İşleri Komisyonunun resmi görevi, camileri ve diğer dini kuruluşları kayda almaktır. Mevzuatta resmi bir gereklilik yoktur ancak yetkililer tarafından yasal olarak yorumlanmıştır. Ülkede camilerin tescil işlemi keyfidir. Cami imamlarının yerel yönetimle olan ilişkisine bağlıdır. Kaydın olması için Cuma günleri için en az 15.000 kişiye hizmet etmesi gerekliliği vardır. Eğer bu rakam sağlanmıyorsa kayıt yapılmamaktadır (ICG,2003/59: 15-16). Yönetim, İslam'ı ulusal fikir temelinde sembolleştirmeye çalışmıştır. Bu laikliği savunduğu anlama gelmemektedir. Zira bu çerçevede çok az politika uygulamıştır. Yönetimde din ile ilgilenen uzman sayısı sınırlı kalmış, din ve toplum ile ilgili stratejiler kısa vadeli yapılmıştır (ICG,2003/59:14). Dini radikal örgütlerin yönetimin din alanında yeterince politika geliştirememesiyle oluşan boşluğu kullanarak halka ulaşmaya çalışması, söz konusu örgütlerin devletin bu alandaki eksikliğini radikalleşme sürecinde kolaylaştırıcı bir faktör olarak kullandığı şeklinde değerlendirilebilir.

Güvenlik birimleri, potansiyel güvenlik tehdidi olarak algıladıkları insanların hayatlarına müdahale etmiş, sorguladıkları kişilerin davranışları hakkında sözlü uyarılarda bulunmuştur. 1997'de yapılan anlaşmada af olmasına rağmen savaş zamanı suçları sorgulanmış ve iç savaşta İslamcı muhalefete karşı birçok dava açılmıştır. Polisler bu davaların durdurulması için 1000 dolara kadar rüşvet talep edebilmişlerdir. Aftan dolayı çoğu insan haklı olmasına rağmen eğitimsiz olduğu için kovuşturmadan korkarak haklarını koruyamamışlardır (ICG,2003/59:17). Devletin adaleti sağlayamaması eşitsizliğe neden olduğundan radikalleşme sürecinde yine bir yapısal faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.3. Terör faaliyetleri ve terörle mücadele politikaları

İç savaşa geçmeden önce savaşta önemli rol oynayan İslami Yeniden Doğuş Partisi'nden bahsetmek olayları anlamada yardımcı olacaktır.

2.1.3.1. İslami Yeniden Doğuş Partisi

Tacikistan bölgede resmi olarak siyasi İslam partisi olan tek ülke olmuştur (ICG,2003/59:13). İYDP 1991 Muhammet Şerif Hümmetzade tarafından kurulmuştur. İYDP 1990'ların başında Komünist rejime karşı muhalefet oluşturup, iç savaşta muhalefetin liderliğini yapmıştır. İYDP, net siyasi parti gündeminden ziyade bölgesel, politik ve dini çıkarları ön plana almıştır (ICG,2003/59:20). İYDP'nin kuruluş hedeflerini; siyasal, ekonomik ve kültürel bağımsızlığın, ulusal birlik ve toprak bütünlüğünün sağlanması, İslami değerlerin yeniden ilk dönemlerdeki gibi yaşanmasının tesisi, önemli sorunlardan biri olan bölgecilik ve adam kayırmacılığın kaldırılması, hukukun gelişmesi ve kadınların ve gençlerin siyasi arenaya dahil edilmesi şeklinde sıralamak mümkündür (Karaağaç,2013:1041-1042).

İYDP'ye göre İslam, toplumda önemli bir rol üstlenmektedir (Akdoğan,2014: 73).İYDP laik devlet yapısında farklı bir konuma sahip olmuştur. Orta Asya'daki tek yasal İslam partisi, devleti İslamlaştırma konusunda çok ılımlı bir duruş sergilemiş, taahhütlerini merkezde yer alan diğer siyasi partilerinkilerden neredeyse ayırt edilemez bir noktaya indirgemıştır. Parlamentodaki varlığı ile ülkede istikrara katkıda bulunmuş, politik çoğulculuk sağlamıştır (ICG,2003/59: 20). Afganistan'a sürgün edilen üyeler radikal İslamcılığı seçmiş fakat Taliban yönetimiyle karşılaşanlar radikallikten geri adım atmıştır (ICG,2003/59:13). İYDP Sovyet döneminde illegal bir grup iken bağımsızlıktan sonra resmi parti olarak siyasi hayata girmiştir (Kasım,2010:508).

İYDP üyeleri genelde HT'ye üye olmaları gerekçesiyle tutuklanmış ya da HT broşürleri okumakla suçlanmıştır. İYDP, halktan tekrar destek almak için radikalleşme potansiyeli barındırmaktadır. Fakat radikalleşme dinin, politik olarak yorumlanmasından ziyade yönetimin ekonomi politikalarını eleştirmesi üzerinden bir muhalif unsur olarak gerçekleşebilecektir (ICG,2001/30:10).

Ülkenin laik olarak nitelendirdiği bölge olan kuzeyde İYDP taban bulmuş, özellikle Chorgu bölgesinde güçlü olmuştur (ICG,2001/30:9). Gham ve Tavildara bölgesi dindar bir yapıya sahip olup İYDP'nin merkezini teşkil etmiş ve çoğunlukla hükümetin kontrolü bu alanda kısıtlı kalmıştır (ICG,2001/30:12). İYDP, Müslümanların yaşam standartlarını iyileştirememiş, üye olanların umduklarına ulaşamadıkları için memnuniyetsizlik yaşanmıştır. İYDP'nin ılımlı bir İslam anlayışı varken üyelerinin daha radikal düşünceleri bulunmuş, başkan vekili, devleti desteklediklerini ve yönetim biçimi olarak İslam hukukunda ısrar etmediklerini belirtmiştir (ICG,2001/30:8). Bu açıklama parti olarak hükümete karşı olmadıklarını ve Özbekistan'da faaliyet gösteren dini radikal örgütlerle aynı fikirleri paylaşmadıklarını ifade etmeye çalışmıştır.

2.1.3.2. Tacikistan iç savaşı

Batılı uzmanlara göre; iç savaşın başlamasında radikal İslamcılarının etkisinden ziyade ağırlıklı olarak bölgeler arasında yaşanan sorunlar etkili olmuştur. Savaşın sebepleri arasında: bölgesel, klan ve etnik rekabetlerin yaşanması (Matveeva,2009:39), bölgesellik ve Sovyet döneminden kalma yönetim şekli, ideolojik farklılıklar ve halk üzerinde İslam'ın rolü, ekonomik şartların kötüleşmesi ve son olarak elitlerin parçalanması göze çarpmaktadır (Epkenhans,2016:7). Toplumu ayakta tutan unsurlar arasında klanlar ön planda olduğundan

bölgesellik ülkede etkin bir role sahiptir. Bölgesel dayanışma ağları, klanlar arasında gerçekleşmektedir (Epkenhans,2016:8). Ülke yönetiminin Sovyet döneminde de Leninabad'lı Özbeklerin elinde olması, iktidarı Özbeklerin elinden almak için diğer bölgelerin harekete geçmesi savaş nedenleri arasındadır (Purtaş,2004:241). Ülkede bölgecilik kırsalda ve şehirde yaşayanları ikiye bölmüştür (Akdoğan,2014:79). İç savaşta sosyo-ekonomik hayatın kötü olması (Budak,2006:100) ve işsizlik, insanları yönetime karşı hareketlere katılmaya yönlendirmiştir. Yönetimin, Tacik milliyetçiliğini ve İslami değerleri dikkate almadan milliyetçiliği körüklemesi insanların muhalefet saflarında yer almasına neden olmuştur (Purtaş,2004:240-241). Coğrafi alan olarak dağlık alanların yoğun olması ve bu alanların kontrolünün zorluğu, uyuşturucu ticareti, silah kaçakçılığı ve din kispeti altında terör faaliyetleri savaşı başlatan sebepler arasındadır (Budak,2006:100).

1992 yılında yönetim karşıtı ve yönetim yanlısı gösteriler şiddete dönüşmüştür (Kasım, 2010:509). Bağımsızlığın ilanından sonra muhaliflerden; Demokrat Parti, Rostohen Milli Cephesi ve İslami Yenilik Partisi yönetimle mücadele etmiştir. 1991 yılında yapılan seçimlere hile karıştığı gerekçesiyle gerginlik başlamıştır. 1992 Mart'ta Duşanbe'de savaş başlamış ve kısa zamanda ülkeye yayılmıştır. (Budak,2006:99).

Rahmanov'un seçilmesinden sonra boykotlar şiddetlenmiş, gösteriler Afganistan sınırlarında kanlı savaşa dönüşmüştür. Savaşta tarafların barışı için Birleşmiş Milletler masaya oturmuş ve sadece geçici ateşkes yapılmıştır (Kasım, 2010: 509). Ülkede yaşanan sorunların başlıca sebeplerinden birini bölgeler arası yaşanan sorunlar teşkil etmiştir. Ancak muhalefetin önemli bir kısmı İslam içerikli slogan kullanmıştır (ICG,2003/59:13). Tacikistan iç savaşı, siyasal İslam'ın karakterize edilmesinde bir aşamadır. İslam bu süreçte ciddi bir güç haline getirilmiş, siyasi muhalefet olarak bir kurumun parçası olmuş ve ülkedeki, tüm muhalefeti birleştirici rol oynamıştır. İYDP'nin kuruluşuyla attığı adımı 1993 yılında kurulan BTM izlemiştir. BTM lideri Nuri yönetimi İslami kurallarla yönetim talebini geri çekerek ılımlı İslam'a yönelmiştir. Bu Tacikistan'ın iç savaş sürecinde İslami güçlerin geniş ittifakının ortaya koyulmasına temel olmuştur (Olimova ve Tolipov, 2011:4).

Savaşın başlamasında İslami yapıların rolü yadsınamaz. Ancak Garm ve Bedahşan gibi radikal İslam'a eğilimi olan bölgelerin, yönetimde yeterince temsil edilmemesi savaşın çıkmasını tetiklemiştir (Abdullaev ve Barnes'ten aktaran Akdoğan,2014:78). Komünistler İYDP'nin merkezi sayılan Kurgan Tube'de bulunan çiftliklere saldırmış, bu çatışmada çok sayıda insan hayatını kaybetmiş ve birçoğu bölgeden ayrılmıştır (Ahmet,1995:70). 1995 yılında Afganistan sınırında savaş şiddetlenmiş ve 1996 yılında BTM tarafından ülkenin kuzeyi ele geçirilmiş (Matveeva,2009:40), Rusya, taraflar arasında uzun dönem barış için arabuluculuk yapmıştır. 1997 yılında Moskova'da taraflar "Barış ve Milli Uzlaşma" anlaşmasını imzalamıştır (Purtaş,2004:243).

Yaşanan savaş, ülkede gelişimi önemli ölçüde engellemiştir. Savaşta çok sayıda insan hayatını kaybetmiş ve bir o kadar insan da göç etmiştir. Savaştan sonra halk ciddi travmalar yaşamıştır. Daha sonraki dönemlerde de benzeri olayın yaşanmaması için muhalefet etmekten korkulmuştur (Kurt,2010:346). Savaştan önce düşük ekonomik standartlar daha da kötüleşmiş ve halk yoksullaşmıştır. Savaşın maliyeti 11 yıllık devlet bütçesine denk gelmektedir. Bu süreci kendi hedefleri doğrultusunda kullanan radikal dini örgütler, ihtiyacı olanlara para

yardımları sağlayarak kendi saflarına çekmeyi başarmıştır (Aydın ve Baycaun,2005:38). Uluslararası arenada iç savaş, özellikle Orta Asya’da büyük yankı uyandırmış ve bölgede istikrarsızlığı artırmıştır (Kasım,2010:510).

Güvenlik sektörü çerçevesinde değerlendirildiğinde, Tacikistan iç savaşının ortaya çıkışında, daha önce bahsedildiği üzere, bağımsızlık öncesi dönemde hayat standartlarının düşük olması ve yönetimde bölgeselcilik düşüncesinin ön plana çıkması gibi nedenler yatmaktadır. Ancak savaşın ilerleyen dönemlerinde yaşanan terör olaylarında din faktörü etkili olmuştur. Ülkede varlık gösteren İYDP, savaş döneminde ‘Müslüman Kardeşler’ gibi aşırı gruplar yani barışçıl olmayan gruplar tarafından yönetilmiştir (Baycaun,2001:92). Bu unsur, savaşın başlama sebebi olmasa da savaşı devam ettiren etkenler arasında yer almıştır. Savaş içerisinde binlerce insanın ölmesi hem politik sektör çerçevesinde hem de bireysel güvenlik çerçevesinde değerlendirilebilmektedir. Yine binlerce insanın göç etmek zorunda kalması toplumsal sektör çerçevesinde ele alınmaktadır. Sınırlı ekonomiye sahip olan Tacikistan’ın, iç savaş sonrası ekonomik zararının 11 yıllık devlet bütçesine karşılık gelmesi savaş sonrası ekonomik sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Bu unsur da ekonomik güvenlik çerçevesinde değerlendirilebilmektedir.

2.1.3.3. İç savaş sonrası yaşanan olaylar

Tacikistan’da 1992-1997 yılları arasında yaşanan iç savaş sonrasında 1999’da muhalif partilere konan yasak kaldırılmıştır. Aynı sene imzalanan anlaşmaya rağmen Birleşik Tacik Muhalefeti ve Yönetim güçleri arasında zaman zaman çatışmalar yaşanmıştır. Anlaşmaya karşı olanlar şiddet kullanmaya devam etmiş, BM’nin gözlemci olarak görevlendirdiği asker sayısı arttırılmıştır (Kasım,2010:510). İmzalanan anlaşmanın ilgili maddelerinde af getirilerek, iç savaş suçundan kimsenin yargılanmayacağı belirtilmiştir. Ancak 2001 yılında silahlarını teslim edenlerin tutuklanması anlaşmada belirtilen maddeye riayet edilmediğini işaret etmektedir (ICG,2001/30:16).

2000 yılının seçim kampanyaları döneminde bir otobüs bombalanmış, olayda yedi kişi ölmüş ve 22 kişi yaralanmıştır. Patlama, radikal İslami örgütlerle ilişkilendirilmiştir. 2000 Şubatının devam eden günlerinde yine benzer olaylar yaşanmıştır. Bu olayların akabinde ülkede güvenlik önlemleri artırılmıştır. 2003 yılında anayasa değişikliğine gidilmiştir (Akdoğan, 2014: 88-89). 2006 yılında Dadhodava’da, 2008 yılında ise Rast Kale’de gerçekleşen terör saldırılarında çok sayıda insan ölmüş ve yaralanmıştır. 2011 yılının Haziran ayında başkentte bulunan mahkeme binasına 40 kişilik bir grup saldırmış, baş yargıç dahil bir çok kişi darp edilmiştir. Yaşanan bu olaylar bölgenin güvenliğine yönelik tehdit olarak değerlendirilmiştir. 2012’de Kemrab bölgesinde silahlı bir grubun saldırısından sonra 26 askeri personel hayatını kaybetmiş, akabinde yine silahlı çatışmalar yaşanmıştır. Ülkenin daha önce tecrübe ettiği iç savaştan dolayı yöneticiler olayları şiddetlenmeden çözmek için silah bırakılmasını talep etmiş, olaylar devam ederken iç savaşta muhalif saflarda yer alan komutan olan Mirza Xaceh Ahmetlu, terör faaliyetlerinde bulunmaktan gözaltına alınmıştır. Tutuklanmaların arkasının gelmesi, bölgede tansiyonun yükselmesine sebep olmuştur. Bedahsan bölgesinde devlete muhalif olan Molla Abdullah Grubu’nun Özbekistan İslam Hareketi (ÖİH) ile bağlantısı olduğu düşünülmüş, 2012 Temmuz ayında Bedahşan bölgesinde Harug’un Nevadireg’de Emniyet Müdürü General Abdullah Nazarov’un silahlı saldırı sonucu öldürülmesi, dikkatleri

bölgeye çekmiş ve bu olayla Molla Abdullah grubu ilişkilendirilmiştir (Karaağaç,2013: 1043-1044). İç savaşı bitiren anlaşmadan sonra ülkede demokratikleşme adına gerçekleştirilen seçimlerde dini radikal örgütlerle bağlantılı olduğu düşünülen terör faaliyetlerinin yaşanması yeni bir savaş ihtimalini doğurmuş bu unsur da devletin meşruiyetini ve bütünlüğünü olumsuz yönde etkileyebileceğinden katı politika uygulamalarına yol açmıştır. Bu politikalar da radikalleşme sürecinde yapısal faktörler arasında yer alan baskıcı politikalara örnek teşkil etmiştir.

Savaştan sonra entegrasyon içerisinde yer almayan savaşçılar varlık göstermiş ancak anlaşmadan sonraki süreçte devlet, silah bırakmayanlarla başa çıkamayacak derecede zayıf düşmüştür. 2000 yılında yönetim entegrasyona dahil olmayan muhalif savaşçılardan olan ve yaklaşık 40 destekçisi bulunan Molla Abdullah'ı yakalamış ve 28 üyesini öldürmüştür (ICG,2001/30:17). Tacik yetkililer, tutuklanan Molla Abdullah'ın El-Kaide ve ÖİH ile ilişkili olduğunu belirtmişlerdir (Bleuer,2012:7). Dini radikal örgüt çatısı altında yaklaşık 200 tutuklama gerçekleşmiş, tutuklamaların ortalama 84'ünün ÖİH ile ilişkisi tespit edilmiş ve 53'üne hapis cezası verilmiştir (Bleuer,2012 9).

1997 Genel Barış Anlaşmasından sonraki on yıl boyunca devlet, savaşa sebep olan nedenlerin anılmasına, konuşulmasına izin vermemiş ve bu anlamda katı bir tutum sergilemiştir. Bunun yerine barış ve istikrardan bahsedilmesi telkin edilmiştir (Epkenhans,2016:19). Bu katı yaklaşımın, kapalı yapının radikalleşme sürecine yapısal anlamda zemin hazırladığını söylemek mümkündür. Politika uygulamalarıyla oluşturulan baskının genişlemesi halk arasında ayrımcılığın yaşanmasına neden olmuştur. Radikalleşmeyi önleme adına doğru yönde atılmayan bir adımın yapısal faktörleri beraberinde getirdiği ifade edilebilir.

2.1.4.Dini radikal örgütlerin Tacikistan'ın bölge politikalarına etkisi

Tacikistan, bölgenin istikrarını ve güvenliğini korumak için işbirliklerini genişletmektedir (Toshmuhammadov,2004:8). Tacikistan ile 447 km sınıra sahip olan Çin, Tacikistan'da yaşanan savaştan sonra Orta Asya bölgesindeki güvenlik politikalarına öncelik vermiştir (Akdoğan,2014:131-132).

Tacikistan'ın 1337 km'lik sınır ile en uzun sınıra sahip olduğu Afganistan (Central Intelligence Agency)'la Panj ve Ceyhun nehirleri arasından illegal her türlü ticaret yapılmaktadır. İki ülke halkının dil ve din açısından benzerlik göstermesi aralarındaki ilişkileri iyi yönde etkilemektedir (Bleuer'den aktaran Akdoğan,2014:134-135). Afganistan ile ilişkilerinde, etnik bağ ve dinsel yakınlığının ötesinde güçlü ticaret ilişkileri bulunmakta, ancak Afganistan'daki olayların ülkeyi istikrarsızlaştıracağı endişesini taşımaktadır. 1994-1995 yıllarında Taliban'ın ilerleyişi, Tacikistan'da barış görüşmelerini başlatmıştır (ICG,2001/30:24). Afganistan iç savaşta muhalif güçlerin konumlandığı ülke olarak önemli bir rol oynamış (Kasım,2010:511), stratejik konumu nedeniyle bölgeyi etkilemeye devam etmiştir (Toshmuhammadov,2004:7).

Sınırı olmamasına rağmen Orta Asya ülkelerini arka bahçesi olarak gören Rusya, diğer bölge ülkeleriyle olduğu gibi Tacikistan'la da yakından ilgilenmektedir. Bağımsızlıktan hemen sonra iç savaşın yaşanması ve bununla ilgili bazı dinamikler bu ilgiyi daha da artırmıştır. Rusya, Tacikistan'ı bir güvenlik alanı olarak, Afganistan'da yaşanan olaylar karşısında tampon olarak görmüştür. Tacikistan, Rusya için kalkan görevini sürdürmektedir. Yaşanan bu

savaş ile Rusya ekonomik politikalarla Tacikistan'ı kendisine bağlamayı amaçlamıştır (Nogayeva,2011:171-172). Rusya'nın Tacikistan'da yaşanan iç savaş ile ilgilenmesinin nedenlerinden bir diğeri de, istikrarsızlığın domino etkisiyle sınır komşusu olan Kazakistan'ın kuzeyine ulaşmasından dolayı tedirginlik yaşamasıdır. Tacikistan'ı bölgede gelişen güç olarak gören Rusya, buradaki ağırlığıyla Tacikistan'ın güneyindeki ülkelerde etkin olacağını düşünmektedir. Bir diğere neden de dini radikal grupların Tacikistan'da aktif olmalarından duyulan rahatsızlıktır (Ahmet,1995:71). Tacikistan'daki iç savaş Rusya'nın Orta Asya'daki etkinliğini artırmıştır (Kasım, 2010:511). Rusya, iç savaşta hükümet ile dinciler arasında koalisyon hükümetinden rahatsızlık duymuş ve hükümet tarafına askeri destek sağlamış, bu yardımdan sonra hükümet muhalefete karşı üstünlük sağlamıştır (Baycaun,2001:92). Rusya ilk olarak 1993'te siyasi istikrar sağlamak adına müdahalede bulunmuş, 1993 yılının Temmuz ayında Rus-Tacik sınırında bulunan Rus sınır birliğinde bulunan 23 askerin öldürülmesi üzerine iç savaşa aktif olarak katılmıştır (Purtas,2004:106). Rusya, Tacikistan üzerindeki çıkarlarını hem ikili anlaşmalarla hem de uluslararası anlaşmalarla garanti altına almıştır. Ekonomi alanındaki ilişkileri ortak ulusal ekonomi kompleksi çerçevesinde garantileyen Rusya, Tacikistan'ın en büyük sponsorudur (Toshmuhammadov,2004:6).

Tacikistan ile 1312 km (Central Intelligence Agency) kara sınırı olan Özbekistan, iç savaştan birçok açıdan etkilenmiştir. Kerimov hem iç savaşın ülkeye sıçramasından endişe etmiş hem de muhalif güçlerin Tacik yönetimine geçmesinden dolayı ülkedeki Taciklerin ve dini radikal örgütlerin toprak talep etmesinden kaygı duymuştur (Sönmez,2013a:321-322). Özbekistan duyduğu bu endişelerden dolayı savaşın ilk yarısında tarafları masaya oturtmada önemli bir rol oynamış, Rusya ile birlikte tarafları arası barış sağlamak için 1997 tarihli Barış Anlaşması'na katkı sunmuştur.

Tacikistan'ın 1996 Şubat, 1997 Ağustos, 1997 Ekim ve 1998 Kasım'da yaşanan ayaklanmaların arkasında Özbekistan olduğu konusundaki şüpheleri, Özbekistan'a karşı mesafeli davranmasına ve Rusya ile yakınlaşmasına neden olmuştur (Şimşek,2013:55). ÖİH'nin lider kadrosunun Tacikistan'da bulunması ve teröristlerin Tacikistan'ı geçiş bölgesi olarak kullanmasından dolayı Kerimov, Tacikistan'ı terör örgütlerini desteklemesi ve kararlı hareket etmeleri konusunda uyarmış ve suçlamalarda bulunmuştur (Kodaman ve Birsell,2006:419-420). Özbekistan, ÖİH liderinin Tacikistan'dan ayrılması için baskı yapmış, Afganistan'a gitmesinde başarılı olmuştur (Şimşek,2013:54). Özbekistan'ın Tacikistan üzerinde etkin olmasının nedeni Tacikistan'da bulunan Özbek azınlığının azımsanmayacak derecede olmasıdır (Özsağlam,2006:191). Tacikistan'da bulunan Özbek azınlığın Tacik hükümetine karşı desteklenebileceği ve bölgede yaşanabilecek bir ayaklanma karşısında Tacikistan hükümetinin yetersiz kalma ihtimalleri Özbekistan'ın Tacikistan üzerinde etkili olmasına sebebiyet vermektedir.

Kırgızistan ile 984 km (Central Intelligence Agency) kara sınırı bulunan Tacikistan'ın bu noktada yaşadığı en önemli sorun uyuşturucu trafiğidir. Afganistan'da üretilen uyuşturucunun önemli bir miktarı Tacikistan üzerinden Kırgızistan topraklarından geçmektedir (Sarı,2015:152).

Tacikistan bağımsızlıktan sonra diğere Sovyet devletleri gibi BDT'ye üye olmuştur. İç savaş döneminde yönetimin isteği üzerine BDT Barış Gücü kurulmuş, barış gücünde; 300 Özbek,

500 Kazak ve 500 Kırgız askeri varlık göstermiştir (Purtaş,2004:106). Yine BDT çerçevesinde kurulan Kolektif Güvenlik Anlaşması (KGA)'ya 1994 yılında katılmıştır. Tacikistan; terörizmin, dini radikal örgütlerin ve birçok yasadışı suçun nüfuz ettiği ülke olmasından ötürü KGAÖ'ne en fazla ihtiyacı olan ülkedir ve NATO ile işbirliğinin yanında örgütün faaliyetlerini desteklemektedir (Baimuratov,2014:84-85). Tacikistan yaşanan iç savaş sonrasında dini radikalizm çerçevesinde hem askeri hem de siyasi alanda oluşabilecek tehditleri önlemek adına işbirliklerini geliştirmiş ve desteklemiştir. BDT'nin "Barış Gücü" Tacikistan iç savaşını durdurmuş olsa da savaştan sonra radikalizmi engelleme adına bir adım atmamıştır. Hem BDT hem de KGAÖ ülkede bir dönem bulunan ÖİH liderinin çıkarılması adına yaptırım uygulamamış, liderin sınır dışı edilmesinde Özbekistan'ın baskısı etkili olmuştur.

2.2. Özbekistan

2.2.1. Bağımsızlık sonrası dönemde Özbekistan jeopolitiği

2.2.1.1. Jeopolitik konum

Özbek ismi, günümüzde etnografik bir kelime olarak kullanılsa da aslında 14'ncü yüzyılda Altın Ordu Türk Devleti'nin hükümdarı olan Özbek Han'dan gelmektedir. 16'ncı yüzyılda Şibani Devleti ile resmiyet kazanmış, ilerleyen dönem içerisinde etnografik bir kavram olarak kullanılmıştır (Erol ve Burget,2001:112).

Özbekistan'ın coğrafi olarak kuzeyinde Kazakistan, doğusunda Kırgızistan ve Tacikistan, güneyinde Türkmenistan ve Afganistan bulunmaktadır (Central Intelligence Agency). Konumu itibariyle Orta Asya'nın merkezinde yer almakta, Amuderya ve Siriderya akarsularının arasında bulunan toprakların büyük bölümünü kapsamaktadır (Kodaman ve Birsell,2006:415). Özbekistan, hem tarihsel olarak bölgesine hakim olmuş devletlerin merkezinde bulunmasıyla hem de coğrafi konumu ve Fergana Vadisi'nin büyük bölümünü sınırları içinde bulundurmasıyla önem arz etmektedir (Sarı ve Alpay,2010:517).

Coğrafi konumu, doğu ile batı arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için eski hareketliliği hayata geçirilmek istenen tarihi İpek Yolu üzerinde bulunmaktadır (Sönmez,2013b). 447.400 km² yüzölçümü (Central Intelligence Agency) ile Sovyet devletleri arasında Rusya ve Ukrayna'dan sonraki üçüncü kalabalık ülkedir (Sönmez,2013a:319). Özbekistan'da 1991 ve 2000 yıllarında nüfus, yaklaşık olarak sırasıyla 20 ve 24 milyon olarak tahmin edilmiştir (The World Bank). Ülkede resmi nüfus sayımı ancak 2011'de yapılabilmiş ve 29 milyonu geçmiştir (Central Intelligence Agency). Diğer ülkelerde bulunun Özbek azınlıklar dikkate alındığında Özbekistan bölgede en fazla nüfusa sahip olup (Sarı ve Alpay,2010:517) Orta Asya nüfusunun neredeyse yarısını oluşturmaktadır (Purtaş,2004:235).

Özbekistan coğrafi konumu itibariyle bölgenin kalpgahında yer almaktadır (Sönmez, 2013b:319). Tarihsel, kültürel ve İslam açısından önem arz eden Buhara, Semerkant, Hive gibi önemli merkezler sınırları içerisinde bulunmaktadır (Sönmez,2013a:391). Özbekistan'ın homojen ve büyük nüfusu ile bulunduğu coğrafi konumu Orta Asya'daki jeopolitik gücünü arttırmaktadır (Kodaman ve Birsell,2006:414). Altın ve uranyum gibi önemli doğal kaynakları bulunan Özbekistan'ın doğal gazda kanıtlanmış rezerv miktarı 1.841 trilyon m³'tür (Central Intelligence Agency). Bütün bu faktörler bölgesel güç olmaya aday bir ülke olduğuna işaret

etmektedir (Sönmez,2013a:319). Diğer ülkelerde bulunan Özbek azınlıkların her an yönlendirilebilir olması da Özbekistan'ın bölgede çok geniş bir hareket sahasına hakim olduğuna işaret etmektedir (Karasar,2001:224).

Özbekistan, jeopolitik konumundan dolayı “eksen ülke” olarak ön plana çıkmaktadır. Bölgede söz sahibi olmak isteyen ülkeler öncelikle Özbekistan üzerinden strateji geliştirmektedir. Bölgede stratejik çıkar ve önceliklerin kesiştiği nokta olduğundan Özbekistan'ın katılmadığı bir birlik eksik olmaktadır (Sönmez,2013a:392). Kerimov ise yaşanan güvenlik sorularından dolayı Özbekistan'ı cephe ülke olarak tanımlamıştır (Cornell,1999:3).

2.2.1.2. Bağımsızlık sonrası dönemin incelenmesi

Özbekistan Yüksek Sovyet'i 1 Kasım 1990'da alınan kararla İslam Kerimov'a bağlı kabineye geçip, 1 Eylül 1991'de bağımsızlığını duyurmuştur. 8 Aralık 1992 yılı itibariyle bölgede anayasasını kabul eden ikinci ülke olmuştur (Kodaman ve Birsell,2006:417). Özbekistan, anayasada demokrat bir ülke olarak tanımlanmasına rağmen devlet başkanının sınırsız yetkileriyle yönetilen otokratik bir ülkedir (Sarı ve Alpay,2010:519).

Kerimov, iktidarının ilk dönemlerinde yönetime karşı oluşabilecek tehditleri baskı yoluyla etkisiz hale getirmiştir. Seküler devlet anlayışına sahip olan Kerimov, devletin laik yapısına zarar veren dini radikal örgütleri illegal ilan etmiştir. Yönetim biçimi her ne kadar demokrasi olsada, Kerimov kendisine sadakat gösteren siyasi partilerin (Ulusal Demokrasi Partisi ve Vatan Tarakietisi Partisi) parlamento içerisinde yer almasını sağlamıştır. Sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri sınırlandırılmış ya da yasaklanmıştır (Özsağlam,2006:176). Birlik Partisi ve Erk Partileri, kendilerini milli demokrat olarak nitelendirse de Kerimov tarafından aşırı milliyetçi olarak tanımlanıp kapatılmışlardır (Sarı ve Alpay,2010:520). Kerimov iktidarına meydan okuyanlar ya sürgüne zorlanmış ya da hapsedilmiştir (Pedro,2015:1). Uygulanan baskı politikaları ülkede aşırıcılığın temelini oluşturmuştur. İnsanların kendilerini ifade edebilme kanallarının kapalı olması ve devlete olan güveninin azalması yapısal faktörlere işaret ederken, dini radikal örgütlerin halkın dini bilgi seviyesinin düşük olmasından yararlanması radikalleşme sürecindeki kolaylaştırıcı faktörler arasında değerlendirilebilir. Yasal muhalefetin bastırılması ve muhalefet açığının ortaya çıkmasıyla radikal örgütler varlık bulmuştur (Sarı ve Alpay,2010:518).

Kimlik oluşturmada din faktöründen ziyade ulus inşası üzerine odaklanılmıştır. Ulus inşasında “biz” ve “ötekiler” (ötekiler içerisinde tehdit olarak görülen “Siyasal İslam” bulunmaktadır) teması üzerinde durulmuş ve Özbek ulus bilinci oluşturulmaya çalışılmıştır (Ersanlı'dan aktaran Özsağlam,2006:177). Kerimov, ülkede birlik oluşturma tutkalı olarak vatandaşlık unsurunu kullanmış, kitaplarından reklam panolarına kadar ülke çapında vurgulamıştır. Vatandaşlık vurgusunda “İslamiyet” kavramını kullanmamasının nedenini Müslüman olmayan azınlıkların varlığı değil, radikal İslamcıların rol talep etme ihtimalleri teşkil etmiştir (Hanks,2007:216). Yönetimin tehdit olarak algıladığı konuları; iç politikada etkili olan dini radikal örgütler, terörizm, sınır ülkelerde yaşanan iç savaşlar ve istikrarsızlık olarak ele almak mümkündür (Purtaş,2004:180).

2.2.2. Özbekistan'ın toplumsal ve politik yapısında din unsurunun yeri

2.2.2.1. Toplumsal yapıda din

Özbekistan nüfusunun büyük bir bölümü İslam dinine mensup olmakla birlikte Hristiyanlık, Budizm ve Zerdüştlük gibi farklı dine mensup insanlar da toplum içindeki varlıklarını korumuşlardır (Sönmez,2013a:391). 2003 yılında yayınlanan Asya Raporu'na göre nüfusun % 90'ı İslam dinine mensuptur. Müslüman nüfusun % 64'ü anne-babaları Müslüman olduğu için kendilerini Müslüman olarak tanımlamış, % 25'i ise etnik olarak Özbek oldukları için, yani Özbekistan Müslüman ağırlıklı bir ülke olduğu için kendilerini Müslüman olarak tanımlamıştır. Benimsenen din bir kültür olarak algılanmasına rağmen, insanların İslamiyet hakkındaki bilgisi son derece yetersiz kalmıştır (ICG,2003/72:3). Yönetimin din alanındaki katı uygulamaları çerçevesinde düşünüldüğünde, halkın dini bilgi eksikliği radikal örgütlerin kullanabileceği, dini kavramları çarpıtmalarını kolaylaştıran bir unsur haline gelmiş ve bu örgütlerin şiddet içeren mücadele yöntemlerini meşrulaştırmalarında rol oynamıştır.

İslam ritüellerini yerine getirenlerin, dini aşırılığa eğilimli olduğuna dair görüş yaygın olduğundan insanlar yetkililerin dikkatini çekmemek adına ibadetlere katılmayıp, İslami yaklaşımı yansıttığını hissettirecek kıyafetler giymekten çekinmiştir (ICG,2003/72:4). 1990'ların ortalarında yapılan bir araştırmada, Kırgızların Özbeklerden daha inançlı olduğuna dair yüksek oranlar çıkmış, ancak bu sonuç, Kerimov'un uyguladığı baskıdan kaynaklandığı için çoğu gözlemci tarafından şüpheli bulunmuştur. Zira daha sonra üniversite öğrencileri arasında sınırlı bir araştırmada; tüm öğrencilerin Müslüman olduğu ve İslam'ın önemli bir ahlaki güç olduğu belirtilmiştir (Hanks,2007:217). Dini radikal örgüt olarak tanımlanan ÖİH'ye sempati duyan kesimde radikal yaklaşıma sahip olmayan insanlar da bulunmaktadır. Muhalefet kanallarının kapatılmasının insanları bu örgütlere iten yapısal faktörlerden birini teşkil ettiğini gösterir şekilde, radikal İslam görüşüne sahip olmayanların, siyasi hayattaki muhalefet eksikliğinin ÖİH ile kapatılacağına inandığını söylemek mümkündür. Hükümetin her güvenlik ihlalinin sorumlusu olarak İslamcılar suçlaması, hükümet politikalarına olan güvenin azalmasına ve dini radikal örgütlere yönelik ilginin artmasına sebebiyet vermiştir (ICG, 2003/72:8). Dolayısıyla hükümet uyguladığı baskıcı politikalarla ve halkın kendisine olan güvenini azaltmasıyla bir kopukluğa ve boşluğa sebebiyet vermiş bu yapısal unsurlar da radikalleşme sürecinde önemli rol oynamıştır.

Özbekistan'da gençlerin radikal örgütlere rağbet göstermesinde iki sebep etkili olmuştur: birincisi siyasi muhalefete ve geleneksel dini savunan topluluklara uygulanan baskı, diğeri ise yine radikalleşme sürecinin önemli yapısal faktörleri arasında yer alan ekonomik politikalar sonucunda gençlerin işsiz kalması ve halkın fakirleşmesidir. Bunun yanı sıra dini radikal örgütlerin sağladığı yardımlar gençlerin bu gruplara yönelmesinde çekici faktörlerden birini teşkil ederken, yurt dışındaki gençlerin dini eğitim almaları ve yayılan radikal düşünceler de radikal örgütlerin etkinliğini artırmıştır (Sarı ve Alpay,2010:520-521).

2.2.2.2. Politik yapıda din

Orta Asya'daki devletlerin dini faaliyetlere karşı tavırları farklılık göstermekle beraber din konusundaki yaklaşımları temel itibarıyla benzerlik arz etmektedir. Bunun sebebi bölge devletlerinin Sovyetler Birliği'nin mirasçıları olarak Sovyetler Birliği'nin dine yönelik

yönetim modelinin esintilerinin bulunmasıdır. Bu modele göre inanç, bir dinden ziyade toplumu kontrol etme aracıdır. Yönetim dini faaliyetleri kontrol altına almak için şu üç ayak üzerine oturtulan politikaları uygulamıştır; dini kontrol eden yasa ve kurumlar, devletin belirlediği resmi İslamiyet’i yayma ve muhalif olarak görülen radikal İslamcılar bastırmadır (Gunn,2003:402-403). Ancak bu politikalar radikalleşmeyi bastırmaktan ziyade radikalleşmeyi artıran politikalar haline gelmiştir.

Kerimov kitabında devletin sahip olduğu dini anlayışı şu şekilde ifade etmektedir;

“Şu anda ülkede 15 değişik dini akım faaliyet göstermektedir. Bunların bir kısmı Özbekistan için gelenekçi değildir. Devlet, onlarla ilişkilerinde, laik özelliklerini göz önünde bulundurarak aşağıdaki hususlara dayanmaktadır:

- Dini itikatları, vatandaşların veya birlikleri kendi özel işi olarak kabul etmek;
- Dini görüşlere uyan vatandaşların da uymayanların da haklarını korumak ve baskı yapılmasına izin vermemek,
- Manevi kalkınma, insani ahlak değerlerinin oluşmasında çeşitli dini birliklerin imkanlarından yararlanmak üzere, onlarla mülakat yollarının araştırılması zarureti;
- Kısırtıcı amaçlar için dinden yararlanmaya izin verilmemesini göz önünde bulundurmak” (Kerimov,1997:45).

Kerimov bu ifadeleri kullanırken ülkede cami ve medrese yapımını yasaklamış, birçok cami kapatılmıştır (Baycaun,2001:95). Aslında Kerimov iktidarının ilk dönemlerinde dini yaşayışa karşı daha hoşgörölüyken, politika uygulamalarında taban bulan dini radikal örgütlerin faaliyetlerinden sonra din konusunda katı bir yaklaşım sergilemiştir (Yaman,2010:592). Dini çerçevede gerçekleşen yapılanmaların iktidara karşı muhalefet olma potansiyeli fark edildiğinde; idari birimin en küçük birimi olan muhtarlar bile atama usulü ile belirlenmiş, halkın ibadetlerine yer ve zaman kısıtlanması getirilmiştir. 2010 yılında başlayan Arap Baharı ile birlikte halk üzerindeki baskı üst seviyeye çıkmıştır (Casim’den aktaran Şimşek,2013:42). Yönetimin din konusunda yeterli ve etkili politikalara sahip olmaması dini radikal örgütlerin gelişimine zemin hazırlamıştır. Dini radikal örgütlerin faaliyetlerinin artmasının akabinde hükümetin radikalleşmeyle mücadele adına katı politikalarla baskı uygulaması da radikalleşme sürecindeki yapısal faktörleri güçlendirmiştir.

1992 yılında yürürlüğü konulan kanun uyarınca göre dini kıyafetlerin ibadet merkezleri dışında giyilmesi yasaklanmıştır. Bağımsızlıktan önce yürürlüğe konulan kanun, 1998 yılında “Vicdan Özgürlüğü ve Dini Organizasyonlar” başlığıyla yeniden düzenlenmiştir (Bıçakçı,2008:7-8). Kanun, dinsel özgürlüğü teoride güvence altına almış, ancak uygulamada uluslararası standartları ihlal etmiştir (ICG,2003/72:5-6). Yapılan düzenlemede amaç; İslam organizasyonları üzerindeki baskıyı artırmak ve misyonerlik faaliyetlerini kontrol etmektir. 1999 yılında yeniden revize edilen kanundaki en önemli değişiklik cezaların artırılması olmuştur. Değiştirilen maddelerden birinde “ devlet dini fanatizme ve diğerlerine, aşırıcılığa müdahale etmez” ifadesi geçmektedir. Ancak kavramların tanımlarına yer verilmemiş, yoruma bırakılmıştır (Bıçakçı,2008:7-8). Kavramların yoruma bırakılmasının radikalleşme sürecinin zeminini güçlendirdiği söylenebilir. Aynı madde; siyasal sistemde dini partilere izin vermeyip, misyonerlik faaliyetlerini yasaklanmıştır. Siyasi dini partiler ve halk hareketleri yasa dışı olarak tanımlanmıştır (ICG,2003/59:6). Bu yasa, dini kıyafetlerin sadece hükümete

kayıtlı din görevlilerince giyilmesine izin vermiştir. 1998 yılında “Vicdan Özgürlüğü ve Dini Organizasyonlar” kanununda yapılan revizyonda, dini faaliyetler ciddi biçimde kısıtlanmış, kapsamlı bir mevzuat belirlenmiştir. Bu yasa temel dini hakları ilan etmiş ancak dini fikirleri yayma faaliyetleri ile özel dini eğitimi yasaklamıştır. Yönetim mevzuatıyla dini kuruluşlara üye listesini hükümete bildirme zorunluluğu getirilmiştir (Hanks,2007:216).

Özbek yönetimi ile İslamcılar arasında yaşanan çatışmanın ardında, ideolojik farklılık ve yönetimin kontrolü arzusu yatmaktadır. Sovyet sonrası siyasi belirsizlik ve sivil toplumların olmayışı bu çatışmayı körüklemiştir (Hanks,2007:214). Ülkede uygulanan baskıcı politikalar ülkede aşırıcılığın temelini oluşturmuştur. Yasal muhalefetin bastırılması ve sonucunda muhalefet açığının ortaya çıkmasıyla radikal gruplar varlık bulmuştur (Sarı ve Alpay,2010:518). Siyasi alanda tehdit oluşturan unsurlardan biri ideoloji farklılıklarıdır. Bu farklılıkların devlet eliyle bastırılmaya çalışılmasının dini radikal örgütlerin oluşumuna ve gelişimine katkı sağladığı söylenebilir.

2.2.3. Terör faaliyetleri ve terörle mücadele politikaları

1999 yılında dört Özbek polisinin Namangan’da öldürülmesiyle şiddet olayları başlamıştır. Olayların müsebbibi olarak Vahhabi gruplar gösterilmiş, bölgedeki genç ve sakallı olanlar tutuklanmış, birçok cami kapatılmış ve dinin gündelik yaşama ilişkin düzenlemelerine yönelik önlemler alınmıştır (Sönmez,2013a:403-404). Taşkent’te yaşanan bombalama olaylarından sonra çok sayıda radikal İslamcı ve sıradan Müslüman tutuklanmıştır (Komast,2004: 4). Devlet yönetimi tarafından alınan bu önlemler birey güvenliği çatısı altında suçlu ya da suçsuz olduğuna bakılmadan hak gaspı üzerinden özgürlüklerin alınması çerçevesinde değerlendirilebilir. Yaratılan mağduriyetlerin bir yandan devlet politikalarına yönelik güvensizliği arttırırken, diğer taraftan da hükümete alternatif olarak görülen dini radikal örgütlere eğilimi artırdığı ifade edilebilir.

Özbekistan hükümeti sadece fiili olarak yaşanan terör faaliyetleriyle değil aynı zamanda radikalizm düşüncesiyle de mücadele etmiştir. Yönetim, 1999’da yaşanan patlama olayına kadar HT’yi siyasi bir sorun olarak görmemiş, ancak şubat bombalamasından sonra tutumunu değiştirmiştir. Milli İstihbarat Başkanı İenoyanov’un “kısa zamanda içerisinde bütün dincileri bulacağız” şeklindeki ifadesinden sonra kapsamlı tutuklamalar başlamıştır (İnsan Hakları Merkezi,1999:11-12). Orta Asya İnsan Hakları Arşiv Merkezi Raporu’na göre insanlar, defalarca iftiralarla tutuklanmış ve göç etmek zorunda kalmıştır (İnsan Hakları Merkezi,1999:13). Gerçekleşen terör faaliyetleri sonucunda insanların hayatlarını kaybetmesi ve yaralanması bireysel güvenlik kapsamında fiziksel tehdit oluşturmuştur. Halk bir taraftan suçlu yada suçsuz olduğuna bakılmaksızın meşruluğu tartışılan uygulamalarla hapse atılmış, bir taraftan da örgütlerin terör saldırılarından dolayı can güvenliğinden endişe ederek göç etmeye mecbur bırakılmıştır. Güvenlik çerçevesinde yaşanan bu tehditlerin oluşumuna devletin uygulamış olduğu baskı politikaları yapısal faktörler kapsamında, terör örgütlerinin kullandığı unsurlar da çekici faktörler kapsamında zemin hazırlamıştır.

Özbekistan’da yukarıda belirtildiği üzere birçok olay yaşanmış ancak Andican Olayı bölgesel güvenliğe en çok etkisi olan ve ses getiren olaylardan biri olarak öne çıkmıştır.

2.2.3.1. Andican olayı

Sovyet dönemi ülkelerinden Gürcistan'dan Kırmızı (2003), Ukrayna'da Turuncu (2004), Kırgızistan'da Sarı (2005) devrimler gerçekleşmiştir (Katz,2007:129). Andican olayı eğer başarıya ulaşmış olsaydı Özbekistan için Yeşil devrim olarak adlandırılabilirdi. Kerimov'un diktatör tavrı ve askeri gücü bu devrim girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur. Bu devrimin diğerlerinden farkı; ayaklanan grubun, siyasi bir muhalefet yapısına sahip olmayışı ve seçim ile iktidara gelme taleplerinin bulunmamasıdır. İsyancı grup dini radikal örgütler mensup kişilerden oluşmuş ve HT'nin görüşleri doğrultusunda İslami yönetimin kurulması yönünde talepler seslendirmiştir (Bozkurt,2006:132). Andican şiddet olayları aslında ülkedeki ekonomik-politik-sosyal yaşamın bir yansımasıdır (Özpek,2007:44). Andican olaylarının arkasında 2003 yılında ülkede yaşanan ekonomik kriz ve illegal grupların sınır ticareti yaparak, bu ticaretten sadece bir kesimin zenginleşmesi bulunmaktadır. Kerimov'un Fergana bölgesinde etkinliği olan gruplardan Akramiye grubunun lideri ve arkadaşlarını tutuklatmasının ardından olaylar patlak vermiştir (Sönmez,2013a:330).

23 iş insanı, 2004 yılının Haziran ayında suç örgütü kurmak, anayasal düzeni bozmak, yasa dışı dini radikal örgütlere üye olmak ve toplum güvenliğine aykırı belge dağıtmak suçundan tutuklanmıştır. Yargılanma sürecinin uzun sürmesinden huzursuz olan halk, bu durumu protesto etmiş ve göstericiler tutuklanmıştır. Halk tutuklananların serbest bırakılmasını talep etmiştir. 13 Mayıs sabahı Babur Meydanı'nda toplananların sayıları kimilerine göre iki ila üç bin kişi (Tookey,2007:197), kimilerine göre ise 30 bin kişiyi bulmuştur (Devlet,2015). Babur Meydanı'na gelenler bölgedeki fakirlik, işsizlik, baskılar ve adaletsizlikten huzursuz olduklarını ve adalet istediklerini ifade etmişlerdir (Bıçakçı, 2008:14).

Olayların patlak vermesinden sonra Andican sokaklarına 300 bin kişinin çıktığı tahmin edilmiştir (Devlet,2015). 13 Mayıs'ta bölgeye gelen Kerimov ve İçişleri Bakanı'nın isyancılar ile görüşmesinde, kan dökülmemesi için Kırgız sınırına güvenli geçiş imkanı sunulduğu Akiner'in raporunda belirtilmiştir (Akiner,2005:16). Ancak yetkilerle görüşmeler sürerken 14 Mayıs sabahı göstericilerin üzerine ateş açılması sonucunda yaralanmalar ve can kayıpları yaşanmıştır. Bu noktada hem birey güvenliği hem de baskılardan bunalan halkın bu durumu ifade etmesinin önüne geçilmesiyle siyasal güvenlik anlamında bir tehdit unsuru belirmiştir. Çatışmaların ilerleyerek, ağır silahlı makinelerle ateş açılması saldırganlardan ziyade ekonomik ve sosyal koşulları protesto etmek için gelen halktan insanların hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Kendilerini ifade ettikleri bir zaman diliminde göstericiler üzerine ateş açıldığı hem Human Rights Watch (HRW) hem de Akiner'in raporunda belirtilmiştir. Radikalleşme süreci çerçevesinde irdelendiğinde halkın hoşnutsuzlukları ifade talebine askeri unsurlarla cevap verilmesi son derece önemlidir.

Buradan kaçanların Kırgızistan sınıra doğru yönelmesi ve ortalama 500 kişinin sınırı geçmesiyle (Bıçakçı, 2008:16), yaşanan gerginlik Kırgızistan'a kaymaya başlamış ve Özbekistan güvenlik güçlerinin silahlarını halka çevirmesiyle Kırgızistan'a sığınma talepleri artırmıştır. Bu taleplere olumlu cevaplar verilmesiyle, yönetim sınırı beş gün boyunca açacağını ve kamplara dağıtacağını duyurmuştur. Bu kararın arkasında Kırgızistan'ın Özbekistan sınırında bulunan Oş bölgesinde bulunan Özbek azınlığının, nüfusun yarısını oluşturması yatmaktadır (Gapparova,2012:101). Yönetimin baskıcı politikaları ile halkın ifade

özgürlüğünün engellenmesi, halk ve politik yapının kabul ettiği dini anlayışın farklı olmasından dolayı dini yaşam özgürlüğünün engellenmesi siyasi güvenlikte tehdit oluşturmaktadır. Başarısız ekonomi politikaları sonucunda halkın ekonomik kaynaklara ulaşmada yaşadığı eşitsizlik ve artan işsizlik ekonomik güvenlik kapsamında tehdit oluşumuna neden olmuştur. Devlet tarafında ortaya çıkan bu faktörleri gerek propaganda aracı gerekse yeni üyeler kazanma çerçevesinde kullanan dini radikal örgütler bir başka alanda güvenlik tehdidi oluşturmuşlardır. Kerimov'u devirme ve yönetim biçimini değiştirme amacını taşıyan bu protestolar devletin kabul ettiği yönetim biçimine karşı çıkarak askeri güvenlik çerçevesinde de tehdit arz etmiştir.

Kerimov bu başarısız devrim deneyimini silahlı bir ayaklanma, saldırganları da hükümeti devirmek isteyen radikaller olarak nitelendirmiştir (Bıçakçı,2008:15). Yine Akiner'in raporuna göre bu olaylar başarısız bir darbe girişimidir. Zira gösterilerin kendiliğinden gelişmemiş planlı bir saldırı olduğu belirtilmiştir (Akiner,2005:31). Andican olayı hakkındaki duruşmada, suçlanan faillerin Akramiye örgütüne üye olduklarını itiraf etmeleri, Kerimov ve Akiner'in, gösterilerin din temelli olduğu görüşünü destekler niteliktedir (Khudayberdieva2014:630). Özbek yönetimi olayı terör bağlamında değerlendirerek kendisini haklı çıkarmaya çalışmış, ancak İnsan Hakları İzleme Örgütü, Andican olayını gösteriye katılan ve protestolarda hükümetin yolsuzluk ve baskılarını dile getiren binlerce silahsız insanın katledilmesi olarak tanımlamıştır. Bu görüşü Özbek, kolluk kuvvetlerinin zırhlı araçlarla ayırım gözetmeksizin kalabalığa ateş açmasını ileri sürerek desteklemiştir (HRW,2005). Resmi verilere göre 187 kişi, resmi olmayan rakamlara göre 500 kişi olaylarda hayatını kaybetmiştir. Kerimov askeri birliklerle aldığı sert tedbirleri, olayların bastırılması çerçevesinde yorumlamıştır (Kodaman ve Birsell,2006:428). Kerimov ne devlet komisyonunun ne de uluslararası komisyonun çalışmasına izin vermiştir (HRW, 2005). Batının yoğun tepkisi üzerine sadece Shirin Akiner'in ülkede çalışma yapmasına izin verilmiş ancak Akiner'in değerlendirmesi üzerinde tartışmalar yaşanmış ve devlet sorumluluğunu örtmeye yönelik taraflı bir çalışma olduğu ve güvenilirliği olmadığı iddia edilmiştir (Bıçakçı,2008:17). Gerek rakamların ciddiyeti, gerekse olayların aldığı boyut hem bireysel güvenlik hem de devlet güvenliği anlamında önem arz etmektedir. Burada insanların ifade taleplerinin, bireysel güvenliklerini ilgilendiren dinamiklerin terör çerçevesinde ele alınması, aslında devletin engellemek istediği radikalleşme zeminine bizzat katkıda bulunmakta ve uzun dönemde devlet güvenliğinin kendisini hedef alacak yapılanmalara sebebiyet vermektedir.

Andican olayının nedenlerini birkaç açıdan değerlendirmek mümkündür. İlki Semerkand, Taşkent ve Fergana Vadisi olmak üzere ülkenin üç bölgesinin güç odağının rekabetinden kaynaklanmaktadır. Taşkent ve Semerkand klanlarının işbirliği sonucu yönetime gelen Kerimov'un üst düzey görevlere klanlara bağlı olmayan kişileri getirmesi, yönetimin sadece Kerimov'un ailesi ve etrafındakilerin elinde olması Ferganalıların bu durumdan rahatsızlık duymasına sebebiyet vermiş ve yapısal faktörler arasındaki ayrımcılığı ortaya çıkarmıştır. İkincisi; Özbekistan'ın siyasi rejimi anayasal olarak demokratik olmasına rağmen siyasi erkin tek elde toplanması ve baskıya dayalı yönetimin hüküm sürmesidir. Halkın dini inançların ve özgürlüklerin kısıtlanmasına karşı çıkışıdır. Her türlü baskının uygulanması yine yapısal faktör arasında yer almıştır. Üçüncü sebebi Kerimov'un siyasette baskın olmasının

yanı sıra sosyal hayatın her alanında resim ve sözleriyle yer alması, eğitimde yazdığı kitapların zorunlu okutulması, megalomanlık seviyesinde liderlik vurgusu ile halkı bıktıran bir unsur olarak ortaya çıkmasıdır. Dördüncüsü Kerimov'un ekonomide uyguladığı politikalaradır. Ülkeye ithal malların girişini engellemek amacıyla yüksek gümrük vergileri koyması ve ülke içinde kalitenin düşüp fiyatların yükselmesi artan yolsuzluklarla beraber zorlaşan ekonomik koşulların yapısal faktörler arasında yer almasına sebebiyet vermiştir. Andican olayını bu duruma bir başkaldırı olarak düşünmek mümkündür. Özetlenecek olunursa Kerimov'un siyasette muhalefete tahammülünün olmaması ve sosyo-ekonomik hayatta iyileştirmelerin başarılı olmaması ve genç nüfusun işsizliğinin artması Andican olayına sebep gösterilebilmektedir (Sarı ve Alpay,2010:521-523).

Sarı ve Alpay'ın dört maddede özetlediği olayın ardında yatan sebepleri Özpek politik ve sosyo-ekonomi başlığı altında incelemektedir. Özpek, Kerimov'un demokrasi anlayışı çerçevesinde radikalizme eğilimli olanların devlet eliyle kontrol altına alınması gerektiğini ifade etmektedir (Özpek,2007:46). Bazı araştırmacılara göre İslam, Kerimov'un kendi otoritesini meşrulaştırmak için oynadığı bir karttır. İnsanların kendilerini ifade edecekleri bir platformun olmayışı gösterileri motive eden sebepler arasında yer almıştır (Özpek,2007:55). Yukarıda açıklanan ekonomik temelli sorunlara Akiner karşı çıkmış ve bölgede ekonomik hayat koşullarının kötü olmadığını raporlamıştır. Ancak halkın huzursuz olduğu üç faktörden bahsetmektedir. İlki; endemik yolsuzluk, her alanda rüşvetin yaygın olmasıdır. İkincisi; yerel yetkililerin davranışlarından halkın memnun olmaması ve son olarak hukuk sisteminin işlememesi olarak sıralanmıştır (Akiner,2005:26-27). Akiner gösterilerin din temelli olmasından ötürü protesto gününün Cuma günü seçilmesine dikkat çekmiştir (Akiner,2005:31). Diğer bir ifadeyle Andican olayının ülkede yaşanan sorunlardan kaynaklanmadığına dikkat çekmek istemektedir.

Barry Buzan ve Ole Waever'ın sektörel güvenlik başlığı altında tanımladıkları beş güvenlik alanlarından askeri, politik, toplumsal, ekonomi ve çevresel sektörleri Andican olayı çerçevesinde değerlendirmek gerekirse olayın arka planında yatan sebeplerden başlayarak sektörlerin birbirleriyle ilişkili olduğunu ve domino etkisiyle birbirlerini tetiklediklerini söylemek mümkündür. Kerimov'un yönetimindeki Özbekistan'da işsizliğe, yoksulluğa ve eşitsizliğe neden olan politikalar toplumsal ve politik güvenlik çerçevesinde ele alınabilir. Eğitimde Kerimov'un isteği üzerine düzenlenen müfredat ve zorunlu olarak okutulan kitaplar toplumsal güvenlik çerçevesinde değerlendirilebilir. İstikrarın devamı neden gösterilerek halkın kendini ifade edeceği bir platformun (muhalif siyasi parti veya sivil toplum kuruluşları) olmayışı yani; bireylerin taleplerine cevap verilmeyişi insanları muhalefet arayışına itmektedir. Bu arayışı dini radikal örgütlerin kendi lehlerinde kullanarak kurumlara zarar vermesi politik çerçevede ele alınan tehditler arasında yer alabilmektedir. Ekonomi alanında uygulanan politikalarla, halkın ekonomik alandaki ihtiyaçlarına eşit erişimin azalması ve yapısal faktör olan yolsuzluğun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. İthal malların ülkeye girişini azaltmak için gümrük vergilerinin artması sonucunda hayat şartları pahalalanmış ve bunun sonucunda illegal sınır ticareti arttığından belli bir kesim zenginleşmiştir. Bu zenginleşme eşitsizliği gün yüzüne çıkarmaktadır. Bu anlamda ekonomik tehditler ortaya çıkmaktadır.

Yaşanan bu hoşnutsuzluklar dini radikal örgütlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış ve halkın bu örgütlere eğilimini kuvvetlendirmiştir. Ülkede varlık gösteren radikal örgütlerden ön plana çıkan HT ve ÖİH Kerimov'u devirerek, devletin tanımladığı ideoloji yerine kendi ideolojilerini koymayı amaçlamıştır. Bu anlamda devrim yapma girişimi ve terörist faaliyetlerde bulunma askeri güvenlik alanında, ideoloji değiştirme istekleri hem askeri hem de siyasi güvenlik alanındaki tehditler çerçevesinde değerlendirilebilir. Radikal gruplarla yaşanan çatışmalar sonucunda ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yayınladığı İnsan Hakları raporunda insan haklarının ihlal edildiğinin bildirilmesinin ardından Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları İzleme Komitesi ve Özgürlük Evi'nin de destekler nitelikteki raporları bulunmaktadır (Sarı ve Alpay,2010:518). Hak ihlallerini politik güvenlik alanında değerlendirmek mümkündür.

Belirtilen amaçlarla dini radikal örgütlerin faaliyet göstermesi, şiddetli çatışmaların yaşanması ve çatışmalarda masum insanların hayatlarını kaybetmeleri hem siyasi güvenlik alanına hem de bireysel güvenliğe girmektedir. Genel hatlarıyla özetlenecek olunursa Özbekistan'da sektörel güvenlik alanındaki tehditler sadece radikal örgütlerin faaliyetleri sonucunda yaşanmamış, yapısal anlamda devlet politikaları etkili olmuştur. Devlet politikaları ile dini radikal örgütler arasında karşılıklı etkileşim cereyan etmiştir (Tookey,2007:198).

2.2.4.Dini radikal örgütlerin Özbekistan'ın bölge politikalarına etkisi

Ülkede yaşanan terör faaliyetlerinin sonuçları bölgesel düzeyde de etkili olmuş ve devletlerarası ilişkilerde önemli rol oynamıştır. Özbekistan kuzey doğusunda yer alan Kırgızistan ile 1314 km sınırı paylaşmaktadır (Central Intelligence Agency). İki ülkenin ilişkilerinde ÖİH'nin gerçekleştirdiği terör faaliyetleri belirleyici rol oynamıştır. ÖİH'nin hedefinde Özbek hükümeti olmasına rağmen Kırgızistan'da terör saldırıları gerçekleştirmesi ve ÖİH'ye yönelik yaptırımlarda ortak tavır sergilememesi ilişkileri germiştir (Kodaman ve Birsell,2006:418; Purtaş,2004:237).ÖİH'nin bölgesel düzeyde güvenliği tehdit eden faaliyetlerinin ardından işbirlikleri içerisinde ortak tutum sergilemeye özen göstermişlerdir (Şimşek,2013: 45).

Özbekistan'ın, Afganistan ile sınırı 144 km'dir. Afganistan'da yaşanan savaştan endişe duyan Özbekistan, Afganistan'daki iç savaşta Rashid Dostum'a destek vermiştir (Cornell,1999:7). Dostum'un savunduğu yerin, Özbekistan açısından tampon bölge niteliği taşıması önem arz etmiştir (Cafersoy,2001:176). Ancak 1998'de savaşı Taliban'ın kazanması üzerine Taliban ve Özbek yetkililer Pakistan'da görüşmeler gerçekleştirmiştir. Taliban'ın tanınma isteği ve Özbekistan'ın ÖİH'nin bazı üyelerinin iade edilmesini talep etmesiyle, görüşmeler olumsuz sonuçlanmıştır (Güler,2001:192-193). Kazakistan'la ilişkilere gelindiğinde ise, Kazakistan'ın kendi sınırları içerisinde muhtemel bir ÖİH saldırısından dolayı ilişkilerde tedbirli davrandığı gözlenmiştir (ICG:2013/250:20).

Bağımsızlık sonrası dönemde Özbekistan, Rus baskısını azaltmak adına dengeleyici politikalar uygulamıştır (Güler,2001:187). Özbekistan'ın dengeleyici politikaları Rusya'yı yok sayma anlamında olmayıp (Cornell,1999:7), ilişkilerini geliştirme çabası çerçevesinde şekillenmiştir (Purtaş,2004:238). Rusya'nın terörle mücadelede Özbekistan'a destek olacağını ifade etmesi (Aslanov,2009), Özbekistan'ın da Rusya'nın çıkarlarına saygı duyduğunu belirtmesi ikili ilişkilerde olumlu noktalar olarak öne çıkmıştır (Kamalov,2011:31-32).

Özbekistan bağımsızlık sonrası dönemde bağımsızlığını pekiştirme ve Orta Asya'da lider olma düşünceleri çerçevesinde dış politikası şekillendirirken (Güler,2001:188), işbirliklerinde değişen tutumlar sergilemiştir. Zira bağımsızlığının ilk döneminde BDT'ye sıcak bakarken (Özsağlam,2006:180-182), ilerleyen dönemlerde BDT'nin hantal yapısını eleştirmiş ve siyasi entegrasyona dönüşmesinden duyduğu kaygıyı dile getirmiştir (Güler,2001:188). 1997 yılında Özbekistan, BDT Parlamento Meclisi'ne katılımını askıya almış, 1999 yılında ise BDT'nin Ortak Güvenlik Anlaşması'ndan ayrılmıştır (Cornell,1999:4).

1994 yılında KGA'da yer alan Özbekistan, 2002 yılında örgüte dönüşen KGA'yı imzalamayı reddetmiştir (Purtaş,2004:237). Özbekistan, KGAÖ'yü ülkeye dini radikal örgütlerin girmesini engelleyemediği için eleştirmiştir (Baimuratov,2014:18-19). Batının Andican olayından Özbekistan'ı sorumlu tutması ve baskı uygulaması, BM'nin KGAÖ'ye gözlemci statüsü vermesi, Özbekistan'ın KGAÖ'ye tekrar girmesinde önem arz etmiştir (Baimuratov,2014:27-28). KGAÖ'ne ikinci kez giren Özbekistan gerçekleştirilen tatbikatlarda çekimser tavır takınmıştır (Şimşek,2013:94-96).

2.3. Kazakistan

2.3.1. Bağımsızlık sonrası dönemde Kazakistan jeopolitiği

2.3.1.1. Jeopolitik konum

Kazak kavramı üzerinde genellikle aşiret çerçevesinde durularak farklı tanımlar yapılmıştır. Kazak kelimesinin 'Kazak Yurdu' anlamında kullanıldığı tahmin edilmektedir. Bu kullanım, 10'uncu yüzyılda Bizans İmparatoru Kostantin Porfiregenetos'un kaynaklarında geçmiştir (Komeov,2007:45). Bir görüşe göre Türk boylarından olan 'Kasp' ve 'Sak' kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur. Bir başka görüşe göre ise 'kaz' gerçek bahadır yani cesur kişi anlamına gelen 'ak' çoğul eki aldığı anda, cesur insanlar olarak tanımlanmıştır. Kazakistan tarihi bir milyon yıl öncesine dayanmaktadır (Kara ve Yeşil,2011:23-27). Milattan önce 3 ila 2 binli yıllarda Volga ve Altaylar arasında bulunan göçmen toplumların bulunduğu bir bölgede ortaya çıkmıştır (Klyasthtorny ve Sultanov,2004:11). Kazakların, ulus olarak varlık göstermeleri ise 16'ncı yüzyıla kadar uzamaktadır (Asylbekov,2007:156).

Kazakistan'ın kuzey ve kuzey batısında Rusya, batısında Çin, güneyinde Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan, güney batısında ise Hazar Denizi bulunmaktadır (Central Intelligence Agency). Ülkenin güney doğusunda Tianjin dağları, doğusunda Altay ve Tanrı dağları yer almaktadır (Semb,2014:7).

2.724.900 km² ile (Central Intelligence Agency) Kazakistan, dünya sıralamasında dokuzuncu sırada yer almaktadır. Coğrafi olarak büyük alana sahip olsa da nüfus oranının düşük olmasından ötürü kilometre başına altı kişi düşmektedir. (Sauliuc,2013:2). Kazakistan'da 1999 yılında ilk defa nüfus sayımı yapılmış 14 milyonluk bir nüfusa sahip olduğu tespit edilmiştir (The World Bank). On yıllık bir süreden sonra yapılan ikinci sayımda bu sayı 16 milyona ulaşmıştır. 2009 yılı itibariyle nüfusun etnik dağılımına bakıldığında, % 63.1'in Kazak, % 23.7'sinin Rus, % 2.9'unun Özbek, % 9'unun ise diğer etnik gruplardan oluştuğu görülmektedir (Central Intelligence Agency).

Doğal kaynaklar bakımından oldukça zengin bir ülke olan Kazakistan (Diyarbakırlıoğlu,2014:15)'da bulunan petrol ve doğal gaz rezervleri dünya enerji pazarında

önemli bir rol oynamaktadır (Kara ve Yeşil,2011:116). Ülkenin sahip olduğu 100 milyar varil petrol rezervi Kuveyt ile yaklaşık olarak aynı oranda olmasına rağmen, kendisini enerjinin süper gücü olarak tanımlamamıştır (Sauliuc,2013:4). Ülkede petrol ve doğal gaz sektörü ön plandadır (Kuşcu,2015:97-98). Çinko, volfram ve barit rezervleri ile dünyada birinci, kurşun ve kromit rezervleri ile ikinci sıradadır (Kara ve Yeşil,2011:116). Zengin doğal kaynaklarına sahip olmasına rağmen nüfusun az olması doğal kaynakların işlenmesi konusunda sorun teşkil etmektedir (Kara ve Yeşil,2011:95).

2.3.1.2. Bağımsızlık sonrası dönemin incelenmesi

24 Nisan 1990'da Kazakistan Yüksek Sovyeti Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Devlet Başkanlığı kurulmuş, Nazarbayev gizli oylama ile devlet başkanı seçilmiş ve 24 Ekim'de siyasi egemenlik ilan edilmiştir (Kara ve Yeşil,2011:42). 1 Aralık 1991'de seçim yenilenmiş Devlet Başkanı NurSultan Abişuli Nazarbayev olmuştur (Kassymbay,2016:79). Seçimden on gün sonra ülkenin isminin önündeki Sovyet Sosyalist ibaresi kaldırılmış ve 16 Aralık 1991'de bağımsızlık ilan edilmiştir (Kara ve Yeşil,2011:43). Orta Asya'da bağımsızlığını en son ilan eden Kazakistan (Ilyassov,2010: 93), bağımsızlık sonrası dönemde parlamenter sisteme geçiş yapmıştır (Kara ve Yeşil,2011:74). Bağımsızlıktan önce yürürlükte olan "Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Egemenlik Beyannamesi" 1993 yılına kadar ülkenin anayasası olarak kullanılmıştır (Kassymbay,2016:79). 1993 yılının Ocak ayında Kazakistan Anayasası kabul edilmiştir (Semb,2014:5).

Ülkenin ikinci anayasası 1995 yılında referandumla kabul edilmiştir. Bu anayasayla devlet başkanının yetkileri artırılmış (Ilyassov,2010:101), sistemin sosyal, demokratik, laik ve hukuk devleti olduğu belirtilmiştir (Çağlar,2018b:75). 2007'de anayasada yapılan değişikliklerle parlamentonun yetkileri artırılmıştır (Ilyassov,2010:101). Nazarbayev, 2005 ve 2011 yıllarında yapılan seçimlerde başarı sağlayarak devlet başkanlığını devam ettirmiştir. 2005 yılı, seçimler nedeniyle gergin bir yıl olmuştur. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yayınladığı raporda; 2005 yılı seçimlerinde birçok suiistimalin yapıldığı, hükümetin, vatandaşların yönetimleri değiştirme hakkını sınırlandırdığı, basın özgürlüğünün kısıtlandığı, kurumların demokratikleşmesinin azaldığı, bazı medya kuruluşlarının kapatıldığı ve gazetelere oto sansürün uygulandığı yıl olarak nitelendirilmiştir. İnsan Hakları İzleme Örgütü, Kazakistan'da 2011 yılında polis ve göstericiler arasında yaşanan çatışmalardan ötürü, toplanma özgürlüğünün kısıtlanması, gazetecilere saldırılması, işçilerin grev haklarının kısıtlanması ve dini özgürlüklerin sınırlandırılmasından dolayı Kazakistan'ın insan hakları notunu düşürmüştür (Sauliuc,2013:2). Bu unsurlar üzerinden değerlendirildiğinde, Kazak yönetiminin vatandaşlara uyguladığı haber alma özgürlüğünün kısıtlanarak medya kuruluşlarının kapatılması ve gazetelere sansür uygulanması, seçimlerde eşitsizliğin yaşanması, sosyal bir hak olan grev hakkının ve dini özgürlüklerin kısıtlanması şeklindeki baskıların radikalleşme sürecindeki yapısal- itici faktörler arasında yer aldığını söylemek mümkündür.

Nazarbayev 1997'de yaptığı bir konuşmada "Kazakistan 2030" stratejisinden bahsetmiştir. Bu strateji Kazakistan tarihinin önemli olaylarından biri sayılmaktadır. İçeriği sosyal ve ekonomik yaşamın bütün alanlarını kapsamakta, strateji, ülkenin ideal görünümünü oluşturmaktadır. Ana başlıkların sıralaması; ulusal güvenlik, iç siyasette istikrarın sağlanması, ekonomik büyüme, halkın refahı, eğitim, sağlık, enerji kaynakları, ulaşım ve iletişim

şeklindedir. Nazarbayev tarafından ilan edilen bir diğer strateji “Kazakistan 2050 Stratejisi”dir (Nazarbayev’den aktaran Kassymbay,2016:83-84). Kazakistan’ın demokrasi kanallarının genişlemesini hedefleyen bu stratejiler ile radikalleşme sürecinde etkili olan faktörlerin azaltılabileceğini söylemek mümkündür.

Kazakistan’ın kozmopolit yapısına bakıldığında, Ukraynalı, Koreli, Alman, Tatar, Uygur, Özbek, Çeçen, Balkar, Yunan ve Dugan’lar gibi farklı etnik unsurların bulunduğu gözlenmektedir. Hükümet, dil ve kültür politikalarını düzenlerken etnik farklılıkları göz önünde bulundurmıştır. Ülkedeki etnik grupların sorunlarını ifade edebilecekleri kurum olan ‘Kazakistan Halkları Asamblesi’ kurulmuş, bu kurum aracılığıyla çeşitli milletlerden insanlar kendi kültürlerini koruyabilmişlerdir (Kassymbay,2016:81-82; Tazhin,2007:177). Ulus inşası, etnik çatışmalardan kaçınılarak oluşturulurken, Nazarbayev’in karizmatik liderliği güçlendirilmiştir (Brubaker’den aktaran Diyarbakırlıoğlu,2014:40). Milli kimlik oluşturulurken ülkede bulunan birçok azınlıkla birlikte özellikle Rusların statülerinin belirlenmesi kimlik bilincinin oluşturulmasında etkin rol oynamıştır (Jonathan’dan aktaran Diyarbakırlıoğlu,2014:43).

Kazakistan’da resmi dil Kazak dilidir. 2050 Stratejisine göre; Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçilmesi planlanmaktadır (Çetin,2015:119). Kazak dilinin resmi dil olmasıyla birlikte halk tarihiyle buluşmuştur. Milli bilinç oluşturmak için çeşitli alanlarda isim değişikliklerine gidilmiştir (Bazarbayeva’dan aktaran Kassymbay,2016:87). Resmi yazışmalar 1999’dan itibaren Kazakça olarak yürütülmüştür (Semi,2014:6).

Rusça da uluslararası arenada iletişim dili olarak resmi dil ile aynı pozisyonu paylaşmış (Bazarbayeva’dan aktaran Kassymbay,2016:84) hem devlet kurumlarında hem de özel şirketlerde ikinci bir dil olarak kullanılmıştır (Kalatev’den aktaran Kassymbay,2016: 90). Ülkede bağımsızlık sonrası dönemde farklı dilde eğitim veren kurumların yanında resmi dilde eğitim veren kurumlar da bulunmaktadır (Tazhin,2007:178). Azınlıkların dil ve kültürlerinin yaşatılması ve bu anlamda değer verilmesi yapısal faktör olan baskıyı azaltması kapsamında kimlik konusunda tehdit unsurlarının zemin bulmasını önlenmiştir.

2.3.2. Kazakistan’ın toplumsal ve politik yapısında din unsurunun yeri

2.3.2.1. Toplumsal yapıda din

Kazakistan’da bulunan dinlerin yüzdelik dilimleri incelendiğinde 2009 yılı verilerine göre % 70’i Müslüman, % 26’sı Hristiyan, % 2.8’i Ateisttir (Central Intelligence Agency). Kazakistan’da İslam, Hanefi ve Maturidi mezhepleri çerçevesinde şekillenmiş ve din politikaları bu alanda şekillenmiştir (Çağlar,2018a:77). Toplumda dindarlık seviyesinde yaş, cinsiyet, medeni durum, meslek ve eğitim durumu gibi faktörler etkili olmaktadır. Yaş ilerledikçe dindarlık seviyesi artarken, eğitim seviyesi ile dindarlık arasında ters orantı göze çarpmaktadır. Bölge faktörü de inanç ve dini faaliyetleri etkilemektedir (Shauyenov,2010). 1990’ların başında insanlar dini ritüellere sık katılmamakla birlikte 1990’ların sonunda Kazak nüfusun % 80’ine yakını kendini Müslüman olarak tanımlamıştır. Bu tanımlamada Sovyet sonrası ulusal kimlik oluşturmada İslam’ın etkinliği önem arz etmiştir (Yemenlianova,2014:290).

Kültürel unsur olarak İslam, günlük hayatta çok önemli bir role sahip değildir. Özbeklerin yoğun olduğu güney bölgesinde radikalleşme eğilimi varlık göstermektedir (ICG,2013/59:31). Halk, devlet destekli din eğitim alabildiği gibi özel eğitim imkanlarına da sahiptir (ICG,2013/59:32-33). Ülkede yaşanan İslam'ın sofizm ile yakın ilişkisi bulunmakla birlikte (Mustafina,2007: 85-85) İslamiyet'in Kazakistan'a geç yayılmasından ötürü dindar Müslümanlar arasında radikal olanların sayısı oldukça düşük seviyededir. Ancak Kazakistan'da radikallerin sayıca az olması, radikalleşme sürecinin kolaylaştırıcı faktörlerinin bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Dini eğitimde yaşanan tutarsızlık ile varlık gösteren olumsuz koşullar cezaevlerinde radikal düşüncelerin artmasına neden olmuştur. Zira radikalleşme sürecinin kolaylaştırıcı faktörlerini sergiler bir şekilde, HT'nin halkın dini bilgisinin yetersizliğinden yararlanarak kendi radikal düşüncelerini benimsetmeye ve halkı etkilemeye çalıştığı görülmüştür.

2.3.2.2. Politik yapıda din

Diğer bölge ülkelerinde olduğu gibi Kazakistan'da da 1992 yılında din ve vicdan özgürlüğü hakkında "Dini İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar Hakkında" başlıklı kanun çıkarılmıştır. Bu kanun çerçevesinde laiklik temel alınarak din ve dini kurumlara haklar tanınmış, çeşitli dinlere mensup insanlara, kanunlarda belirtilen koşullar çerçevesinde düşüncelerini yayma konusunda serbestlik verilmiştir (Sembi,2014:24-34).

Din konusunda bölgede en liberal politikaya sahip olan Kazakistan'da 1990'ların sonlarına kadar devlet politikalarıyla dine müdahale edilmemiştir. Ancak 1990 sonlarında Afganistan'da militan İslami grupların faaliyetlerinde artış yaşanması ve HT'ye ülkenin güneyinde desteğin artmasından ötürü İslami tehdit konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Dönem dönem din konusu üzerinde tartışmalar yaşansa da hükümetin din konusunda net bir politikası neredeyse yoktur. İslamiyet, kimliğin ayrılmaz parçası olmuş ve İslam, devlet güvenliğine karşı bir tehdit olmadığı sürece hükümet tarafından ciddi bir müdahaleye maruz kalmamıştır (ICG,3013/59:31). Kazakistan'ın uyguladığı din politikalarından en önemlisi; hangi dine mensup olursa olsun hem ülke içinde hem de uluslararası ilişkilerde radikal dinciliği engelleyen dini tolerans politikasını izlemesidir (Mustafina,2007:53). Kazakistan'ın din konusunda sergilediği tolerans ve politikalarının esnekliği, radikalleşme sürecinin yapısal faktörleri çerçevesinde bir baskı unsuru teşkil etmediğinden radikalleşme düzeyinin düşük olmasında etkili olmuştur.

Nursultan Nazarbayev köktenciligi hangi dine mensup olduğuna bakılmaksızın toplum karşıtı bir olgu olarak gördüğünü, İslamiyet'i radikalizme çekmenin anlamsız olduğunu ve din güvenliğinin devlet tarafından garanti altına alınarak olası bir dini içerikli tehdide karşı mücadele edildiğini ifade etmiştir. Nazarbayev'e göre; dini cemaatlerin faaliyetlerinin engellenmesi ve vatandaşların dini inançlarının takibe alınması inançlı halkın tepkisine neden olmaktadır. Dini radikal örgütlerle mücadelede tedbirlerin önleyici nitelikte olması gerektiğini dile getirmiştir (Nazarbayev,2003).

Kazakistan'da dini kurumlar; sivil örgütler olarak kâr gütmeyen kurum olarak kayıtlıdır. Din yasası çerçevesinde ibadet yerleri açılmıştır. Dini Faaliyetler ve Dini Dernekler Kanunu'na göre mezheplerin faaliyetlerini Din ve Sivil Toplum İşleri Bakanlığı denetlemektedir. Ülkede sadece yetki verilen kurumlar çalışmaktadır. Kayıtlı olmayan kurumlar Adalet Bakanlığının

talebi üzerine tasfiye edilmiştir (Zengin ve Badagulova,2017:51). Çoğu camiler tescillidir ama tescil bir zorunluluk değildir. Kazakistan’da Müslümanlar “Kazakistan Müslüman Ruhani İdaresi” tarafından, devlet müdahalesi olmaksızın din yönetimini yürütmektedir. Camilerin yaklaşık % 25’i kuruma bağlı olmamakla birlikte, bütün İslami örgütler bu kurumun kontrolünde bulunmamaktadır. Kontrol altında olmayan camiler, etnik azınlıkların yoğun olduğu sınır bölgesinde bulunurken, bu camiler hakkındaki bilgi son derece yetersizdir (ICG,2013/59:32). Kazakistan’daki din adamlarına göre; imamların sınırlı dini bilgilere sahip olması ve bir kısmının sadece kısa cami kurslarında eğitimlerini tamamlamaları (ICG,2013/59:32) dini eğitim sisteminin başarısızlığının bir göstergesidir (Mustafina,2007:85). İmamların dini bilgilerinin sınırlı olması dini radikal örgütler tarafından kavramların çarpıtılmasına zemin hazırlasa da, hükümetin din politikalarında esnek davranmasının radikalleşmenin alt seviyede seyretmesine önemli katkı sağladığını söylemek mümkündür.

Ülkede gerek din eğitimi veren büyük bir kurum gerekse Türkiye’nin de içinde yer aldığı devletlerin fonlarıyla kurulan eğitim kurumlarının işleyişiyle ilgili çok net bilgi bulunmamaktadır. Devlet komisyonu, din eğitimi veren kurumları denetlemede çok etkin olmamakla birlikte dini eğitim merkezlerinin kurulmasına yetki veren bir sistem de bulunmamaktadır. 1999’da Nazarbayev, Ulusal Güvenlik Konseyi’nin dini radikal örgütlerle mücadelede öncelikli olduğunu belirtmiş ve radikal örgütlerle mücadele adına bir komisyon kurmuştur. Ancak günlük yaşamda radikal örgütlerin belirgin bir etkisi hissedilmemiştir. İslami eğilimleri takip etmeyi resmileştiren bir yasa bulunmadığı gibi HT eylemcilerinin aralarında bulunan kişiler tutuklanmış ve gayri resmi yollarla polislerin şüphelileri takip edip, imamların vaaz verdikleri camilerin tescilli olup olmadığı kontrol edilmiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra uluslararası arenada dini radikal örgütlere dikkat çekildiğinden yurt dışında din eğitim alan öğrenciler hakkında endişe duyulmuştur. 2002 yılında Nazarbayev yurt dışında okuyan öğrencilerin geri dönmeleri için çağrıda bulunmuş, geri dönenlere şüpheyile yaklaşıldığı için dini kurumlarda görev verilmemiştir (ICG,2013/59:33). Kazakistan’da dini radikal örgütlerinin faaliyetleri çarpıcı boyutta olmamasına rağmen Ulusal Güvenlik Konseyi’nin altında örgütlerle mücadele komisyonunun kurulması, dini radikal örgütlerin Orta Asya güvenliğine etkisinin bir yansıması şeklinde yorumlanabilir.

Nazarbayev 11 Eylül saldırılarından sonra daha sert politikalar uygulamaya başlamıştır. 2003 yılında dini radikal örgütlerle mücadele etmek için “Terörle Mücadele Merkezi” kurulmuştur. 2004 yılında Özbekistan’da yaşanan bombalama olayından sonra “otoriter aşırı örgütlenme” faaliyetlerine yasaklama getirilmiş, 2011 yılında parlamento, kısıtlayıcı “Dini Yasa” kanununu çıkarmıştır. Yasaya göre; tüm örgütlerin kayıt altına alınması ve tüm resmi kurumlarda namaz kılınması yasaklanmıştır. Bu yasa, 1997 yılında Rusya’da çıkarılan “Din Yasası” ile ciddi oranda benzerlik göstermekle birlikte camiler kayıt dışı kalmış ve birçok medrese kapatılmıştır. 2011’de Nazarbayev din üzerindeki etkinliği artırmak için Hükümet departmanı olarak “Din İşleri Ajansı”nı kurdu (Yemenlianova,2014:295). Ülkede önemli bir sorun yaşanmadığı halde ülkenin güney bölgesinde HT’nin üye sayısında artış yaşanması tedirginliğe sebep olmuştur (ICG,2003/59: 34).

Özbekistan’ın dini radikal örgütlerin yıkıcı faaliyetleriyle mücadele çerçevesinde aldığı tedbirler arasında; camilerde radikal içerikli vaaz ve sohbetlerin yasaklanması, namazların

sadece Hanefi mezhebine göre kılınması, Hanefi mezhebine göre eğitim almış imamların camilere atanması ve son olarak dini yayınların devlet tarafından denetlenmesi bulunmaktadır (Çağlar,2018b:78). 2009'da Nazarbayev'in teklifi üzerine "İslam Kültürü ve İlmini Destekleme Merkezi" açılmış ve İslamiyet'in barışa dayalı öğretilerini yayma faaliyetleri yürütülmüştür (Yemenlianova,2014:219-220). Kazakistan yönetimi 11 Eylül olaylarının ertesinde bir yandan radikal amaçlı vaaz ve sohbetleri yasaklayarak sadece Hanefi mezhebi çerçevesinde ibadetlerin gerçekleşmesine izin vermiş, diğer taraftan da İslam'ı tanıtan merkezler açıp halkı doğru bilgi ile buluşturarak insanları radikal düşünceye iten faktörleri bertaraf etmiş ve dini radikal örgütlerin taban oluşturmalarını engellemiştir.

2.3.3. Terör faaliyetleri ve terörle mücadele politikaları

Dini radikalizmin Kazakistan'da yaygın olmaması, bu unsurun potansiyel bir tehdit olarak görülmediği anlamına gelmemiştir. Zira dini radikal örgütlerin, Kazakistan'a sızmaya çalıştığı gözlenmektedir (Nazarbayev,2003:66). Batıya göre Orta Asya'da iki tehlike göze çarpmaktadır; radikal İslam'ın hızlı yayılışı ve Kazakistan'da nükleer silahların yayılma ihtimali (Diyarbakırlıoğlu,2014:29). Ülkede yaşanan terör olaylarına geçmeden önce hem bölgesel hem de uluslararası güvenlik kapsamında önemli rol oynayan nükleer silahsızlanma konusunda Kazakistan'ın politika uygulamalarından bahsetmek ülkenin bölge güvenliğindeki yerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sunacaktır.

2.3.3.1. Nükleer silahsızlanma

Sovyet döneminde önemli bir stratejik karargah olan Kazakistan'da 1360 nükleer başlık yer almış (Diyarbakırlıoğlu,2014:4-5), 1949-1963 yılları arasında Semipalatinsk bölgesinde 124 nükleer deneme yapılmıştır (Kıbaroğlu, 2005:329). Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra 1400'den fazla kıtalararası nükleer başlığa (SS-18) sahip olan Kazakistan, bağımsızlık sonrası dönemde nükleerin yayılmasını engellemek ve terör gruplarının eline geçme ihtimalini ortadan kaldırmak için (Satpayev'den aktaran Ismakhanbetova,2013:82) nükleer silahları azaltmış ve nükleer testleri durdurmuştur (Diyarbakırlıoğlu,2014:4-5). Kazakistan'daki siyasiler nükleer teknolojilerin yayılmasını, dini radikal örgütlerin eline geçmesi ve devlete karşı kullanılma ihtimalinden ötürü tehdit olarak görmüşlerdir (Ismakhanbetova,2013:83). Batı'nın gözünde dini radikal örgütlerin varlığı Orta Asya devletleri kapsamında ciddi bir tehdit arz etmiş, Kazakistan'da bulunan nükleer başlıklar da bu çerçevede değerlendirilmiştir. Bu tehdit unsurunu ortadan kaldırmak amacıyla Kazakistan, Lizbon Protokolü'nde belirtildiği üzere en kısa zamanda nükleer başlıklarını ve füzelerini imha etmiştir (Diyarbakırlıoğlu,2014:30). Kazakistan'ın nükleer silahlardan gönüllü olarak vazgeçmesi bölge sorunlarına karşı duyarsız olmadığını göstermiştir (Tazhin,2007:81-82).

Nazarbayev, 1991'de 409 numaralı Kararnameyle Semey nükleer alanını kapatmıştır (Krazhohajeva,2008:35-36). Kazakistan, nükleer silahsızlanmada ABD'yle yaptığı iş birliği ile 1991'de nükleer silahların test bölgesini kapatmış ve tüm nükleer silah başlıklarını kaldırmıştır (Sauliuc,2013:3). Kazakistan 1991 Aralık'ta Almatı Deklarasyonu çerçevesinde ülkede bulunan tüm nükleer silahların 1992 yılının Temmuz ayına kadar Rusya'ya taşınmasını kabul etmiştir (Ismakhanbetova,2013:82). Kazakistan, ABD ile taraf olduğu "Uluslararası Balistik Füzelerin Fırlatma Rampalarının İmhası, Acil Müdahale, Nükleer Silahların Yayılmasını Önlemeye" ilişkin anlaşmaları 1993 yılında imzalamıştır. Anlaşmadan sonra

müzakereler ve görüşmeler gerçekleştirilmiş, anlaşma çerçevesinde süreç ve finansal katılımın hızlandırılması kararlaştırılmıştır (Diyarbakırlıoğlu,2014:75). Rusya ile aralarında yaşanan en önemli sorunlardan birini, parçalanmış savaş başlıklarından elde edilen zenginleştirilmiş uranyumdan kaynaklanan tazminat konusu teşkil etmiştir. Sorunun çözümü için Kazakistan, Barış için Ortaklık Programına göre ABD ve NATO'dan Nunn_Lugar fonunun bir kısmını içeren finansal destek talebinde bulunmuştur (Diyarbakırlıoğlu,2014:79).

1994 yılının Şubat ayında Kazakistan, International Atomic Energy Agency (IAEA) üyesi olmuştur. Kazakistan, nükleer silahlardan arındırılmış bölge (Non-Proliferation Treaty (NPT)) olarak nükleer malzeme ve tesisini IAEA denetimine açmıştır (Turan ve Usta,2008:876). Üyesi olduktan sonraki süreçte ülkedeki tüm nükleer kurumlar IAEA çatısı altındaki standartlara göre çalışmıştır. 1994 yılında Kazakistan ile Rusya arasında nükleer başlıkların 14 ay içerisinde, geri kalan nükleer malzemelerin de üç sene içinde Rusya'ya taşınmasını ön gören anlaşma imzalanmıştır. 1995 yılının Nisan ayında tüm stratejik ve taktik nükleer silahlar Rusya'ya ulaşmış, Kazakistan nükleer silahsız bölge sıfatını almıştır. Nükleer Silahsızlanma adına birçok antlaşmaya taraf olan Kazakistan nükleer silahların yayılmasını önleme politikasını kesintisiz bir şekilde uygulamıştır (Ismakhanbetova,2013:88).

Kazakistan'ın nükleer silahsızlanma ile ilgili politikalarını üç adımda değerlendirmek mümkündür: 1989-1991 dönemi: bu aralıkta nükleer karşıtlığı çok güçlüdür. Nükleer denemelerin yapıldığı Semipalatinsk'in kapatılmasıyla ilgili olarak mücadele edilmiştir. Bu dönem test alanının 1991 Ağustos'ta kapatılmasıyla bitmiştir. 1991-1993 dönemi: bu dönemde Rusya'nın şemsiyesi altında kalarak göreceli olarak nükleer kontrolü sağlamak, nükleeri siyasi ve ekonomik anlamda lehine kullanmak istediği dönemdir. Yani bu dönemde Kazakistan nükleer silahsızlanma konusunda çelişkiler yaşamıştır. 1993-1995 dönemi: bu dönem 1993 yılında parlamentonun "Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması"nı imzalamasıyla başlayıp 1995 yılında sona ermiştir. Bu dönemde ABD-Kazakistan ortaklığıyla ve START-I gereğince SS-18'ler ve silahlar ülkeden çıkarılmıştır (Diyarbakırlıoğlu,2014:65-66).

2.3.3.2. Dini radikal örgütlerin terör faaliyetleri

Bölgede dini radikal örgütlerin faaliyetlerinin artmasından ötürü bölgesel güvenlik açısından dikkatler bölgeye kaymış, Hazar Denizi ile boru hatlarının güvenliği kapsamında dini radikal gruplar ile mücadele başlatılmıştır (Diyarbakırlıoğlu,2014:32-33). Ülkede yaşanan güvensizlik ve hayal kırıklığından dolayı dini radikal örgütler bazı Kazak gençler için alternatif olmuştur. İslami radikalizme karşı uygulanan politikaların, geleneksel İslam'ı yaşayanları ayırt etmeden kapsayıcı olarak uygulanması örgütlere yönelik sempatiyi arttırmış ve bu unsurlar radikalleşme sürecinin yapısal faktörleri arasında yer almıştır. Kazakistan'da dini eğitim seviyesinin düşük olması, yönetimin ekonomik politikaları sonucu nüfusun büyük bir kesimini oluşturan Güney Kazakistan'da kötü koşulların baş göstermesi ve gençler arasında işsizliğin artması radikal örgütlere yönelimde rol oynayan diğer yapısal faktörlerdir. Batı'nın petrol ve gaz şirketlerinin kârları, ülkede siyasi seçkinler ile nüfusun geri kalan kısmı arasında yaşanan ciddi gelir farkını daha da artırmıştır. Ülkede radikalleşme sürecinin zeminini güçlendiren başlıca yapısal unsurlardan birini Nazarbayev'in toplumsal hareketliliği ve muhalefetin etkinliğini kısıtlayan siyasi rejimi teşkil etmiştir (Yemenlianova,2014:6-7).

2010 ila 2012 yılları arasında silahlı saldırılar düzenlenmiş ve saldırıların ülkeyi istikrarsızlaştırmak isteyen dini radikal örgütler tarafından yapıldığı belirlenmiştir. Ülkede bulunan dini radikal örgüt olan Jund al- Hilafa (Hilafetin Askerleri) 2011’de gerçekleştirilen saldırıyı üstlenmiştir. Hükümetin medyayı kontrol etmesinden ötürü bu örgüt hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Kısıtlı bilgilere dayanarak bu örgütün üyelerinin; genç, dindar (çeşitli derecelerde), ceza geçmişlerinde suç şebekeleriyle bağlantılı oldukları ileri sürülmüştür. Bazı uzmanlara göre örgütün Orta Asya’da aktif olan ÖİH’nin bir alt birimi olduğu tahmin edilmektedir (ICG,2013:17-18). Ülkede militan grup olarak anılan Hilafet Ordusu’nun % 90’ı Kazak savaşıdan oluşmuştur. Bu örgüt, Nazarbayev’in uyguladığı politikaların Rus çıkarlarına hizmet ettiğini ifade edip, yolsuzlukların ve Müslüman Kazaklara hapis hanelerde uygulanan işkencelerin durmasını talep ederek hükümetin resmi kurumlarda namaz kılma ve başörtü takma yasağında ısrar etmesi halinde ayaklanma tehdidinde bulunmuştur (Zenn,2011:4).

Yetkililer, terörle mücadele operasyonlarında şüpheli teröristleri gözaltına almış, dini yaşam tarzlarına öncülük eden kişilere uyarıda bulunmuş ve öldürmüştür. 2011 yılında 33 kişi terör suçlamalarıyla hapis cezası almıştır. Yetkililer, 2007’den sonra 148 kişinin terörden dolayı suçlu bulunduğunu belirtmiş ve yönetim, radikalizm ve terörle mücadeleyle ilgili yasalarda değişikliğe gitmiştir. Baskıcı politikalar yasalarla kontrolü ele geçirmiştir (ICG,2013:19-20). Kazakistan, aralarında HT ve ÖİH’nin de bulunduğu 11 dini radikal örgütü; terörist, radikal veya devlet karşıtı olarak tanımlamıştır (Sandbayev,2014:218). Kazakistan’da bölge güvenliğine tehdit arz edebilecek nitelikte terör faaliyetlerinin yaşanmaması ve nükleer silahsızlanma yönünde atılan adımlar bölge güvenliğine olumlu katkı sunmuştur.

2.3.4. Dini radikal örgütlerin Kazakistan’ın bölge politikalarına etkisi

Çin ile 1765 km’lik bir sınıra sahip (Central Intelligence Agency) olan Kazakistan dini radikal örgütlerin önlenmesi konusunda çeşitli güvenlik işbirlikleri yürütmektedir. (Kuşçu,2015a:87) Rusya ile 7644 km sınırı (Central Intelligence Agency) bulunan Kazakistan, bu ülke ile de terörizm ve dini radikal örgütlere karşı işbirliği yapmakta, HT ve ÖİH’nin de içinde bulunduğu örgütlerin faaliyetlerine karşılıklı olarak izin verilmemektedir. İki ülkenin istihbarat örgütleri dini radikal örgütler konusunda iletişim halindedir (Lekhayeva,2012:81-82). Kırgızistan ile 1212 km (Central Intelligence Agency) sınırı paylaşan Kazakistan, bu ülke ile müttefiklik ve stratejik ortaklığa dayanan bir ilişki içindedir (Sarı,2015:149-150).

Kazakistan için bölgesel güvenlik öncelikli noktalardan birini arz etmiştir. Bağımsızlık sonrasında diğer Sovyet devletlerine benzer şekilde Kazakistan da BDT’ye üye olmuş, 1992 yılında kurulan KGAÖ’nün kurucu üyeleri arasında yer almış ve bu çerçevede gerçekleştirilen faaliyetlere katılım göstermiştir (Diyarbakırlıoğlu,2014: 66-67). KGAÖ’nün faaliyetlerini etkin olarak değerlendiren Kazakistan’ın uluslararası siyasetinde yer alan askeri doktrininde KGAÖ’nün üye devletleriyle işbirliği ön planda yer almaktadır. BDT’nin güney sınırlarında terörizm, aşırıçılık ve uyuşturucu sorunlarının ülke sınırlarına girme ihtimaline karşın KGAÖ’nün bu konulardaki mücadelelerine aktif olarak katılmaktadır (Baimuratov,2014:82-83).

2.4. Kırgızistan

2.4.1. Bağımsızlık sonrası dönemde Kırgızistan jeopolitiği

2.4.1.1. Jeopolitik konum

Kırgız kabileleri milattan önce 2 ila 1'inci yüzyıllar arasında Hunlardan ayrılarak Yenisey ve Baykal bölgelerine göçmüştür. 13'üncü yüzyıla kadar Orta Asya'nın çeşitli bölgelerine dağılmışlardır. Kırgız adının etimolojisi hakkında farklı halk efsaneleri ve rivayetleri bulunmaktadır. Göçebe bir toplum olup bölgedeki ter türlü insan topluluğuyla ilişkileri olduğundan "40 Kabile" anlamına gelen "Kırgız" olarak adlandırılmışlardır (Özberk,2010,94-95). 6'ıncı yüzyılda Çin kaynaklarında da Kırgızlar "Hakas" olarak geçmektedir. Rusların hakimiyetine giren Kırgızlar, Rus egemenliği altındaki Kazaklara, Kırgız adını verdiklerinden dolayı Kırgızlara Kara Kırgız ismini vermiştir (Barthold'tan aktaran Özgün ve Uçmaz,2011:44). Bir rivayete göre kırk ve yüz kelimelerinden, diğer rivayete göre ise, siyah saçlı halk anlamında "kır" ve "gız"dan oluşmuştur (Ünver,2012:312). Kırgızistan ise Türklerin yaşadığı yer olarak tanımlanmaktadır (Güler,2007:96).

Coğrafi olarak Kırgızistan'ın kuzeyinde Kazakistan, güney ve güneydoğusu Çin, güney batısında Tacikistan ve doğusunda Özbekistan bulunmaktadır. Özbekistan gibi denize çıkışı bulunmamakta ve Pamir Altay dağlarının güneybatısı ve Tien Şan dağ sırasının kuzey doğusunda yer almaktadır (Jumankulova,2011:6). 199.951 km² yüzölçümüyle (Cental Intelligence Agency) Orta Asya'nın en küçük devletlerinden biridir (Güler,2007:97). Her komşusuyla ortalama bin km uzunluğa sahip sınırı bulunan ülkenin büyük bir bölümü dağlarla kaplıdır. Bundan ötürü sınırların korunmasında sorunlar yaşanmaktadır (Soltan,2001:179) Komşularıyla karşılaştırıldığında kısıtlı doğal kaynaklara sahip olan Kırgızistan'ın başlıca enerji kaynağını hidroelektrik teşkil etmektedir (Cental Intelligence Agency). Doğal kaynaklar bakımından zengin olmamasına rağmen altın üretiminde ilk ona girmekte ve zengin su kaynakları hidroelektrik enerji açısında önem rol oynamaktadır (Telatar,2010:551).

Kırgızistan'da 1999 yılında yapılan ilk nüfus sayımına göre nüfus yaklaşık 5 milyon kişi iken bu sayı 2009 yılında 5 milyon 319 bin kişiye ulaşmıştır (The World Bank). 2009 yılı verilerine göre etnik oranlar da %73'ü Kırgız, %14'ü Özbek, %9'u Rus ve %5'i de diğer etnik gruplar şeklinde oluşmuştur (Cental Intelligence Agency). Kırgızlar göçebe bir halk olduğu için kuzey ve güney olarak bölgesel ayrım yaşanmış, bu farklılıkta din faktörü etkili olmuştur. Fergana Vadisi'nin yer aldığı güneyde radikal İslam, kuzeyde ise daha ılımlı İslam hakim olmuştur. 2000 yılı seçimlerinde mücadele, az gelişmiş ve milliyetçi kuzeyliler ile radikal İslam'ın güçlü olduğu güneyliler arasında yaşanmıştır (Telatar,2010:542-544).

Kırgızistan'ın hem coğrafi konumu hem de nüfus yapısı uluslararası güvenlik açısından potansiyel bir tehdit unsuru arz etmektedir (Purtaş,2004:235). Orta Asya güvenliği çerçevesinde değerlendirildiğinde Kırgızistan'ın jeopolitik konumu, hem batı (ABD) hem de doğunun (Rusya) güvenlik anlayışlarını barındıran ülke olması sebebiyle önem arz etmektedir. Doğuda Afganistan temelli sorunlar, batıda Çin sınırı konusunda yaşanan sorunlar dikkat çekmektedir. Bölgesel ve kültürel yönden parçalanmış yapısı ve istikrarsız bir çevrede bulunması, sorunlarını çözmede zorluk yaşamasına ve dışarıdan gelecek müdahalelere açık olmasına ortam hazırlamıştır (Soltan,2001:179-186). Kırgızistan'ın coğrafi konumu ile zayıf

ekonomik yapısı, bölgede dinamiklerinin değişimi sonucunda vuku bulan olaylar karşısında bu ülkeyi savunmasız bırakmaktadır. Yabancı devletlere ait askeri üslerin ülkedeki varlığı da, bölgesel rekabeti etkileyen önemli faktörlerden birini arz etmiştir. Yukarıda sayılan faktörler ülkede baş gösteren krizlerin seyrinde önemli rol oynamış (ICG,2002/37:19), ABD ve Rusya'nın askeri üslerini barındıran Kırgızistan, bölgede yaşanan sivil devrimler ve bölgesel dengeler temelinde önem arz etmiştir (Bozkurt,2006:127).

2.4.1.2. Bağımsızlık sonrası dönemin incelenmesi

31 Ağustos 1991'de Askar Akayev'in başkanlığında siyasi bağımsızlık ilan edilmiştir (Özgün ve Uçmaz,2011: 44). Akayev bölgede komünist olmayan tek devlet yöneticisi sıfatına sahiptir (Telatar,2010:541). Bağımsızlığın ilk dönemlerinde 'Kırgızistan ortak evimizdir' sloganıyla kucaklayıcı, hoşgörülü, barış ve huzur içinde yaşanacak politikalar uygulayan (Mullacanova,2005:28) Akayev'in, demokrasi çerçevesinde çok sayıda siyasi ve ekonomik reformlar gerçekleştirmesi ülkenin "demokrasi adası" olarak nitelendirilmesine neden olmuştur (Telatar,2010:544). Demokrasi adası olarak nitelendirilmesinin bir başka sebebi de Kırgızistan'ın erken dönemindeki liberal politikalarında Batı'nın etkin olmasıdır (ICG,2002/37:1). Akayev iktidarının son dönemlerinde demokratik politikalar otoriter politikalarla doğru kaymaya başlamış, kapanan gazeteler, 2000 yılındaki seçimlerde yaşanan yolsuzluklar, Akayev'in anayasayı ihlal ederek üçüncü kez cumhurbaşkanı seçilmesi, ekonomik ve siyasal alanda yakınlarını kayırması hem devrimin yaşanmasına hem de yapısal faktörlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Telatar,2010:544).

Bağımsızlığın ilk dönemlerinde Jogorku Kenesh yani Kırgızistan Parlamentosu siyasi hayatta diğer bölge ülkelerine nazaran daha önemli rol oynamıştır. Jogorku Kenash, ülkede yaşayan klanlar arasında dengeyi sağlamada önemli rol üstlenerek ayrımcılığı minimuma indirmeye çalışmıştır (Abazov,2003:454). Akayev 1990'ların ilk dönemlerinde düzenli bir şekilde muhalif liderler ile görüşmüş, basın özgürlüğünü savunmuş ve baskıcı yönetime karşı olduğunu dile getirmiştir. Parlamenteoda 1990'ların başında 40'tan fazla siyasi parti mevcut olup, belirli bir hedeften yoksun ve seçmenlerin çıkarlarından habersiz partiler faaliyet gerçekleştirmiştir (Abazov,2003:458). 1994 yılına gelindiğinde muhalif partiler ve medya, uygulanan baskıdan bunalırken, Akayev yaşanan ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklardan dolayı muhalif her kesime karşı baskıyı artırmıştır (Akçalı,2007:126). Güçlü bir muhalefetin olmayışı hükümeti zayıflatırken, 2000'li yıllarda milletvekili seçimleri bölge/klan desteğiyle gerçekleşmiştir (Abazov,2003:548). Akayev'in son dönemlerinde uyguladığı ifade özgürlüğünün kısıtlanması gibi baskıcı politikalar radikalleşme sürecinin önemli yapısal faktörleri arasında yer almaktadır.

Kırgızistan hükümeti "Ekonomik Reformlar Programı"nı uygulamaya koyarak yabancı sermaye girişi beklentisiyle dış ticareti serbest bırakmış, kendi ekonomik programını oluşturan ilk Orta Asya ülkesi olmuştur (Jumankulova,2011: 10). Ancak uygulanan bu politikalar yaşanan çatışmaların sebeplerinden birini teşkil etmiştir. Kırgızistan'ın birçok devlet ve kuruluştan yüklü miktarda kredi alarak özelleştirmeye ağırlık vermesi (Telatar,2010:545), sermayenin sadece belli bir kesimde toplanmasına ve gelir dağılımının bozulmasına neden olmuştur. Artan işsizlik ve düşen üretim karşısında özellikle de güney bölgesi olumsuz yönde etkilenmiş, ekonomik yaşam şartları zengin-fakir çatışmasına ve

sınıfların oluşmasına yol açmıştır (Joldashov,2015:142). Ekonomik anlamda yaşanan kriz, işsizliğin artması, gelir dağılımındaki eşitsizlik, sınıflar arasındaki makasın büyümesi, yükselen enflasyon oranlarından dolayı vatandaşların mal ve hizmetlere erişiminin kısıtlanması radikalleşme sürecinde etkili olan yapısal faktörler arasında yer almaktadır (Jumankulova,2011:14-15). Kırgızistan’da kişi başına düşen gelir ve petrol kaynaklarının kapasitesi negatif yönde seyretmiş, büyüyen nüfus karşısında ekonomi politikalarının başarısızlıkla sonuçlanması istikrarsızlığın yaşanmasına neden olmuştur (Katz,2007:134). Ekonomide baş gösteren başarısız yapısal faktörler 1991-2009 yılları arasında siyasi istikrarsızlığı da tetiklemiştir (Asanbaeva,2016:27).

Akayev’in “saldırgan etnik kimlik” yerine “ılımlı Kırgız kimliği”ne vurgu yapması (Joldoshov,2013:125), ulus bilincinin gelişimine yoğunlaştığını ve bu konuda devleti tek aktör olarak ön plana aldığını göstermektedir (Telatar,2010:541; Akçalı,2007:128). Ancak bağımsızlık sonrası dönemde göçebeliğin bir sonucu olan kabilecilik duygusunun yükselişe geçtiği ve bu yükselişte, ülkede yaşanan güç mücadelesinin önemli rol oynadığı gözlenmektedir (Joldoshov,2013:103). Kırgızistan’da bağımsızlık sonrası ulusal kimlik oluşturma çabaları, ülkede yaşayan diğer etnik gruplar tarafından psikolojik baskı olarak algılanmış ve büyük bir göçün yaşanmasına sebep olmuştur (Joldoshov,2010:195). Kabilecilik duygusunun nüksetmesinin insanlar arasındaki birlik ve bütünlüğü bozması, yapısal bir faktör çerçevesinde değerlendirilebilmektedir.

1991’de atanan Akayev, 1995 ve 2000 yıllarında yüksek oy oranları ile başkan seçilmiştir. Akayev hakkında 2000 yılında birçok muhalifin seçime girmesini engellediği, hapse attırdığı ve hatta gerçekleştirilen başkanlık seçiminde yolsuzluk yapıldığına dair iddialar bulunmaktadır (Gapparova,2012:105-107). Ülkenin güneyindekiler, kuzeylilerle aynı haklara sahip olmadıkları ve haksızlık yapıldığı gerekçesiyle yürüyüşler düzenlemiş, göstericiler HT’nin koordinasyonu ile yaklaşık 20 bin imza toplayarak okullarda İslami kurallara göre eğitim verilmesini talep etmişlerdir. Akayev’in istifasını isteyen bu grubun destekçisi gün geçtikçe artmıştır (Baran vd.,2006:34-35). 18-20 Mart 2005 tarihleri arasında Oş ve Celalabad’ta hükümet binaları, 22 Martta da her iki şehrin hava alanları göstericilerin eline geçmiştir. Bunun üzerine Akayev bir takım önlemler almış fakat bu önlemler, olaylar karşısında oldukça zayıf kalmıştır. Ülkenin birçok yerinde insanlar 24 Martta Bişkek’te yapılacak gösteri için sokaklara çıkmıştır. Göstericiler Akayev’in 2005 Ekim ayını beklemeksizin istifa etmesini talep etmiş ve Akayev ailesi ile birlikte Rusya’ya kaçmıştır (Gapparova,2012:105-107).

2005 yılında yaşanan devrimin ardından demokrasi vaatleri ile yönetimin başına Bakiyev geçmiştir. Hızlı başlayan yönetim, sürecin iyi idare edilememesi nedeniyle devrimle sonuçlanmıştır (Radnitz,2006:132). Bakiyev yönetime geldiğinde Akayev’den farklı olarak etnik çatışmaları körükleyici, özellikle de kendisi gibi güneyli Kırgızları kayıran politikaları uygulamaya koymuş, nepotizm yönetimini benimsemiştir (Canpolat,2012:125-126). Akayev dönemindekine benzer şekilde bölgeler arası eşitsizliğin yaşanması radikalleşme sürecindeki yapısal faktörlerin devamına hizmet etmiştir. Bakiyev, Akayev döneminden farklı olarak internet ve medyanın yasaklanması gibi daha da katı uygulamalar getirmiştir. Ülkenin kaynaklarını, ailesinin tasarrufuna bırakmış, aile üyelerini yönetime yerleştirmiştir. Enflasyonun yükselmesi, muhalefet eden kişilerin hapse mahkum edilmesi yine radikalleşme

sürecini güçlendiren yapısal faktörler arasında yer almaktadır. Söz konusu koşullardan rahatsız olan halk yine gösteriler düzenlemiş, göstericilerin üzerine ateş açılması 80'den fazla kişinin ölümüne, 1000 kişinin yaralanmasına sebep olmuştur (Joldoshov,2010:189). Bakiyev'in bu tutumu halkın ifade hakkını bastırarak siyasi alanda tehdit unsurunu ortaya çıkarmıştır.

2010 yılında muhalefet liderlerinden birinin yolsuzluktan sekiz yıl ceza alması üzerine muhalifler tepki olarak açlık grevlerine başlamıştır. Hükümetin baskısına paralel şekilde muhalefetin tepkisi artmış, 6-7 Nisan 2010'da ülke çapında Bakiyev karşıtı gösteriler düzenlenmiş ve Bişkek'te güvenlik güçleriyle çatışmalar yaşanmıştır. 87 kişinin hayatını kaybettiği, 500'e yakın kişinin yaralandığı çatışmalardan sorumlu tutulan Bakiyev baskıya dayanamayarak ülkeyi terk etmiştir (Gapparova,2012:107-109). 2011 yılına gelindiğinde, Almazbek Atambayev % 63 oy oranı ile yönetime geçmiştir (Troitskiy,2011:10).

Radikalleşme sürecinde etkili olan yapısal faktörler itibariyle değerlendirildiğinde, Kırgız halkının ifade özgürlüğünün kısıtlanması gibi hayatın her alanında kısıtlamalara yol açan baskı politikalarının artması siyasi güvenlik çerçevesinde, halkın ihtiyaçlarına ulaşmasında yaşanan sorunlar ve özellikle de gençleri etkileyen artan işsizlik sorunu ekonomi alanında tanımlanan tehdit unsurlarını teşkil etmektedir. Bu faktörler karşısındaki rahatsızlığı ortaya koymak maksadıyla düzenlenen gösteriler sırasında göstericiler ile güvenlik güçleri arasında çıkan çatışmada yaralanmaların ve can kayıplarının yaşanması da bireysel güvenlik kapsamında fiziksel tehdit unsuruna işaret etmektedir. Gösteriler sonucunda hükümetin devrilmesini de, askeri alandaki tehdit unsurları kapsamında tartışmak mümkündür.

2.4.2. Kırgızistan'ın toplumsal ve politik yapısında din unsurunun yeri

2.4.2.1. Toplumsal yapıda din

Kırgız halkının, % 75'i Müslüman, % 20'si Rus Ortodoks ve %5'i Budist, Protestan, Katolik ve Yahudilerden oluşmaktadır (Jumakulova,2011:9; Kuzukolov,2015:178). Kırgızlarda kabile sisteminden dolayı İslamiyet hızlı yayılmış ve bağımsızlıktan sonra dini hayat daha rahat yaşanmıştır (Güler,2007:98). Fakat din özünden uzak folklorik bir görünüme sahiptir (Polat,2007:103). Kırgızistan'da dini eğitim minimum seviyede verildiğinden Kırgız Müslüman nüfusun %70'i anne babalarından dolayı kendilerini Müslüman olarak tanımlamış, % 14'ü de Kırgız olmanın Müslüman olma anlamına geldiği için Müslüman olarak tanımlamıştır. Dini eğitime sahip olanların çoğunluğu ya anne-babalarından ya akrabalarından ya da gayri resmi yollardan eğitim almışlardır (ICG,2003/72:4). İslam dini konusunda yaşanan sorunlar halkın eğitiminin yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu anlamda yaşanan boşluk, radikal örgütlerin dini kavramsallaştırmaları ve halka benimsetmesi konusunda zorluk arz etmiştir. Kırsal kesimlerdeki camilerde görevli imamların hiçbirisi resmi eğitim almamış (ICG,2003/59:28), bağımsız olması gereken din görevlileri dini radikal örgütlerin propagandalarını yayma gibi çeşitli girişimlerine maruz kalmıştır (ICG,2003/59:26). İslam dini çerçevesinde gerçekleştirilen çeşitli organizasyonlar halkın İslam dinine olan ilgisinin artmasına neden olmuştur (Cebeci,2016:111). Özbekistan'da olduğu gibi Kırgızistan'da da halkın dini eğitiminde resmi kurumların eksikliği, bu eksikliği çarpık yorumla kapatan radikal dini örgütlerin varlığıyla farklı bir boyut almış ve bu unsur da

radikalleşme sürecinde kolaylaştırıcı faktörler arasında yer almıştır. Dini radikal örgütler bu durumu propagandaları için avantaja çevirirken, insanları kendi taraflarına çekebilmişlerdir.

Kırgızistan'ın güneyi ile kuzeyi arasında hem coğrafi, hem kültürel, hem de dini yaşayış bakımından farklılıklar göze çarpmaktadır. Güneyliler Sünni ve radikal İslam'ı benimserken, kuzeyde ise ılımlı İslam hatta laik düzeni savunanlar yaşamaktadır (Ünver,2012:313). Her ne kadar din olgusu ülkede etkin olmasa da günlük yaşamın önemli parçası olduğu bölgeler mevcuttur. İslami söylemler çoğunlukla güney ve kırsal kesimde taraftar bulmuş, Özbek azınlık dini radikal örgütlere destek sağlanmasında etkin rol oynamıştır (ICG,2003/59:22). Radikalleşme unsurlarının daha rahat zemin bulduğu güneyde, olumsuz sosyo-ekonomik faktörlerin de etkisiyle dini radikal örgütlerin halk ile daha rahat iletişime geçtiği gözlenmiştir (Özsağlam,2006:153). Taliban yönetiminin güçlenmesi, Özbekistan sınırından ülkeye giriş yapan dini radikal örgütlerin mevcudiyeti, örgüt söylemlerinin yaygın propagandası ve dini radikal örgütlerin terör faaliyetleri Kırgızistan'ın güvenliğini tehdit eden unsurlar olarak yer almıştır (Akçalı,2007:132).

Kırgızistan'da dar bir kesim şeriat ile yönetimi talep etmişse de nüfusun üçte biri tamamen laik devlet yapısını savunmuştur. Güneydeki Celalabad, Oş ve Batken'de şeriat görünümünün ağır basmasında ve radikal İslam'ın artmasında, bu bölgelerdeki nüfusunun büyük bir kısmını oluşturan Özbekler etkili olmuştur (ICG,2003/72:14). İktidarda kuzey bölgesinin aktif olması, güneyliler tarafından tepki ile karşılanmıştır. Yaşanan bölgesel ayrımcılık radikalleşme sürecindeki yapısal faktörler arasında yer alırken, bu sorun dini radikal örgütlerin halka ulaşmasına ve zemin kazanmasına uygun ortam hazırlamıştır. Ülkenin güney bölgesinde yaşanan ekonomik ve sosyal sorunlara duyarsız kalınması yine radikalleşmede kolaylaştırıcı faktörler arasında yer alabilmektedir. Dini radikal örgütlerin taban oluşturmak amacıyla yürüttüğü faaliyetler karşısında, askeri güvenlik anlamında bir tehdit teşkil etmemesi kapsamında düşünülmektedir yönetim nezdinde bir tehdit olarak algılanmadığı gözlenmektedir (Akçalı,2007:133).

2.4.2.2. Politik yapıda din

Dini inanç bakımından bölgenin en rahat ülkelerinden biri olan Kırgızistan'da herkesin dinini özgürce yaşama hakkı koruma altındadır (Ünver,2012:328). 1991 yılında kabul edilen “Vicdan Özgürlüğü ve Dini Kuruluşlar” yasasının maddelerinden birinde “din ile devlet birbirlerinden ayrılmıştır ve devlet hiçbir dini, resmi din olarak kabul etmez” ibaresi geçmektedir. 1993 tarihli anayasada dini kurumların sivil kurumlar oldukları ve devlet bünyesinde dini kurum açılmayacağı belirtilmektedir (Kuzukolov,2015:178-179). Bu yasayla din alanındaki hak ve özgürlükler güvence altına alınmış, 1993 ve 2007 yıllarında yapılan anayasa değişiklikleriyle din-devlet arasındaki ilişkiye laik bir form getirmiştir (Cebeci,2016:108).

Akayev'in ilk başkanlık yeminini Kuran üzerine yaparken sonraki dönemde anayasanın üzerine yapması dinin sembolik bir unsur olduğuna işarettir (ICG,2003/59:22). 1991'de çıkarılan din yönetimi ile ilgili yasanın dini faaliyetleri kontrol etmede yeterli olmayışı 1995 yılında yine bu çerçevede kanunun çıkarılması yönünde tartışmalar yaşanmasına sebebiyet vermiş, ancak dinin devlet kurumları üzerindeki etkisinin farklılığı nedeniyle kanunun çıkarılması engellenmiştir (ICG,2003/59:24). 1993 yılında hazırlanan ilk anayasada “Svettik”

ilkesi¹ çerçevesinde maddeler yer almıştır. Bu ilkeye göre din ve devlet işleri ayrılmıştır (Kuzukolov,2015:205). 1990'lı yıllarda Kırgız yönetiminde laik yapıyı savunan Bişkekli elitler çoğunluğu oluşturmuş ve bu dönemde din ile devlet işleri birbirlerinden ayrı tutulmaya çalışılmıştır. Yönetimin 1995 yılına kadar belirli bir din politikası bulunmazken, 1997 yılından itibaren İslam misyonerliği ve radikal İslam'ın Kırgızistan'ın güneyinde ortaya çıkışı ve Özbekistan'dan kaçarak Kırgızistan'a sığınan ÖİH'nin halkı etkilemesi hükümeti radikalleşme konusunda endişelendirmiştir (ICG,2003/59:24). Akayev döneminde, suç grupları rejimi tehdit etmedikleri müddetçe sorun yaşamamış (ICG,2005:14), dini cemaatlere yönelik disiplinli bir yaklaşım geliştirilmemiştir (ICG,2003/59:30). 2005 yılında Bakiyev'in devlet başkanlığına geçtiği dönemde hazırlanan yeni anayasada dindar siyasetçilerin etkisiyle svettik ilkesi yer almamış ancak 2007 yılında hazırlanan yeni anayasada svettik ilkesi tekrar dahil edilmiştir. 2010 yılında yeni anayasa için gerçekleştirilen referandumda da svettik ilkesi yer almıştır (Kuzukolov,2015:205). Kırgızistan'ın sadece ilk anayasasında değil devamlı değişen anayasalarında da svettik ilkesi varlığını korumuştur. 2006 yılında Kırgızistan Savunma Bakanı tarafından yapılan açıklamada HT ve ÖİH gibi dini radikal örgütlerin ulusal güvenliği tehdit ettiği belirtilmiştir (Nichol,2013:20). 2012 yılı Kırgızistan Terörizm Raporlarına göre; ülkede dini radikal örgütlerle bağlantısı bulunan kişilere yönelik operasyonların gerçekleşmesine rağmen çarpıcı bir terör olayının yaşanmadığı kaydedilmiştir (Nichol,2013:21).

Dini kurumlara yönelik yaklaşımdan bahsedilecek olunursa; her dinin kendine ait devletten bağımsız okul, eğitim merkezleri, ibadet merkezleri ve vakıfları bulunmaktadır. Müslümanların yaşayış biçimini şekillendiren Müslümanlar Dini İdaresi, Müftiyat olarak isimlendirilen kurum varlığını sürdürmüştür (Kuzukolov,2015:178). Müftülük, diğer dinlerin kurumları ile karşılaştırıldığında hem ekonomik açıdan hem de kalifiye eğitim açısından yetersizdir. Oş Üniversitesi'nin yaptığı araştırmaya göre camilerde görev alan imamların % 98'i eğitimini Özbekistan'ın Fergana, Andican ve Hokand şehirlerinin yerli molalarından, geri kalanları ise Buhara ve Taşkent medreselerinden almıştır (Kuzukolov,2015:187-188). İmamlar sadece nikah, cenaze, vakit namazları ve hatim okumak gibi belli başlı görevleri yerine getirmişlerdir. Devletin maddi gelir sağlamadığı ve halkın yardımlarıyla geçindikleri bir ortamda farklı işlerde çalışarak geçimlerini sağlayan imamlar toplumun ihtiyaçlarını giderme anlamında kendilerini pek geliştirmemişlerdir (Kuzukolov,2015:189). Devletin din görevlilerine yeterli maddi destek sağlamaması ise, görevlilerin maddi ihtiyaçlarının karşılanmasında dini radikal örgütlerin sağladığı desteği önemli bir unsur haline getirmiş, bu durum da radikalleşme sürecindeki çekici faktörlerden birini arz etmiştir.

2.4.3. Terör faaliyetleri ve terörle mücadele politikaları

2.4.3.1. Aksı olayı

Akayev'in uyguladığı baskılar siyasi ve sosyal krizleri körüklemiştir. 2002'de meydana gelen olaylar bu duruma örnek gösterilebilir. Akayev, Çin sınırındaki toprak parçasının Çin'e verilmesini içeren anlaşmayı eleştiren muhalefet lideri Beknazarov'u hapse attırmış ve halkın tepkiyle karşılaşmıştır (Joldoshev,2010:188). 2002 yılının Ocak-Kasım aylarının arasında siyasi tutuklamalara karşı bir dizi protesto gösterisi gerçekleştirilmiştir (Radnizt,2005:405).

¹ Laiklik ilkesine karşılık gelmektedir

Aksı'da halk sokaklara dökülmüş, güvenlik güçlerine ait bina önünde toplanarak tutuklamaları protesto etmiştir (Joldoshev,2010:189). Askeri güvenlik çerçevesinde değerlendirildiğinde, devlet bekası kapsamında cereyan eden toprak sorunu karşısında geliştirilen sorumsuz politikaların halkta tepki oluşturduğunu ve yaratılan otorite boşluğu algısının da radikalleşme sürecinde kolaylaştırıcı faktörler arasında yer aldığını söylemek mümkündür.

1999 yılında güney Kırgızistan'da yer alan Aksı Rayonu'nu (Radnizt,2005:406) temsil ederek Jogorku Kenesh'inde görev alan Azimbek Beknazarov, Akayev'in 95.000 hektarlık ihtilafli bölgeyi parlamentonun bilgisi olmadan iade etmeyi kabul etmesini ihanet olarak nitelendirmiştir. Eski bir Cumhuriyet Başsavcısı olan Beknazarov, bu suçlamasından ötürü 5 Ocak 2002 tarihinde gözaltına alınmış (Radnizt,2005:410), Beknazarov'un serbest bırakılması için yapılan eylemlerde hükümet kontrolü kaybetmiştir (Radnizt,2005:412-413). Yapılan eylemler esnasında güvenlik güçlerinin silahsız eylemcilere ateş açması sonucunda altı kişi hayatını kaybetmiş, 60'a yakın insan yaralanmıştır (Joldoshev,2010:188-189). Mayıs ayında nükseden protestolarda Çin'e toprak veren anlaşmanın iptali, görevli memurların istifası² ve Beknazarov'un serbest bırakılmasını içeren talepler dile getirilmiştir (ICG,2002/37:4). Haziran ayında yaşanan gösterilerde katılımın çarpıcı rakamlara ulaşması üzerine etnik çatışmayı tetikleyeceği endişesiyle talepler kabul edilmiştir. Akayev hem Çin anlaşmasını fesh etmiş hem de cezasını kaldırdığı Beknazarov'un meclisteki sandalyesini geri vererek protestoların önüne geçmiştir. Olaylar sonrasında kurulan hükümet komitesi Beknazarov'un hakkında iddia edilen suçların asılsız olduğunu, belirlenmiş kâr amaçlı bir sebeple hareket etmediğini, şiddet veya aşırı güç kullanmadığını saptamıştır (Radnizt,2005:411-414). Beknazarov'un haksız tutukluluğu bireysel güvenlikte hak gaspına işaret ederken, milletvekilliğinin düşürülmesi de statüye yönelik bir tehdit arz etmiştir.

Aksı olaylarında bireysel güvenliğin fiziki boyutu olan yaralama ve can kaybı yaşanmış, söz konusu olayların yaşanmasına neden olan Çin'e toprak parçasının verilmesi devletin birlik ve bütünlüğünü bozarak askeri güvenlik çerçevesinde ciddi bir tehdit unsuru arz etmiştir. Bu tehdide karşı taleplerini dile getirmeye çalışan halkın ifade özgürlüğünün bastırılmasını siyasi sektör çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Yaşanan bu olayda görüleceği üzere toprak bütünlüğüne karşı yapılan bir anlaşmanın varlığı askeri güvenlik çerçevesinde bir tehdide neden olurken, bu tehdit bir başka sektördeki tehdidin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Yani varlık gösteren bir tehdit başka bir tehdidi tetiklemiş, güvenlik meselelerinin ne derece çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir.

2.4.3.2. Batken olayı

Kritik bir siyasi coğrafyaya sahip olan Batken, Kırgızistan ile birlikte Özbekistan ve Tacikistan'a sınır geçişleri olan bir bölgedir (ICG,2001/16: 7). Kırgızistan'ın güneyinde yer alan ve ekonomik zorluklar ile olumsuz sosyal koşullardan ötürü birçok tehlikeye açık olan Batken, çatışmalarda en savunmasız bölge olarak nitelendirilmiştir. Oş'a bağlı olan Batken 1999 yılının Ekim ayında dini radikal örgütlerin saldırılarından hemen sonra idari birim olarak ayrılmış, buradaki sorunların dikkate alınmaması sonucunda devlete karşı şiddeti destekleme eğilimi artmıştır (ICG,2001/16: 6). Batken'in yaşadığı sosyo-ekonomik sorunlar

² İstifalar arasında Akayev'in istifası da bulunmaktadır.

karşısında devletin göstermiş olduğu duyarsızlık radikalleşme sürecinde kolaylaştırıcı faktörler arasında yer almaktadır. Radikalleşme sürecinde rol oynayan faktörler aslında ülkede güvenlik sektörleri içerisinde kabul edilen tehditleri teşkil etmiştir.

Batken'in hem karmaşık siyasi coğrafyası hem de olumsuz sosyo-ekonomik koşulları, dini radikal örgütlerin yerel halk tarafından desteklenmesine zemin hazırlamıştır. Hükümetin ilgisizliğini kendi lehinde kullanan ÖİH'nin halkın ihtiyaçlarını gidermek için sağladığı maddi destek, halkın desteğini kazanmasına yardımcı olmuştur (ICG,2001/16:8). ÖİH'nin sunmuş olduğu maddi olanakların radikalleşme sürecinin çekici faktörünü oluşturduğu söylenebilir.

1999 yılının Ağustos ayında, dini radikal örgütler Tacikistan üzerinden Batken'e saldırmış ve 1999'da ÖİH üyelerinden ortalama 2000 kişinin Kırgızistan'dan Özbekistan'a güvenli geçişini talep etmiştir. Kırgızistan'ın izin vermemesi çatışmalara neden olmuştur (Musabaeva ve Moldosheva,2005:18). Batken olaylarının yaşanmasına neden olan ülke şartları kapsamında değerlendirildiğinde, ekonomik kaynaklara erişimde yaşanan eşitsizlikler ve sosyal sorunlara karşı gösterilen duyarsızlık hem ekonomik hem de siyasi güvenlik çerçevesinde tehdit oluşturmıştır. Dini radikal örgütler, bölge halkının içinde bulunduğu durumu propagandaları kapsamında kullanarak tabana ulaşmıştır. Yaralanma ve can kaybı sonuçlarının yaşanması bireysel güvenlik düzeyinde, Kerimov'un devrilmesinin hedeflenmesi ise bölge güvenliği düzeyinde tehdit arz etmiştir.

2.4.4. Dini radikal örgütlerin Kırgızistan'ın bölge politikalarına etkisi

Çin ile Kırgızistan arasında 1063 km (Cental Intelligence Agency) sınır bulunmaktadır. Kırgızistan'ın Çin sınırında Uygur Türklerinin bulunduğu Sincan Özerk Bölgesi'nde muhtemel bir ayaklanmadan kaynaklanan krizlerin Kırgızistan'a yayılma ihtimalinden dolayı Çin ile iyi geçinilmektedir (Güler,2007:102). Kırgızistan ile aralarında sınır sorunları olsa dahi Çin'in, sınır bölgesindeki potansiyel ayrılıkçı hareketleri kontrol altında almak adına Kırgızistan'ın desteğine ihtiyacı vardır (Canpolat,2012:52). Bunun yanında gerek çok sayıda Uygur Türkünün Kırgızistan'da bulunması (Telatar,2010:548) gerekse Orta Asya'da yaşanacak herhangi bir güvenlik zafiyetinin Çin sınırlarını tehdit etme ihtimali, aralarındaki ilişkileri pozitif anlamda yürütmelerine katkı sağlamıştır (Canpolat,2012:52).

Kırgızistan'da yaşanan sorunlar Çarlık Rusya'sı ve Sovyetlerden miras kalmıştır. Kırgızistan'ın Rusya'ya olan bağlılığı her zaman zuhur etmiş ve en önemli örneği Batken olaylarında duyulan ihtiyaçla gözler önüne serilmiştir (Telatar,2010:552). Kırgızistan'ın dış politikasında Rusya, önemli bir yere sahiptir. Kırgızistan yönetiminin, hem ABD hem de Rusya'nın askeri üslerini sınırları içerisinde bulundurması, çıkar birliğinden hareketle oluşmuş bir politikadır (Jumankulova,2011:20). 11 Eylül'den sonra Amerika'nın Kırgızistan'da askeri üs kurması üzerine, Sovyetlerin yıkılmasından sonra hakimiyet alanı olarak gördüğü bölge olarak Rusya'yı rahatsız etmiştir (Bozkurt,2006:127). Rusya, 2003 yılında KGAÖ çerçevesinde Kant Hava Üssü'nü kurmuştur (Halidov,2017:405). Dini radikal örgütlerin Kırgızistan'ı tehdit etmesi Kırgızistan'ı işbirliğine yönlendiren bir unsurdur (Telatar,2010:547).

Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ertesinde uluslararası işbirliklerine katılma ilkesi değişen iç politikasına rağmen sabit kalmıştır (Sarı,2015:155). Bağımsızlığından sonra birçok

Sovyet devleti gibi Kırgızistan da BDT'ye katılmıştır. Özellikle güvenlik konusunda hem insan gücü hem de silah gücü bakımından BDT çatısı altında kurulan KGAÖ'ne 2003'te dahil olarak eksikliklerini kapatmaya çalışmıştır.

2.5. Türkmenistan

2.5.1. Bağımsızlık sonrası dönemde Türkmenistan jeopolitiği

2.5.1.1. Jeopolitik konum

Türkmenler 9'uncu yüzyılda Türk boylarının birleştiği Oğuz soyundan gelmektedir (Tatlıoğlu,1999:206). 8'inci yüzyılda ise Göktürk kitabelerinde Oğuz kelimesi geçerken (Saray,1996:332), Türkmen ismi 10'uncu yüzyılda orta çıkmıştır. İslam kaynaklarına göre Müslüman olmaya Oğuzların, Müslüman olan Oğuzlar için kullandığı bir isimdir (Saray,1996:331). Karaman, Kuman, Ataman adlarında olduğu gibi –man, –men isimleri Müslüman Türklerin isimlerinin sonlarına eklendiği, Türkmen adının bu şekilde ortaya çıktığı düşünülmektedir (Yaman,2016:5). Türkmen ismi 10'uncu yüzyılda yerleşik hayata geçen Oğuzlar için de kullanılmıştır (Uçar,2007:195). Avrupalı uzmanlar Türkmen ismini “saf kan Türk” olarak tanımlamakta, Türk uzmanlara göre de Türk halkının kökü olarak tanımlanmaktadır (Tatlıoğlu,1999:206).

Coğrafi olarak Türkmenistan'ın kuzeyinde Kazakistan ve Özbekistan, doğusunda Özbekistan, güneyinde İran, güney doğusunda Afganistan ve batısında Hazar Denizi yer almaktadır (Central Intelligence Agency). Ülkenin % 80'ini Karakum Çölü kaplamakta, güney sınırlarında ise Kopetdağ sıra dağları bulunmaktadır (ICG,2003/44:1). Türkmenistan topraklarında ilk yerleşimin milattan önce 7 bin ila 5 bin yılları arasında (Tatlıoğlu,1999: 206), yaşamın ise milattan önce 5 bin yılından itibaren başladığı ifade edilmektedir. 18'inci yüzyıldan itibaren Türkmen grupları kültürel ve ekonomik yapılarını kurmuşlardır (Özsağlam,2006:208-209). Yerleşim ve uygarlık olarak çok eski tarihlere dayanan ve stratejik konumundan ötürü Brzenzinski bölgeyi “Avrasya Balkanı” olarak nitelendirmiştir (Brzenzinski,2005:175).

488.100 km²'lik (Central Intelligence Agency) kara parçasına sahip olan Türkmenistan'ın bölgedeki diğer Türk cumhuriyetlerine göre homojen bir nüfus yapısı vardır. Nüfusun %85'i Türkmen, % 9,3'ü Özbek, % 2,6'sı Rus, % 3.9'u ise diğer etnik topluluklardan oluşmaktadır (Has,2015:448). 1995 yılında yapılan ilk nüfus sayımında ülke nüfusu 4 milyondur (www.haberler.com). 2000 yılında bu sayının 4.5 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir (The World Bank). 2012 yılında yapılan ikinci nüfus sayımında nüfus, 5 milyon 200 bin kişi olmuştur (www.haberler.com). Bağımsızlık sonrası dönemde Türkmenlerin hızlı nüfus artışı Rus azınlığın oranını düşürmüştür (Tatlıoğlu,1999:209). Türkmenistan zengin petrol-doğal gaz rezervlerinin yanı sıra, kurşun, krom, sülfür, mineral tuzlar ve iyot gibi çeşitli yer altı zenginliklerine sahiptir (Uyar,2004:1). Türkmenistan'da toplam doğal gaz rezervi iki trilyon m³dür. Üretim kapasitesi ise 60 milyar m³ ile sınırlıdır. Enerji alanında en büyük sorunu ihraç edecek rota bulmada yaşanmaktadır (Karasar ve Özpek,2007:193).

2.5.1.2. Bağımsızlık sonrası dönemin incelenmesi

Türkmenistan 1990'nın Ağustos ayında egemenliğini, 1991 yılının Ekim ayında ise bağımsızlığını ilan etmiştir. Gerçekleştirilen Yüksek Şura'da Türkmenistan devletinin

bağımsız ve milli olduğunu belirten kanun kabul edilmiş ve bağımsızlık ilan edilmiştir (Atayev,2012:54). Saparmurat Niyazov, 1985 yılında Komünist Partisi genel sekreterliğine ve hükümet başkanlığına getirilmiş, 1990 seçimlerinde ise başkan seçilmiştir (Alkan,2015:404). Bağımsızlıktan sonrası dönemde yönetim anlamında partinin ismi hariç hiçbir değişiklik yaşanmamış (Tatlıoğlu,1999:209), Türkmenistan Komünist Partisi Türkmenistan Ulusal Demokrat Partisi adını almıştır (Alkan,2015:404). 1992 yılında tek partili sistem kurulmuş ve 2012 yılına kadar devam eden siyasi hayat bu çerçevede şekillenmiştir (Alkan,2016:77).

1992 Anayasasında belirtilen siyasi rejim, kuvvetler ayrılığına dayalı üniter bir devlet modelidir. Halk Maslahatına³ geniş yetkiler verilmiştir (Alkan,2016:73-74). Nazarbayev'in kurduğu bu kurum, yürütme ve yasama yetkilerine sahip 2.500 üyeli bir Halk Konseyidir (Nicahol,2010:4). Anayasada belirtilen, devlet başkanı iki kez seçilebilir ifadesi Niyazov döneminde Halk Maslahatı tarafından alınan bir kararla uygulanmamıştır (Alkan,2016:73-74). Niyazov, 1992 seçimlerine tek aday olarak girmiş ve cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu vesileyle kendisini Türkmenbaşı (Türkmenlerin başı, atası) ilan etmiştir (ICG,2003/44:4). 1994 yılında yapılan referandumla tek aday olarak girdiği başkanlık seçiminde görev süresi 2002 yılına kadar uzatılmıştır (Tatlıoğlu,1999:210).

1994 yılında Niyazov'un kaleme aldığı "Abadancılık Programı" (Ekonomi alanına odaklanılmış kalkınma programı) Maslahat tarafından onaylanmıştır. Yurt içinde bağımsız bir ekonomik anlayış ortaya koymaya çalışan Niyazov, 1992 yılında hayata geçirilen Anayasa çerçevesinde belirtilen "Daimi Tarafsızlık" ilkesiyle de siyasi anlamda bölgesel güçlerin nüfuzu altına girmeyi engellemeye çabalamıştır. Daimi tarafsızlık ilkesi; zengin doğal kaynaklara sahip ülkenin, askeri, kurumsal ve ekonomik açıdan bağımlı olmasına karşı bir tedbir niteliğindedir. Bundan dolayı ülke bölgesel entegrasyonlara karşı uzak duran bir tutum sergilemiştir (Alkan,2016:70-71).

Bağımsızlık sonrası dönemde, 1992 yılında Ortak Güvenlik Anlaşması'nı imzalayan Türkmenistan (Kasım,2016:97), bu anlaşmayla Rusya ve Özbekistan'ın nüfuzunu engellenmek için adım atmıştır (Alkan,2016:71). 1995'te BM'de Daimi Tarafsızlığı kabul edip, siyasi ve askeri işbirliklerine girmeme kararı almış, hem Batı hem de Doğu ile ilişkilerini olumlu ve eşit düzeyde sürdürmüştür (Nichol,2010:3). Daimi tarafsızlık ilkesinden ötürü Orta Asya'nın İsviçre'si olarak nitelendirilmektedir (Berber ve Birdişli,2012:42).

Anayasada yönetim her ne kadar demokratik olarak tanımlansa da Niyazov yönetimde diktatöryel bir tavır sergilemiştir (Alkan,2016:79). Niyazov döneminde alternatif siyasi partiler (Komünist Partiler dışında) ve özgür medya yasaklanmış, internet erişimi kısıtlanmış, kayıtlı olmayan din gruplarına baskı uygulanmıştır. Her daim başarılı olan veya kendisine muhalif olan kişi ya da kurumdan duyduğu endişe çerçevesinde politika uygulamalarıyla devlet kurumlarını işlevsiz hale getirmiştir. Zengin yeraltı kaynakları ve bu kaynakların kârlı sektörleri bulunmasına rağmen, yoksulluk ve işsizlik ciddi rakamlara ulaşmıştır. 2001'den sonra siyasi hayatta başarılı olan bürokratlar Niyazov'a rakip olma ihtimali ile görevden alınmıştır (ICG,2003/44:4). 2001 yılında alınan bir kararla Ruhname, Türkmenlerin manevi programı olarak ilan edilmiş ve ülkedeki ibadet yerlerinde gösterilmeye başlanmıştır

³ Devlet gelenekleri Yüksek Sovyet Prezidyumunun bir arada olduğu üst bir otoritedir. Ülkenin yasama, yürütme ve yargı organlarının seçilmiş üyelerini Maslahat bir çatı altında toplamıştır.

(Alkan,2016:79). Ruhname diğer diktatörlerin ideolojik yazılarından farklı olmakla beraber siyasi ideolojilerden çok az bahsetmiş (ICG,2004/85:9), halk sözleri, Türkmen tarihi ve sözde maneviyat gibi konular yer almıştır (ICG,2003/59:36). 400 sayfalık olan Ruhname'nin ilk cildinin Kuran ve İncil ile eşit seviyede olduğu ilan edilerek (ICG,2003/44:5), insanların hayatlarının bir parçası haline getirilmiştir (ICG,2004/85:10). Ruhname'de Niyazov, tarihi, devlet olmayı ve toplumun vizyonunu anlatmış ve okullarda zorunlu ders kitabı olarak okutturmuştur.

Devlet başkanının ülkede oluşturduğu kişilik kültü çerçevesinde inanılmaz uygulamalar gerçekleştirilmiş, ayların ve günlerin isimleri değiştirilmiş ve diğer diktatörlere benzer şekilde muhalefet bastırılmıştır. En ilginç uygulamalarından biri tıbbi bakım için seyahat eden kırsal sağlık kliniklerini kapattırmasıdır (Shishkin,2012:17). Türkmenbaşı, Aşabat'ın merkezine altından olan, güneşi takip ederek dönen bir heykelini diktirmiş, portresi, kamu binalarında, reklam panolarında, kitaplarda, gazetelerde, alkol şişelerinde ve yiyecek paketlerinde yer almıştır. Birçok cadde, liman ve kasaba isimlerine Türkmenbaşı ismi verilmiştir. Televizyonda bile kanalların sağ üst köşesinde altın profili yer almıştır (ICG,2003/44:5). 2001 yılında ülkede bale, sirk ve tiyatro yasaklanmış, özel televizyon, radyo ve basımevi kapatılmış, ülkede her türlü sivil örgütlenme Adalet Bakanlığı'na bağlanmıştır. Sivil örgütlerin faaliyetleri devletin iznine tabi olup (Alkan,2016: 80-81), 150'ye yakın STK'nın birçok faaliyetine sınırlama getirilmiştir (ICG,2003/44: 28). 2004'te Türkmen erkeklerin sakal bırakması ve bulaşıcı hastalıkların teşhisi, 2005'ten itibaren hastaneler ve kütüphanelerin başkent dışındaki yerlerde açık olması yasaklanmıştır (Pomfert,2008:8).

Niyazov'un döneminde Türkmenistan'da hiçbir dini veya seküler siyasi parti varlık gösterememiş, bu nokta da Niyazov'un diktatörlüğünün en önemli yansımalarından biri olarak değerlendirilmiştir. Ülkenin en büyük kabilesi olan Teke Kabilesine dahil olan (Alkan,2016:69) Türkmenbaşı, Türkmen aşiretleri arasında dengeyi sağlamış (Zelkina,1999:368) ve 1985-2006 arasındaki süreçte devlet başkanlığı görevini sürdürmüştür. Devlet görevlilerinin muhalefeti 2002'den sonra artmış ve bu görevliler sürgün edilmeye başlanmıştır (ICG,2003/44:1). 2002 yılında uğradığı suikast girişiminden sonra muhalefete olan baskı artmış (ICG,2003/Briefing:4), gazeteciler, dini liderler ve siyasi rakipler hapsedilip işkence görmüştür (Pomfert,2008:8). Yukarıda ifade edilen politikalar halk üzerinde ağır bir baskı oluşturmuştur.

Niyazov'un bağımsızlık sonrası ilk icraatlarından birini ulusal kimliği güçlendirmek teşkil etmiştir (Atayev,2012:58). Niyazov, kimlik oluştururken etnik farklılıkları önemsememiş, halkı tek kimlik altında birleştirmiştir (Tatlıoğlu,1999:211). Ulusal kimlik oluşturulurken yaşanacak karışıklığı engellemek için başkanlık sistemi tercih edilmiş, etnik dengesizlikler olmadığı ve homojen bir yapısı olduğu için milliyetçi hareketler yaşanmamıştır. Kimlik oluşturulurken siyasette laiklik ilkesi güdülerek din, kültür ve dil açısından tarafsız bir yaklaşım sergilenmiştir (Atayev,2012:55-56). Oluşturulan ulusal kimlikte farklılıkların kaldırılması amaçlansa da ülkede önemli bir yere sahip olan aşiretlerin siyasi hayatta ağırlıkları korunmuştur (Özsağlam,2006:214). Türkmen kimliğinin çatısı altında dil, tarih ve geleneklere odaklanılarak ulus devlet inşa edilmeye çalışılmıştır (Berber ve Birdişli,2012:42). Ulus inşasının, etnik farklılıkların göz ardı edilerek gerçekleştirilmesi toplumsal alanda tehdit olarak değerlendirilebilmektedir.

Anayasanın 13'üncü maddesinde Türkmenlerin devlet dili, diğer vatandaşların kendi dillerini konuşma hakkı olduğu, bunun yanında Rusçanın da uluslararası ilişkilerde iletişim dili olarak kabul edildiği ifade edilmiştir (Atayev,2012: 57). Dil politikasında Türkmen dili resmi dil kabul edilmiş (Tatlıoğlu,1999: 211), 1993 yılında Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçiş yapılmıştır (Uçar,2007:210). Dil alanında yapılan değişikliklerde Türkmenlerin resmi dil olmasıyla birlikte Rus azınlık zorluk yaşamış, ülkede uzmanların çoğunluğunun Rus olması ve Rus nüfus dikkate alınarak kısa vadeli çözümler üretilmiştir (Özsağlam,2006: 214).

Niyazov ekonomik olarak kendine yeten ve dış politikada daimi tarafsızlığı kabul eden bir rejimle yönetimde kalmıştır. Doğal gaz ve pamuktan elde ettiği gelirle ekonomiyi kontrol altına almış ancak dengeli bir planlama olmadığı için piyasa kaynakları yetersiz kalmıştır (Pompert,2008:1). Ekonomik kalkınma, doğal gaz satışı ile finanse edilmiş (Birdişli,2015:420), zengin doğal gaz rezervlerine sahip olunmasına rağmen kapalı ekonomi politikası uygulanmıştır (Shishkin,2012:17). Reforma kapalı bir yapı çerçevesinde uygulanan politikalar olumsuz ekonomik koşulların ve istikrarsızlığın yaşanmasına yol açmış bu unsurlar da radikalleşme sürecinin yapısal faktörleri arasında yer almıştır.

2006 yılında Niyazov'un hayatını kaybetmesinin ardından Bedirmuhammedov'un seçimlere girmesi için Halk Maslahatı anayasayı değiştirmiş (Nichol,2010:5), 2007 yılında yapılan seçimlerde % 90 oy oranı ile Bedirmuhammedov başkan seçilerek iç politikada yaptığı küçük reformlar dışında selefini aratmayacak politikalar uygulamıştır (Pompert,2008:15). Bedirmuhammedov, selefinin oluşturduğu kişisel kültürün tezahürlerini ortadan kaldırmak için önemli sayılacak adımlar atmıştır. Aşkabat'ın merkezinde bulunan Niyazov'un heykelini kaldırmış, dış ilişkilerde Rusya'nın dışında diğer devletlerle ilişki kuracağını işaretlerini vermiştir (Shishkin,2012:18). Shishkin, Bedirmuhammedov'un yaptığı küçük çaplı reformlarla Batı'nın gözünü boyadığını, Türkmenbaşı'ndan sonra radikal değişikliklerin yaşanmadığını, gazeteciler ve eylemcilere yönelik benzer politikaların uygulandığını, sivil özgürlükler üzerinde baskıların devam ettiğini belirtmiştir (Shishkin,2012:20). Medya üzerindeki baskının devam etmesiyle sosyal ve politik olayları değerlendirmek güçleşmiştir. 2008 yılının Eylül ayında Aşkabat banliyölerinde dini radikal örgütlerin de içinde yer aldığı olayda 20 polisin öldüğü uluslararası raporlara yansımıştır (Pompert,2008:17).

Bedirmuhammedov döneminde ülkede üç noktada rahatlama yaşanmıştır. Bunlar; Niyazov dönemine ait simgeler ve politikaların değiştirilmesi veya kaldırılması, kurumsal yapıda düzenlemelere gidilmesi ve son olarak da tek partili sistemde değişim yaşanmasıdır. Ülkede internet kafeler açılmış ve internet aboneliğine geçilmiş, emekli maaşları tekrar ödenmeye başlanmıştır. Tiyatro, bale ve sirklerin faaliyetlerine izin verilmiş, Ruhname'nin ibadet yerlerinde gösterilmesine son verilmiş ve zamanla müfredattan kaldırılmıştır (Alkan,2016:85). Niyazov'un dönemindeki gibi doğal gaz, elektrik, su ve tuz ücretsiz dağıtılmaya devam etmiştir. 2010 yılında Demokrat Partinin yanında Çiftçi Partisi kurularak çok partili sisteme geçilmiştir (Nichol,2010:5-6). Bedirmuhammedov yaptığı reformlarla kendi konumunu güçlendirmeye çalışmıştır (Berber ve Birdişli,2012:46). Bedirmuhammedov'un Niyazov'dan ayırt edici tarafı, kurum ve yasal reformlara önem vermesidir (Alkan,2016: 92).

2008 yılında anayasa kapsamlı olarak değiştirilmiştir. Bu değişiklikte Halk Maslahatı temel organ olmaktan çıkarılmış, 2008 meclis seçimlerinde tek partili çok adaylı bir seçim

gerçekleşmiştir (Alkan,2016:86-87). 2012 yılında ise siyasi partiler yasası çıkarılmıştır (Alkan,2016:90). Her iki lider döneminde uygulanan baskı politikaları bölgedeki diğer devletlerle karşılaştırıldığında en keskin uygulamalar ve ciddi yaptırımlar Türkmenistan’da yaşanmıştır. Bu baskı politikaları radikalleşme sürecinde yapısal ve kolaylaştırıcı faktörler arasında yer almıştır. Ancak ekonomi alanında halkın temel ihtiyaçlarının ücretsiz olarak karşılanmasının ve diktatörlüğün çok baskın olmasının radikalleşmenin düşük seviyede kalmasında etkili olduğu söylenebilir. Halkın ifade özgürlüğünün kısıtlanması, başarılı kişilerin sürgüne gönderilmesi ve kurumların işlevsiz hale getirilmesi siyasal alanda tehdit unsuru sayılabilmektedir. Ancak dini radikal örgütler çerçevesinde değerlendirildiğinde bu faktörler dini radikal örgütlerin faaliyetlerine ortam oluşturmadağı için dini radikal örgütlerin neden olduğu bir güvenlik tehdidi gözlenmemiştir.

2.5.2. Türkmenistan’ın toplumsal ve politik yapısında din unsurunun yeri

2.5.2.1. Toplumsal yapıda din

Nüfusun % 89’u Sünni İslam, % 9’u Rus Ortodoks, % 2’si ise diğer dinlere mensuptur (Central Intelligence Agency). Ülkede yoğun olan Müslüman nüfusun % 94,5’i Sünni, % 0,5’i ise Şii olduğu tahmin edilmektedir. Hristiyan nüfusun ise % 4,3’ü Ortodoks, % 0,2’si ise Katolik mezhebine mensuptur (Has,2015:449).

İslamiyet ile tanışan en eski Türk boyu olmasına rağmen bağımsızlıktan sonra Türkmen halkı arasında temel kavramlar bilinmekle beraber düşük seviyede uygulanmıştır (Bilgin,2015: 110). Halk ile din, bağımsızlıktan sonra bir araya gelmiş ancak İslam, siyasi güç olmamıştır (Zelkina,1999:367-368). Gündelik yaşamda, İslam öncesi inançlar olan Şamanist, Mançi, Zerdüş, Nestorian ve Partist’in ritüelleri gözlenmektedir (ICG,2003/59:35). Etnik Türkmenlerin resmi dini İslam’dır ve dini faaliyetler sıkı kontrol altına alınmıştır (ICG,2003/44:24). Okullarda dini eğitim kaldırıldığından halkın dini hayatına kaynak olan aile ve İlahiyat Fakültesi’nden başka dini eğitim veren bir kurum bulunmamaktadır. Camilerde vaazlar verilse dahi hem cami sayısının azlığı hem de camilerdeki vaazlara katılımın düşük olmasından ve devlet televizyonlarında dini eğitim verilmemesinden dolayı din eğitimi kısıtlı kalmıştır. Dini grup veya cemaatler de yaygın olmadığından bu kanaldan da bilgi sahibi olmak söz konusu değildir (Bilgin,2005:117).

Türkmenistan’da dini eğitimde uygulanan katı kurallar, çocuk ve gençlerin İslam’ı öğrenmek için yasadışı yollara başvurmalarında etkili olmuştur (ICG,2003/66:25). Halk, Şamanist, Manichen, Zerdüşler, Nestorian ve Partist ritüelleri bir arada bulunan popüler İslam’a yönelmiştir. Halkın Müslüman dünyasından izolasyonunu kolaylaştırmak için bu yönde bir sınırlama konulmamış ve yapılacak ibadetler devlet tarafından desteklenmiştir. Cezaevinden çıkmış eski bir mahkuma göre HT, cezaevlerinde taban oluşturmaktadır. İfadelerine göre cezaevinde çoğu kişi HT’den etkilenip destekçisi olmuş, hapishaneler ve cezaevleri kapsamında çalışan kamplar HT’nin en aktif olduğu ve kendini tanıttığı mekanları teşkil etmiştir. Bu ortamlarda devlete karşı düşünceler, rejimi eleştiren görüşler taraftar bulup dayanışma içine girmiştir. Bunun yanında bazı camilerin, devletin belirlediği sınırları aşan dini radikal örgütler tarafından kullanıldığı iddia edilmiştir (ICG,2003/44:25). Din eğitimi veren kurumların eksikliği ve gayri resmi bilgi edinme yollarının sıkı kontrol altına alınması radikalleşme sürecinde yapısal faktör olarak belirlemektedir. Sosyal yaşamda baskı

politikalarının uygulanması ve belirlenen kuralların delinmesi halinde caydırıcı yaptırımların uygulanmasıyla dini radikal örgütler sadece cezaevlerinde taban bulmuştur.

2.5.2.2. Politik yapıda din

1991 tarihli “Vicdan Özgürlüğü ve Dini Örgütler Hakkında Kanun” ile din ile devlet işleri birbirinden ayrılarak her iki yapı güvence altına alınmıştır. Ancak devlet, din adamlarını atayan ve faaliyetlerini kontrol altına alan Türkmenistan Müslüman Dini Kurulu ile beraber hareket etmiş, bu yasayla dini siyasi partiler de yasaklanmıştır (ICG,2003/44:24). Anayasanın 17’inci maddesinde vatandaşların hangi ırka veya dine mensup olduğuna bakılmaksızın eşit haklar ve özgürlükler verildiği belirtilmiştir. Anayasada yönetimin laik olduğu ve dini görüşleri belirlemede serbest olduğu ifade edilmiştir. Herkes istediği dine dahil olma ve ritüellere katılma hakkına sahiptir. Eğitim sistemi ile din eğitimi ayrılarak çağdaş eğitim sistemi uygulanmıştır. Her bir vatandaş düzeni bozmamak şartıyla dinini ifade etme özgürlüğüne sahiptir. Dini kurumların kitle iletişim araçlarını kullanma hakkı bulunmakla birlikte siyasi parti faaliyetlerine katılmaları yasaklanmıştır. Ülkede din yönetimi Din Komitesi ve Müftü ile gerçekleştirilmiş, din görevlileri vali tarafından atanmıştır (Tathloğlu,1999:213-215).

Niyazov Türkmenistan’ın İslami kimliğini tanıyarak halkının gözünde önemli yere sahip olmuştur. 1992 yılında devlet yönetiminde kurulan İslam Konseyi’nin başkanları devletten maaş almaktadır. Dini eğitim, okul müfredatlarına dahil edilmiştir. Niyazov öğretmenlerin sadık oldukları müddetçe ne çalıştıklarının önemli olmadığını ifade etmiş, bu düşünceyle ilahiyat fakültesi ve cami açılmasına maddi anlamda destek sağlamıştır (Zelkina,1999:368). Türkmenistan’da din-devlet ilişkisi diğer bölge ülkelerinden farklı seyretmiş, uygulamaya bakıldığında devlet ile din arasında ciddi bir ayrım bulunmadığı gözlenmiştir. Hükümet tüm dini organizasyonları kontrol altına almış ve Niyazov çok sayıda cami yaptırmıştır (ICG,2003/59:35).

Dini radikalizm Türkmenistan’da önemli bir tabana ulaşamamış, yönetim hissettiği olası bir dış etkiyi bastırmış, hükümet 2000 yılında çoğu İranlı olan öğretmenleri ve dini faaliyetlerde bulunanları sınır dışı etmiştir (ICG,2003/44:25). Bazı gençlerin sosyo-ekonomik yapıdaki gerileme ve baskıdan dolayı radikalizme eğiliminin artacağı düşünülmüştür. Niyazov, halkın benimsediği din yerine kendisini merkeze alan sahte dini kült oluşturmuştur. Yazdığı Ruhname sadece okul ve üniversitede değil camilerde okutulmuştur (ICG,2003/59:34-35). Dinin siyasal rekabeti yerel imamlar arasında yaşanmış ve genel olarak siyasi bir çağrışımı olmamıştır. İslami kurumlar devlet politikalarından duyulan memnuniyetsizliğin dile getirildiği tek araç olmakla birlikte düşük dindarlık seviyesi ve hükümet politikalarıyla birlikte Türkmenistan’da herhangi bir İslami muhalefet tehdit olarak görülmemiştir (Zelkina,1999:368).

Anayasada dini inanç özgürlüğü ibaresi geçse dahi Sünni Müslüman ve Rus Ortodoks dışında diğer dini uygulamalara önemli kısıtlamalar getirilmiştir. “Vicdani Özgürlük ve Dini Örgütler” kanununa göre tüm dini faaliyetlerin Adalet Bakanlığı tarafından onaylanması gerekmiştir (ICG,2003/59:35). Dini örgütlerin yasal statü kazanmak için kayıtlı oldukları yerde 500 üyeye sahip olmaları gerekirken (ICG,2003/44:25), kayıtlı olmayan dini örgütlere karşı baskı uygulanmıştır. 2003 yılında “dini özgürlük ve dini örgütler” yasası resmileşmiş ve

dinsel faaliyetler yasaklanmıştır (ICG,2003/85:6). Dini faaliyetleri kontrol etmek için Niyazov'un denetiminde bulunan "Din İşleri Konseyi" hükümet organı olup yönetim ile dini kuruluşlar arasında aracı bir rol üstlenmiştir. Konsey, resmi din adamlarının faaliyetlerini Müslüman din adamlarını istihdam eden Müslüman Dini Kurulu'ndan kontrol etmiştir. Hem Sünni mollaların hem de Rus Ortodoks din adamlarının seçilmesi, tanıtılması ve görevden alınmasını bu kurul üstlenmiştir. Bu kurum, devlet tarafından belirlenen sınırlar dışında bir faaliyetin gerçekleşmesine izin vermemiştir (ICG,2003/59:35).

Ulusal Güvenlik Komitesi ve polisler özellikle Müslüman din adamlarını ve gayri resmi dini faaliyetleri takip etmiş, hükümet tarafından çizilen sınırlar dışında muhalif ve dini propaganda yapan din adamları işten çıkarılmış ve kötü muamele görmüştür. Devletin çizdiği sınırlarda hareket eden fakat vaazlarında Niyazov'u övmeyi reddeden imamlar görevden alınmış (ICG,2004/85:6), hükümeti eleştiren din adamları sürgüne gönderilmiştir. Dini yapı veya siyasi muhalefet için Niyazov ve Ruhname'ye saygı gösterilmesi mecbur tutulmuştur.

2.5.3. Dini radikal örgütlerin Türkmenistan'ın bölge politikalarına etkisi

Afganistan'la 804 km'lik sınıra sahip olan (Central Intelligence Agency) ve ekonomik çıkarlarını ön planda tutan Türkmenistan, Taliban ile ilişki kurmaktan geri kalmamış, ortak projeler gerçekleştirmiştir. Türkmenistan uyguladığı tarafsızlık ilkesini sadece siyasi konularda değil insani konularda da uygulamıştır. 1997 yılında Afganistan'daki çatışmalardan kaçan mültecilerin Türkmenistan'a sığınma istekleri geri çevrilmiş ve Afganistan'a iade edilmiştir. Hükümetin Taliban ile yaptığı görüşmede sadece boru hatları ile ilgili proje konuşulmuştur. Tarafsızlığı benimseyen Türkmenistan Afganistan'daki savaşın son bulması için taraflar arasında barış görüşmelerine ev sahipliği yapmıştır. 11 Eylül olaylarından sonra ABD'nin siyasetine uymak zorunda kalmış ve hava sahasını ABD'ye açmıştır (Özsağlam,2006:219-222)

Rusya ile sınırı bulunmamasına rağmen değişen yönde ilişkiler yaşamıştır. 1992 yılında Rusya ile Türkmenistan dostluk ve işbirliği üzerine anlaşma imzalamışlardır. Anlaşmanın içeriğinde egemenlik, eşitlik, saygı, toprak bütünlüğü, iç işlerine müdahaleden ve güç kullanılmasından kaçınılması gibi ilkeler yer almıştır (Purtaş,2004:245). 1995 yılında daimi tarafsızlık statüsü kazanmış olup Rusya ile ilişkilerinde mesafeli davranmıştır (Saraç,2008:144). Türkmenistan her ne kadar askeri işbirliklerine karşı çıksa da Rusya ile askeri ilişkiler yürütmüştür. Bölgede yaşanan istikrarsızlık, askeri tecrübesizlik ve milli ordunun bulunmaması Türkmenistan'ı askeri konuda Rusya ile yakın ilişkiler kurmaya yöneltmiştir. 1992 yılında Rusya ile ortak askeri komuta yapısı konusunda anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre Rus subay ve askerler, yerli Türkmen ordusunun sorumluluğunu üstlenmiştir. BDT askeri personeliyle birlikte askeri araçlar İran ve Afganistan sınırına konuşlanmıştır. 1999 yılında Türkmenistan hükümeti, Rus danışmanların ülkeden çıkmaları için altı aylık süre tanımış (Saraç,2008:148), Türkmenistan'ın Taliban politikası ile Rusya'nın politikası uyuşmadığından ikili arasındaki ilişki etkilenmiştir (Purtaş,2004:248).

Türkmenistan, BDT'ye 1991 Aralık'ta imzaladığı anlaşma ile girmiştir. Bağımsızlıktan sonra konfedere yapılanmalardan sıkça söz ederken ilerleyen zaman diliminde tam tersi politikalar savunmuş ve 1995 yılında BM'de daimi tarafsızlık statüsünde çerçevesinde tavır sergilemiştir (Raşid'ten aktaran Özsağlam,2006:218). Sovyet döneminde Türkmenlerin hem siyasi hem de

askeri alanda sorunlar yaşamış olması, uluslararası arenada güvensizliğe sebep olmuştur. Yaşanan güvensizlikten dolayı bağımsızlık sonrası tarafsızlık ilkesi benimsenerek uluslararası arenada küresel ve bölgesel güçlerin hegemonyasının altına girilmesinin önüne geçilmiştir (Berber ve Birdişli,2012:40). Uluslararası arenada anayasada bulunan tarafsızlık ilkesi çerçevesinde politika uygulanmıştır. Tarafsızlık ilkesince; askeri alanlarda anlaşma yapmayacak, nükleer silah üretmeyecek ve ticaretini yapmayacak, dil, din, ırk ve cinsiyet gözetmeksizin ilticaları kabul edecek, ambargoları kabul etmeyecektir (Tatlıoğlu,1999:212-213). Niyazov uluslararası arenada ekonomik çıkarı önceleyen politikalar uygulamış (Özsağlam,2006:217) ve bölgede oluşturulan birliklere karşı mesafeli davranmıştır. 1993 yılında BDT Minsk Zirvesinde “yeni bir devlete yol açacağı” gerekçesiyle BDT anayasasını imzalamayı reddetmiştir. Bir çatı altında eşit statüde güçlü bir merkez altındaki yapıya karşı çıkmıştır. Türkmenistan için çoklu anlaşmalardan ziyade ikili anlaşmalar önem arz etmiş ve ekonomik birlik desteklenmiştir (Atayev,2012: 58-59). Kolektif işbirliklerine katılmayan Türkmenistan bölgesel ve küresel işbirliklerine katılarak uluslararası arenadaki konumunu pekiştirme çabası içinde olmuştur (Birdişli,2015:413). Türkmenistan, BDT’ye katılmış olmasına rağmen Toplu Güvenlik Anlaşmasını imzalamamış (Nichol,2010:4), 1999 yılının Haziran ayında bütün BDT vatandaşlarına vize uygulaması getirilmiş (Purtaş,2004:248), 2005 yılında ise BDT üyeliğini Ortak Üye statüsüne dönüştürmüştür (Kasım,2016:97). Tarafsızlık ilkesini benimsemesinden ötürü KGAÖ anlaşmasını imzalamaması bu ülkenin uluslararası arenada izolasyonist bir tutum sergilediği anlamında değerlendirilmemelidir. Tam tersine tarafsızlık ilkesiyle, dış politikada daha pozitif ve barışçıl bir şekilde rol oynanacağını düşünülüğünü söylemek mümkündür. Bedirmuhammedov döneminde tarafsızlık ilkesinde esnemeler yaşanmış (Kasım,2016:102), dış politika temasları arttırılmıştır (Kasım,2016:98).

Bölüm 3: Orta Asya’da Aktif Olarak Faaliyet Gösteren Dini Radikal Örgütler

Sovyet rejiminin yıkılmasının ertesinde bağımsızlıklarını ilan eden Orta Asya devletleri rejim değişikliklerine gitmişlerdir. Ancak demokratik yönetim anlamındaki tecrübesizlik ve ideoloji boşluğu birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar arasında öncelikli olarak yer alan dini radikal örgütler, bölge güvenliğini tehdit eder bir nitelik arz etmektedir. Mevcut literatür incelenip dini radikal örgütler analiz edildiğinde 1990’lı yıllardan itibaren yaşanan farklılık ve iki nesil örgüt yapılanması ile karşılaşilmektedir. Bölgesel güçlere karşı olmaktan kaçınan ilk nesil örgütler, barışçıl metotları kullanarak yönetimle diyalog kurma eğilimi göstermişlerdir. Ancak bu metotlarda başarılı olunamaması, örgütleri hukuk dışına iterek uzlaşmadan uzak bir tavır benimsenmesinde etkili olmuştur. “İslami Yeniden Doğuş Partisi”, “İslam Laşkarları”, “Tövbe”, “Adalet Partisi” bu örgütlere örnek olarak gösterilebilir. İkinci nesil örgütler ise, kendilerinden önceki örgütlerden farklı olarak protesto ve broşür yerine silahlı yöntemleri tercih etmiş, yasadışı yolları kullanarak hedeflerine ulaşma çabası içine girmiştir. İnternetin aktif olarak kullanılması ve devlet memurlarının örgütlere dahil edilmesi öne çıkan noktalar arasındadır. HT ve ÖİH bu örgütlerin başlıca örneklerini teşkil etmektedir (Karmanov,2004:53). Bölgede olan birçok örgüt arasında ÖİH ve HT en dikkat çeken örgütlerdir.

3.1. Hizb-ut Tahrir

3.1.1. Kuruluşu ve yapısı

Hizb-ut Tahrir Al-İslami (İslami Kurtuluş Partisi) 1953 yılında (Hizb-ut Tahrir/Türkiye Vilayeti Yayınları,2007:15-16) Kudüs’te Filistinli bir ilahiyatçı (Karasar,2001:229) ve Temyiz Mahkemesi hakimi olan Takiuddin-an-Nabhadi tarafından kurulmuştur (Krimin’den aktaran Gapparova,2012:88). Mısır’da bulunan El Ezher Üniversitesi’nden mezun olan Nabhadi, 1948 yılından sonra Arap sosyalizmin Baasçı hareketine dahil olmuş, Doğu Kudüs tartışma müzakerelerine liderlik yapmıştır (ICG,2003/58:2). 1977 yılının Aralık ayında ölmesinin ardından Ürdün’de yaşayan Filistinli Abdu Kadim Zallum lider olmuştur (Dejin’den aktaran Gapparova,2012:88). El-Ezher Üniversitesi Şeria Fakültesi’nden mezun olan ve ardından Hukuk Uzmanlık belgesi alan Zallum, Takiyyuddin en Nabhadi ile 1952 yılında karşılaşmış ve HT’ye katılmıştır. Faaliyet alanını, Asya’nın geneline yayan Zallum, 2003 yılının Nisan ayında ölmüştür (Hizb-ut Tahrir/Türkiye Vilayeti Yayınları,2007:21-23). Zallum ardından liderliği ele alan Ata Ebu’r Raşta, 1948 yılında Yahudi işgalinden dolayı el-Halil civarındaki mülteci kampına taşınmış ve 1950’lerin ortalarında HT’ye katılmıştır. HT’nin yönetim sınıfının her kademesinde görev alan Raşta, 1966 yılında Kahire Üniversitesi’nin Mühendislik Fakültesi’nden mezun olmuştur. “Mescidi Aksa’dan Bir Nurun Doğuşu: Hizb-ut Tahrir’in Yola Çıkışı” adlı eserde bu üç lider için “birincisi kurdu ve kitleleştirdi, ikincisi etkinleştirdi ve duyurdu, üçüncüsü ise zafer istiyor” açıklamalarını yapmıştır (Hizb-ut Tahrir/Türkiye Vilayeti Yayınları,2007:26-31). Yukarıda ifade edilen liderlere bakıldığında eğitilmiş kişilerin, yani rasyonel bir yapının varlığı göze çarpmaktadır. Aşağıdaki bölümde bahsedilecek olan örgütün taban profiline bakıldığında ise, genelde eğitimsiz ve ekonomik anlamda ihtiyaç sahibi kişilerin mevcudiyeti öne çıkmaktadır. Dolayısıyla eğitilmiş ve rasyonel bir yaklaşıma sahip olan liderlerin halk tabanından eğitimsiz

ve ekonomik ihtiyacı olan insanları hedef kitlesi olarak ele alması, örgütün dine araçsal bir doğrultuda bakıp bakmadığını sorgulatır niteliktedir. Zira insanların dini değerleri üzerinden, örgütsel ve liderlik hedeflerine ulaşıp ulaşılmadığı ciddi bir soru işareti oluşturmaktadır.

HT, şeriat yönetimi ve çağrılarını dünyaya duyurmak için El-Kuds'te kurulmuştur (Hizb-ut Tahrir). Ürdün ve Suudi Arabistan'daki Filistin diasporasından büyük destek gören HT, 1969 yılında Ürdün'de yasaklanmıştır. Akabinde Mısır ve Tunus gibi ülkelerde aktif faaliyetlerine başlamıştır (Malaşenko'dan aktaran Kakabalov,2004:37). Ortadoğu ülkelerinde sayıca az ancak etkili faaliyetler gerçekleştirmiştir. Batı Avrupa, Endonezya ve Müslüman dünyasında popüler olmuş (ICG,2003/58:i), zamanla Türkiye, Pakistan, İngiltere, Almanya ve Danimarka gibi ülkelerde örgütlenmeye başlamıştır. Sovyetlerin dağılmasından sonra aynı ismi taşıyan örgütün uzantısı Asya ülkelerinde de faaliyet göstermeye başlamıştır (Malaşenko'dan aktaran Kakabalov,2004:37). Orta Asya'da HT ile ilgili faaliyet raporları 1990'ların ilk yıllarında Özbekistan'da ortaya çıkmıştır. 1997 yılında HT'nin Kırgızistan'daki gelişimi, 1998 yılında Özbeklerin HT'nin Tacikistan yapılanmasına verdiği destek raporlara yansımıştır. HT'nin 2000'li yıllardaki faaliyetlerine bakıldığında Kazakistan'daki yapılanma göze çarparken, Türkmenistan'daki cezaevlerinde de faaliyetlerin sürdüğü çeşitli çalışmalarda ortaya konmuştur (ICG,2003/58:14).

Dünyanın birçok yerinde destekçisi olan HT, kurumsal yapılanmasını gerçekleştirmek amacıyla Londra'yı merkez olarak seçmiştir (Rashid'ten aktaran Şimşek,2013:45). Orta Asya'da ise daimi merkezi Özbekistan olmuştur (Baycaun,2001:98). Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'daki faaliyetlerini etkili bir şekilde yürüten HT, Kazakistan ve Türkmenistan'a da sızmayı başarmıştır. Etkili olduğu bölge ve şehirler sıralanacak olursa; Özbekistan'da Taşkent ve Fergana Vadisi, Kırgızistan'da Oş ve Celalabad, Tacikistan'da Duşembe ve son olarak Kazakistan'da Almatı'dır. Özbeklerin Özbekistan dışındaki ülkelerde de etkili rol oynadığı görülmektedir (Kakabalov,2004:40).

HT'nin tabandaki yapılanmasına bakıldığında, örgüte üye olabilmek için İslam'ı, parti kültürünü, fikir ve görüşlerini benimsemek yeterlidir (Da-ul Ummah Basın Yayın Dağıtım,2010:22). İlişkilerini gizli yürüten HT'nin, dört bildirisinin camilerde okunması tavsiye edilmiş ve bildirilerin incelenmesi için ortalama bir ay verilmiştir. Hedef kitle içindeki ilgili kişiler hakkında konuşulup tartışıldıktan sonra gençler partiye davet edilmiştir. Daveti kabul eden gençler bağlılık yemini etmiştir (Orta Asya İnsan Hakları Arşiv Merkezi,1999:6). Radikalleşme sürecinin kolaylaştırıcı faktörleri arasında düşünülecek şekilde, klan ve akrabalık gibi resmi olmayan sosyal ağlar kullanılarak yeni hücreler oluşturulmuştur (ICG,2003/58:20). HT'nin yönetim piramidi, Özbek güvenlik kaynaklarına göre yedi basamaktan oluşmaktadır. 1-Mutemed (Baş Sorumlu) 2- Sorumlu (Vilayet Sorumlusu) 3- Sorumlu Yardımcısı 4- Nakip (Mahalli Sorumlusu) 5- Nakip Yardımcısı (Mahalli Encümeni) 6- Müşrif (Halka veya birkaç Halka Sorumlusu) 7- Daris (Katılımcı) (Orta Asya İnsan Hakları Arşiv Merkezi,1999:5;Ekici,2011). Hücre yapısı, beş ila yedi kişi arasında değişmektedir. Hücre lideri dışında hiç kimse diğer hücre üyelerini ve üst seviyedeki kişileri bilmemektedir (Rashid'ten aktaran Kakabalov,2004:39). Bu uygulama ihanet edecek kişilerin çok az bilgiye sahip olmalarını sağlamıştır (ICG,2003/58:20). Her hücre liderine inisiyatif kullanma hakkı verilmiş olup, bağımsız eylemde bulunabilme özgürlüğü verilmiştir (ICG,2003/58:17). Hücreler iki aylık temel eğitim alan kişiler tarafından oluşturulmaktadır (Rashid'ten aktaran

Kakabalov,2004:40). Örgüte yeni üye olan gençlerin parti ile ilişkilerinin gizli tutulması istenip, örgüte katıldıktan üç ay sonra 50 soruluk bir sınav yapılmaktadır. Bu sınavdan başarılı olanlar müşrif yani halka lideri olmaktadır (Orta Asya İnsan Hakları Arşiv Merkezi,1999:6). Örgütün belirlediği kurallara uymayan ve örgüt içinde suç işleyen üyeler çok sert biçimde cezalandırılmaktadır (ICG,2003/58:17). Örgüt kurallarına aykırı bir davranışın sergilenmesi halinde ölüm gibi caydırıcı cezaların uygulanmasını radikalleşme sürecinin çekici faktörleri arasında silahlı grupların yaptırımlarından duyulan korku çerçevesinde düşünmek mümkündür.

HT'nin kurucusu olan Nabhadi, din konusunda dört büyük İslam hukukundan bağımsız bir bakış açısı geliştirmiştir. Araştırmacılar, siyasi görüşleri nedeniyle Vahhabi olarak değerlendirmenin dini ideoloji temelinde sorun teşkil edeceğini dile getirmiştir. Zira İslam'ın önde gelen akademisyenleri Nabhadi'nin bağımsız yaklaşımını, Vahabiliğin etkilendiği Hanbeli ekolü ile aynı çizgide yer almaması doğrultusunda heterodoks bir düşünce olarak ifade etmişlerdir (ICG,2003/58:4).

3.1.2. Örgütün bölgesel ve küresel hedefleri

HT'nin amacı İslam yasalarının hüküm süreceği bir devlet kurmaktır. HT dışındaki diğer grupların İslam devleti kurma hedefini gerçekleştirinceye kadar yararlı şeyler yapamayacağı düşüncesinden ötürü sosyal, siyasi ve dinsel programlar içerisinde en iyisi olarak kendini görmektedir. HT, dini bir örgütten ziyade ideolojisi İslam'a dayayan siyasi bir partidir. Kurucusu olan Nabhadi'nin 1950 ve 60'lı yıllarda yazdığı eserlerle HT ideolojisinin ana hatları belirlenmiştir. Nabhadi İslam'a zarar gelmesini istemediğinden batılı anayasacılık ve milliyetçilik fikirlerini reddetmiştir (ICG,2003/58:i-4). Temel hedefi Siyonizm ile mücadele etmenin (Karasar,2001:229) yanında İslam'ı ideolojik yöntemlerle yaymayı hedeflemektedir (Baycaun,2001:98). Partinin belgelerinde geçen ve örgütün hayat tarzını şekillendiren bir dizi kurallar kültürü hazırlanmıştır. HT, vatandaşların Müslüman olup olmamasına değil, devletin yönetim şeklinin şeriata uygunluğuna ve yönetimin Müslüman kişilerin elinde olmasına dikkat etmektedir (Hizb-ut Tahrir). HT, Müslüman hükümetleri (Müslüman olduklarını ifade edip yönetim şekli şeriata uygun olmayan hükümetler) gayri İslami olarak kabul etmektedir. HT, hedefine ulaşmak için bir devlette halifelik kurarak genişlemeyi amaçlamakta (Gapparova,2012:88), İslam dünyasını halifelik kurumu altında birleştirmek istemektedir (ICG,2003/58:i). Halifelik kurulacak devletin dış politikası cihat çerçevesinde şekillenecektir (Gapparova,2012:88). HT, hedefine ulaşmak için üç ayaklı politikalarla faaliyette bulunmaktadır. Bu politikalar; örgütün düşüncesini kabul edecek taraftar bulmak, İslam dünyasına örgütün reklamını yapmak ve son olarak devlet yönetimini ele geçirerek İslam devleti kurmaktır (Canpolat,2012:149). Örgütün hedeflerinin ana hatları şariat kuralları çerçevesinde belirlenmiştir. Fakat bölümün devam eden kısmında detaylı olarak ele alınacak olan tabana ulaşmada kullanılan yöntemler arasında yer alan, örgüte mali fon sağlamada kullanılan uyuşturucu ticareti ve masum insanların hayatına mal olan silahlı eylemler İslam dininde yer almayan unsurlardır. Dolayısıyla dini bir çerçevede yapılandırılan örgütün uygulamada dinin maneviyatından son derece uzak, hatta dinin yasakladığı fiilleri gerçekleştirdiği gözlenmektedir. Bu husus söz konusu örgütün hem maddi kaynakları hem de manevi değerleri bir araç olarak kullanarak insanları ikna ettiğini ve bu yolla kaydedilen

büyüme sonucunda hem birey hem de devlet güvenliğine yönelik ciddi bir tehdit arz ettiğini ortaya koymaktadır.

HT'nin Orta Asya'daki hedefleri arasında; bölgedeki laik rejimlerin yerine şeriatı getirme (Yılmaz,2008: 54), Sincan Uygur Bölgesi'ni Orta Asya ile birleştirme (Fredholm'dan aktaran Kakabalov,2004:37), örgütün Şii karşıtı düşüncesinden dolayı İran'ı Orta Asya'dan uzak tutma, örgütün kurulma amaçlarından olan Yahudi karşıtlığı çerçevesinde Orta Asya'yı Yahudilerden temizleme (Karasar,2001:229-230) bulunmaktadır. Örgüt, bölge ülkelerinden Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'da aktif olarak faaliyet göstermiştir (Sönmez,2013:321). HT, bölgeye örgütün nüvelerini ilk olarak Kırgızistan'da atmış, özellikle Oş ve Celelabad illerinde taban bulmuştur. Bu şehirlerde yaşayanların çoğunluğu Özbek azınlıktan oluşmuş ve Özbekler örgütü kendi haklarının savunucusu olarak görmüştür. Bulundukları ortamda yaşadıkları yoksulluk ve hayata dair ümitsizlikleri, Özbeklerin HT'yi desteklemelerinde temel olmuştur (Gapparova,2012:88). Bölgesel ya da küresel hedefleri çerçevesinde şeriata uygun olmayan yönetimleri değiştirerek şeriatı yönetime getirme isteği, örgütün askeri ve siyasi alanda bir güvenlik tehdidi arz ettiğini göstermektedir.

3.1.3. Güç unsurları

HT'nin bölgede etkin olmasında sahip olduğu güç unsurları ve mücadele yöntemlerinin etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Güç unsurları arasında; insan kaynağının temini, kapasitesi, örgüte katılanların profili ve sağlanan fon önemli unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

3.1.3.1. Örgütün tabana ulaşması

HT'nin bölgede tabana rahatça ulaşmasının temel nedeni terörizme ve şiddete karşı olduklarını, hedeflerine barışçıl yöntemlerle ulaşacaklarını ifade etmeleridir. Bağımsızlık sonrası dönemde ülkelerde din konusunda rahatlatma yaşanması dine karşı sempatiyi artırmıştır. Bu unsurlar örgüte destek verilmesi konusunda önemli rol oynamıştır (Yılmaz,2008: 53). Temel hedefi halifeliği kurup tek yönetim altında birleştirmek olan HT, dünyanın birçok yerinde varlık göstermiştir. Ancak bulundukları ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda taban oluşturabilmek için kullanılan motivasyon unsurları farklılık göstermiştir. Orta Asya'da insanların HT'ye katılmalarının altında yatan başlıca motivasyonlar arasında; yaşadıkları çevre, hükümet politikaları ve olumsuz sosyo-ekonomik koşullar yer almaktadır. Orta Asya'nın sosyo-ekonomik koşulları çerçevesinde bazı örgüt elemanları açısından maddi destek bireysel anlamda en etkili, çekici faktörü arz etmektedir. Zira HT üyesi ile gerçekleştirilen bir röportajda yoksulluk içinde yaşamının normal olmadığını ifade etmesi ve birçok Orta Asyalının HT'nin üyelerine ödeme yaptığına inanması bu anlamda dikkat çekicidir. Yaşanan sosyo-ekonomik sorunların yanında hükümetlerin kısıtlayıcı politikaları, gençlerin geleceğe dair umutsuzluğu ve Sovyet döneminin istikrarı karşısında içinde bulunulan döneme duyulan güvensizlik, insanların HT'ye katılmasında etkili olmuştur (ICG,2003/58:14-15). Dolayısıyla radikalleşme sürecinde etkili olan pek çok faktörün burada varlık gösterdiğini söylemek mümkündür. Bir yandan yapısal (itici) faktörler arasında yer alan sosyo-ekonomik zorluklar, baskı, işsizlik gibi unsurlar devlete ve geleceğe yönelik güveni azaltırken, örgütün sunduğu maddi olanaklar ve din üzerinden sunduğu aidiyet duygusu örgüte yönelimin sağlanmasında çekici faktörleri oluşturmuştur.

Devlet politikaları özelinde incelendiğinde; Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'da hükümet baskılarının artması, kitle iletişim araçları üzerindeki kısıtlama, alternatif politikaların eksikliği HT'nin tabanda destek bulmasında etkili olmuştur. Özellikle Özbek hükümetinin baskıcı politikaları, muhalif kesimin HT'ye sempati duymasında etkili olmuştur. Ancak dikkat edileceği üzere bu kesimin sempatisi HT'nin kuruluş hedeflerinden değil siyasi muhalefet rolü görmesinden kaynaklanmaktadır. Özbek hükümetinin baskısı bir anlamda HT sempatzanları yaratmış ve HT'ye ilgisi olmayanların dahi ilgisini çekmesine sebep olmuştur (ICG,2003/58:16). ÖİH'nin bölgeden ayrılması ile oluşan boşluğu HT'nin doldurması, örgütün büyümesinde etkili bir diğer sebep olarak gösterilebilir (Sönmez,2013a:321). HT, ülkede yönetim ile tüccarlar arasında zayıf iletişimin olduğu bölgeleri tercih etmiş (ICG,2003/58:i-ii), sosyal sorunların ve demokratik uygulamaların eksikliğinin dile getirilebildiği bir forum çerçevesinde tabanı konsolide etmiştir (Yılmaz,2008:54). Özbekistan'ın sınırları içerisindeki bütün bölgelere eşit derecede yatırım yapılamamasından ötürü tabana ulaşmak için geri kalmış bölgeler tercih edilmektedir. Buradaki devlet etkisinin eksikliği durumunun yine radikalleşme sürecinin fırsat verici/kolaylaştırıcı bir faktörü olarak HT tarafından kullanıldığını söylemek mümkündür.

HT'nin üye kazanmak için çalıştığı alanlardan biri cezaevleridir. Cezaevlerinde hem kendi üyelerine hem de diğer mahkumlara yardım eden örgüt, ayda bir sigara, yılda iki kez hediye göndermiştir. Yardımlar ve hediyeler cezaevlerinde sıradan suçlardan yatan mahkumların HT'ye üye olmasında önemli rol oynamıştır (ICG,2003/58:23). Cezaevlerindeki insanlara ulaşan örgütün, zor koşullarda yaşayan, dışlanmışlık hissiyatındaki insanların kabul görme ve aidiyet arayışına cevap verebildiği ve bunu maddi unsurlarla beslediğini söylemek mümkündür.

3.1.3.2. Üye sayısı ve profili

2003 tarihli ICG raporunda; güvenlik güçlerinin beyanlarına göre HT'nin Kırgızistan'daki üye sayısının 1000 ila 2000 arasında olduğu ancak sempatzanları tahmin etmenin güç olduğu ifade edilmiştir. Tacikistan'daki HT üyelerinin sayısını belirlemenin zor olduğu ancak mahkeme evraklarında 1000'den fazla üyesi olduğu iddia edilmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 2008 yılı raporuna göre de 2006-2008 yılları arasında HT'nin Kırgızistan'daki üye sayısı 5000'den 15000'e çıkmıştır (Gapparova,2012:90).

HT'nin Orta Asya'daki üye profili mercek altına alındığında üyelerin büyük bir bölümünü işsizler oluşturmaktadır. Liderler genel itibarıyla iyi eğitimliken, üyeler eğitim bakımından alt-orta sınıftan gelmiştir. Ülkeler özelinde incelendiğinde Kırgızistan'daki profil; işsiz, yoksul ve eğitimsiz kişilerden oluşmaktadır. Yaş olarak % 70'lik dilimi 18-30 yaş aralığındaki gençler oluşturmaktadır. Özbekistan'da ise örgütün daha eğitimli bir tabana sahip olduğu görülmektedir. Üyelerin % 56'sı işsiz olup, işsizlerin çoğu eğitimli olduğundan rakamlar yanıltıcı olabilmektedir. Tacikistan'a gelindiğinde ise örgüt üyelerinin okuryazar olması, endüstriyel ve laik bölgeden gelmesine rağmen tabanın büyük kısmı işsizlerden oluşmaktadır Burada maddi çıkardan ziyade ideolojik sebepler rol oynamaktadır. Tacikistan'da HT'ye üye olmaktan tutuklananların yüzdelik dilimine bakıldığında % 70'i işsizlerden oluşmaktadır (ICG,2003/58:18). Örgüt üyelerinin eğitim seviyesi ve ekonomik durumuna bakıldığında, eğitimli liderlerin donanımlarıyla mantıklı ve ikna edici davranarak yüksek oranda işsiz ve

eğitim seviyesi düşük kişileri ikna etmede başarılı oldukları görülmektedir. Sempatizanlar arasında orduda, bürokraside, basın-yayında ve hatta istihbarat servislerinde çalışanların bulunması örgütün derin ve çok yönlü bir yapı teşkil etmesi bakımından anlamlıdır (Rashid'ten aktaran Kakabalov,2004:39).

ICG raporunda, örgütün eğitim seviyesi yüksek olan ve önemli görevlerde bulunan kişilerin sempatisini kazanmasının yönetime karşı muhalefet görevi görmesinden kaynaklandığı ifade edilmiş, dini bilgileri incelendiğinde ise hem örgüt üyelerinin hem de sempatisanların dini bilgilerinin çok az ya da hiç olmadığı görülmüştür. Ancak örgüt üyelerinin, HT'nin yayınladığı broşür ve kitaplardan yararlanarak eksik olan dini bilgileri tamamladığı belirtilmiştir (ICG,2003/58:18).

3.1.3.3. Örgütün mali kaynakları

HT'nin finansal fonu farklı yöntemlerle sağlanmıştır. Faaliyetlerin gerçekleşmesi için elzem olan fon, kitap ya da broşür dağıtımı gibi küçük miktarlarla değil, HT için hayati önem taşıyan üyelerin yıllık ücretleri ve uluslararası organizasyonlar kapsamında yapılan ödemelerle sağlanmıştır. ICG raporuna göre liderler işadamlarından sponsorluk isteyerek örgüte para aktarmış, hatta yasa dışı para aklama ve sermaye transferi gerçekleştirdiği iddia edilmiştir (ICG,2003/58:22). HT'nin finansal fonu; özel bağışlar, devlet destekleri ve birçok yolla sağlanırken, bağışçıların bilgileri kamu ile paylaşılmamıştır. Halk nezdinde broşür-kitap basımı, sosyal yardım çabaları öne çıkarken, kaynak basımında HT üyelerinin gönüllü çalışması maliyeti düşürmüştür. Avrupa'dan, Orta Doğu'dan ve Pakistan'dan yapılan bağışların yanı sıra, devlet desteği alınmıştır. İngiltere'de HT üyeleri tarafından yönetilen vakıf, erken eğitim programı için hükümetten teşvik almış, ancak bunun HT ideolojisi için kullanıldığı fark edilince teşvik iptal edilmiştir (Counter Extremism Project,2018:8).

3.1.4. Mücadele yöntemleri

Kuruluş felsefesi kapsamında şiddet kullanmayı reddeden HT, barışçıl yöntemlerle ve propaganda aracılığıyla amacına ulaşmayı benimseyen bir örgüt olduğunu vurgulamıştır. Şiddet uygulayan kim varsa karşı çıkmış, masum sivillerin öldürülmesinin İslam hukukuna uymadığını ifade etmiştir. Ancak örgütün hedefleri arasında olan devleti ele geçirme ve halka fikirleri kabul ettirme aşamasında ikna yönteminden ziyade zorlama olduğu gözlenmiştir. Rejime muhalif olan kişilerin asker tarafından kullanılacak güç karşısında dik durmasıyla iktidarın düşürülebileceği ifade edilmiştir. Bu düşüncenin şiddete başvurmadan gerçekleşmeyeceği görülmektedir (ICG,2003/58:7). HT'nin İslam dünyasındaki devletlerin yönetim biçimini değiştirerek halifelik kurulmasını savunan bir dini radikal örgüt olarak terör faaliyetlerinde bulunduğu dönemler olmuş (ICG,2003/58:i), örgüt cihat ve teokratik devlet yapısıyla ilgili çalışmalar gerçekleştirmiştir (Sönmez,2013a:321). Özetle HT, kritik bir kitleye ulaşana kadar barışçıl yöntemi kullanıp, fiziki cihadın halifelik kurulduktan sonra geleceğini düşünmüştür (ICG,2003/58:8).

Bir Kırgız milli güvenlik uzmanına göre HT, faaliyetlerini üç kademedede gerçekleştirmektedir. Bu aşamalar; örgüte bölgedeki gençleri kazandırmak, yoğun propaganda yapmak ve devlet yönetimine girmektir. Örgüt, bölge halkının yaşadığı sorunlara çözüm sunarak insanları örgüte girmeye ikna etmiştir. Örgüte dahil olan yeni üyelere belirli aralıklarla para ödemesi

yapılmıştır. Yoğun olarak yürüttükleri propaganda faaliyetlerinde video, kaset, CD ve elektronik postayı kullanmışlardır. Ayrıca “Şabname” olarak adlandırılan gece mektupları, evlerin kapılarının altından atılarak hedefe ulaştırılmış, duvarlara yapıştırılan posterler de kullanılan yöntemler arasında yer almıştır (Nezavismaya Gazetesinden aktaran Kakabalov,2004:38). Şehitlik inancı propaganda faaliyetlerinden biri olarak kullanılmış, hatta örgüt içerisinde popüler bir motivasyon unsuru haline gelmiştir (ICG,2003/58:25). İnsanların devlete karşı aidiyet duygusunun zayıfladığı bir ortamda şehitlik inancı gibi dini unsurlar üzerinden söylemin şekillendirilmesi radikalleşme sürecinin çekici unsurları arasında yer alırken, insanların ihtiyaçlarının giderilerek örgütün maddi cazibe merkezi haline getirilmesi, üyelerin motivasyonlarını diri tutmak adına gece mektuplarının gönderilmesi, video, kaset ve elektronik postanın kullanılması kolaylaştırıcı faktörler arasında yer almaktadır. HT, Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan’da broşür dağıtımında aktifken Kazakistan ve Türkmenistan’da bu mücadele yöntemini kullanmak için uygun ortam bulamamıştır.

Kırgızistan’da 200’e yakın kayıt dışı cami inşa eden HT’nin (Gapparova,2012:89), 1999 yılında radikal İslam içerikli 5500 bildirisi yakalanmıştır (Orta Asya İnsan Hakları Arşiv Merkezi,1999:19). 2010 yılında Kırgızistan’da emniyet tarafından 3113 broşür, 126 dergi, yedi kitapçık, 3168 kitap, 22 gazete ve 67 video yakalanmıştır (Siroejkin’den aktaran Gapparova,2012:91). 2000’li yıllarda broşür dağıtırken tutuklanmaların yaşanması broşür dağıtımında azalmalara neden olmuş, sosyal ağların kullanıldığı ve daha az riskli olan bire bir anlatım üzerine yoğunlaşmıştır. HT’nin düşüncelerinin birçok dilde iletilmesinde internet ana araç haline gelirken (ICG,2003/58:23), sosyal medyanın dini radikal örgütlere ulaşılabilmesinde oynadığı rol kolaylaştırıcı faktör olarak dikkat çekicidir.

3.1.5. Öne çıkan silahlı eylemler ve diğer örgütlerle ilişkiler

HT’nin sorumlu tutulduğu başlıca olaylar arasında; 1999 Batken olayı (Soltan,2002:186), 2003 ve 2004 yıllarında Özbekistan’da gerçekleştirilen bombalama olayları ve 2005 Andican olayları yer almaktadır (Şimşek,2013:45). Her ne kadar şiddeti reddetse dahi ÖİH gibi radikal dini örgütlerle işbirliği yapılarak gerçekleştirilen terörist saldırılara HT’nin dahil olduğu gözlenmiştir (Baycaun,2001:98).

HT üyeleri örgütün bağlantılı olduğu El-Kaide’ye Suriye savaşı sırasında katılım göstermiştir. Kimi üyeler DAESH’e katılmış, kimi üyeler Suriye rejimine karşı Nusra Cephesi’nde yer almış, Bangladeş’teki HT üyeleri de Ansarullah Bangla Takımı (ABT)’na katılmıştır (Counter Extremism Project,2018:28).

Diğer dini radikal örgütlerle aynı amaçlara sahip olmakla birlikte farklı yöntemleri benimseyen HT, bu örgütlerle birleşmeyi reddetmiştir. HT’nin kurucusu Takiuddin an-Nabhadi İslamiyet’in dirilişini amaçlayan tek yapının kendileri olduğunu eserlerinde dile getirmiş, ancak belirli durumlarda işbirliği yapılabileceğini ifade etmiştir. HT’nin İYDP’ye olan sert tavrı HT’nin broşürlerine şu şekilde yansımıştır; “İYDP, Tacikistan hükümetinin vaat ettiği mevkiller karşılığında barış gerçekleştirmiştir. Yani hükümetin çıkarları doğrultusunda oyuncağa dönüşmüştür.” Liderler arasında gerginlik söz konusuysen, üyelerin daha yumuşak tavırlı olduğu gözlenmiştir (ICG,2003/58:31).

ICG'ye göre HT'nin Endonezya lideri ile Taliban lideri, halifelik hareketine liderlik etme konusunda bir tartışma yaşamıştır. Taliban, El-Kaide ve benzeri grupların benimsediği neo-Vahhabi felsefesinde önemli teolojik farklılıklar bulunmaktadır. HT karşıtı bir web sitesinde Taliban övölüp HT modernist olarak reddedilmiştir. ÖİH'nin tavırları net olmamakla birlikte, silah kullanmayı reddetme fikrine katılmadığı HT'ye hayranlık beslediği yazılı kaynaklarında ifade edilmektedir. Kırgızistan'da yaşanan silahlı mücadelenin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından HT'nin ÖİH ile işbirliği yapma fikri zayıflamıştır (ICG,2003/58:31).

1996 yılında Ekrem Yoldaşev'in HT'den ayrılmasıyla "Ekremiye"/"Akramiye" grubu ortaya çıkmıştır (Capolat,2012:151). HT'nin ideolojisinden memnun olmayanlar örgütten ayrılarak kendi gruplarını oluşturmuştur (Baycaun,2001: 98). Akramiye grubunun HT'den ayrılma nedeni şiddet mücadelesinden ziyade entelektüel farklılıktan kaynaklanmaktadır. Yoldaşev küçük sanayi ve tarım işletmeleri kurmak için bir araya gelen kişilere İslam toplulukları geliştirme fikrini yaymıştır. Üyeleri işadamlarından oluşmuş, örgüt fonunu üyelere veya sempatizan olan memurlardan sağlamıştır (ICG,2003/58:29). Özbekistan'da gerçekleşen Andican olaylarından sorumlu tutulmuştur (Baycaun,2001:98). Yine 1996 yılında 'El Muhacirun' örgütü HT'den koparak oluşmuştur. Kendilerini cihatçı İslam ordusunun bölümü olarak tanıtan El Muhacirun, Tacikistan'da bulunan İYDP ve ÖİH ile işbirliği yapmıştır. Hizb-an Nusra (Zafer Partisi) Örgütü HT'nin Taşkent kadrosundan ayrılarak oluşturulmuştur (Baran vd.,2006:19). Örgütle alakalı fazla detay bulunmamakla beraber şiddette meyilli olan Hizb-an Nusra'nın, HT'nin propaganda yönteminden memnun olmadığı için örgütten ayrıldığı söylenebilir (ICG,2003/58:30). HT, Afganistan'da varlık gösteren Taliban ile dayanışma içinde bulunmaya çok sıcak bakmamıştır (Capolat,2012:151). Dini radikal örgütlerin hedeflerinin ana hatlarıyla şeriat yönetimi olmasına rağmen tek çatı altında toplanamadıkları görülmektedir. Tek kuvvet olma adına birleşmeleri beklenebilecekken, bu derece çeşitlilik arz etmeleri din unsurunu örgütsel ve liderlik çıkarları açısından bir araç olarak kullanıp kullanmadıklarını sorgulatır niteliktedir.

3.1.6.Örgütün uluslararası arenadaki yeri

HT, sadece Orta Asya'da değil küresel nitelikte tehdit arz eden bir yapı haline gelmiştir. Faaliyet gösterilen ülkeye göre motivasyonda farklılık gözlemlense de, kurucu ilkelerden kopma olmamıştır. HT'nin küresel düzlemdeki yeri itibariyle incelendiğinde 40'tan fazla ülkede faal olduğu gözlenmektedir (Counter Extremism Project,2018:2). Faaliyet alanları çerçevesinde düşünüldüğünde İngiltere önemli bir yere sahiptir. Zira İngiltere, HT'nin sınır sistemi olarak tanımlanmaktadır. İngiltere'de Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı şehirlerden Londra, Birmingham, Bradford ve Sheffield'te aktif olduğu, üniversitelerin bir çoğunda yasaklanmasına rağmen öğrencilere ulaşmayı başardığı ve bunu anti-semitizm ve eşcinselliğe karşı kamuoyuna yönelik itirazları ile gerçekleştirdiği gözlenmiştir. Birinci Körfez Savaşından sonra ülkedeki etkisi büyüyen (ICG,2003/58:11) örgüt, verilen izin çerçevesinde faaliyetlerini özgürce sürdürerek kamuya açık konferanslar ve paneller üzerinden üye toplamıştır. Ayrıca iç ve dış politikaya ilişkin makalelerin yayınlandığı bir web sitesi kurmuş, broşür dağıtarak sosyal yardım adı altında kendi kaynaklarını oluşturmuştur. İngiltere, HT'yi yasaklamaya çalışmış fakat başarılı olamamıştır (Counter Extremism Project,2018:4).

Örgütün etkili olduğu ülkeler arasında ABD'yi ikinci sırada görmek mümkündür. Örgütün ülke lideri gizli kalmakla beraber rahatça faaliyet gösterdiği görülmektedir. Örgüt web sitesi aracılığıyla kendi politikaları ve gerçekleştirecekleri etkinlikler hakkında yayınlar yapmakta, sosyal medya aracılığı ile takipçi toplamaktadır (Counter Extremism Project,2018:5).

Örgütün faaliyet gösterdiği diğer bir devlet olan İsviçre'de, demokrasi, kapitalizm, eşitsizlik gibi konular ana propaganda söyleminin konusu yapılarak faaliyet gerçekleştirilmektedir. Müslüman göçmenlerin maruz kaldığı dini ve etnik ayrımcılık konusu HT'nin propagandası için elverişli bir zemin teşkil etmektedir. HT'nin bu unsurları propagandasında kullanarak popülaritesini arttırdığı görülmüştür (ICG,2003/58:11).

Danimarka'da 2000 yılında faaliyet göstermeye başlayan HT (Counter Extremism Project,2018:5), göçmenler tarafından desteklenmiştir. 2003 yılında Yahudilerin öldürülmesini isteyen broşür dağıtımından sonra ülkenin HT lideri ırkçılık suçundan tutuklanmıştır (ICG,2003/58:11). 2008'de HT'nin yasaklanmasına dair tartışmalar yaşanmıştır (Counter Extremism Project,2018:5).

Avusturalya'da özgürce faaliyet gösteren HT, aktif medya kullanımıyla üye kazanmaktadır. İngiltere ve Amerika gibi kendi yönetimlerinde olan web sitesinde ülkenin siyasi meselelerinin vurgulandığı içerikler yayınlanmaktadır(Counter Extremism Project,2018:5).

Almanya'daki HT propagandalarında, anti-semitik ve İsrail karşıtlığı ağırlıklı olarak yer almıştır. Bundan ötürü Almanya 2003 yılında HT'yi yasaklayarak, Batı devletlerinde örgütü yasaklayan ilk devlet olmuştur (ICG,2003/58:11).

1983 yılında Endonezya'ya giren HT, akabindeki 15 yıl boyunca kampüslerde yeraltı hareketi olarak varlık göstermiş, üye profili kampüs merkezli olmuştur (ICG,2003/58:12). HT yönetimindeki web sitesinde ülkenin iç ve dış politikasıyla ilgili görüşler yayınlanmıştır. 2011 yılında HT lideri, örgütün 10 yıllık planından bahsederken halkın rejime yönelik güven ve umut eksikliğini gidererek laikliği ve kapitalizmi İslami ideolojiyle pekiştireceklerini ilan etmiştir (Counter Extremism Project,2018:7).

Pakistan'da 2000 yılında faaliyetlerine başlayan örgütün Pakistan lideri diğer birçok ülkede olduğu gibi bilinmemektedir. Pakistan'da çok sayıda konferans, seminer ve dini içerikli dersler verilmiştir. Hedef kitlesi kırsal kesimden ziyade şehirli orta sınıfa mensup gazeteciler, avukatlar, sendikacılar ve din alimleri gibi kanaat önderleridir. 2001 yılında kurulan ofis, ilk halk gösterisinden sonra mühürlenmiştir. Resmi olarak yasaklanmamakla beraber başarısız olarak algılandığından büyük faaliyetler beklenmemektedir. Başarısızlığın sebeplerinden birini Pakistan'daki Cemaat-i İslamiye gibi alt yapısı sağlam bir parti ile rekabet edememesi, diğerini ise ülkede önemli Şii azınlığın bulunması teşkil etmektedir. Pakistan, HT ile aynı görüşleri paylaşmadığından başarısızlığı muhtemeldir (ICG,2003/58:13). Fiziki faaliyetlerine izin verilmese dahi asker ve eğitilmiş kişilerden destek bekleyerek sosyal medyada aktif olarak varlık göstermektedir (Counter Extremism Project,2018:7).

HT'nin yasaklı olduğu devletleri; Mısır (1974), önce suç örgütü olarak (1999) sonra terörist örgüt olarak yasaklayan Rusya (2003), Tacikistan (2001), Almanya (2003), Pakistan (2003), Kazakistan (2005) ve Bangladeş (2009) şeklinde sıralamak mümkündür (Counter Extremism Project,2018:25-26).

3.2. Özbekistan İslam Hareketi

3.2.1. Kuruluşu ve yapısı

Özbekistan İslam Hareketi 1996 yılında Tahir Yoldaşev ve Cuma Namangani tarafından kurulmuştur (Şmuleviç'ten aktaran Gapparova,2012:84). Örgüt, militan, pan-İslamcı anlayışı benimseyen silahlı ve radikal bir yapıya sahiptir (Mann'dan aktaran Kakabalov,2004:52). ÖİH'nin kuruluş yapısı iki ayak üzerine oturtulmuştur. Siyasi ayağında Tahir Yoldaşev, askeri ayağında ise Cuma Namangani bulunmuştur (Köstem,2010:184).

1967 yılında Özbekistan Namangan'da yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Tahir Yoldaşev (Dönmez,2008:266), tarih lisansını yarım bırakıp 1985 yılında Sufi düşüncesini savunan bir medresede dini eğitim almıştır (Ülkü,2002:105). Ancak 1990 yılında Umurhan Kori ile tanışınca Vahabiliğin etkisindeki radikal İslam'ın düşüncelerini savunmaya başlamış ve Kori'nin etkisiyle Fergana Vadisi'nde ilk şiddet eylemine katılmıştır (Dönmez,2008:266). Özbekçe, İngilizce, Farsça, Tacikçe, Rusça ve Urduca dillerine hakim olan Yoldaşev (Şmuleviç'ten aktaran Gapparova,2012: 84), Özbekistan'ın bağımsızlığının ertesinde Adalet Grubunun şefi Satimov ile tanışmış ve Yoldaşev grup lideri ilan edilmiştir (Ülkü,2002:105). 1990'lı yılların başında Özbekistan'da siyasi bir parti olarak kurulan Adalet Grubu'nda Tahir Yoldaşev, Adalet Partisi (AP)'nin yani Adalet Grubu'nun liderliğini yürütmüştür. AP, Özbekistan'ın hukuk sisteminin İslam hukuku olması yönündeki talebini dile getirerek İslamcı siyaseti gündeme getiren ilk parti olmuştur (Çaman ve Dağcı,2014) AP ile arası bozulan Yoldaşev bu gruptan ayrılarak Namangan'daki bazı cami çevrelerinde örgütlenip İslam Leşkerleri (Savaşçıları) Örgütünü kurmuştur. Örgüt mitingler düzenleyerek komünist partisinin binalarına baskın düzenlenmiştir. 1992 yılında AP yasaklanmış, parti yöneticileriyle birlikte arananlar listesinde yer alan Yoldaşev Özbekistan'dan kaçarak Tacikistan'a geçmiştir (Ülkü,2002:106).

Cuma Namangani (Hocayev Cumayev Ahmedcanoviç), 1969 yılında Namangan'da dünyaya gelmiştir. Liseden sonra öğrenimini bırakan Namangani, Sovyet Kızıl Ordusu'nun Afganistan işgalinde askere alınmış ve 10 yıl boyunca Kızıl Ordu saflarında savaşmıştır. Afganistan'daki İslam direnişinden etkilenen Namangani, terhis olunca Fergana Vadisi'nde bulunan illegal örgütlerden olan Tövbe'ye dahil olmuştur. Yasadışı eylemlere katılan Tövbe Örgütü yeraltına çekilirken, Namangani içinde bulunduğu örgüt militanları ile Tacikistan'a geçmiş ve İYDP'ye katılmıştır (Ülkü,2002:109). Tacikistan'da yaşanan iç savaşın ilk yıllarında İYDP'nin geçici yenilgisinden dolayı hem Yoldaşev hem Namangani Afganistan'a geçmiştir (Kakabalov,2004:53-54). Tahir Yoldaşev ile Cuma Namangani İYDP'nin Afganistan kolunun aynı biriminde çalışmış (Dönmez,2008:266) ve burada 1991 yılında 'Özbekistan İslami Yeniden Partisi'ni kurmuştur (Karasar,2001:229). Birkaç yıl sonra örgüt adını değiştirilerek Özbekistan İslam Hareketi adını almıştır (Ülkü,2002:121-122).

İki lider karşılaştırılacak olunursa; Namangani ÖİH içerisinde karizmatik lider olarak görülmüştür. Hem disiplinli hem de sadık olan üyelerle iletişimde olması otoritesinin kolaylıkla değişmeyeceğini göstermiştir. Yoldaşev ise, Namangani'ye göre daha az karizmaya sahip ancak finansal destek sağlamada önemli bir figür olmuştur (ICG,2002/Brifing:3). Eğitim olarak yeterli bir alt yapıya sahip olmaması dikkat çekmektedir. Örgütün mücadele yöntemi olarak çoğunlukla silahlı mücadeleyi kullanmasında etkili olmuştur. Namangani'den

daha eğitimli olan Yoldaşev ise örgüt kurulana kadar İslam'ı siyasallaştıran dini radikal örgütlere katılmıştır. Daha barışçıl ve bölgesel güçlere karşı olmaktan çekinen birinci nesil örgütlerin hedeflerine ulaşmada başarılı olmadığını düşünen Yoldaşev silahlı çatışma yöntemini tercih eden bir örgütün kurucusu olmuştur.

Özet itibariyle, temelleri 1990'lı yıllara uzanan ÖİH, Özbekistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından kurulan birçok din temelli yasaklı örgütün 1992 ile 1995 yılları arasında bir araya gelmesiyle kurulmuştur (Baycaun,2001:99). Bu örgütler Adalet, İslam Leşkerleri, Barak ve Tövbe'dir (Baran vd.,2006:26). İslam Leşkerleri ve Tövbe örgütleri şeriat kanunlarına göre bir toplum oluşturma umuduyla ortaya çıkmıştır (Bedirhan,2014:445).

Cuma Namangani'nin, 2001 yılında Kunduz'da ABD'li güçlerle yaşanan çatışmada öldürülmesinin ardından, Yoldaşev liderliği üstlenmiştir (Köstem,2010:188). Yoldaşev, ciddi sarsıntı geçiren ve dağılma sürecine giren örgütü Afganistan-Pakistan sınırında bulunan Veziristan'a çekerek toparlamaya çalışmıştır (Canpolat,2012:147). Tahir Yoldaşev 2009 yılında ABD'nin insansız uçakları ile Veziristan'a düzenlediği saldırıda hayatını kaybetmiş, yaklaşık bir yıl kadar gizlenen haberin ardından 2010 yılında Osman Adil'in örgütün başına geçtiği ilanı edilmiştir (ICG,2010/193:23) 2012 yılında nasıl öldürüldüğü ile ilgili bilgi verilmeyen Osman Adil'in ardından (Keskin,2012), Osman Gazi örgütün lideri olmuştur (Sadibekov,2014:28).

Kandahar ÖİH'nin merkez karargahına ev sahipliği yaparken (Baycaun,2001:100), faaliyet gösterilen bölgeler; Tacikistan, Özbekistan ve Kırgızistan sınırlarının birleştiği Fergana Vadisi (Cronin vd.,2004:37), Kırgızistan'ın güney bölgeleri, Tacikistan'ın Tavildara ve Karatekin bölgesi olarak sıralanmaktadır (Mann'den aktaran Kakabalov,2004:54). Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan ve İran'ı örgütün faaliyet gösterdiği ülkeler olarak sıralamak mümkündür (United States Department of State Publication Office of the Coordinator for Counterterrorism,2010:257).

ÖİH, Afganistan operasyonundan sonra El Kaide gibi ademi merkeziyetçi bir yapı ve uyuyan hücre modeli ile faaliyetlerine devam etmiştir (Köstem,2010:188). Dört ila altı kişilik küçük gruplar şeklinde organize olarak konumlarını sürekli değiştirmişlerdir. Bu gruplar; komutan, keskin nişancı, bombacı ve işaretçilerden oluşmaktadır. Keskin nişancılar düşmandan daha yüksek yere konumlanıp saldırı sonrası yer değiştirirken, iyi eğitilmiş, dayanıklı ve güçlü yapıya sahip olan gerillalar üç gün boyunca tam cephane ile hayatlarını sürdürebilmişlerdir (Ruzaliev,2004:25).

ÖİH'nin İslami bakış açısı; Vahabi-Selefi ideoloji (Köstem,2010:199) ve Deobandizm çerçevesinde şekillenmiştir. Bu yaklaşım, Yoldaşev'in Suudi Arabistan, Pakistan ve Afganistan'a yaptığı seyahatler ile şekillenmiştir (Baran vd.,2006:25). Deobandizm'in temelleri, Muhammad Kasım Nanautvi ve Raşit Ahmed Gangohi'nin Kuzey Hindistan bölgesinin Deobandi kasabasında geleneksel bir eğitim merkezi kurması ile atılmıştır. Bazı araştırmacılar bu eğitim merkezinin El-Ezher Üniversitesi'nden sonra İslam dünyasında geleneksel eğitimin verildiği ikinci merkez olduğunu iddia etmektedir. Deobandizm sadece fıkıh ilmini vermenin yanında ibadetlerin doğru şekilde gerçekleşmesine önem vermektedir (Bayram,2015:395-396).

Vahabilik ve neo-Vahabilik fikirleri, ÖİH ve benzer örgütlerin yani radikal ve şiddet içeren dini örgütlerin temelini oluşturmaktadır. Vahabilik İslam'ın belirlediği ritüelleri belli bir yerde gerçekleştirmek ve İslam'ın kurallarında olmayan ancak kültürel unsurların zaman içerisinde ibadet şekillerine giren ritüelleri azaltmayı amaçlamıştır (ICG,2003/72:9). Ayrıca Vahabilik, siyasi otoritenin baskısı ve çatışmaların yaşanmasında bölge halkının radikalleşme eğilimini artırmıştır (Köstem,2010:198-199).

3.2.2. Örgütün bölgesel ve küresel hedefleri

ÖİH'nin kuruluş amacı yerelde öncelikle Fergana Vadisi'nde İslam devleti kurmak (Gapparova,2012: 84) daha sonra Özbekistan Devlet Başkanı olan İslam Kerimov'u devirmek ve ülkede İslam hukukunun hüküm sürdüğü bir İslam devleti kurmaktır. Küresel anlamdaki hedefleri ise, Orta Asya'yı kapsayacak şekilde bir İslam devleti kurmaktır (Niyazi'den aktaran Kakabalov,2004:52). Bu hedef daha da genişletilerek sınırları Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Çin'in içerisinde bulunan Uygur Türk'lerinin yaşadığı Doğu Türkistan'a ulaştırmak istenmiştir (Avram'dan aktaran Gapparova,2012:84). Başka bir kaynağa göre de ÖİH, kurulacak İslam devletinin sınırlarını Afganistan'dan Rusya'ya kadar genişletmek isteyerek küresel boyutta etkili olmak istemiştir (Baycaun,2001: 99-100). ÖİH'nin 2001 yılına kadar hedefi Kerimov'la özdeşleşen Özbekistan Devleti'nin çıkarlarına zarar verme olarak şekillenmiş, 2001'den sonra genişleyerek Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü (ISAF) hedef haline gelmiştir (Tohore'den aktaran Gapparova,2012: 85).

3.2.3. Güç unsurları

3.2.3.1. Örgütün tabana ulaşması

ÖİH'nin bölge ülkelerinde taban oluşturmada özellikle Özbekistan hükümetinin sert ve baskıcı politikaları karşısında muhalif kesimin eksikliği rol oynamıştır (Lewis,2004:9). Bu unsur, örgütün tabana ulaşmasını kolaylaştırarak, radikalleşme süreçlerinin yapısal faktörleri içerisinde yer alan baskı ve eşitsizlik alanlarına örnek teşkil etmiştir. İnsanların ÖİH'ye üye olmasında farklı motivasyonlar etkili olmuştur. Bu motivasyonlardan biri Kerimov rejimidir. Kerimov rejimine olumsuz bakan dindarlar muhalif bir odak olarak ÖİH'ye üye olmuşlardır. Dolayısıyla bu unsur yapısal faktörler içerisinde yer alan yönetimin baskıcı politikaları karşısında örgütün insanları tek çatı altında birleştirerek onlara çekici bir faktör olarak aidiyet sağladığını gözler önüne sermektedir. Yönetimin adaletsiz ve baskıcı politikaları karşısında devlete karşı duyulan korku, yaratılan aidiyet eksikliği ve ekonomik nedenlerin örgüte katılımında önemli rol oynadığı söylenebilmektedir (Ruzaliev,2004:27). Gerillalara aylık 100 ile 500 dolar arasında sağlanan maddi destek (Sadibekov,2014:28), bu yapısal faktörlerin temelinde örgütü daha da çekici kılmaktadır.

İslam dini çerçevesinde eğitim alacakları düşüncesiyle örgüte üye olanların birçoğu aldatıldıklarını ve dini eğitimden ziyade silah ve patlayıcı kullanımı eğitimi aldıklarını fark etmişlerdir. Ayrılmak isteseler dahi merkezlerden uzak alanlarda konumlanmış kamplardan kaçamamış, kaçmaya teşebbüs ettiklerinde de ölüm ile tehdit edilmişlerdir (Ruzaliev,2004:27). Militan olarak yetiştirilen ve kod adı gibi numaralara sahip olan üyeler bu kuralı delegecek herhangi bir harekette ölüm dahil ağır cezalar almıştır (Ruzaliev,2004: 26). Yukarıda sayılan sebeplerin dışında insanları örgüte çekme konusunda kullanılan dil önemli

bir etken oluşturmıştır. Cihat ve şehitlik gibi değerler insanlara aidiyet edinme, ölüm sonrasında beklenen ödüller, amaç ve kabul arayışı gibi çekici faktörler sunarak radikalleşme sürecinde etkili olmuştur. Pakistan’da bulunan Sıpha-e Sahabave Harkat Ul Mujheddin’in içinde bulunduğu partilerin hem finansal destek sağlaması hem de militan bulmakta yardım etmesi örgütlerin ne derece çok boyutlu ve çok yönlü hareket ettiğini göstermiştir (Dönmez,2008:267).

3.2.3.2. Üye sayısı ve profili

Örgüt kuruluş yıllarında yaklaşık 500 kişiden oluşmuştur (Sadibekov,2014:25). ÖİH’nin savaş gücüne dair net bir bilgi bulunmamakla beraber ABD Dışişleri Bakanlığı’nın yaptığı değerlendirmeye göre, 2002 yılında yeniden yapılanan ÖİH’nin militan sayısı 700 kişiden azdır. Son derece profesyonel savaşçılardan oluşan örgütün eğitim yaptığı merkez, uydu telefonları ve askeri haritalar ile donatılmıştır. 2004 yılında bir üst düzey Batılı diplomat, ÖİH’nin hücre yapısı şeklinde yeniden örgütlendiğine dair işaretler olduğunu ifade etmiştir (Lewis,2004:3). Bölgedeki gazeteciler ve devlet analistlerinin yaptığı tahmine göre ise savaşçı sayısı 1000 ila 5000 arasında seyretmiştir (ICG,2009/97:4).

ÖİH’ye dahil olanların etnik kökenlerine bakıldığında çoğunluğun Özbeklerden oluşmasının yanı sıra Tacik, Kırgız, Çeçen, Dağıstanlı ve Doğu Türkistan’da bulunan Uygur Türkü’nün yer aldığı (Kakabalov,2004:54) gözlenmiştir. Örgüt üyeleri arasında Kafkas asıllı Pakistan ve Uygur Müslümanları yer almıştır (Dönmez,2008:267). 2009 yılında NATO, ÖİH’ye bağlı savaşçılar arasında yabancı savaşçıların bulunduğunu bildirmiştir (United States Department of State Publication Office of the Coordinator for Counterterrorism,2010:256). ÖİH’nin basın sekreteri Zubair ibn-Abdurrahman ile yapılan bir görüşmede; örgüt bünyesinde farklı etnik grupların olduğunu, çıkarlarının sadece Özbek çıkarı olmayıp, Özbekistan’da yaşadıkları için Özbekistan çıkarı olduğunu ifade etmiştir (Ruzaliev,2004:22). Dolayısıyla, örgüt üyelerinin etnik kimliklerinden sıyrılarak dini bir kimlik inşa edildiği, söylem oluşturulduğu, bu unsur üzerinden aidiyet tanımı yapıldığı ve insanların bu çerçevede mobilize edildiği gözlenmektedir

Üyelerin profili incelendiğinde, uyuşturucunun mali destek sağlanmasının yanı sıra üyeler tarafından da kullanıldığı görülmüştür. Özbek askeri savcısı Bohodir Dehqonov, ÖİH’nin Özbekistan ve Kırgızistan’da terk ettiği yerlerde çok sayıda şırınga bulunduğunu belirtmiştir. Üyelerin büyük bir kısmının uyuşturucu bağımlısı olduğu ve gerçekleştirilen saldırılar öncesi cesaret kazanmak için kullanıldığı düşünülmektedir (Ruzaliev,2004:24). Zira üyelerin örgüte girdikten sonra ayrılma taleplerine izin verilmemesinden ötürü de eylem gerçekleştirecekleri dönemlerde uyuşturucunun cesaret verme özelliği kullanılmıştır. Küreselleşen hedefleri çerçevesinde daha geniş bir alanda taban ile iletişime geçmek için militanların üç dil kullandığı iddia edilmiştir. El-Kaide ile iletişime geçmek için Arapça, Taliban ve Pakistanlılar ile iletişim için Peştü ve Orta Asya’da iletişime geçmek için Rusça kullanılmıştır (Ruzaliev,2004:29). Farklı ırk ve bölgelerden insanlar ile iletişime geçebilmek için birden çok lisanın kullanılmasını radikalleşme sürecinde kolaylaştırıcı bir faktör olarak değerlendirmek mümkündür. Bunun yanı sıra birden fazla dilin kullanılması örgütün ulusal çerçeveyi aşarak uluslararası nitelikli bir tehdit haline geldiğini destekler niteliktedir.

3.2.3.3. Örgütün mali kaynakları

ÖİH'nin mali kaynakları temel itibariyle; uyuşturucu trafiği, El-Kaide ve Suudi Arabistan'da yaşayan Özbek kökenlilere dayanmaktadır. Fonların sağlanmasında Yoldaşev önemli rol oynamıştır (Gapparova,2012). Mali destek amacıyla 1995 yılında Peşaver'e ziyarette bulunan Yoldaşev, Suudi Arabistan, Pakistan ve Türkiye'den gelen İslami kuruluş temsilcileriyle toplantı düzenlemiştir. Ayrıca Almanya'da bulunan Türk kuruluşundan ve yardım kuruluşlarından mali anlamda destek almıştır. Bunun yanında Pakistan'daki Cemaat-i İslami ve Katar Yardım Derneği, Suudi İslami Kurtuluş Vakfı, İhvan El-Müslim, Mısır Müslüman Kardeşler ve Suudi İslam Dünyası Müslüman Gençlik Meclisi (Ruzaliev,2004:23), Orta Doğu Birliği, Büyük İslam Cephesi, Nizami Alem Ocakları gibi örgütler mali destekte bulunmuştur. Suudi Arabistan'da bulunan Doğu Türkistan İslam Hareketi 1997 yılında iki yüz altmış bin dolar göndermiştir. 1998 yılında Özbek asıllı olan Suudi iş insanı Mahmut-al-Balhi, ÖİH'ye Dubai İslam Bankası'ndan iki yüz elli bin dolar para transfer etmiştir (Gapparova,2012). 1999 yılında El-Kaide lideri Usame bin Ladin ile görüşen Yoldaşev Suudi Arabistan'da bulunan "İbrahim bin Abdulaziz İbrahim" vakfından iki yüz yetmiş bin dolar almış, birkaç ay sonra Taliban elli bin dolar yardımda bulunmuştur (Baycaun,2001:101). ÖİH'nin basın sekreteri Zubair ibn-Abdurahman, 2000 yılında Kerimov'a karşı açılan kutsal savaşı desteklemek için Ladin'den birkaç bin dolar aldığını itiraf etmiştir. Fergana İl Milli Güvenlik Müdürlüğüne göre Namangani her yıl Ladin'den ortalama üç milyon dolar almıştır (Ruzaliev,2004:23). Yoldaşev örgüte fon sağlama adına batıda ve doğuda bulunan birçok örgütten mali yardım talep etmiştir.

Fon sağlamada kullanılan bir başka yöntem ise, rehin aldıkları kişiler karşılığında fidye talep etmeleridir. 1999 ve 2000 yıllarında aldıkları rehinlere karşılık arabulucular ile isteklerini dile getirmiş, Japonya'nın ÖİH'ye iki ila altı milyon dolar arasında ödeme yaptığı öne sürülmüştür. Kırgız Milletvekili Tursunbay Bakır Ulu'nun rehin alınmasında Kırgızistan'ın ÖİH'ye altı milyon dolar verdiğini belirten raporlar bulunmaktadır (Ruzaliev,2004: 24). 1999 yılında Kırgızistan'da bir belediye başkanı ve üç memurun kaçırılması karşılığında fidye olarak Kırgızistan yönetimi elli bin dolar vermiş (Sadibekov,2014:27) ve bir helikopter ile militanları Afganistan'a götürmüştür (Yaman,2010:603).

ÖİH'nin öne çıkan mali kaynaklarından birini uyuşturucu kaçakçılığı teşkil etmiştir. ÖİH'nin askeri lideri Namangani'nin 1997 yılında Tacik iç savaşından sonra bir Tacik köyünde kamyon ile taşımacılık yapmaya başlaması örgütün uyuşturucu ticaretine girmesine sebep olmuştur. Bu dönemde Afganistan-Tacikistan hattında uyuşturucu kaçakçılığına karışan ÖİH, Taliban'ın eroinini depolayarak kârlı ticaretine ortak olmuştur. ABD İlaç Denetleme ve Suç Önleme Bürosu (ODCCP) bölgedeki uyuşturucunun 1998-1999 yılları arasında 2.750 tondan 5.000 tona çıktığını belirtmiştir. 2000 yılında Taliban'ın uyuşturucuyu yasaklamasının ardından Kunduz ve Mazhar'da ortalama 240 ton uyuşturucu depolanmış, İnterpol Suç İstihbarat Direktörlüğü'nden Ralf Mutschke Afgan uyuşturucusunun % 60'ının Orta Asya'ya ve bunun da % 70'inin ÖİH sorumluluğuna geçtiğini ifade etmiştir. ÖİH'nin 1999-2001 yılları arasındaki gelirinin ana hatlarını şöyle ifade etmek mümkündür; 1999 yılında uyuşturucudan beş milyon dolar, El-Kaide'den beş milyon dolar, Özbek diasporası ve diğer destekçilerden on milyon dolar, 2000 yılında uyuşturucudan yedi milyon dolar, El-Kaide'den altı milyon dolar, Özbek diasporası ve diğer destekçilerden yedi milyon dolar, son olarak 2001 yılında

uyuşturucudan dört milyon dolar, El-Kaide'den dört milyon dolar, Özbek diasporası ve diğer destekçilerden yedi milyon gelir elde etmiştir (Ruzaliev,2004: 23). Örgütün temel gelirlerini teşkil eden uyuşturucu trafiği ve fidye, hedeflenen ve uğruna savaşılan şeriat yönetiminin unsurlarıyla birebir zıtlık göstermektedir. Dolayısıyla bu noktalar ÖİH'nin dini değerleri maddi çıkar sağlama aşamasında nasıl görmezden gelebildiğini ve araçsal bir şekilde kullanılabildiğini göstermektedir.

3.2.4. Mücadele yöntemleri

Silahlı mücadele yöntemini kullanan ÖİH'nin 2000 yılında Özbekistan'da ele geçirilen belgelerinde ait askeri yapılanma ve savaş taktiklerine dair eğitim el kitapları bulunmuştur. Bu unsur, militanların uygulamalı eğitimlerinin kitaplar ile teorik anlamda desteklendiğini göstermiştir. Ayrıca kadınlar da ÖİH'de yer alarak arazi hakkında bilgi toplamış, örgütün mesajlarını uyuyan hücrelere ulaştırmışlardır. ÖİH'nin kullandığı taktiklerden biri savaş alanından ölü ve yaralıları uzaklaştırarak, düşmanın bozguna uğratıldığı konusunda üyelerin ikna edilerek psikolojik destek sağlanmasıdır (Ruzaliev,2004: 25-27). Sivilleri hedef alan eylemler ve intihar saldırıları gerçekleştiren örgüt (Köstem,2010:198-199), mücadele yöntemi olarak belirlediği savaşı şehitlik, cihad gibi dini öğelerle meşrulaştırma yolunu kullanmıştır.

ÖİH üyelerinin Çeçenistan, Tacikistan, Pakistan ve Afganistan'daki eğitim kamplarında uygulamalı eğitim almasıyla, örgütün taktiği ve alt yapısı şekillenmiştir. Bu eğitim, amatör köylüyü, suçluyu ve mollaları profesyonel savaşıya dönüştürmüştür. Az nüfuslu dağlık alanlarda gerilla eğitimi verilmiş, psikolojik test çerçevesinde üç gün yemek yememe, ses, ışık ve patlayıcılarla militanların dayanma güçleri artırılmıştır (Ruzaliev,2004:25). Ayrıca Namangani Afganistan'da Taliban'ın izni ile militanlara eğitim vermek için bir kamp kurmuş ve militanlara Taliban'ın rehberliğinde savaş taktikleri öğretmiştir (Baran vd.,2006:26). Militanların bir kısmı ABD'nin istihbarat kaynaklarına göre İran'da Cumhuriyet Muhafızları tarafından eğitilmiştir (Dönmez,2008:267). El Kaide'nin Arap eğitimcileri ÖİH'nin militanlarına askeri ve gizli operasyonlar için ileri seviyede teknikler öğretmiş, Çeçenistan'da Ürdünlü terörist Khatib, ÖİH'nin militanlarına dönem dönem eğitim vermiştir (Ruzaliev,2004: 29). ÖİH'nin güçlü savaş taktiklerine hakim olmasının ardında bu eğitimlerin yanı sıra Tacikistan iç savaşındaki tecrübe yatmaktadır (Kakabalov,2004:61). ÖİH'nin kamp merkezleri Mezari Şerif'in kuzey bölgesinde bulunan Balkh, Herat, Celalabad'ta Kabil'in kuzey batısında bulunan Vardak, Host ve Tahar'dır (Baycaun,2001:100). 1990'lı yıllarda bu kamplarda ortalama bine yakın militan eğitim görmüştür (Gapparova:2012:86-87). Devletlerin resmi destek vermemesine rağmen, eğitim kamplarının varlığı ve eğitim anlamında destek sağlanması örgütün konsolide olması, üyelerini eğitebilmesi ve radikal fikirlerini yayabilmesi anlamında kolaylaştırıcı bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

ÖİH'nin tehdit oluşturmada iki etkenden bahsedilmektedir. Bunlardan birisi Pamir Dağları'nın örgüt için güvenilir bir sığınak olması ve bu sığınakların gerçekleştirilen herhangi bir eylem ya da protestolardan sonra güvenilir bir alan oluşturmaktır. Örgütlerin faaliyetlerini gerçekleştirmede coğrafi özelliklerin etkisi inkar edilemez bir gerçektir. İkincisi ise nüfusun hükümete karşı yabancılaşmasıdır. Bu yabancılaşmada ülkede yaşanan sosyo-ekonomik

sorunlardan yaşanan memnuniyetsizlik ve hükümetin bu sorunlara rağmen baskıcı politikalara devam etmesi rol oynamıştır (Ruzaliev,2004: 26).

ÖİH'nin savaş için elinde bulundurduğu teçhizatlar arasında el bombası, ağır makinalı tüfekler, gece görüş gözlükleri, keskin nişancı tüfekleri yer almıştır (Ruzaliev,2004: 25). Bu teçhizatın yanında uçaksavar füzeler, Boevaya Mashina Pehoty, Bronyetransportyrs ve RSZO-BM'nin dahil olduğu roket fırlatıcılar ile zırhlı araçlar bulunmuştur (Sadibekov,2014:27). Gerek maliyet gerekse erişimdeki kolaylıktan ötürü ÖİH çoğunlukla Sovyet ve Rus yapımı silahlar kullanmıştır (Ruzaliev,2004: 26). Silahlara, eğitime ve kamp için uygun yerlere erişimdeki kolaylık örgütün mobilizasyonunu ve radikalleşme sürecindeki bireyler açısından çekici bir kaynak olarak algılanmasını kolaylaştıran faktörler olarak öne çıkmıştır.

3.2.5.Öne çıkan silahlı eylemler ve diğer örgütlerle ilişkiler

Taşkent'te düzenlenen araba bombalamalarından, Özbekistan Cumhurbaşkanı'na düzenlenen suikast girişiminden ve Bağımsızlık Meydanı'nda yaşanan çatışmalardan ÖİH sorumlu tutulmuştur. Örgüt Kırgızistan'da belediye başkanı ve üç memuru kaçırmış (Sadibekov,2014:27), dağ tırmanışı yapan dört ABD vatandaşını, dört Japon jeolog ile sekiz Kırgız askerini rehin almış (U.S Departman of Homeland Security U.S. Customs and Border Protection Office of Border,2004:15), Oş şehrinde patlamalar gerçekleştirmiştir (United States Department of State Publication Office of the Coordinator for Counterterrorism,2010:256). Bu olaylar, kuruluş hedeflerinde Özbekistan'ın bulunduğu örgütün eylemlerini diğer coğrafyalara genişleterek bölgesel bir tehdide dönüştüğüne işaret etmektedir (U.S Departman of Homeland Security U.S. Customs and Border Protection Office of Border,2004:15). ÖİH'nin saldırı tarzında Usame bin Ladin'in etkisi yadsınamaz bir gerçektir. İsmi "Özbekistan İslam Hareketi" olmasına rağmen Orta Asya'nın yanı sıra Kuzey Kafkasya ve Rusya'nın Müslüman bölgelerinde bulunan İslamcılar için bir çekim merkezi olmuştur (ICG,2009/97:4).

ÖİH'nin faaliyet sınırlarını genişleterek Afganistan'a yayılmasıyla küresel bir nitelik kazandığını söylemek mümkündür. Zira örgüt kendi cihat ideolojisini Orta Asya'ya kaydırma fırsatı bulmuştur. Taraftar çekme, militan kazanma kapsamında ölümden sonra yaşam, şehitlik, cihat gibi unsurlar üzerinden şekillenen söylem, küresel nitelik kazanan mücadele çerçevesinde radikalleşme sürecindeki bireyler anlamında çekici bir faktör arz etmiştir (Köstem,2010:199). Ladin'e maddi fon ve militanların eğitimi konusunda bağlı olan ÖİH, hedeflerini El-Kaide'nin hedefleri paralelinde uyarlamıştır. Dolayısıyla ÖİH'nin hedefe ulaşmak için olumsuz sosyo-ekonomik koşullardan yararlandığı, maddi cazibe ve dini söylemi insanları çekmek üzere kullandığı ve başka bir örgütle suç anlamında stratejik işbirliğine girmekten kaçınmadığını söylemek mümkündür.

ÖİH, Çin Halk Cumhuriyet sınırlarında bulunan Uygur ayrılıkçı gruplar arasında yer alan 'Lobnor Kaplanları' ve Doğu Türkistan İslam Hareketi' ile sıkı ilişkiler geliştirmiştir (Gapparova,2012:86). ÖİH'nin El-Kaide ve Taliban'ın yanında Hizb-ut Tahrir ve Müslüman Kardeşler ile de ilişkileri bulunmaktadır (Baycaun,2001:100). Örgütten 2002 yılında başlayan ilk ayrılma "İslami Cihat Grubu" ile yaşanmıştır. Ardından 2006 yılına kadar süren anlaşmazlıklarla örgüt üçe bölünmüştür. Bir kısmı Yoldaşev ile Pakistan'a yerleşen ana

kadroyu oluşturmuş, bir kısmı Türkiye, İran, Pakistan ve Orta Asya'da bulunan İslamcı örgütlere katılmış, geri kalanı ise örgütü terk ederek bireysel eylemlerde bulunmuştur. İslami Cihat Grubu, Yoldaşev'in etkinliğini kaybettiğini ve eylem yapmakta zorlandığını sebep göstererek ÖİH'den ayrılmıştır. Kurucuları Necmeddin Celalov ve Süyehl Buranov'dur. Yoldaşev'in liderliğini yaptığı bir birliğin ABD güçleri tarafından yok edilmesini eleştirmiş ve bu durumdan El-Kaide'yi sorumlu tutmuştur. İslami Cihat Grubu intihar bombacıları ile ün yapmıştır. 2009 yılında Yoldaşev'in ölümünden sonra ÖİH'nin kendilerine katılmaları için çağrı yapmış, ancak ÖİH'den bir cevap gelmemiştir (Canpolat,2012:151-152). Yukarıda bahsedildiği gibi örgütler arası iletişim kurulmuş olmasına rağmen tek çatı altında toplanılamamış, birleşme adına gelen çağrılar cevapsız bırakılmıştır.

3.2.6. Örgütün uluslararası arenadaki yeri

Rusya ile ÖİH arasında işbirliği olduğuna dair şüpheler varlık göstermiştir. Rus helikopterinin Tacikistan-Afganistan sınırında ÖİH'nin bazı üyelerinin transferini gerçekleştirmesi aralarında bir ilişki olduğuna işaret etmiştir. Bunun yanı sıra Rus muhafızlar 1996 yılında Afganistan-Tacikistan hattındaki uyuşturucu transferinden rüşvet almakla suçlanmıştır. Bir diğer şüphe Rusya'nın Orta Asya'daki jeopolitik çıkarlarını korumak istemesini ifade etmesi üzerine Kerimov'un, Rus hükümetini dini radikalizmi abartması ve Orta Asya'nın koruyuculuğunu üstlenmekle suçlaması çerçevesinde tezahür etmiştir. Rusya'nın Özbekistan'da askeri üs kurmak ve bölgede üstünlük sağlamak amacıyla da ÖİH'yi baskı aracı olarak kullanmış olabileceği şüpheler arasında yer almıştır (Ruzaliev,2004:28).

ÖİH, HT'de olduğu gibi sadece bölgesel anlamda değil küresel düzlemde bir tehdit unsuru haline gelmiştir. 2000 yılında ABD (United States Department of State Publication Office of the Coordinator for Counterterrorism,2010:256), 2003 yılında Rusya (Rusya Fedaral Güvenlik Servisi,2017), Avusturalya (Avusturalya Ulusal Güvenliği,2018), 2002 yılında İngiltere (<https://assets.publishing.service.gov.uk>,2013), 2003 yılında (Kanada Kamu Güvenliği,2016) Kanada ÖİH'yi yasaklı örgütler listesine dahil etmiştir.

Bölüm 4: Dini Radikal Örgütlerle Mücadele Çerçevesinde Yürütülen İşbirlikleri

Devletlerin uluslararası arenadaki saygınlıklarını ve diğer devletler üzerindeki etkinliklerini artırmak, bölgesel veya küresel çıkarlarını meşrulaştırmak amaçlarıyla işbirliklerine girdikleri görülmektedir (Çakır,2010:3-1). Bir devletin uluslararası arenada zayıf olması ve kendini tehdit altında hissetmesi, bu tehdidi güçlü işbirliklerine girerek bertaraf etme politikası veya tehdit olarak gördüğü devlet ile müttefik olma politikaları da işbirliklerine girme nedenleri arasında gösterilebilir.

İşbirliğinin var olmasını etkileyen dinamikler arasında; toplam güç, yakınlık, saldırganlık kapasitesi ve saldırgan ifadeler yer almaktadır. Walt bu dinamikleri şöyle detaylandırmaktadır; toplam güç; bir devletin kaynakları yani nüfusu, teknolojisi, sanayi ve askeri kapasitesi ne kadar büyükse diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanması da o derece büyüktür. Yakınlık; devletlerin coğrafi olarak yakın olan güçten gelecek tehditlere göre politikalarına öncelik vermesidir. Coğrafi olarak yakın olanlar uzak olanlara göre daha büyük tehdit oluşturmaktadır. Saldırganlık kapasitesi; bütün durumlar eşit olsa dahi potansiyel saldırganlık durumu, diğer devletlerin bir araya gelerek dengeleme politikası izlemesine neden olabilmektedir. Saldırgan ifadeler; agresif görünen devletlerin, diğer devletleri kendilerine karşı dengeleme politikaları uygulamaya teşvik etmesidir (Walt,1985:8-12). Orta Asya devletleri bağımsızlıklarının ertesinde tecrübesiz oldukları konulardan doğan birçok sorun ile başa çıkmaya çalışmışlardır. Bölge devletlerinin Rusya'ya karşı kendilerini kanıtlama iddiasıyla söz konusu devletten bağımsız bir ekonomik yapı geliştirmek istemeleri ve dini radikal örgütlerin neden olduğu terör saldırıları ile mücadeledeki yetersizlikleri işbirliklerine katılma nedenleri arasında yer almaktadır (Altundağ,2016:102-103). Orta Asya'nın zengin yeraltı kaynaklarına sahip olması, bölgesel ve küresel güçlerin bölge üzerinde egemen olma düşüncesini tetiklemiş, bu düşünce de Orta Asya cumhuriyetlerini bölgesel birlik oluşturmaya teşvik etmiştir (Yardımcıoğlu ve Koçarlan,2012:165).

4.1. Bağımsız Devletler Topluluğu

21 Ekim 1991'de Sovyetler Birliği Devlet Konseyi'nin aldığı kararla yürütme adına "Cumhuriyetler Arası Ekonomi Komitesi" kurulmuştur. Siyasi birlik konusunda Sovyet Cumhuriyetleri arasında ortak bir karar çıkmamıştır. 14 Kasım'da yedi ülke konfederatif devlet yapısının kurulmasına onay vermiş, ancak 25 Kasım'da onay veren bu yedi devlet "Egemen Devletler Birliği"ni kabul eden anlaşmayı imzalamamıştır. Gerçekleşen bu olumsuz gelişmelerin sonucu "siyasi, merkezi olmayan, eşit haklara sahip devletler birliğinin" kurulması fikrinin zuhur etmesine zemin hazırlamıştır (Zuev'den aktaran Aslonov,2009:29). BDT'nin Sovyetler Birliği yıkılmadan kurulmasının arkasında, yeni dönemde Sovyetler Birliği'nin yerini alacak bir yapı ve Rusya'nın Sovyet devletleri üzerindeki etkisini devam ettirme isteği olduğu söylenebilir (Eren,2012:45). BDT'yi, Rusya'nın otoritesini devam ettirme ve güçlendirme amacıyla bir örgüt kurma girişimi olarak yorumlamak da mümkündür (Lewis ve Marks,1998:55-57). BDT, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra Rusya'nın Sovyet devletleri ile ilişkisinin kesilmesini önlemiştir (Aslonov,2009: 1). Rusya, BDT'nin kuruluş aşamasındaki politikalarını, bölgede bulunan devletlerin Sovyetlerden miras kaldığı ve devletler üzerinde özel hak ve önceliğe sahip olduğu düşüncesiyle şekillendirmeye

çalışmıştır (Oğan,2009: 18-19). Rusya'nın bu işbirliğini kurma amacıyla coğrafi yakınlık unsuru öne çıkarken, diğer üye devletlerin işbirliklerine girme nedenini toplam güç unsuru üzerinden hem Rusya ile aynı tarafta yer almak hem de ulusal ve uluslararası güvenliklerini güvence altına almak istemeleri teşkil etmiştir. Rusya ile diğer üyelerin güvenlik konusundaki beklentilerinin aynı olmayışı BDT'nin faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemiş ve işlevsizleştirmiştir.

8 Aralık 1991'de Minsk'de bulunan Belovejsk'te Belarus, Rusya ve Ukrayna BDT'nin kuruluş anlaşması olan Belovejsk Anlaşması'nı imzalamıştır (Содружество Независимых Государств; Hüseyinov,2003:388). Rusya, Ukrayna ve Belarus devlet başkanları, BDT'yi kurma nedenlerini;

- Yeni anlaşma görüşmelerinin olumsuz geçmesi
- Bağımsızlıklarını ilan ederek Sovyetlerden ayrılmaları
- Dar perspektifli politikaların ülkelerinde siyasi ve ekonomik krizlere neden olması
- Sovyetler Birliği'nin birçok bölgesinde toplumsal tansiyonun yükselmesi ve etnik çatışmaların yaşanması şeklinde ifade etmişlerdir (Purtaş,2004:65).

8 Aralıkta imzalanan anlaşma, diğer Sovyet Cumhuriyetlerinde rahatsızlığa neden olmuş, beş Orta Asya devleti bu rahatsızlıklarını 13 Aralık'ta peş peşe bildiri yayınlarak ifade etmişlerdir. Bu bildirimlerde anlaşma üzerinde bazı değişiklikler ve iyileştirmeler yapıldığı takdirde eşit kurucular olarak katılma isteklerini dile getirmişlerdir (Lewis ve Marks,1998:60).

İki hafta sonra, 21 Aralık'ta Baltık ülkeleri hariç Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Ermenistan, Tacikistan, Rusya, Ukrayna, Belarus ve Moldova tarafından Alma-Ata Deklarasyonu (Halidov,2015:333) kabul edilmiştir. 1992 yılının Ekim'inde Azerbaycan Parlamentosu, 1993 yılında da Moldova anlaşmayı onaylamayarak reddetmiştir. Azerbaycan'ın ve Moldova'nın anlaşmayı onaylamamaları BDT'nin toplantılarına katılmalarına engel teşkil etmemiştir (Lewis ve Marks,1998:62). 1993 yılında Gürcistan Topluluğa dahil olmuş, ancak 2008'de Güney Osetya Savaşı'ndan dolayı Rusya ile gerilen ilişkiler sonucunda BDT'den ayrılmıştır. Türkmenistan ise daimi tarafsızlık statüsünden dolayı üyeliğini 2005'te "daimi üyelikten" "ortak üyelik" seviyesine çekmiştir (Eren,2012: 45). BDT'nin kuruluşunda üyelik, kurum oluşturma ve rol arayışı kapsamında üç tema benimsenmiştir (Lewis ve Marks,1998:59). BDT, Sovyet Cumhuriyetlerinin iç ve dış politikalarının çeşitli alanlarında işbirliğini onayladığını ve Sovyetler Birliği'nin uluslararası sorumluluklarını yerine getireceğinin garantisini vermiştir.

BDT'nin temel belgelerinden olan deklarasyon çerçevesinde;

- Siyasi, ekonomik, çevresel, insani, kültürel ve diğer alanlarda işbirliğinin uygulanması,
- Ortak ekonomik alan, devletlerarası işbirliği, entegrasyon çerçevesinde üyelerin kapsamlı ve dengeli gelişmesi,
- Uluslararası hukuk ve AGİT'te belirtilen insan haklarının ve temel özgürlüklerin sağlanması,

- Uluslararası barış, güvenliğin sağlanması, silah-askeri harcamaların azaltılması, nükleer silahlardan arınma ve silahsızlanma,
- Üyelerin iletişim ve hareket konusunda özgür olması,
- Hukuki ilişkilerde karşılıklı yardım ve işbirliği,
- Devletlerarasında uyuşmazlıkların ve anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi (Содружество Независимых Государств) belirlenen hedefleri teşkil etmiştir.

23 Ocak 1993'de Minsk'de Devlet Başkanları Konseyi'nde yukarıda arz edilen hedefleri kapsayan anlaşma Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan, Ermenistan, Belarus ve Rusya tarafından imzalanmış, diğer dört devlet (Gürcistan, Moldova, Azerbaycan, Ukrayna) de sonradan imzalamıştır (Hüseyinov,2003:397-398). Anlaşma 1998 yılı itibariyle Ukrayna ve Türkmenistan dışındaki tüm üye devletlerde yürürlüğe girmiştir (Hüseyinov,2003:397-398). Sovyetler Birliği'nin gerek uluslararası hukukta, gerekse jeopolitik anlamda ortadan kaldırıldığını ilan eden Minsk Anlaşması, belirtilen hedeflerin yanında BM Şartı'na, Helsinki Nihai Senedi'ne ve AGİT belgelerine bağlı kalınacağını ifade etmiştir (Purtaş,2004:66).

BDT'nin zaman içerisinde oluşan ve işbirliğinin işleyişini belirleyen organları; Devlet Başkanları Konseyi, Hükümet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konsey, BDT Yürütme Sekreterliği, Devletlerarası Ekonomik Komitesi, Savunma Bakanları Konseyi, Sınır Birlikleri Komutanları Konseyi, Kolektif Güvenlik Konseyi, Ekonomi Divanı, BDT İnsan Hakları Komisyonu, BDT Parlamentolar Arası Asamblesi'dir (Содружество Независимых Государств).

Devlet Başkanları Konseyi: Üye ülkelerin ortak çıkarları çerçevesinde temel sorunların ve stratejilerin görüşüldüğü en üst organdır. Yılda iki kez toplanmaktadır. Oy birliği ile karar almaktadır (Содружество Независимых Государств).

Hükümet Başkanları Konseyi: Üye ülkelerin başta ekonomik ve sosyal alanlar olmak üzere birçok alanda ortak çıkarları doğrultusunda işbirliklerinin görüşüldüğü yerdir. BDT organlarının finansmanını sağlayan Konsey, başkanların verdiği görevleri yerine getirir. Yılda dört kez toplanır ve oy birliği ile karar alır (Содружество Независимых Государств).

Dışişleri Bakanları Konseyi: Üye ülkelerin dışişleri bakanlarının katıldığı Konseyde, üye ülkelerin dış politikalarında senkronize şekilde faaliyet gösterilmesi görüşülmektedir. Devlet Başkanları Konseyi'nin ve Hükümet Başkanları Konseyi'nin kararlarını uygulamak, siyasi, sosyal, insani, ekonomi ve ekolojik başta olmak üzere bir çok konuda BM, AGİT ve diğer uluslararası örgütlerle işbirliklerini geliştirmek görevleri arasındadır (Содружество Независимых Государств).

Yürütme Sekterliği: 1992 yılında Devlet Başkanları Zirvesi'ndeki teknik hazırlıktan sorumlu çalışma grubunun 1993 yılında resmileşmesiyle kurulmuştur. Toplantı gündemlerinin düzenlenmesi, materyallerin hazırlanması, temel organ kararlarının kaydının tutulması, üye devletler arası bilgi alışverişinin gerçekleştirilmesi ve BDT bünyesinde bulunan belgelerin arşivlenmesi görevleri arasındadır. Devlet başkanlarının atadığı kişi başkanlık etmektedir. Bu organlarda hukuk, ekonomi ve askeri konular başta olmak üzere birçok alanda uzman çalışmaktadır (Содружество Независимых Государств).

Devletlerarası Ekonomi Komitesi (Ekonomi Birliği): Ekonomik birliğin kurulması ve ekonomik alanda faaliyetlerin düzenlenmesi amacıyla kurulmuş, 1994 tarihli anlaşmayla resmileşmiştir. Serbest ticaret bölgelerinin, ortak pazarın, gümrük birliğinin ve ortak para biriminin belirlenmesi, her türlü ekonomik ilişkinin düzenlenmesi ve geliştirilmesi adına çalışmalar yürütmekte ve ortak girişimleri desteklemektedir. Başkanlığını BDT sekreteri yürütmektedir (Содружество Независимых Государств).

Savunma Bakanları Konseyi: Moldova ve Ukrayna dışındaki üye devletlerin savunma bakanları katılmaktadır. Üç ayda bir toplanan Konseyin görevleri arasında üye devletlerin askeri işbirliklerinin koordinasyonunu sağlamak, barış gücünün ve askeri gözlemcilerin faaliyetlerini koordine etmek yer almaktadır (Содружество Независимых Государств).

Sınır Birlik Komutanları Konseyi: Üye devletlerin uç sınırlarının ve ekonomik bölgenin korunması temel görevidir. Senede en az üç kez ve mecburi durumlarda toplanmaktadır (Содружество Независимых Государств).

Kolektif Güvenlik Konseyi: 1992 yılında kurulmuştur. Üye devletlerin siyasi birliğini gösteren organdır. 1999 yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Özbekistan'ın Konsey'den çıkmasıyla anlaşma Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Belarus ve Tacikistan arasında devam etmiştir (Содружество Независимых Государств).

Ekonomi Divanı: 1992 yılında BDT'nin ekonomik sorumlulukların yerine getirilmesi, anlaşmalar çerçevesinde yaşanan anlaşmazlıkların çözümü için Divan'a başvurulmaktadır. Divan'ın kararları tavsiye niteliğinde olup, ağırlıklı olarak resmi belgelerin yorumu için başvurulmaktadır (Содружество Независимых Государств).

İnsan Hakları Komisyonu: 1993 yılında kurulan Komisyon üye devletlerin insan hakları ihlallerini gözlemlemektedir (Содружество Независимых Государств).

Parlamentolararası Asamblesi: 1992 yılında Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan Rusya, Ermenistan ve Belarus tarafından imzalanan anlaşmayla kurulmuştur. Ukrayna 1999 yılında anlaşmaya dahil olmuştur. Asli görevi üye ülkelerin kanunlarının birbirine yakınlaştırılmasını sağlamaktır. Çıkarılan yasalar tavsiye niteliğindedir (Содружество Независимых Государств).

Organların içeriklerine ve görevlerine bakıldığında insan hakları, savunma, ekonomi gibi birçok alanı kapsadığı ifade edilebilir. Karar verici organlarda kararların oy birliği ile alınması bütün üyelerin eşit olduğunun göstergesidir. BDT'nin teorik çerçevesinde üyeler eşit haklara sahiptir. Ancak uygulamada sorunlar çıktığından işlevselliğini kaybetmiştir.

14 Şubat 1991'de yapılan Devlet Başkanları Konsey Zirvesi'nde içerisinde "Stratejik Kuvvetlerin Statüsü Hakkında", "Silahsızlanma Hakkında", "İşbirliği İlkelerine Uyum Hakkında Deklarasyon", "Kuvvet Kullanmama", "Kuvvet Kullanma Tehdidinde Bulunmama ve Uyuşmazlık Konularını Görüşmeler Yoluyla Halletme Hakkında" bildirilerinin yer aldığı birçok belge bölge güvenliğinin sağlanması çerçevesinde imzalanmıştır. Ancak bu adımlar, Orta Asya'da varlık gösteren dini radikal örgütlerin neden olduğu tehdit unsurlarını ortadan kaldırmada başarılı olamamıştır (Hüseynona,2003:396-397).

Kurumsallaşması tamamlandığında 11 asil organı ve yaklaşık 60 alt organı bulunan BDT'nin alt organlarının artması, işbirliği kapsamında Rusya'ya olumlu etkide bulunmuştur. Örgütlerle ve Suçlarla Mücadele Bürosu'nun faaliyetleri Rusya'nın istihbarat teşkilatına bağlı hareket etmektedir. Her üye devlet için başkanlık süresi bir yıl olarak belirlenmesine rağmen Rusya, Devlet Başkanları Konseyi'ne 2003 yılına kadar on iki yıl başkanlık etmiştir (Purtaş,2004:72-73). Dolayısıyla işbirliği kapsamında ifade edilen eşitliğin uygulamada ne derece geçerli olduğu soru işaretleri uyandırmıştır.

BDT kapsamında belirlenen hedeflerin, hem askeri hem de ekonomik anlamda en güçlü üye olan Rusya'nın istekleri çerçevesinde şekillenmesi, üye devletlerin zihninde BDT ile ilgili olumsuz düşüncelerin belirmesine sebebiyet vermiştir. Rusya dışındaki üye devletler ulusal güvenlik kaygısı yaşarken Rusya, askeri yapısının geleceği ve sınırların korunması çerçevesinde “barışı koruma” konusuna yoğunlaşmıştır. BDT'nin on iki yıl başkanlığını yaptığı süreçte bölgedeki terör olaylarına kendi güvenliğini tehdit etmediği sürece duyarsız kalan Rusya'nın bu tutumu BDT'nin faaliyetlerinin istikrarsızlaşması ve işlevsizleşmesinde etkili olmuştur.

1992 yılında BDT'nin Kiev Zirvesi'nde Türkmenistan hariç tüm üyeler “BDT'deki Askeri Gözlemci Grupları ve Toplu Barışı Koruma Kuvvetleri Anlaşması”nı imzalamıştır. 1992 yılının Taşkent Zirvesi'nde de “Toplu Barışı Koruma Güçleri Hakkında Protokol”ü içeren anlaşma imzalanmıştır. 1993 yılında düzenlenen Zirvede askeri meselelerle ilgili ciddi bir ilerleme kaydedilmemiş, ekonomi konularına ağırlık verilmiştir. Üye devletlerde yaşanacak olası çatışmaların önlenmesi ve çözülmesi adına 1996 yılında bir anlaşma imzalanmıştır (Lewis ve Marks,1998:65). 1996 yılına kadar yapılan anlaşmaların içerikleri daha çok Rusya'nın endişesine cevap niteliğinde olmuş, güvenlik çerçevesinde sorunların çözümü için bir takım siyasi ve askeri yapılar oluşturulmuştur. 1993'te “Sınır Birlikleri Komutanları Konseyi”, “Savunma Bakanları Komitesi” ve 1995'te “Hava Savunma Koordinasyon Komitesi” kurulmuştur. Bu komitelerin altında ise askeri, ekonomik, örgütlü suçlarla mücadele gibi alanlarda ilgili komisyonlar kurulmuştur (Yılmaz,2008: 69). BDT bünyesinde Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Rusya tarafından oluşturulan barış birlikleri Tacikistan iç savaşı döneminde bölgede görev almış, istikrarın sağlanmasında önemli rol oynamışlardır. Ancak terörizm ve aşırıçılık konusunda aynı başarıyı gösterdiklerini söylemek mümkün değildir (Yılmaz,2008: 75-76). BDT'nin temel organları ve organlar altında kurulan komisyonların içeriklerini Kopenhag Ekolü çatısı altında sektörel güvenlik çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Ağırlıklı olarak askeri ve ekonomi alanında oluşturulan organlar ve komisyonlar, sorunların çok boyutlu yapısı itibarıyla düşünüldüğünde siyasi, çevresel ve toplumsal alanlarla ilgili çalışma konularında son derece düşük seviyede kalmış ve işlev gösterememiştir. Bu da kapsamlı ve genişletilmiş güvenlik yaklaşımı bağlamında önemli bir eksikliğe işaret etmektedir. Diğer yandan üye devletlerin askeri ve ekonomi alanında geliştirilen anlaşmalara da yeterince destek sağlamaması BDT'nin işlevini kaybetmesine sebebiyet vermiştir.

1995 yılında Güvenlik Konseyi Başkanları silahlı suç örgütleri, organize suçlar, uyuşturucu kaçakçılığı, nükleer silahlar ve terörizme karşı bir protokol imzalamıştır. 1999 yılında Minsk'te yapılan Zirvede “Terörizme Karşı Ortak Mücadele” (Vozzhenikov'dan aktaran Yılmaz,2008: 72), “Uluslararası Terörizm ve Aşırılığının Diğer Tezahürlerine Karşı

Mücadelede İşbirliği” anlaşmaları imzalanmıştır (Содружество Независимых Государств). 1999 yılında Kırgızistan’da yaşanan saldırı sonrasında Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Rusya Ekim-Kasım aylarında “BDT Güney Kalkanı-99” isimli ortak tatbikat gerçekleştirmiş, “Güney Kalkanı 2000” tatbikatı ise terör gruplarının bölgeye sızmasını engelleme kapsamında düzenlenmiştir. 2000 yılında Devlet Başkanları Konseyi ve Hükümet Başkanları Konseyi Zirvelerinde Kazakistan ve Rusya terörizme karşı ortak mücadele kararı almış ve 2003 yılına kadar terörle mücadele programı hazırlanmıştır. 2000 yılında BDT kapsamında bölgedeki organize suçlar ve terör faaliyetleri değerlendirilmiş ve Rusya’da Anti-Terör Merkezi kurulmuştur (Allison’dan aktaran Yılmaz,2008: 72). Bölgede yaşanan terör olaylarını engelleme ya da sorunları çözüme ulaştırma konusunda yeterli yaptırımın olmamakla beraber BDT’nin güç gösterisi olarak tatbikatlar gerçekleştirdiği ve güvenlik adına bir takım adımlar attığı gözlenmiştir.

BDT’nin bütüncül bir yapı arz etmesi çerçevesinde değerlendirildiğinde, Orta Asya devletlerinin değişkenlik gösteren tutumlarının göze çarptığını söylemek mümkündür. Zira Topluluğa Kazakistan ve Kırgızistan’ın tam destek verdiği, Özbekistan ve Tacikistan’ın ise fazla ilgi göstermediği görülmektedir. Türkmenistan ise tam manasıyla karşı çıkmıştır. 1998 yılına kadar Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan ekonomi konularında olduğu kadar savunma ve güvenlik konularında da işbirliği çabası içerisinde olmuşlardır (Lewis ve Marks,1998: 84-85). Üye devletlerin işbirliğine olan desteklerinin farklı seviyelerde seyretmesi BDT’nin başarısız olmasındaki nedenlerden biridir.

BDT, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından kaynaklanan sorunları çözmede başarılı olmuş ancak siyasi işbirliğinde zayıf kalmıştır. BDT, Roma Antlaşması gibi uluslar üstü yapılar oluşturmayı önermiş, ancak Ukrayna, Türkmenistan, Azerbaycan, Moldova ve Özbekistan başta olmak üzere birçok üye bu öneri çerçevesinde yapılan anlaşmalara imza atmamıştır. BDT, Sovyet sonrası dönemde devletlerarası ilişkileri sürdürmek adına bir araç olarak tasarlanmıştır. BDT’nin Sovyetlerin yeni versiyonu olduğu iddia edilmiş (Purtaş,2004:69), BDT içinde kutuplaşmalar yaşanmıştır. Rusya taraftarları ve BDT yanlısı Belarus, Ermenistan, Kırgızistan ve Kazakistan bir tarafta, Rusya’ya mesafeli duran Gürcistan, Ukrayna, Moldova, Türkmenistan ve Azerbaycan bir tarafta yer almıştır. Yaşanan kutuplaşmalar ile baş gösteren işlevsizlik sonucunda BDT yalnızca kurum olarak varlık göstermeye devam etmiştir (Kubicek,2009:241-243).

Süreç içerisinde üye cumhuriyetler arası işbirliği mekanizması çözülmüş, Topluluk daha çok ikili anlaşmaların yapıldığı bir platform haline gelmiştir. Zirvelerde belirtilen birlik mesajları karşılık bulmamış, Topluluk Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından siyasi ve hukuki sürecin bir nebze düzenlenmesine katkıda bulunmuştur (Aslanov,2009:55-57). BDT’de yüzlerce karar alınmasına ve anlaşma imzalanmasına rağmen alınan kararların uygulanmasını denetleyen bir organ bulunmadığı için sadece sorunların müzakere edildiği bir forum haline gelmiştir. BDT, Sovyetler Birliği’nin yıkılmasının ardından üye devletlerde oluşan ideolojik boşluktan ötürü yaşanan istikrarsızlık öğelerinin azaltılmasına katkıda bulunmuştur (Vozhenikov’dan aktaran Yılmaz,2008:75). BDT’de 1992-1993 yıllarında yaklaşık 400 belge imzalsan da bu belgelerin hiçbirisi hayata geçirilmemiştir (Mullacanova,2005: 77). 1991’den 1998’e kadar kabul edilen 886 belgenin sadece 130’una tüm üyeler imza atmıştır (Kubicek,2009:243). Bu süre zarfında üyeler, ortak çıkarları olan ekonomik, askeri, siyasi ve

sosyal sorunlarını tartışmak için düzenli olarak toplanmış ve çeşitli konularda 2000'den fazla belge imzalamış, ancak çoğu anlaşma sadece kağıt üzerinde kalmıştır (Rakhimov,2010: 97). Dolayısıyla çok sayıda karar alınması BDT'yi tam anlamıyla aktif kılmamıştır. 1999'a kadar BDT şemsiyesi altında imzalanan 1022 devletlerarası anlaşma bulunmaktadır. İmzalanan bu anlaşmaların desteklenme oranları; Azerbaycan % 54, Ermenistan % 94, Belarus % 93, Gürcistan % 54, Kazakistan % 96, Kırgızistan % 98, Moldova % 73, Rusya % 99, Tacikistan % 98, Türkmenistan % 42, Özbekistan % 73, Ukrayna % 66'dır (Hüseynov,2003:398-399). Bu oranlar yukarıda da ifade edildiği üzere üyelerin BDT çatısı altında imzalanan anlaşmaları bütünüyle desteklemediğini ortaya koymuştur. Devletlerin anlaşmaları kendi çıkarlarıyla uyuşmamasından ötürü desteklemediklerini söylemek mümkündür.

BDT'nin başarısız olmasında güç ve jeopolitik unsurlar öne çıkmaktadır. Üye devletler, Rusya'nın Sovyetler Birliği'ne benzer şekilde BDT üzerinden hegemonyasını sürdüreceği endişesini yaşamışlardır. Bu sebepten ötürü Rusya'dan uzak durma eğiliminde olmuş ancak Rusya'ya karşı denge kuramamaları ve başka seçeneklerinin de olmaması nedenleriyle yine BDT çatısı altında toplanmışlardır. (Kubicek,2009:255-356). Berezosky'den aktaran Purtaş, Berezosky'nin BDT'nin başarısız bir yapıya dönüşmesinde etkili olan faktörleri; Topluluğun belirli bir hedefinin olmaması, ülkelerin hem egemenlik hem de finansal olarak Topluluğa katkı sağlamamaları, bütünleşme şeklinin belirsizliği ve alınan kararların hayata geçirilmesini kontrol edecek bir mekanizmanın eksikliği şeklinde sıraladığını ifade etmiştir. Purtaş da devletlerin farklı güvenlik politikalarının varlığı, BDT'nin somut hedeflerinin eksikliği, devletlerin topluluk için egemenliklerini kısıtlamak istememeleri, sorun çözümünde belirli bir prosedürün eksikliği, alınan kararların uygulanmasını kontrol edecek mekanizmanın eksikliği, toplu anlaşmalardan ziyade ikili anlaşmaların çoğunlukta olması ve siyasi iradenin güçlü olmamasını BDT'nin başarısız olmasının arkasındaki nedenler kapsamında belirtmiştir (Purtaş,2004:135).

4.2. Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü

15 Mayıs 1992'de BDT coğrafyasında Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Ermenistan ve Rusya arasında KGA'yı imzalanmıştır (Kamalov:2011:41). Anlaşmayı imzalayan devletler arasına 1993 yılında Gürcistan ve Belarus, 1994 yılında da Azerbaycan katılmıştır (Oğan,2009:23-24). KGA, BDT bölgesinde askeri-siyasi bloğun kurulmasında bir ilke imza atmıştır. Anlaşma, imza atan devletlerin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine yönelik bir tehditte KGA çatısında acil görüşmeler yapılmasını ve terör saldırılarında her türlü yardımın gönderilmesini içermiştir (Kamalov:2011:41). KGA'ya göre imza atan devletler birbirlerine karşı güç kullanmayacak, diğer askeri işbirliklerine dahil olmayacak ve imza atan devletlerden herhangi birine yapılmış saldırı tüm devletlere yapılmış sayılacaktır (Halidov,2017:403).

Taşkent Anlaşması'nın yani KGA'nın dördüncü maddesine göre taraflardan birine yapılan saldırının tüm üye devletlere yapılmış sayılması ve taraf olan devletlerin başka bir askeri yapıya dahil olmaması şartı anlaşmanın öne çıkan unsurları arasındadır (Purtaş,2004:92-93). KGA dar bir kapsamla kısıtlı kalmaktan ziyade geniş bir spektrumda küresel hedefler oluşturmuş ve Orta Asya güvenliğindeki potansiyel boşlukları kapatma amacı gütmüştür (Düzdaban,2014:617). Kolektif güvenlik konseptinin üç aşamada inşası ön görülmüştür. İlk

aşamada taraf devletlerin askeri yapısının oluşturulması, ikinci aşamada yapılacak işbirliklerinin temelini oluşturulması ki bu aşamada olası saldırıları engellemek için koalisyon oluşturulması, hava savunma birliğinin kurularak ortak silahlı kuvvetler inşa edilmesi yer almaktadır. Üçüncü aşamada ise, ilk iki aşama tamamlanınca güvenlik sistemlerinin kurulumunun tamamlanarak faaliyete başlanması düşünülmüştür (Balaşov'dan aktaran Purtaş,2004: 97).

1994 yılında beş yıllık süre ile imzalanan KGA'nın süresi 1999 yılında Erivan'da yapılan Savunma Bakanları Konseyi'nde alınan kararla uzatılmıştır (Nezavisimaya'dan aktaran Purtaş,2004: 99). ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra anlaşmaya imza atan devletler Rusya'da bir araya gelmiş ve anlaşmanın örgüte dönüşmesi görüşülmüştür. 28 Nisan 2003'te BDT'nin Duşanbe Zirvesi'nde terörizm ve uyuşturucu ticareti başta olmak üzere stratejik sorunlara karşı çözüm üretmeyi hedefleyen resmi bir örgüt olarak KGAÖ kurulmuştur (Oğan,2009: 23-24). Anlaşma, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Rusya, Ermenistan ve Belarus tarafından imzalanmıştır (Yesevi,2013:2). Afganistan'da Taliban'ın yönetime geçmesi, bölgede dini radikal örgüt faaliyetlerinin artması ve 11 Eylül olaylarının vuku bulması taraf olan devletlerin terörizme yönelik düşüncelerini değiştirdiği için ortak paydada buluşmalarına neden olmuş ve anlaşmayı örgüte dönüştürmüştür (Weinstein'den aktaran Yılmaz,2008:78). KGAÖ, tüm dikkatini Orta Asya'ya odaklamış ve ortak hareket gücü olarak da Kırgızistan Kant Havaalanı'nı kullanmıştır (Oğan,2009: 23-24). 2003 yılında Rusya ve Kırgızistan tarafından imzalanan anlaşma ile Bişkek'ten 20 km uzaklıkta olan ve Rusya'nın Ordu Hava Kuvvetleri ve Hava Savunma Kuvvetlerine bağlı olarak Kant Hava Üssü hizmete açılmıştır. Üstle Orta Asya hava sahasının dış saldırılara, terör saldırılarına karşı korunması ve savunma faaliyetlerinin yürütülmesi amaçlanmıştır. Kırgızistan'ın aldığı kararla üs, KGAÖ çatısı altında faaliyet göstermiştir (Halidov,2015:335). Türkmenistan kabul ettiği "Tarafsızlık İlkesi"ni ve BDT içerisinde yapılan anlaşmalarla KGAÖ'nün uyuşmadığını, Azerbaycan ve Gürcistan ise KGAÖ içerisindeki Rusya ağırlıklı politikaları gerekçe göstererek KGAÖ'ye imza atmamıştır (William'dan aktaran Purtaş,2004: 93). BDT'nin güvenlik konusunda yaşanan sorunlara çözüm üretememesi devletleri siyasi ve askeri blok kurmaya yönlendirmiştir. Bu işbirliğinin kuruluş amacını askeri ve siyasi birliğin oluşturulması teşkil ederken, üye devletlerin askeri ve siyasi güvenliği öncelik arz etmiştir. Devletlerin işbirliğine girme adımlarında öncelikli olarak güvenlikleri ve toplam güç unsuru yer almış, Rusya, BDT'de olduğu gibi yakınlık unsurunu kullanmıştır. BDT'den farklı olarak güvenlik üzerine yoğunlaşan KGAÖ'nün bu vizyonu örgüt yapısına da yansımıştır. Örgütün yapısı şu organlardan oluşmaktadır;

Toplu Güvenlik Konseyi: Kurumun en yetkili organıdır. Örgütün temel faaliyetlerinin görüldüğü, hedeflere yönelik kararların alındığı yerdir. Devlet başkanlarının yer aldığı Toplu Güvenlik Konseyi, kalıcı ve geçici olarak örgütün çalışma ve yardımcı organlarını oluşturma yetkisine sahiptir.

Dışişleri Bakanları Konseyi: Taraf devletlerin dış politikadaki koordinasyonu ve etkileşimi konusunda örgütün danışma ve yürütme organıdır.

Savunma Bakanları Konseyi: Örgüte üye devletlerin askeri, politik ve askeri işbirliği alanlarındaki etkileşimini koordine etmek adına danışma ve yürütme organıdır.

Askeri Komite: 2012 yılında Savunma Bakanları Konseyi'nde KGAÖ'nün kuvvetlendirilmesi, faaliyetlerin planlanması ve kullanılması, ortak güvenlik sistem araçlarının değerlendirilmesi ve gerekli önerilerin hazırlanması amacıyla kurulmuştur.

Güvenlik Konseyi Sekreteri Komitesi: Örgütün ulusal güvenliğini sağlama alanındaki üye devletlerin etkileşim koordinasyonu alanında danışma ve yürütme organıdır.

Genel Sekreter: En yüksek idari merkezdir. Örgütün sekretaryasını yöneten genel sekreter, Güvenlik Konseyi sekretaryasına karşı sorumludur.

Örgüt Sekretaryası: Örgüt faaliyetlerinin örgütsel bilgilendirici, analitik ve danışma desteğinin sağlanması görevini yürütmektedir.

KGAÖ Ortak Genel Merkezi: Tekliflerin hazırlanması ve KGAÖ'nün askeri bileşenine ilişkin kararların uygulanmasından sorumlu olan örgütün ve Dışişleri Bakanları Konseyi'nin daimi çalışma birimidir (Организация Договора о коллективной безопасности). Organlar, örgütün kurulma amacı olan askeri birlik ve güvenlik temel alınarak oluşturulmuştur. Üye devletler eşit statüdedir. Devletleri tehdit eden sorunlara çözüm sunulması, tehditlere karşı ortak tavır sergilenerek bölgesel tehdit oluşumlarının engellenmesi hedeflenmiştir.

KGAÖ'nün temel itibarıyla işbirliği içinde olduğu Bölgesel, Ortak Hızlı İhtikal Gücü ve Barışı Koruma olmak üzere üç askeri yapı mevcuttur. Bölge operasyonlarını gerçekleştirebilmek üye devletlerin resmi iznine tabidir. Ayrıca KGAÖ, BM kontrolü altında olan ve Avrasya dışında bulunan bölgelerde de faaliyette bulunabilmektedir (Asanbaeva,2016: 72) KGAÖ, 2004 yılında BM Genel Kurulu'nda gözlemci statüsü hakkını elde etmiş, uluslararası arenada etkinliğini artırmak için NATO ile ilişkilerini geliştirme adına çaba sarf etmiştir (Kamalov,2011:41).

KGAÖ tüzüğündeki dördüncü madde bel kemiğini oluşturmaktadır. Bu maddede taraf devletlerden birine yapılan saldırıları tüm üye devletlere yapılmış sayılacak ve gerekli yardımlar sağlanacaktır. Altıncı maddede de tehdidin ortadan kaldırılması için silahlı kuvvetlerin kullanımı üye devletlerin kararıyla belirlenecektir (Baimuratov,2014: 15). Bu maddeler ile KGAÖ çatısı altındaki devletlerin birinde yaşanacak olan olası tehdidin diğer devletlere sıçramasının önlenmesi amaçlanmıştır. Örgüt anlaşması gereğince, üye devletler güvenliklerini kolektif olarak sağlayacaklardır. KGAÖ, bölge güvenliği ve istikrarı sağlamak amacıyla kurulmuş bölgesel bir yapıdır. Örgütün amaçları arasında toprak bütünlüğünü ve egemenliği korumanın yanı sıra aşırılık, terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı, yasadışı göç ve terörizmle mücadelede ortak hareket etme bulunmaktadır (Valeri'den aktaran Gapparova,2012:131).

KGAÖ'nün kuruluşunun ardında; ABD'nin NATO aracılığıyla Asya'ya yayılmasını önlemek, Afganistan temelli sorunları minimum seviyeye indirmek ve çözüme ulaştırmak amaçları yer almaktadır. 11 Eylül olayı KGAÖ'nün oluşumunda önemli rol oynarken, Rusya açısından BDT bölgesinde oluşturulacak bir örgüt bölgesel güvenlikte etkin olacak ve ABD'nin bölge üzerindeki olası etkisine ket vurabilecektir (Nygren'den aktaran Torun,2015:8).

Orta Asya devletlerinin örgüte katılma sebepleri arasında; Afganistan'da ortaya çıkan dini radikal örgütlerin yükselişi ve egemenliklerine karşı ciddi bir tehdit olarak algılamaları bulunmaktadır (Baimuratov,2014: 14). Üye devletler Rusya'dan ucuz askeri malzeme temini

gibi farklı amaçlar çerçevesinde de örgüte dahil olmuşlardır (Torun,2015:17). Rusya KGAÖ aracılığıyla, askeri gücü çerçevesinde bölgeyi nüfuzu altına almayı amaçlamış ve bu anlamda 2009 yılında örgüt çatısı altında “Acil Müdahale Kuvveti” kurulması kararlaştırılmıştır. Örgüt içinde bulunan devletlere bakıldığında, hem istikrar kaygısı yaşadıkları hem de enerji alanında Rusya’ya bağımlı oldukları görülmektedir. Bu nedenlerden ötürü örgüt içerisinde Rusya’ya karşı bir ittifak girişimi beklenmemektedir (Budak,2013:129). BDT’de olduğu gibi burada da Rusya ve diğer devletlerin farklı güvenlik öncelikleri işbirliğinden beklenen etkiyi olumsuz yönde etkilemiştir.

KGAÖ tüzüğünde bulunan ikinci ve dördüncü maddelerin NATO tüzüğünde bulunan maddeler ile benzerlik göstermesi tesadüfi olmamakla beraber NATO karşıtı olarak tasarlandığının kanıtı niteliğindedir. KGAÖ aracılığıyla Rusya’nın, bölgedeki ABD etkinliğini azaltarak, kendi hakimiyetini artırmak istemesi de NATO karşıtı bir örgüt olduğunu ifade eden başka bir göstergedir (Baimuratov,2014: 24). Batılı uzman olan William H., KGAÖ’nün NATO’yu örnek alarak oluşturulduğunu ancak birçok noktanın belirlenmediğini, açıkların bulunduğunu ve dolayısıyla bekası konusunda şüphelerin olduğunu ifade etmiştir. Yani dışarıdan gelecek tehditlere karşı yapılacakların belirlenmemesinden ötürü etkin olmasının zor olduğunu ifade etmiştir (Lewis ve Mark,1998:65). KGAÖ’nün işlevsel hale gelmesinde NATO’nun Asya’ya genişleme politikası önemli rol oynamış, bazı BDT devletlerinin NATO’ya katılması da bu durumu iyice tetiklemiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra örgüt daha da aktif olmaya çalışmıştır (Sert’ten aktaran Torun,2015: 11).

Kırgızistan’ın Oş şehrine acil müdahale timinin gönderilmesinin görüşüldüğü 2009 KGAÖ Zirvesi’nde, Özbekistan bu görüşe ısrarla karşı çıkmıştır. Özbekistan’ın Fergana Vadisi’nde bulunan Oş şehrine acil müdahale timinin gönderilmesine karşı durmasında, bölgede etnik çatışmaların yaşanacağı ve silahlı dini radikal örgütlerin yeniden aktifleşeceği endişesi yatmaktadır. Ayrıca Rusya’nın çatışma unsurları olan dini, etnik ve siyasi konuları kullanarak bölgeyi istikrarsızlaştıracığı korkusu da diğer bir faktördür (Canpolat,2012:107-108). KGAÖ’nün Kırgızistan’da meydana gelen etnik çatışmalara müdahale etmeme kararının ertesinde 2010 yılının Aralık ayında toplantı gerçekleşmiş ve bu toplantıda yapısal kararlar alınarak, Örgüt çerçevesinde iç tehditlere yönelik olarak da operasyon yapma kararı alınmıştır. KGAÖ’nün karar mekanizmasının işleyişi değiştirilmiş, örgütün oy birliğine ihtiyaç duyduğu toplantılarda konuyla ilgisi bulunmayan devletlerin çekimser kalması veya katılmaması yönünde karar alınmıştır. Bu karar ile karar alma mekanizmasının seri ve etkin işlemesine katkı sağlanmıştır (Yesevi,2013:3-4). 2010 yılında Rusya’da gerçekleşen resmi olmayan Zirvede Kırgızistan Deklarasyonu kabul edilmiştir. Kırgızistan’ın geçici hükümeti ayaklanmalardan sonra oluşan küçük yapılanmalar için barış gücü talep etmiştir. Bu yardım talebi o dönem başkanlık yapan Rusya’ya iletilmiş ancak KGAÖ’ye resmi taleple iletilmemiştir. Bundan dolayı da istenen yardım gitmemiştir. Baş gösteren ayaklanmanın ertesinde Kırgızistan’ın yardım talebine resmi prosedürle istenmediği gerekçesiyle cevap verilmemesi, KGAÖ’nün hukuki mevzuatının bölgesel güvenliği ilgilendiren sorunların yanı sıra üye devletlerin içerisinde yaşanan sorunları da kapsayabileceğini göstermektedir (Kamalov,2011:41).

KGAÖ’nün kuruluşundan itibaren bölgedeki hiçbir askeri operasyona katılmaması amacının sorgulanması anlamında dikkat çekmiştir. KGAÖ’nün güvenlik yapılanması çerçevesinde

geliştirdiği program kapsamında ulusal kanunlarla belirlenmiş bilgilerin yayılması, aşırıcılık, hükümeti yıkmaya teşvik ve terör fikirlerinin yayılması gibi faaliyetleri önlemek amacıyla çeşitli operasyonlar yürütülmüştür (Kamalov,2011:41-42). Bu operasyonlarla üye devletlere sadece dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı ortak bir tepki gösterilmesi değil örgüt içinde yaşanması muhtemel askeri istikrarsızlığın önlenmesi anlamında da mesaj verilmiştir (Malgin,2002:47).

Her iki işbirliği de dini radikal örgütlerin bölgedeki faaliyetleriyle mücadele konusunda yeterli olmamıştır. İşbirliklerinin temelini bakıldığında; Rusya nezdinde BDT'nin kuruluş amacı Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından Sovyet devletleriyle ilişkiyi devam ettirme, diğer üyeler nezdinde ise bağımsızlık sonrası dönemde tecrübesiz oldukları güvenlik konusunda kendilerini garantiye alma çerçevesinde şekillenmiştir. BDT organları altında komiteler kurulmuş, sektörel güvenlik çerçevesinde değerlendirildiğinde askeri, siyasi ve ekonomi alanlarında birlik oluşturma ve oluşan sorunları giderme adına anlaşmalar imzalanmış ancak anlaşmalar kağıt üzerinde kalmıştır. Bu nokta da BDT'yi işlevsizleştirmiştir. Anlaşmaların işlevsizleşmesinin ağırlıklı nedenini BDT'nin Rusya güdümünde hareket etmesi ve BDT'nin diğer devletlerin güvenlik alanındaki ihtiyaçlarına cevap veremeyişi teşkil etmektedir. Bir diğer işbirliği olan KGAÖ, BDT yapısının eksik kalan etkin siyasi ve askeri birlik noktalarını giderme amacı gütmüş bu husus da KGAÖ'nün BDT'den ayrılan en büyük farkını ortaya koymuştur. BDT'ye nazaran daha aktif faaliyet gösterse de KGAÖ Rusya güdümünden sıyrılamamıştır. KGAÖ'nün Kırgızistan'a gösterdiği duyarsızlığı da örgütün dini radikal örgütlerin neden olduğu sorunlara müdahil olmak istemediği şeklinde yorumlamak mümkündür. Kuruluşundan 2012 yılına kadar geçen sürede KGAÖ'nün Orta Asya'daki askeri operasyonlara katılmaması da bunun kanıtı olarak gösterilebilir. KGAÖ, üyelerinin dini radikal örgütlerden kaynaklanan problemleri ve güvenlik konusundaki ihtiyaçları karşısında kayıtsız kalmıştır. Bu çerçevede BDT'ye kıyasla daha aktif faaliyet gösterse de üye devletlerin ihtiyaçlarına cevap verme konusunda yeterince etkinlik sağlayamadığını söylemek mümkündür. Güvenliğin genişleyen ve derinleşen yapısı karşısında Rusya'nın devlet bekası ve çıkar odaklı yaklaşımını sürdürmesi işbirliklerinin işlevsellik kazanmasının önünde engel teşkil etmiştir.

SONUÇ

Jeopolitik teorilerin kalpgahında yer alan Orta Asya küresel güvenlik çerçevesinde önemli bir konumda yer almaktadır. Gerek jeopolitik konumu, gerekse dünya nüfusunun büyük bir oranını barındıran Asya kıtası doğal kaynaklarıyla da öne çıkmaktadır. Bölgenin 21'nci yüzyıl ekonomisinin hayati kaynaklarından birini teşkil eden doğal gaz rezervleri itibariyle son derece zengin olması, büyük güçlerin bu coğrafyaya yoğun ilgi göstermesine yol açmaktadır. Gerek büyük güçlerin hakimiyet mücadelesi, gerekse otoriter rejimlerin politikaları farklı sektörler üzerinden güvenliği önemli derecede etkilemektedir. Demokratik kanalların sağlıklı işlemediği, siyasal sistemde muhalif görüşleri dillendirecek unsurların son derece kısıtlı olduğu, ekonomik ve sosyal anlamda ciddi sıkıntıların yaşandığı bölgede dini radikal örgütler etkili bir odak olarak öne çıkmaktadırlar. İnsanlara ulaşabilmek amacıyla bölge genelinde gözlemlenen baskı, yolsuzluk, işsizlik gibi yapısal faktörleri kullanan örgütlerin inşa ettikleri dil ile sunmuş oldukları maddi ve manevi faktörler üzerinden amaçlarını ve mücadele biçimlerini meşrulaştırdıkları görülmektedir. Faaliyet alanlarının sınırlarının zaman içerisinde genişlemesiyle bölgesel, hatta küresel nitelik kazanan örgütlerin yalnızca faaliyet alanlarının coğrafi sınırları genişlememiş, birey güvenliğinden devlet güvenliğine uzanan geniş bir spektrumda etki gücüne sahip olmuşlardır. Dolayısıyla öncelikle Orta Asya güvenliğinde önemli bir unsur teşkil eden, ancak küresel güvenlik kapsamında da dikkat çekici bir boyuta ulaşan dini radikal örgütlerin anlaşılması bölge politikalarının ve güvenlik çatısının anlaşılmasında önem arz etmektedir. Bu çalışmada dini radikal örgütlerin Orta Asya güvenliğine etkisi, güvenlik tanımının değişen yapısı kapsamında sektörel güvenlik ve bölgesel güvenlik kompleksi çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Geleneksel yaklaşım çerçevesinde güvenlik, devlet odaklı, askeri güç unsurları üzerinden katı ve sınırlı bir şekilde değerlendirilirken, özellikle de Soğuk Savaş sonrası dönemde genişleyen bir kapsamda çeşitlenen ve farklılaşan konular üzerinde tartışılmaya başlanmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemin kompleks güvenlik sorunları karşısında devlet bekası ve askeri güç kullanımı odaklı anlayışın ne derece yeterli olduğu sorgulanırken, Kopenhag Ekolü çatısı altında halkın yaşantısını etkileyen ve önceki dönemlerde güvenlik ajandasının dışında tutulan alanların irdelendiği genişletilmiş güvenlik anlayışı ortaya konmuştur. Bu çalışmada ele alınan unsurlar Kopenhag Ekolünün genişletilmiş güvenlik anlayışı kapsamında, askeri, siyasi, toplumsal, ekonomik ve çevresel sektörler üzerinden değerlendirilmiştir. Sektör çerçevesinde değerlendirilen tehditler tek başına bir unsur teşkil edebileceği gibi birbirlerini etkileyen kompleks bir yapıya da işaret etmektedirler. Günümüzün karmaşık güvenlik tehditlerinde de görüldüğü üzere, bir sektörde vuku bulan tehdidin herhangi diğer bir sektörü tetiklemesi ve zincirleme bir şekilde farklı tehdit unsurlarına neden olması söz konusudur. Bu nokta hem devletten bireye doğru derinleşen hem de farklı sektörler üzerinden genişleyen komplike sorunlar karşısında güvenlik sağlama sorumluluğunun devletten işbirliklerine doğru ilerlediğini ve işbirliklerinin elzem hale geldiğini göstermektedir. Terör gibi çok yönlü, çok boyutlu bir konuda da işbirliklerinin son derece önemli olduğu ve Orta Asya devletlerinin işbirliklerini çeşitlendirdikleri görülmektedir.

Bu çalışma ÖİH ve HT odaklı olmak üzere dini radikal örgütlerin Orta Asya güvenliği üzerindeki etkisinin incelenmesi çerçevesinde şekillenmiştir. Öncelikle radikalleşme sürecinde önemli rol oynayan ve dini radikal örgütlerin halka ulaşmasına zemin hazırlayan

faktörler, bölge jeopolitiği, bölge ülkelerinin bağımsızlık sonrası dönemdeki yönetim şekli, demokratikleşme konusunda uyguladığı politikalar, ulus inşası, halk ile devlet yapılarının kabul ettiği dini anlayış çerçevesinde incelenmiştir. Dini radikal örgütlerin sebep olduğu terör olayları sektörel güvenlik çerçevesinde incelenirken, olayları tek başına ele almanın yetersiz ve eksik bir değerlendirmeye neden olacağından hareketle çalışmanın detaylarını belirleyen alt sorular çıkarılmış ve kapsamlı bir analiz yapılmıştır.

ÖİH ve HT'nin Orta Asya'nın bölgesel güvenliğine etkisi askeri, siyasi, ekonomik ve toplumsal alanları kapsayacak şekilde geniş bir çerçevede tartışılmıştır. Dini radikal örgütlerin bölgesel güvenliğe etkisi radikalleşme sürecinde etkili olan faktörler başta olmak üzere pek çok dinamiğin etkili olduğu bir sürece işaret etmektedir. Orta Asya'da terör örgütlerinin faaliyet göstermesine elverişli ortam yaratan yapısal faktörler, örgütlerin bireylere sundukları unsurlar üzerinden çekici faktörler ve örgütlerin mobilizasyonunu kolaylaştıran fırsat verici/kolaylaştırıcı faktörler radikalleşme sürecinde etki göstermiş, farklı güvenlik alanlarını kapsayacak sonuçlara sebebiyet vermiştir. Tehditlerin iç içe geçtiği, kompleks bir yapıda farklı sektörlerdeki tehditlerin başka alanları etkilediği ve dini radikal örgütlerin geniş bir kapsamda bölgesel güvenliği olumsuz yönde etkilediği görülmüştür.

Araştırma soruları kapsamında; bölgenin jeopolitik konumunun öneminden bahsedilerek, Orta Asya devletlerinin bağımsızlık sonrası yönetimi ve demokratikleşme konusunda uyguladığı politikalar ile din konusunda devletlerin ve halkın yaklaşımları incelenmiştir. Dini radikal örgütlerin bölge devletlerindeki yapılanmaları, faaliyetlerinin kapsamı ve bu yapıların arz ettiği tehditler farklı açılardan ele alınmıştır. Terör faaliyetlerini gerçekleştiren ÖİH ve HT'nin örgüt yapıları, mobilizasyon süreçleri incelenerek devletlerin mücadelede ortaya koydukları yöntemler tartışılmıştır. Devletlerin tek başlarına mücadele edebilecekleri bir konu olmaktan çıkarak bölgesel bir tehdit niteliği kazanan dini radikal örgütler konusunda, devletlerin bölgesel güvenlik çerçevesinde geliştirdikleri işbirlikleri ile söz konusu işbirliklerinin yapısı ve işlevselliği incelenmiştir.

Orta Asya'nın Mackinder'in "Kara Hakimiyet Teorisi"nde "Kalpgah" olarak tanımladığı bölge sınırları içerisinde yer alması önemli bir jeopolitik konuma sahip olduğuna işaret etmektedir. Çok eski bir yerleşim yeri olan bölge, zengin yer altı kaynaklarının varlığı ve tarihi ipek yolunun bu coğrafyadan geçmesinden ötürü bir taraftan küresel güçlerin bölge üzerindeki rekabetine sahne olmaktadır. Diğer taraftan da zengin kaynaklardan pay alamayan halkın ekonomik sorunlarla boğuşması ve yoğun yolsuzlukların yaşanması sonucunda radikalleşme sürecinde etkili olan yapısal faktörlerin varlık gösterdiği görülmektedir. Dini radikal örgütlerin bölgede nüvelenmelerinde İslam tarihinde önemli yer tutan Semerkand, Buhara gibi merkezlerin bulunması da önem arz etmektedir. Zira büyük güçlerin bölgedeki güç mücadeleleri karşısında dini radikal örgütlerin bu güçlere karşı koyacak bir odak olarak şekillenmeleri ve örgütlerce bu kapsamda inşa edilmeleri de yine jeopolitik konumun beslediği unsurlar arasında yer almaktadır.

Çalışmada, dini radikal örgütlerin varlık göstermesine, sempatizan kazanmasına ve etki alanını genişletmesine neden olan başlıca yapısal faktörler arasında yer alan; bölge devletlerinin bağımsızlık sonrası yönetimi ve demokratikleşme konusunda uyguladığı politikalar ile din konusundaki anlayış bölge devletleri kapsamında ayrı ayrı incelenmiştir.

Bölge devletleri incelendiğinde, bağımsızlığının ertesinde iç savaş yaşayan Tacikistan'ın uzun bir dönem savaşın olumsuz koşullarını ortadan kaldırmaya çalıştığı ve söz konusu olumsuz koşulları iyileştirirken de dini radikalizmi engellemek adına bir takım politika uygulamalarına gittiği görülmüştür. Tacikistan ulusal kimliğinin oluşturulma sürecinde etnik kökenler ön plana çıkarılarak, İslamiyet'ten farklı olduğunu vurgulamak adına Zerdüştlük kültürüne dayalı Tacik ve Aryan vurgusu ortaya konmuştur. Tacik halkı aidiyetini İslami değerler üzerinden tanımlarken, devlet tarafından farklı bir kimlik inşası, devlet ve halkın farklı unsurlar üzerinden kimliğe bakışı ve bu anlamda yaşanan yabancılaştırmanın da dini radikal örgütlerin varlık gösterebileceği bir zemine katkıda bulunduğu gözlenmiştir. İç savaşta muhalefetin liderliğini üstlenen İYDP'nin anlaşmadan sonra parlamentoda yer almasından rahatsız olan hükümetin halk üzerinde baskı kurmaya çalışması da yine radikalleşme sürecine zemin oluşturan faktörler arasında yer almıştır.

Devlet başkanı Kerimov'un demokratikleşme adına adım atmaktan ziyade halk üzerinde baskı oluşturan politikaları Özbek halkının kendini demokratik kanallardan ifade edememesine ve dini radikal örgütler gibi yapıların baskıcı politikalar karşısında muhalif bir unsur olarak zemin kazanmasına sebebiyet vermiştir. Ulusal kimliğin halkın benimsemiş olduğu İslami değerlerin dışında şekillendirilmesi halkın aidiyet duygusunu olumsuz yönde etkilemiş ve devletle halk arasında oluşan bu boşluğu da dini radikal örgütlerin bir unsur olarak kullandıkları görülmüştür. Devlet politikalarıyla toplumsal yapının dini anlayışlarında yaşanan ayrışmayı hükümetin baskıcı politikalarla kapatmaya çalışması radikalleşme sürecine zemin hazırlayan önemli bir yapısal faktör olarak ortaya çıkmıştır.

Diğer devletlere nazaran daha demokratik bir yapı arz eden Kazakistan'ın ulusal kimliği ülkede var olan azınlıkların göz önünde bulundurulmasıyla şekillendirilmiştir. Azınlıkların yaşamlarında kendi dil ve kültürlerinin devam etmesi ülkede radikalleşmeye neden olan unsurların büyük bir kısmını ortadan kaldırmış, yönetimin baskıcı politikalarına rağmen radikalleşme sürecinin zemini oluşmamıştır.

Demokrasi adası olarak anılsa da devlet başkanlarının otoriter tavırlarından dolayı demokrasi alanında ciddi sorunlar yaşayan Kırgızistan'da, hükümetin uyguladığı baskı politikaları sonucunda iki devrim gerçekleşmiştir. Halk ile devletin kabul ettiği dini görüşte ciddi farklılıklar olmamasına rağmen yaşanan ekonomik sorunlar ve devletin bu sorunlar karşısındaki yetersizliği dini radikal örgütlerin taban bulmasında etkili olmuştur.

Bölgede yönetsel anlamda en katı kuralların uygulandığı Türkmenistan'da söz konusu katı politikaların radikalleşme sürecine katkıda bulunabileceği düşünülebilecekken, halkın temel yaşam gereksinimleri olan elektrik, su ve doğal gazın ücretsiz dağıtılması sosyo-ekonomik koşullar çerçevesinde radikal örgütlerin taban bulamamasında etkili olmuştur. Bunu yanında yönetimin katı cezalar uygulamasının da radikal örgütlere verilebilecek desteğin tekrar sorgulanması anlamında caydırıcı bir etkiye bulunduğunu söylemek mümkündür.

Dini radikal örgütlerin hangi kapsamda güvenlik üzerinde etkili olduğu, faaliyetlerinin etkisi ve devlet düzeyinden bölgesel güvenlik düzeyine nasıl evrildiği soruları, bir yandan örgütlerin farklı sektörler üzerinden arz ettiği güvenlik tehdidinin karmaşıklığı ve genişleyen boyutu, diğer yandan da devletlerin söz konusu ortak soruna yönelik yaklaşımları çerçevesinde bütüncül bir şekilde irdelenmiştir. Tacikistan iç savaşının ilk aşamasında radikal İslam etkili

olmasa da savaşın ilerleyen dönemlerinde İşlam karakterize edilerek muhalefetin büyük bir parçası haline getirilmiştir. 1997 yılında Moskova’da taraflar arasında “Barış ve Milli Uzlaşma” anlaşması imzalanmış ve savaş resmi olarak sona ermiştir. Savaş sonrasında ortaya çıkan bilanço her alanda çarpıcı boyutlara ulaşmıştır. Mali bilançosu 11 yıllık devlet bütçesine yakın olan savaş sonrası dönemde yaşanan uzun dönemli işsizlik ve kaynaklara erişimde eşişsizlik gibi sorunları radikalleşme sürecinin yapısal faktörleri çerçevesinde ele almak mümkündür. Savaş sonrasında dini radikal örgütlerin bölgedeki faaliyetlerinin artması da ulusal nitelikteki sorunun bölgesel boyuta evrilmesinde etkili olmuştur. Tacikistan’da yaklaşık yedi yıl süren iç savaşın ardından, savaşta muhalefet saflarında yer alan İYDP’nin parlamentoda bulunması hükümette rahatsızlık yaratmıştır. Tabanında radikal unsurlar bulunan İYDP’nin güçlenmesi karşısında yönetim, radikalleşmeyle mücadele anlamında çeşitli politikalar ortaya koymuş, işbirliklerini geliştirmiştir. Radikal İşlam’ın, devlet güvenliğini etkileyecek güce kavuşmasından endişe duyan ve tekrar nüketmesini engellemek isteyen Tacikistan hükümeti bölgesel işbirliklerini geliştirmiş ve desteklemiştir.

Özbekistan çerçevesinde değerlendirildiğinde, bağımsızlık sonrası idari ve siyasi alanlardaki tecrübesizliğin yanı sıra otoriter yönetimin baskıcı politikalarını arttırması, olumsuz ekonomik koşullara paralel olarak, yolsuzluk, işsizlik ve ayrımcılığın baş göstermesi radikalleşme sürecinde etkili olan yapısal faktörleri teşkil etmiştir. Bu zeminde 23 iş insanının anayasal düzeni bozmak suçundan tutuklanması, halkın protesto gösterileri için sokağa çıkmasına ve çatışma yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Çatışma sonunda göstericilerin bir kısmı Kırgızistan’a geçerek sığınma talep etmiştir. Andican olayında insanların hayatlarını kaybetmesini ve yaralanmasını birey güvenliğine yönelik tehditler, halkın ifade özgürlüğünün kısıtlanmasını ise siyasi alanda vuku bulan tehditler çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Çatışma sonunda göstericilerin Kırgızistan’a sığınma talebinde bulunması da devlet düzeyindeki bir tehdidin bölgesel güvenliği tehdit eden bir unsura evrilmesi yönünden önem teşkil etmektedir. Bağımsızlık sonrası dönemde güvenlik kaygısıyla işbirliklerini geliştiren ve destekleyen Özbekistan, söz konusu işbirliklerinin dini radikal örgütlerle mücadelede yeterli olmaması nedeniyle BDT’deki üyeliğini askıya almış, KGAÖ’nün uzatılmasını kapsayan anlaşmaya imza atmayı reddetmiştir. Andican olayının akabinde ise dini radikal örgütlerin bölgesel güvenliği tehdit etmesi ve ülkede bu tür olayların tekrarlanmaması için KGAÖ’ye tekrar girmiştir.

Kazakistan’da halk tabanında radikal söylemlerin destek bulmaması, sosyo-ekonomik şartların diğer ülkelere nazaran olumlu yönde seyretmesi, radikalleşme sürecinde etkili olan faktörlerin son derece düşük seviyede seyretmesinde etkili olmuştur. Bu anlamda dikkat çekici bir olayın yaşanmaması risklerin oluşmayacağı anlamına gelmediğinden bölgesel güvenlik kapsamında nükleer silahsızlanma yönünde önemli adımlar atılmıştır. Kazakistan, nükleer silahsızlanma ile bölgesel çapta güvenliği tehdit eden bir unsuru ortadan kaldırarak, bölgesel güvenliğin sağlanması dikkat çekici bir adım atmıştır. Sınır komşusu olan devletlerde dini radikalleşme kapsamında yaşanan olaylardan ve bunların bölgesel güvenliğe tehdit arz etmesinden ötürü işbirliklerini geliştirip desteklemiştir.

Kırgızistan devlet başkanının uyguladığı ekonomik ve siyasi reform çabalarının başarısızlıkla sonuçlanması, yönetimin otoriter politikalara yönelmesinde etkili olmuştur. Baskıcı politikalar da eşişsizlik, işsizlik, yolsuzluk gibi radikalleşme sürecinde etkili olan yapısal faktörlere

zemin hazırlamış, bu faktörlerin güvenlik sektörlerinde etkili olması da güvenliğin ne derece iç içe geçen, karmaşık bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir. Diğer taraftan, Devlet başkanı Akayev'in Çin ile ihtilaflı sınır bölgesinden Çin'e toprak veren anlaşmayı imzalaması ve bu anlaşmayı eleştiren muhalefet liderinin tutuklanması ile Aksı olayı yaşanmıştır. İmzalanan anlaşma devletin birlik ve bütünlüğünü tehdit ettiği için askeri alanda bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Aksı olayında anlaşmayı protesto etmek için gösteriler düzenlenmiş ve çatışmalar yaşanmıştır. Çatışmada masum insanların hayatlarını kaybetmesi ve yaralanması birey güvenliğinin bir yönünü ortaya koyarken, muhalefet liderinin Akayev'i eleştirmesinden dolayı milletvekilliğinin iptal edilip, tutuklanması ise birey güvenliğinin farklı anlamlarına örnek teşkil etmiştir.

Üç ülkenin (Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan) sınır geçiş noktasında bulunmasından ötürü hassas bir konuma sahip olan Batken'de, Kırgızistan'ın yaşadığı ekonomik sorunlar daha ağır hissedilmiş ancak hükümet bölgeye duyarsız kalmıştır. Devletin duyarsızlığı ve bir anlamda yarattığı boşluk karşısında radikal örgütlerin halka sunmuş olduğu maddi destek, hem duyarsız olarak algılanan devlet karşısında halkın örgütlere aidiyet duyması hem de maddi destek üzerinden örgütlerin cazibe odağı haline gelmesine yol açmıştır. Radikalleşme süreci çerçevesinde düşünüldüğünde sağlanan maddi destek çekici faktörler arasında düşünülebilecekken, devletin bölgedeki eksikliği süreç içerisinde kolaylaştırıcı faktörler arasında yer almıştır. Özbekistan'dan kaçan ÖİH üyelerinin Kırgızistan'a sığınma taleplerinin geri çevrilmesi üzerine yaşanan Batken olayında masum insanların ölmesi birey güvenliği çerçevesinde fiziksel tehdit teşkil etmiştir. Batken Olayı, Özbekistan odaklı bir tehdit olan ÖİH'nin Kırgızistan'da saldırı gerçekleştirerek bölgesel güvenliği tehdit etmesi açısından önemlidir. Kırgızistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra diğer devletlere benzer şekilde güvenlik kaygıları yaşamıştır. Bu kaygılar Kırgızistan'ın bölgesel işbirliklerini geliştirmesine ve bunlara destek vermesine neden olmuştur. Batken ve Aksı Olayları karşısında yeterli kapasiteye sahip olmayışı da bu kaygıyı güçlendirmiştir. Özellikle Batken olayı dini radikal örgütlerin bölgesel güvenliği tehdit ettiği tezini ön plana çıkarmış ve Kırgızistan'ın işbirliklerine olan desteğinin artırılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Kırgızistan dini radikal örgütlerin direkt olarak hedefinde bulunmamakla beraber bu ülkenin terör saldırıları karşısındaki yetersizliği, işbirliklerine girmesine ve desteklemesine neden olmuştur.

Türkmenistan, bölge ülkeleri arasında dini radikal örgütlerin faaliyetlerinin minimum seviyede seyrettiği bir ülkedir. Terör olaylarının minimum seviyede yaşanması ise, radikalleşme sürecinde etkili olan baskı, eşitsizlik, ayrımcılığın yaşanmadığı anlamına gelmemektedir. Zira otoriter yönetimin uyguladığı baskı politikalarıyla halkın muhalif yaklaşımını baskılaması siyasi alanda önemli bir tehdit konusudur. Bu çerçeve de radikalleşme sürecinin yapısal faktörlerini akla getirmektedir. Ancak Türkmenistan'da hayat gereksinimleri olan elektrik, doğal gaz, su ve tuzun halka ücretsiz dağıtılması, bu yapısal faktörlerin etkisini azaltmıştır. Bağımsızlığının ardından Türkmenistan da tüm Orta Asya devletleri gibi güvenlik kaygısı yaşamış ve BDT anlaşmasını imzalamıştır. Ancak 1995 yılında kabul ettiği "Tarafsızlık İlkesi" gereğince siyasi ve askeri işbirliklerine karşı olmuştur. "Tarafsızlık İlkesi" gereğince KGAÖ'ye de üye olmayan devlet, bölgesel işbirliklerinden ziyade ikili anlaşmalara yoğunlaşmıştır.

Bu çalışmada ÖİH ve HT'nin hedefleri, profilleri ve mücadele yöntemleri incelenerek Orta Asya'da etkili olan dini radikal örgütlerin yapıları ve radikalleşme süreçlerinde etkili olan faktörler incelenmiştir. Bölgede aktif olan ÖİH ve HT'nin yapıları farklılık arz etmekle beraber aynı amaca hizmet etmeleri; şeriat yönetimini hedeflemeleri ve devletin tanımladığı ideolojileri tehdit etmeleri hem askeri hem de siyasi alanın güvenlik konularını teşkil etmektedir. HT'nin Kudüs'te kurulması ve Orta Asya'ya uzanması HT'nin bölgesel güvenlik tehdidinden küresel nitelikte bir tehdide evrildiğini göstermiştir. Mücadelesini barışçıl yöntemlerle yürüterek, halkta taban oluşturması ve amaç arayışı içinde olan insanlara aidiyet sunması radikalleşme süreci çerçevesinde değerlendirilen çekici faktörler arasında yer almıştır. Kerimov'u devirme amacıyla kurulan ÖİH'nin zamanla bölgedeki diğer devletlerde de terör saldırıları gerçekleştirmiş olması, tehdidin bölgesel bir nitelik kazanarak genişleyen ve derinleşen yapısını ortaya koymuştur.

Bu tezde incelenen dini radikal örgütler, radikalleşme sürecinde etkili olan yapısal, çekici ve kolaylaştırıcı faktörleri kullanarak örgüt yapısını güçlendirmeye, din unsurunu kullanarak mücadele amacını ve silahlı mücadelelerini meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Hükümetin baskıcı politikalarının, dini çerçevedeki aidiyetlere yönelik kısıtlamalarının radikalleşme sürecine zemin hazırladığı bir ortamda, ÖİH halkın aidiyet arayışına cevap vermiş ve bu anlamda muhalif bir unsur olarak öne çıkmıştır. Diğer taraftan, yönetime karşı muhalif bir odak olarak düşünülebilecek olan örgütün kendi içinde ise yine son derece baskıcı bir yaklaşım izlemesi, örgüt üyelerinin çıkma taleplerinin ölüm cezası dahil olmak üzere yaptırımlarla karşılaşması dikkat çekici bir noktaya işaret etmektedir. Bu anlamda radikalleşme süreci içerisinde örgütten çıkma taleplerinin ölüm cezası gibi caydırıcı yaptırımlarla karşılık bulması, radikalleşme sürecini etkileyen çekici faktörler arasında yer almaktadır.

Her iki örgütün de tabana ulaşmasında radikalleşme sürecinde yer alan faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Orta Asya devletlerinde yaşanan olumsuz hayat şartları sonucunda yolsuzluk, eşitsizlik, ayrımcılık ve işsizlik radikalleşme sürecinde etkili olan başlıca yapısal faktörler olarak öne çıkmıştır. Örgütlerin silahlı mücadele yöntemlerini meşrulaştırma ve halka ulaşmada kullandığı amaç ve aidiyet unsurları, şehitlik inancı üzerinden kurgulanan söylemler ve ekonomik sorunlarla boğuşan halka sunulan maddi olanaklar bireysel anlamda çekici faktörlere işaret etmektedir. Sosyal medya platformları üzerinden bu gruplara erişilebilmesi propaganda yapımı, yeni üyelerin kazanılması ve sosyal bağların kurulabilmesi kapsamında kolaylaştırıcı faktörler arasında yer almaktadır.

Zaman içerisinde genişleyen ve derinleşen söz konusu güvenlik tehdidi karşısında Orta Asya devletlerinin yetersiz kaldığı veya kendi toprağına da sıçrayabileceği endişesi üzerinden çeşitli işbirliklerine girdikleri görülmektedir. Devletlerin endişelerine cevap verme niteliğinden uzak bir yapıda gelişen işbirlikleri, bu çalışma kapsamında BDT ve KGAÖ örnekleri çerçevesinde tartışılmıştır.

BDT, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından önce kurulan hatta birliğin yıkıldığını ilan eden bir oluşumdur. Kuruluşu itibarıyla güvenlik kaygısından ziyade dağılan Birliğin farklı biçimde teşkil edilmesinin ön planda olduğunu söylemek mümkündür. Bölgesel güvenlik kompleksi çerçevesinde coğrafi yakınlık temelinde kurulan Birliğin zamanla oluşan organları, BDT'nin

ekonomi ve savunma ağırlıklı konularda yapılandırılmak istendiğini gözler önüne sermektedir. Ancak uygulamaya bakıldığında BDT'nin işbirliği oluşumundan ziyade ikili anlaşmaların gerçekleştiği bir platforma dönüştüğü görülmektedir. Güvenlik sektörleri çerçevesinde düşünüldüğünde ise, BDT'nin tüm alanlara hitap etmeyip, askeri ve ekonomi alanlarına yoğunlaştığı görülmektedir. Genişleyen güvenlik tehditleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, işbirliklerinin dar bir kapsamda tutulması, söz konusu yapının askeri ve ekonomi alanlarında da yetersiz kalması BDT'yi işlevsiz hale getiren başlıca faktörler arasında yer almaktadır.

2003 yılında örgüt yapısı kazanan KGAÖ, coğrafi yakınlık çerçevesinde yapılandırılmış, bölgesel tehditlere karşı ortak bir tavır sergilenmesi kapsamında şekillendirilmiştir. Bölgesel güvenlik sorunları karşısında, özellikle de dini radikal örgütlerin gerçekleştirdiği terör saldırıları bağlamında ortak politika geliştirilmesi örgütün amaçlarından birini teşkil etmiştir. Örgütün organlarına bakıldığında güvenliğin askeri ve siyasi boyutu göze çarpmaktadır. Genişleyen güvenlik kapsamında, güvenliğin diğer alanlarına hitap etmemesi işlevselliğini azaltan bir unsur olmuştur. Her ne kadar kuruluş amaçlarından birini dini radikal örgütlerle mücadele ve soruna yönelik çözüm arayışı oluştursa da konu kapsamında farklı gerekçeler üzerinden pasif bir tavır sergilendiği görülmektedir. KGAÖ çerçevesinde dini radikal örgütlerle mücadeleye yönelik olarak çeşitli tatbikatlar düzenlenmiş ve KGAÖ'nün BDT'ye göre daha aktif olduğu gözlenmişse de söz konusu örgütlere karşı tutarlı yaptırımların uygulanamaması ve etkili politikaların geliştirilememesi Örgütün bu anlamdaki yetersizliğini ve işlevsizliğini ortaya koymuştur. Güvenliğin genişleyen ve derinleşen yapısı karşısında devletlerin, özellikle de Rusya'nın çıkar odaklı yaklaşımını sürdürmesi sonucunda ise, işbirliklerinin işlevsellik kazanamadığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

- A.A., Y. (2001). Kuzey Kafkasya'da Köktencilik Ve Vahabilik Sorunu . *Avrasya Dosyası Rusya Özel Dergisi*, (202-219).
- Abazov, R. (2003). The Parlementory Elections in Kyrgyzstan. *Notes on Recent Elections/Electoral Studies*, (545-552).
- Ahmet, M. (1995). Tacikistan'da Kargaşa: İç ve Dış Güçlerin Rolü. *Avrasya Etütleri Dergisi* , (69-80).
- Akçalı, P. (2007). Orta Asya'da Siyasal İstikrar ve Demokrasi Dengesi:Kırgızistan Örneği. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, (113-136).
- Akdoğan, S. (2014). *Orta Asya'da Radikal İslam: Taciksitan Örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Akengin, H. (2017). Türk Dünyası ve Orta Asya türk Cumhuriyetleri Üzerine Bir Jeopolitik Bir Değerlendirme . *MUTAD* , (1-11).
- Akgül-Açıkmış, S. (2011). Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçeklikte Güvenlik Tehditleri . *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, (43-73).
- Akiner, S. (2005). *Violence in Andijan 13 May 2005:An Independent Assesment*. Sweden: Silk Road Paper.
- Aksakal, H. (2009). Stalin ve İkinci Dünya Savaşı Bağlamında Milliyetler Politikası. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (23-30).
- Aljazeera Turk. (2012, 29 Şubat). *"Türkmenistan'ın Kitabı Değişiyor"*. Aljazeera Turk: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/turkmenistanin-kitabi-degisiyor>. Erişim Tarihi:08 Eylül, 2018.
- Alkan, H. (2015). Türkmenistan (İç Politika). Murat. Yılmaz, Turgut Demirtepe (Ed) içinde, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yılı 2013* (404-418). Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi Yay.
- Alkan, H. (2016). Türkmenistan'da Bağımsızlık Sonrası İç Siyasal Yapı. Kamer Kasım (Ed) içinde, *Türkmenistan* (59-95). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Alpaydın, A. (tarih yok). *Güvenliğin Değişen Gündeminde İnsan Güvenliği ve Suriye Krizi*. Academia.edu: https://www.academia.edu/25350831/G%C3%BCvenli%C4%9Fin_De%C4%9Fi%C5%9Fen_G%C3%BCndeminde_%C4%B0nsan_G%C3%BCvenli%C4%9Fi_ve_Suriye_Krizi?auto=download. Erişim tarihi: 27 Mart 2019.
- Altundağ, Z. (2016). Geçmişten Günümüze Şanghay İşbirliği Örgütü. *Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı Avrasya Etüdleri Dergisi*, (99-124).
- Arı, T. (2010). Orta Asya'da Güvenli Sorunları ve İşbirliği Girişimleri. Tayyar Arı içinde, *Orta Asya ve Kafkasya "Rekabetten İşbirliğine"* (1-39). Bursa: MKM Yay.
- Asanbaeva, C. (2016). *Kırgızistan'ın 1991-2014 Yılları Arasında Dış Politika Analizi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Aslanov, H. (2009). *Bağımsız Devletler Topluluğu Üyesi Devletlerin Topluluğa Farklı Yaklaşımlarının Karşılaştırılması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

- Asylbekov, M. (2007). XX. Yüzyıldaki Demografik Gelişimi. Mehmet Saray (Ed) içinde, *Kazakistan Tarihi: Makaleler* (156-164). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Atayev, V. (2012). *Uluslararası Sistem ve Güvenlik Sorunlarının Türkmenistan Dış Politika Karar Alma Süreci Üzerine Etkileri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Avusturalya Ulusal Güvenliği. (3 Mart 2018). *Terör Örgütleri*. Avusturalya Ulusal Güvenliği: <https://www.nationalsecurity.gov.au/Listedterroristorganisations/Pages/default.aspx> adresinden alındı. Erişim Tarihi: 7 Aralık 2018
- Aydın, A. (2016). Orta Asya'daki Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Şangay İşbirliği Örgütü'nün Etkinliği. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish Turkic*. (145-160).
- Aydın, M., ve Baycaun, S. (2005). Tacik İç Savaşı ve Orta Asya'ya Etkileri. Mustafa Aydın (Ed) içinde, *Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)* (379-404). Ankara: Nobel Yay.
- Baimuratov, B. (2014). *Orta Asya'da Bir Güvenlik Örgütü Olarak Kolektif Güvenlik Anlaşma Örgütü* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Baran, Z., Staarr, S., ve Cornell, S. (2006). *Islamic Radicalizm in Central Asia and Caucasus Implications for the EU*. Sweden: Cenral Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program.
- Baran, Z., Starr, S. F., ve Cornell, S. E. (2006). *Asia and The Caucasus: Implications for the EU*. Sweden: Central Asia-Caucasus Institute& Silk Road Studies Program.
- Baycaun, S. (2001). Orta Asya ve Özbekistan'da İslam ve Köktencilik. *Avrasya Dosyası Özbekistan Özel Dergisi*, (81-101).
- Bayram, A. (2015). Büyük Britanya'daki İslami Akımlar . *İslam Medeniyeti Araştırma Merkezi Dergisi* ,(390-415).
- Baysal, B., Lülecı, Ç. (2015). Kopenhag Okulu ve Güvenikleştirme Teorisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (61-95).
- Bedirhan, Y. (2014). Değişen Orta Asya Ve Kafkaslarda Radikal Unsurların Yükselişi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (439-456).
- Berber, M., Birdişi, F. (2012). Türkmenistan'da Bedirmuhammedov Dönemi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimleri Fakültesi Dergisi* , (39-55).
- Bıçakçı, S. (2008). Andijon'da Nima Bo'ldi?: Özbekistan'da Terör, Güvenlik ve Demokrasi. *OAKA Dergisi*, (1-22).
- Bilgin, V. (2005). Gelenek ve Din: Türkmenistan'ın Dini Hayatında Geleneğin Rolü. *Marife Dergisi*, (101-124).
- Bingöl, Y. (2007). Kırgızistan'ın Renkili Devrimi: Demokrasiye Geçiş mi, Küresel Rekabet mi? *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (1-21).
- Birdişi, F. (2015). Türkmenistan (Dış Politika). M. Yılmaz, T. Demirtepe (Ed) içinde, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 2013* (419-433). Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yay.
- Bleuer, C. (2012). *Instablity in Tajikistan? The Islamic Movement of Uzbekistan and Afghanistan Factor*(Central Asia Security Policy Brief). Bişkek: GCSP/ OSCE Academy.

- Bodur, H. (2003). Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,(7-20).
- Bozkurt, S. G. (2006). Bağımsız Devletler Topluluğu'nda Renkli Devrimler. *Akademik İncelemeler Dergisi*, (118-138).
- Bozkurt, S. G. (2006). Bağımsız Devletler Topluluğu'nda Renkli Devrimler-Kırgızistan Örneği . *Akademik İncelemeler Dergisi*,(118-138).
- Brzezinski, Z. (2005). *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostatejik Gereklikleri* (Çev.:Yelda Türedi). İstanbul: İnkılap Yay.
- Budak, L. (2006). Bağımsızlık Sonrası Dönemde Tacikistan'da Medya: Siyaset, Medya İlişkileri ve Temel Sorunlar. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, (99-112).
- Buzan, B. (2008). Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi . *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, (107-123).
- Buzan, B. (2015). *İnsanlar Devletler ve Korku*. Emre Çıtak (Ed). İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Buzan, B., Waever, O., de Wilde, J. (1998). *Security:A Framework for Analysis*. London: Lynne Rienner.
- Buzan, B., Waever, O. (2003). *Region and Powers:Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cafersoy, N. (2001). Bağımsızlık ve Güvenlik Gölgesinde Rusya Özbekistan İlişkileri(1991-2001). *Avrasya Dosyası Özbekistan Özel Dergisi*, (152-184).
- Canpolat, Z. (2012). *Avrasya'da Yeni Bir Bölgesel Güvenlik Sorunu Olarak Fergana Vadisi(Etnik Çatışmalar Ve Terörizm Ekseninde)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Cebeci, S. (2016). Kırgızistan'da Dini Durum ve Sovyet Sonrası Dini Gelişmeyi Besleyen Etkenler . *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* , (103-117).
- Central Intelligence Agency. (tarih yok). *The World Factbook*. Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html>. Erişim Tarihi: 27 Aralık 2018
- Central Intelligence Agency. (tarih yok). *The World Factbook* . Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ti.html>. Erişim Tarihi: 8 Aralık 2018.
- Central Intelligence Agency. (tarih yok). *Central Intelligence Agency. The World Factbook*: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html>. Erişim Tarihi:4 Aralık 2018
- Central Intelligence Agency. *The World Factbook*. Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tx.html>. Erişim Tarihi: 15 Şubat 2018.
- Central Intelligence Agency. *World Factbook*. Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uz.html>. Erişim Tarihi:19 Aralık 2018 .
- Cornell, S. E. (1999). Geopolitics and Strategic Alignments in the Caucasus and Central Asia. *Perceptions Journal of International Affairs*, (1-14).
- Counter Extremism Project. (26 Ocak 2018). <https://www.counterextremism.com>. Counter Extremism Project:

- https://www.counterextremism.com/sites/default/files/threat_pdf/Hizb%20ut-Tahrir-01262018.pdf . Erişim Tarihi: 11 Şubat 2018 .
- Cronin, A. K., Aden , H., Frost, A., ve Jones, B. (6 Şubat 2004). *Freoign Terrorist Organizations (CRS Report for Congress)*. CRS: <https://fas.org/irp/crs/RL32223.pdf>. Erişim Tarihi:12 Aralık 2018
- Çağlar, A. (2018a). Kazakistan'ın Ulus İnşa Süreci ve Ekonomi Polisiği. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (60-84).
- Çağlar, A. (2018b). Kazakistan'da Devlet, Dini Yaşam ve Sivil Toplum. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, (71-85).
- Çakır, S. (2010). *Şaghay İşbirliği Örgütü ve Küresel Güç Mücadelesine Etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Genel Kurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Müdürlüğü Stratej ve Stratejik Araştırmalar Anabilim Dalı.
- Çaman, E., Dağcı , K. (2014). Özbekistan'da İslam, Siyasi Sistem ve Radikalizm. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, (8-22).
- Çetin, N. (2015). Kazakistan (Sosyal Dinamikler). Turgut Demirtepe, Murat Yılmaz (Ed) içinde, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı* (111-125). Ankara: Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yay.
- Da-ul Ummah Basın Yayın Dağıtım. (2010). *Hizb-ut Tahrir* (İkinci Baskı). Beyrut-Lübnan: Da-ul Ummah Basın Yay
- Demir, H. (2017). Radikalleşme Süreçlerinde İdeoloji Ve İtikadi İdeolojinin Rolü Üzerine. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, (10-13).
- Demiray, M., İşcan, İ. H. (2008). Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı . *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , (141-170).
- Demirtepe, M. T. (2006). 6 Kasım 2006 Tacikistan Başkanlık Seçimleri: Rahmanov İktidarının Pekistirilmesinde Yeni Bir Evre(Mi?). *OAKA Dergisi*, (162-175).
- Demirtepe, M. T. (2008). Bakiyev Dönemi Kırgızistan Dış Politikası Yapım Sürecinde İç Politik Faktörlerin Rolü. Turgut Demirtepe (Ed) içinde, *Orta Asya & Kafkasya Güç Politikası* (179-209). Ankara: USAK Yay.
- Devlet, N. (2015, 05 18). *klavuzkirpi*. Andican Katliamının 10. yılı: <https://kilavuzkirpi.com/andican-katliaminin-10-yili/> . Erişim Tarihi: 23Aralık 2018
- Diyarbakırlıoğlu, K. (2014). *Bölgesel Dinamikler Ekseninden Kazakistan Dış Politikası 1991-2001* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensititüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Downs, R. B. (2009). *Dünyayı Değiştiren Kitaplar*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Dönmez, R. Ö. (2008). Orta Asya ve Kafkasy'da Siyasal Şiddet:Yerelden Küresele. Turgut Demirtepe (Ed) içinde, *Orta Asya & Kafkasya Güç Poltikası* (249-281). Ankara: Uluslararası İlişkiler Stratejik Araştırmalar Kurumu.
- Dünya Bülteni. (16 Haziran 2016). <https://www.dunyabulteni.net>. <https://www.dunyabulteni.net:https://www.dunyabulteni.net/orta-asya/ozbekistan-islami-hareketi-ikiye-bolundu-h367451.html>. Erişim Tarihi: 21 Kasım 2018.
- Düzdaban, E. (2014). Border Security in Central Asia-Looking Forward to 2014. *Uluslararası Güvenlik Kongresi* (612-620). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yay.

- Eker, S. (2012). Ulus İnşasında Derusifikasyon Sürecinde Tacikistan'da Toplum Dil Bilimsel Durumu. *Milli Folklor Dergisi*, (215-235).
- Ekici, G. (6 Şubat 2011) *Tacikistan ve Hizb'ut Tahrir Faaliyetleri*, (Blog No:6).AVİM HYPERLINK "https://avim.org.tr/Blog/TACIKISTAN-VE-HIZB-UT-TAHRIR-FAALIYETLERI-Gokcen-EKICI" <https://Avim.Org.Tr/Blog/TACIKISTAN-VE-HIZB-UT-TAHRIR-FAALIYETLERI-Gokcen-EKICI> . Erişim Tarihi: 2 Ocak 2019.
- Ekici, M. (tarih yok). *11 Eylül 2001 Öncesi ve Sonrası İslamifobi*. Academia: https://www.academia.edu/6644369/Islamifobi_from_Before_2001_and_After_2001 . Erişim Tarihi: 4 Nisan 2018.
- Ekrem, E. (2011). *Türk Cumhuriyetleri'nin Bağımsızlıklarının 20. Yılında Orta Asya Politikaları* . Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi .
- Elbir, H. Ç. (28 Nisan 2017). *Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün Yeni Genel Sekreteri ve Rusya'nın Ermenistan Üzerindeki Etkisi*. AVİM: <https://avim.org.tr/tr/Yorum/KOLEKTIF-GUVENLIK-ANLASMASI-ORGUTU-NIN-YENI-GENEL-SEKRETERI-VE-RUSYA-NIN-ERMENISTAN-UZERINDEKI-ETKISI>. Erişim Tarihi: 24 Şubat 2019.
- Engvall, J. (2011). *Flirting with State Failure Power and Politics In Krygyzstan since Indeodent*. Singapore: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.
- Epkenhans, T. (2016). *The Origins of Civil War in Tajikistan: Natioalism, Islamism and Violent Conflict in Post-Soviet Space* . New York: Lexington Books.
- Eren, K. (2012). Bağımsız Devletler Topluluğu İçinde Türk Cumhuriyetleri. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, (45-73).
- Erol, M. S., Burget, F. A. (2001). Afgan Özbekleri. *Avrasya Dosyası Dergisi*, (102-136).
- Erol, M. S., Şahin , M. (2013). Bağımsızlıklarının 20. Yılında Orta Asya Ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerinin Entegrasyon Süreçleri(1991-2011). *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (111-136).
- Gapparova, R. (2012). *Orta Asya'da Güvelik Sorunları ve Dış Müdahalelerin Rolü* (Yayınlanmamış Yüksek Lisasn Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Gulf News. (15 Kasım 2014). *Gulf News Goverment*. Gulf News: <https://gulfnews.com/uae/government/uae-publishes-list-of-terrorist-organisations-1.1412895> . Erişim Tarihi: 7 Aralık 2018
- Gunn, T. J. (2003). Sharping an Islamic Identity: Religion, Islamism and the State in Central Asia. *Sociology of Religion*, (389-410).
- Güler, M. (2007). *Orta Asya ve Kafkaslara Türk Bakışı*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yay.
- Güler, N. (2001). 11 Eylül Sonrası ABD ve Rusya Arasında Özbekistan. *Avrasya Dosyası Dergisi*, (185-198).
- Haberler.Com (15 Aralık 2012). www.haberler.com. www.haberler.com/turkmenistan-da-genel-nufus-sayimi-yapiliyor-4173880-haberi/ Erişim Tarihi: : 20 Şubat 2019.
- Halidov, İ. (2015). Çok Kutuplu Dünya Sistemi İçinde Rusya'nın Desteklediği Bölgesel ve Uluslararası Örgütler. *Akademik Bakış Dergisi*, (332-345).
- Halidov, İ. (2017). Kırgızistan'da Rusya-ABD Askeri Üs Mücadelesi Sonu. *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (400-416).

- Han, A. K. (2011). Sovyet İşgali ve Sürekli Özgürlük: Afganistan'da Süpergüç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme . *Ortadoğu Etütleri Dergisi*, (57-95).
- Hanks, R. R. (2007). Dynamics of İslam, Identity and Institutional Role in Uzbekistan: Constructing A Paradigm For Conflict Resolution. *Communist and Post-Communist Studies*, (209-221).
- Has, K. (2015). Türkmenistan Sosyal Dinamikleri. Turgut Demirtepe, Murat Yılmaz içinde, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yılığı 2013* (447-467). Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi Yay.
- Hayit, B. (2004). *Milli Türkistan Hürriyet Davası* . Ankara : Atatürk Kültür Mekezi Başkanlığı Yay.
- Hizb-ut Tahrir. (tarih yok). *Hizb-ut Tahrir*. Hizb-ut Tahrir: <http://english.hizbuttahrir.org/about/about-us> . Erişim Tarihi: 22 Şubat 2018.
- Hizb-ut Tahrir/ Türkiye Vilayeti Yayınları . (2007). *Mesid-il Aksa'dan Bir Nurun Doğuşu: Hizb-ut Tahrir'in Yola Çıkışı*. Hizb-ut Tahrir/ Türkiye Vilayeti Yay.
- HRW. (6 Haziran 2005). *Bullets Were Falling Like Rain: The Andijan Massacre May 13 2005*. Human Right Watch: <https://www.hrw.org/report/2005/06/06/bullets-were-falling-rain/andijan-massacre-may-13-2005#> . Erişim Tarihi: 24 Aralık 2018.
- <https://assets.publishing.service.gov.uk>. (13 Aralık 2013). https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/266038/List_of_Proscribed_organisations.pdf . Erişim Tarihi: 7 Aralık 2018.
- <https://odatv.com>. (1 Nisan 2017). <https://odatv.com>. oda.tv: <https://odatv.com/hizb-ut-tahrir-yasaklama-0104171200.html>. Erişim Tarihi: 6 Kasım 2018.
- Hüseyinov, F. (2003). Bağımsız Devletler Topluluğunun Hukuki Boyutu. *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, (387-401).
- ICG. (2000). *Recent Violence in Central Asia: Causes and Consequences* (Asia Briefing). Brüksel: International Crisis Group.
- ICG. (2001). *Incubators of Conflict: Central Asia's Localised Poverty and Social Unrest* (Asia Report No:16). Oş-Brüksel: Internatonal Crisis Group.
- ICG. (2001). *Tajikistan: An Uncertain Peace* (Asia Report No:30). Osh-Brussels: International Crisis Group.
- ICG. (2002). *Kyrgyzstan's Political Crisis: An Exit Strategy* (Asia Report No:37). Osh-Brussels: Intenational Crisis Group.
- ICG. (2002). *The IMU and The Hizb'ut Tahrir :Implications of the Afganistan Campaing* (Brifieng). Osh-Brussels: International Crisis Group.
- ICG. (2003). *Cenrtal Asia: Islam And The State* (Asia Report No:59). Osh-Brussels: International Central Group.
- ICG. (2003). *Central Asia: A Last Chance For Change* (Briefing). Osh-Brussels: International Crisis Group Central Asia.
- ICG. (2003). *Cracks In The Marble: Turkmenistan's Failing Dictatorship* (Asia Report No:44). Osh-Brussels: International Crisis Group.
- ICG. (2003). *Is Radical Islam Inevitable in Cenrtal Asia? Priorities for Engagement* (Asia Report No:72). Osh-Brussels: International Crisis Group.
- ICG. (2003). *Radical Islam in Central Asia: Respornding to Hizb ut-Tahrir* (Asia Report No:58). Osh-Brussels: International Crisis Group.

- ICG. (2003). *Youth in Central Asia: Loosing The New Generation* (Asia Report No:66). Osh-Brussels: International Crisis Group .
- ICG. (2004). *Repression and Regression in Turkmenistan:A New International Strategy* (Asia Report No:85). Osh-Brussels: International Crisis Group.
- ICG. (2005). *Kyrgyzstan: After the Revolution*. Osh-Brussels: International Crisis Group.
- ICG. (2007). *Turkmenistan After Niyazov* (Asia Report No:60). BishkekBrussels: Intenational Crisis Group.
- ICG. (2009). *Central Asia: Islamists in Prison* (Briefing,No:97). Bişkek: International Crisis Gorup.
- ICG. (2009). *Tajikistan:On The Road to Failure* (Asia Report No:162). Dushanbe- Brussels: International Crisis Group.
- ICG. (2010). *The Pogroms in Kyrgyzistan* (Asia Report No:193). Osh-Brussels International Crisis Group.
- ICG. (2013). *Kazakhstan: Waiting for Change* (Asia Report No:250). Bishkek-Brussels: International Crisis Group.
- ICG. (2003). *Is Radical Islam Inevitable in Central in Central Asia? Priorities for Engagetment* (Asia Report No:72) . Osh-Brussels: International Crisis Group .
- ICG. (2003). *Radical Islam in Central Asia:Respornding to Hizb ut Tahrir* (Asia Report No:58). Osh-Brussels: International Crisis Group
- İlhan, S. (2002). Jeopolitik Kavramın Ve Unsurları. *Avrasya Dosyası Jeopolitik Özel Dergisi*, (318-322).
- Ilyassov, Y. (2010). *Avrupa Birliği'nin Orta Asya'ya Yönelik Politikası ve Kazakistan* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Ismakhanbetova, A. (2013). *Orta Asya Bölgesinde Nükleer Silahsızlanma: Kazakistan Örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniveritesi Sosyal Bilimler Estitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Jamankulova, N. (2011). *Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan Güvenlik Politikaları: ABD ve Rusya'yı Dengeleme Politikası* (Yayınlanmamış Yüksek LisansTezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Joldoshev, A. (2010). Kırgızistan'da Demokrasi Sorunu. *Praksis*, (173-204).
- Joldoshev, A. (2013). Kabilecilik, Bölgeselcilik ve Etnitise:Kırgız Kimliği Üzerine Çalışmalar. *OAKA Dergisi*, (101-133).
- Joldoshev, A. (2015). Kırgızistan (İç Politika). Turgut Demirtepe, Murat Yılmaz içinde, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 2013* (130-146). Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yay.
- Kakabalov, N. (2004). *Siyasal İslamın Orta Asya'da Demokratikleşme Süreci Üzerine Etkisi: Özbekistan Ve Tacikistan Örnekleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı .
- Kamalov, İ. (2011). *Rusya'nın Orta Asya Politikaları*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yay.
- Kanada Kamu Güvenliği. (2016, 11 20). *Kanada Kamu Güvenliği*. tarihinde Terörist Listeleri: <http://www.publicsafety.gc.ca/cnt/ntnl-scrtr/cntr-trrrsm/lstd-ntts/crrnt-lstd-ntts-eng.aspx#2030>. Erişim Tarihi: 7 Aralık 2018

- Kara, A., Yeşilot, O. (2011). *Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yay.
- Karaağaç, A. (2013). Orta Asya'da Bir Güvenlik Sorunu: Tacikistan'ın Bedahşan Bölgesindeki Köktenci Hareketler. *Uluslararası Güvenlik Kongresi 2013* (1035-1050). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yay.
- Karasar, H. A. (2001). Bağımsızlık Sonrası Türkistan'da Rus Siyaseti . *Avrasya Dosyası Rusya Özel Dergisi*, 220-271.
- Karasar, H. A., Özpek, B. B. (2007). Bağımsızlık Sonrası Dönemde Türk Cumhuriyetlerinin Dış Politikaları. Orhan Kavuncu, Alaaddin Korkmaz içinde, *Bağımsızlıkların 15. Yılında Türk Cumhuriyetleri* (169-196). Ankara: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yay.
- Karmanov, D. (2004). The Radical Islamic Organizations of Cenral Asia. *Central Asia And Caucasus*, (51-54).
- Kasım, K. (2010). Tacikistan: Çok Boyutlu Bir İç Savaş. Kemal İnât, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman(Ed) içinde, *Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları* (507-515). Ankara: Nobel Yay.
- Kasım, K. (2016). Türkmenistan Dış Politikası. Kemer Kasım (Ed) içinde, *Türkmenistan* (97-130). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Kassymbay, A. (2016). *Kazakistan'da Ulus-Devlet İnşası Sürecinde Dil Politikası (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Katz, M. N. (2007). Will there be revoution in Central Asia. *Communist and Post-Communist in Central Asia*, (129-141).
- Kerimov, İ. (1997). *21.Yüzyılın Eşiğinde* . Ankara: Bilge Yay
- Keskin, S. (5 Ağustos 2012). *ÖİH Lideri Şehid Edildi*. Doğru Haber: <https://dogruhaber.com.tr/haber/44324-oih-lideri-sehid-edildi/> . Erişim Tarihi: 20 Kasım 2018
- Khalil, J., Zeuthan, M. (2016). *Counter Violent Exremism and Education: A Guide to Program Design and Evaluation*. Londra: Royal United Services Institute for Defence and Security Studies.
- Khudayberdieva, A. (2014). Russian And American Factor On Uzbekistan's Security Policy :Russian Soft Power In Central Asia In Post-Soviet Period and Uzbekistan's Role. Hasret Çomak, Gökalp Kutlu (Ed) içinde, *Uluslararası Güvenlik Kongresi 8-9 Eki 2013 Bildiriler Kitabı* (631-637). Kocaeli: Kocaeli Ünverisitesi Yay.
- Kibaroglu, M. (2005). Orta Asya'da Kitle İmha Silahları ve Silahsızlanma. Mustafa Aydın (Ed) içinde, *Küresel Politikada Orta Asya* (313-332). İstanbul: Nobel Yay.
- Klyasthtorny, S., Sultanov, T. (2004). *Kazakistan: Türkün Üç Bin Yılı* (Çev: D. Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yay.
- Koç, İ. (2014). Selefilik- İslami Köktencililğin Tarihi Temelleri. *Mezhep Araştırmaları Dergisi*, (241-250).
- Kodaman, T., Birsell, H. (2006). Bağımsızlık Sonrası Özbekistan ve Dış Politikası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , (413-442).
- Komast, S. (2004-2005). The Islamic Movement of Uzbekistan: An International Terrorist Organization or a Prioneer for a Social Struggle. *Regional Studies Central Asia*, (1-13).
- Komekov, B. (2007). "Kazak" Terimi Hakkında . Mehmet Saray (Ed) içinde, *Kazakistan Tarihi: Makaleler* (43-53). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

- Kozukulov, T. (2005). Tarihi Süreçte Orta Asya Ve Kırgızistan'da Din Siyaseti ve Eğitimi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 167-182.
- Kozukulov, T. (2017). Kırgızistan'da Devletin Din Siyaseti. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, (85-98)
- Köstem, S. (2010). Orta Asya ve Kafkaslarda Militan İslam El Kaide Etkisi. *Ortadoğu Etütleri Dergisi*, 181-204.
- Krause, K. ve Williams, M. C. (1996). "Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods". *Mershon International Studies Review*. (229- 254).
- Kubıcek, P. (2009). The Commonwealth Of Independent States: An Example Failed Regionalism? *Review of International Studies*, (237-256).
- Kurazkhojaveva, D. (2008). *Kazakistan'ın Ulusal Güvenlik Sorunları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Kurt, H. (2010). Tacikistan (Fiziki ve Beşeri Coğrafya) . *İslam Ansiklopedisi* (Cilt:39, 345-346). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay
- Kuşçu, I. (2015a). Kazakistan(Dış Politika). Turgut Demirtepe, Murat Yılmaz (Ed) içinde, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 2013* (83-96). Ankara: Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi Yay.
- Kuşçu, I. (2015b). Kazakista (Ekonomi). Turgut. Demirtepe, Murat Yılmaz (Ed) içinde, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 2013* (97-110). Ankara: Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yay.
- Kuşçu, I. (2015c). Kazakistan (İç Politika). Turgut Demirtepe, Murat Yılmaz içinde, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 2013* (72-82). Ankara: Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi Yay.
- Kuzukolov, T. (2015). Kırgızistan'da Dini Kurumsallaşma ve Toplum. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 177-209.
- Küçüksoğak, Ö. K. (2012). Güvenlik Kavramının Realizm, Neorealizm ve Kopenhag Okulu Çerçevesine Tartışılması. *Turan Stratejik Araştırmalar Dergisi*, (202-208).
- Kydyralieva, S., Abdıbatova, B. (2018). Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün Merkezi Asya'daki Etkinliği. *Bilge Stateji Dergisi*, (93-109).
- Lakhayeva, A. (2012). *1990 Sonrası Rusya ve Kazakistan İlişkilerinin Dış Politika ve Güvenlik Boyutu* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Lançiner, S., Özertem, H. S. (2008). Hazar Enerji Kaynakları: Enerji-Siyaset İlişkisi ve Türkiye. Turgut Demirtepe (Ed) içinde, *Orta Asya & Kafkasya Güç Politikası* (63-117). Ankara : Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.
- Lewis, D. (2004). *The Islamic Movement of Uzbekistan An International Terrorist Organization or a Pioneer for a Social Struggle?* . International Peace Studies Programme: Regional Studies Central Asia .
- Lewis, W. H., Mark, E. (1998). *Searching for Partners: Regional Organization and Peace Operations*. Washington DC: National Defense University Institute for National Strategic Studies for McNair.
- Malgin, A. (2002). The Commonwealth of Independent State Russian Politics and Law. *M.E.Sharpe Inc.*, (43-54).

- Matveeva, A. (2009). *The Perils of Emerging Statehood: Civil War and State Reconstrution in Tajikistan*. Londra: The Crisis State Institute Research Centre.
- Mehl, D. (2015). The Islamic Movement of Uzbekistan Opens a Door to Islamic State. *Combating Terrorism Center*, (11-15).
- Mullacanova, Z. (2005). *Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan Cumhuriyetinin Üye Olduğu Uluslararası Örgütler* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) . Gebze: Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Strateji Bilimler Anabilim Dalı .
- Musabaeva, A., Moldosheva, A. (2005). *The Ferghana Valley: Current Challenges*. Bişkek: UNIFEM.
- Mustafina, R. (2007). Kazakistan'da İslamiyet'in Rolü. M. Saray (Ed) içinde, *KazakistanTarihi: Makaleler* (84-95). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- N.Katz, M. (2007). Will there be revolution in Central Asia? . *Communist and Post-Communist Studies*, (129-141).
- Nazarbayev, N. (2003). *Kritik On Yıl*. Ankara: Arasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yay.
- Nichol, J. (2010). *Turkmenistan:Recent Developments and U.S. Interest*. Washington,DC: Congressional Research Service.
- Nichol, J. (2013). *Kyrgyzstan: Recent Developments and U.S. Interest* . Congressional Research Servise Report For Congress.
- Nogayeva, A. (2011). *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları*. Ankara: USAK Yay
- Oğan, G. (2009). *Şanghay İşbirliği Örgütü: Bölgesel Güç Dengeleri Açısından* (Yayınları Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Olcott, M. B. (1995). "Sovereignty and Near Abroad". *Foreing Policy Resaarch Institute*, (353-367).
- Olimova, S., Tolipov, F. (2011). *Islamic Reveal in Central Asia : The Case of Uzbekistan and Tajikistan* . Barcelona: Barcelona Centre for Inernatonal Affairs/ Document CIDOB Asia.
- Orta Asya İnsan Hakları Arşiv Merkezi. (1999). *İslam Kerimov- Hiz-ut Tahrir'e Karşı*. Moskova: Orta Asya İnsan Hakları Arşiv Merkezi.
- Özberk, S. (2010). *Şanghay İşbirliği Örgütü Ve Orta Asya Cumhuriyetleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Soyal Bilimler Entitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı.
- Özel, M. S. (2014). Stalin Dönemi Rus Milliyetçiliği ve Politikaları. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (99-122).
- Özgün, T. O., Uçmaz , M. (2011). Orta Asya'da Büyük Oyun: Kırgızistan. *International Conferance on Eurasian Economies*, (44-46).
- Özpek, B. B. (2007). The Andijion Events:Demand For More Development or Theat to Stability? *Perceptions* , (43-60).
- Özsağlam, M. T. (2006). *Bölgeselcilik ve Fedaralizm Arasında Bağımsız Devletler Topluluğunun Orta Asya'daki İşlevi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabililm Dalı .
- Pedro, N. d. (2015). İslam Karimov Yel Futuro de Uzbekistan . *Centro de Estudios y Documentación Internacionales de Barcelona*, (1-3).

- Polat, F. (2007). *Kültürel Kimlikten Ulusal Kimliğe: Kırgızistan Örneği*. Ankara: Aktif Yay.
- Pomfert, R. (2008). *Turkmenistan After Turkmenbashi*. Forchungsoapiere/ Research Papers: Göttingen.
- Purtaş, F. (2004). *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu (1991-2004)* (Yayınlanmış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Purtaş, F. (2008). Orta Asya'nın Bütünlüğü Sorunsalı Ve Orta Asya'da Bölgesel Entegrasyon Girişimleri. Turgut Demirtepe(Ed) içinde, *Orta Asya & Kafkasya Güç Politikası* (31-62). Ankara:USAK Yay.
- Radnitz, S. (2005). Network, Localism and Mobilization in Aks Kyrgyzstan . *Central Asia Survey*, (405-424).
- Radnitz, S. (2006). Will Really Happened in Kyrgyzstan? *Journal of Democracy*, (132-146).
- Rakhimov, M. (2010). Internal an External Dynamics of Regional Cooperaton in Cenral Asia. *Journal of Eurasian Studies*, (95-101).
- Retaillé, D. (2002). Tarihte Jeopolitik. *Avrasya Dosyası Jeopolitik Özel Dergisi*,(22-39).
- Rothschild, E. (1995). What is securit? *Deadlus: Journal of American Academy of Arts and Sciences* ,(53-98).
- Roy, O. (2009). *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*. İstanbul: Metis Yay.
- Rusya Federal Güvenlik Servisi. (2 Haziran 2017). *Terror*. Rusya Federal Güvenlik Servisi: <http://www.fsb.ru/fsb/npd/terror.htm>. Erişim Tarihi: 7 Aralık 2018.
- Ruzaliev, O. (2004). The Islamic Movement of Uzbekistan: Lines to Comlete The Portrait. *Cetral Asia And The Caucaus*, (21-31).
- Sadibekov, U. (2014). *Understanding the Islamic Movement of Uzbekistan Through Social Movement Theory, and Analyzing, and Evaluating Its Potential Threat to Kazakhtan* . California, Monterey: Naval Postgraduate School USA.
- Sandybayev, Z. (2014). Günümüz Kazakistan'ında İslam. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, (215-222).
- Saraç, E. (2008). *Rus Dış Politikaları Çerçevesinde Şekillenen Temel Dinamikler Çerçevesinde Rusya Federasyonunun Orta Asya Türk Cumhuriyetleri (Türkistan) İlişkileri(1991-1999)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Saray, M. (1996). *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Sarı, Y. (2015). Kırgızistan (Dış Politika). Turgut Demirtepe, Murat Yılmaz (Ed) içinde, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 2013*(147-161). Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yay .
- Sarı, Y., Alpay, M. A. (2010). Özbekistan:Orta Asya'da Demokrasi Korkusu. Kemal İnât, Burhanettin. Duran ve Muhittin Ataman (Ed) içinde, *Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları* (517-538). Ankara: Nobel Yay.
- Sauliuc, A. (2013). Kazakhstan-A Geo-Strategic Player in Cenrtal Asia. *Occasional Papers*, (1-7).
- Sembi, N. (2014). *Kazakistan'da Din Eğitimi(Bağımsızlık Sonrası)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Isparta : Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Dilimleri Anabilim Dalı Eğitim Bilim Dalı.

- Sevgi, C. (tarih yok). *Ege Coğrafya Dergisi*. Dergi Park: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ecd/article/view/5000130208/0> Erişim Tarihi: 14 Şubat 2018.
- Shauyenov, D. (2010). *Kazakistan'da Din ve Dinî Hayat*. 02 05, 2019 tarihinde Türk Yurdu: <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1977> adresinden alındı
- Shishkin, P. (2012). *Central Asia's Crisis of Government*. Asia Society.
- Skidmore, D. (1999). Book Reviews: International Relations: Security: A New Framework for Analysis . *The American Political Science Review*, (1010-1011).
- Soltan, E. (2001-2002). Rusya ve Kırgızistan:Asimetrik İlişkilerin Sürekliliği. *Avrasya Dosyası Dergisi*, (177-204).
- Sönmez, A. S. (2013a). Güvenlik Sorunları ve Bağımsızlaşma Kısacasında Özbekistan-Rusya İlişkileri(1991-2013). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (318-339).
- Sönmez, A. S. (2013b). Özbekistan Dış Politikasını Oluşturam Temel Faktörler. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (387-415).
- Sönmez, G., Gökdemir, C., Tatlı, C., Yıldırım, E., Yıldırım , Ö., ve Khasavov, D. (2016). *Tacikistan: İnsan Hakları İhlalleri Raporu*. İnsani Yardım Vakfı.
- Sözcü. (7 Ekim 2014). <https://www.sozcu.com.tr>. <https://www.sozcu.com.tr/2014/dunya/bir-orgut-daha-iside-katildi-616627/> Erişim Tarihi: 21 Kasım 2018.
- Stone, M. (2009). Security According to Buzan: Comprehensive Security Analysis. *Security Discussion Papers Series*, (1-11).
- Şadıhanov, E. (2011). Sovyetler Birliğinin Dağılması Sürecinde Etkili Olan Bölge Sorunları ve Milliyetçilik Hareketleri. *Sosyoloji Konferansları*, (1-22).
- Şahin, Ç. (2004). *Güvenlikleştirme: Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye Örneğinde Yeni Bir Güvenlik Analizi (Yüksek Lisans Tezi)*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Şanlı, B. (2008, Ocak). Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği'nin Olabilirliği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* , (14-30).
- Şimşek, A. (2013). *Bağımsızlık Sonrası Özbekistan'ın Dış Politikasında Denge Arayışları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı .
- Şöhret, M. (2014). Kopenhag ve Aberystwyth Ekolleri Çerçevesinde 21. Yüzyılda Güvenliğin Değişen Kapsamı Ve Boyutu. *Uluslararası Güvenlik Kongresi 8-9 Ekim 2013 Bildiriler Kitabı* (657-713). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yay
- T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. (tarih yok). Türk Dil Kurumu: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b72b5cb5e1832.02821086. 14 Ağustos 2018.
- T.C.Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. (tarih yok). Türk Dil Kurumu : http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b72b5d3da6987.03996163 Erişim Tarihi: 14 Ağustos 2018.
- Tatlıoğlu, D. (1999). Türkmenistan'da Sosyo-Ekonomik Yapı ve Dini Hayat. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , (205-228).
- Tazhin, M. (2007). Egemen Kazakistan. Mehmet Saray(Ed) içinde, *Kazakistan Tarihi: Makaleler* (175-185). Ankara : Türk Tarih Kurumu Yay.

- Telatar, G. (2010). Kırgızistan : Bir Demokrasi Adası mı? Kemal İnât, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ed) içinde, *Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları* (539-555). Ankara: Nobel Yay.
- Tookey, D. L. (2007). The Enviroment, Security and Regional Cooperation in Central Asia. *Communist-Post Communist Studies*, (191-208).
- Torun, A. (2015). Bölgesel Hegemoyanın Bir Aracı Olarak Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü. *OKAK Dergisi*, (1-23).
- Toshmuhammadov, M. (2004). Civil War in Tajikistan and Post-Conflict Rehabilitation. *Hokkaido Universty Centre of Slavic Research 21 st Century COE Program" Making a Dicipline of Slavic Eurasion Studies:Meso-Areas and Glabalization"* (1-24). Sappora: Hokkaido Universty Centre of Slavic Research 21 st Century COE Program.
- Troitskiy, E. (2011). *Political Turbulence in Kyrgyzstan and Russian Foreing Policy*. Switzerland: The Swedish Institute of International Affairs.
- Turan, S., Usta , Y. (2008). Nükleerl Güçlerin Kısılcında Orta Asya . *II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi* (874-892). Bişkek: BİLGESAM.
- Türk Dil Kurumu. (tarih yok). *Genel Türkçe Sözlük*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu: http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c2f4cbe1aa309.29896874. Erişim Tarihi:1 Nisan 2019
- Türkoğlu, İ. (2010). Tacikistan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt:39, 347-352). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- U.S Departman of Homeland Security U.S. Customs and Border Protection Office of Border. (2004). *Terrorist Organization Reference Guide* . Texas: U.S Departman of Homeland Security U.S. Customs and Border Protection Office of Border.
- Uçar, F. (2007). *Dış Türkler: Türk Dünyasının Parlayan 5 Yıldızı: Orta Asya Türklüğünün Tarihsel ve Kültürel Yapısı*. Ankara: Fark Yay.
- United States Department of State Publication Office of the Coordinator for Counterterrorism. (2010). *Country Reports on Terrorism 2009*. United States Department of State Publication Office of the Coordinator for Counterterrorism.
- Uyar, M. A. (2004). *Türkmenistan Türkçesi Ağzılarının Türkiye Türkçesi Ağzıları ile Morfolojik Bağlantısı (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyat Anabilim Dalı.
- Ülger, İ. K. (2008). Orta Asya'da Radikalizm Tehdidi:Gerçek Mi? Efsane Mi? *Orta Asya Topluluklarında Sosyal, Siyasal, Ekonomik Arayışlar II.Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi* (421-454). Bişkek: BİLGESAM.
- Ülkü, İ. (2002). *Moskova'yla İslam Arasında: Orta Asya*. İstanbul: Kum Saati Yay.
- Ünver, M. (2012). Kırgızistan:Kırılgan Hatlar Ülkesi. M. Savaş Kafkasyalı (Ed) içinde, *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya* (311-334). Ankara-Türkistan: Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi Yay.
- Waever, O. (2008). Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, (151-178.)
- Walt, S. M. (1985). Alliance Formation and the Balance of World Power. *International Security*, (3-43).

- Wilkinson, C. (2007). The Copehagen School on Tour in Kyrgyzstan:Is Securitization Theory Useable Outside Euroupe? *Security Dialogue*, (5-25).
- The Wold Bank.World Bank Group.<https://data.worldbank.org/country/tajikistan> Erişim Tarihi:8 Aralık 2018
- The Wold Bank. World Bank Group. <https://data.worldbank.org/country/turkmenistan> Erişim Tarihi:20 Şubat 2019
- The Wold Bank. World Bank Group.<https://data.worldbank.org/country/kazakhstan> Erişim Tarihi:12 Şubat 2019
- The Wold Bank. World Bank Group. <https://data.worldbank.org/country/kyrgyz-republic> Erişim Tarihi:20 Aralık 2018
- The Wold Bank. World Bank Group. <https://data.worldbank.org/country/uzbekistan> Erişim Tarihi:12 Aralık 2018
- Yaman, A. (2010). Fergana Vadisi: Orta Asya'nın Jeopolitik ve Stratejik Merkezi. Kemal İnât, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ed) içinde, *Dünya Çatışmaları:Çatışma Konuları ve Bölgeleri* (s. 583-621). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yaman, A. (2016). Tarihsel Süreçte Türkmenistan. Kamer Kasım (Ed) içinde, *Türkmenistan* (1-58). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Yardımcıoğlu, M., Koçarslan, H. (2012). Çok Kutuplu Dünyaya Doğru : Şanghay İşbirliği. *Kahraman Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , (163-174).
- Yemenlianova, G. (2014). Islam, National, Identity and Politic in Contemporary Kazakhstan. *Asian Ethnicity*, (286-301).
- Yesevi, Ç. G. (2013). *Orta Asya'da İşbirliği ve Bütünleşme: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü Örneği*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Küresel Eğilimler Serisi Çalışma Kağıdı.
- Yılmaz, İ. (2008). *Orta Asya'da Güvenlik Sorunları ve Bölgeye Yönelik İşbirliği Girişimleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Bilimleri Anabilim Dalı.
- Yılmaz, S. (2009, 01 30.01.2009). *Jeopolitik ve Jeostrateji*. TURAN-SAM: <http://www.turansam.org/makale.php?id=354> Erişim Tarihi: 14 Nisan 2018.
- Yörükkan, Y. Z. (1952). Vahabilik. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,(51-67).
- Zelkina, A. (1999). Islan and Security in New States of Central Asia:How Genuine is Islamic Threat? *Religion, State & Society*, (355-372).
- Zengin, M., Badagulova, Z. (2017). Religion and Religious Education in Kazakhstan. *Karaelmas Journal Of Education Sciences* , (49-63).
- Zenn, J. (2011). "By the Hands of Men Who Don't Fear Death" - Jund ol Khilalafa Launches Islamist Insurgency in Kazakstan. *Terrorism Monitor in Dept Analysis of the War on Terror*, (4-6).
- Организация Договора о коллективной безопасности. (tarih yok). *Структура Организации Договора о коллективной безопасности*. 02 26, 2019 tarihinde Организация Договора о коллективной безопасности: <http://www.odkb-csto.org/structure/>. 26 Şubat 2019.
- Содружество Независимых Государств. (tarih yok). *Сотрудничество в сфере борьбы с международным терроризмом и иными проявлениями экстремизма*. 02 22, 2019 tarihinde Содружество Независимых Государств: <http://www.e-cis.info/page?id=18784> Erişim Tarihi: 22 Şubat 2019.

Содружество Независимых Государств. (tarih yok). *О Содружестве Независимых Государств.*
<http://www.cis.minsk.by/page.php?id=174> 21 Şubat 2019.

ÖZGEÇMİŞ

1990 yılında Erzurum’da doğan Elanur Akdağ, ilk, orta ve lise eğitimini Erzurum’da tamamlamıştır. 2013 yılında Kocaeli Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü’nden mezun olan Akdağ, 2014 yılında Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Dr. Öğr. Üyesi Övgü Kalkan KÜÇÜKSOLAK danışmanlığında “Dini Radikal Örgütlerin Orta Asya Güvenliğine Etkisi (1991-2012)” başlıklı tez çalışmasını 2019 yılında tamamlamıştır.

